

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΠΕΡΙ ΠΑΡΘΕΝΙΑΣ.

Α'. Τὸ τῆς παρθενίας καλὸν ἀποστρέφονται μὲν Ἰουδαιοὶ· καὶ θαυμαστὸν οὐδὲν, ὅπου γε καὶ αὐτὸν τὸν ἐκ Παρθένου Χριστὸν ἡτίμασαν· θαυμάζουσι δὲ Ἐλληνες καὶ καταπλήττονται, ζηλοῖ δὲ μόνη ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ. Τὰς γάρ τῶν αἰρετικῶν οὐκ ἀν εἰποιμέ ποτε παρθένους ἔγω· πρῶτον μὲν ὅτι οὐκ εἰσὶν ἀγναῖ· οὐ γάρ εἰσιν ἡρμοσμέναι ἐνὶ ἀνδρὶ, καθὼς δὲ μακάριος τοῦ Χριστοῦ βούλεται νυμφαγωγῖς, λέγων· Ἡρμοσάμην ψυμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγνήν παραστῆσαι τῷ Χριστῷ. Εἰ γάρ καὶ περὶ παντὸς τοῦτο τοῦ πληρώματος εἴρηται [269] τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλ' ὅμως κάκενας περιλαμβάνει τὸ λεχθέν. Αἱ τοινυν τὸν θνατὸν μὴ στέργουσαι, ἀλλ' ἔτερον αὐτῷ τὴν οὐκ δυντα ἐπεισάγουσαι θεὴν, πῶς ἀν εἰεν ἀγναῖ; Πρῶτον μὲν οὖν κατὰ τοῦτον τὸν λόγον οὐκ ἀν εἰεν παρθένοι· δεύτερον δὲ, ὅτι τὸν γάμον ἀτιμάσσαι οὐτως ἥλθον ἐπὶ τὸ ἀποσχέθαι τοῦ γάμου· Τῷ γάρ νομοθετῆσαι πονηρὸν εἶναι τὸ πρᾶγμα, προλαβοῦσαι τὰ τῆς παρθενίας ἐάντων ἀφεῖλοντο ἐπαθία. Τοὺς γάρ τῶν φαύλων ἀπεχομένους οὐ στεφανοῦσθαι, ἀλλὰ μὴ κολαζεῖσθαι δίκαιαιον ἀν εἶτη μόδον. Καὶ ταῦτα ἵδοι τὶς ἀν οὐκ ἐν τοῖς ἡμετέροις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔξωθεν ὄστα διατεταγμένα γόμοις· Ὁ φονεύων ἀναιρεῖσθω, φησίν· οὐκέτι δὲ πρόσκειται, Ὁ δὲ μὴ φονεύων τιμάσθω· Ὁ κλέπτης κολαζέσθω, οὐκέτι δὲ καὶ τὸν μὴ λυμαινόμενον τοῖς ἀλλοτρίοις δωρεὰν λαμβάνειν ἐκέλευσαν· καὶ τὸν μοιχὸν ἀποκτιννύντες, τὸν μὴ διορύττοντα τοὺς ἐτέρων γάμους οὐδεμιᾶς ἡξίωσαν τιμῆς. Καὶ μάλα εἰχότως. Τὸ γάρ ἐπαινεῖσθαι καὶ θαυμάζεσθαι τῶν τὰ ἀγαθὰ κατερθούντων, οὐ τῶν

τὰ κακὰ φευγόντων ἐστὶν· ἀποχρῶσα γάρ ἐκείνοις τιμῇ τὸ μηδὲν πάσχειν κακόν ἐ. Διάτοῦτο καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν. ἀν μέν τις εἰκῇ καὶ μάτην πρὸς τὸν ἀδελφὸν ὀργισθῇ τὸν αὐτοῦ, καὶ μωρὸν ἀποκαλέσῃ, τὴν γέενναν ἡπειρησεν· οὐκέτι δὲ καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν βασιλείαν τοῖς μὴ μάτην ὀργιζομένοις καὶ λοιδορίας ἀκτρεπομένοις ὑπέσχετο, ἀλλ' ἔτερόν τι τούτου πλέον καὶ μεῖζον ἐζήτησεν, εἰπών· Ἀγαπᾶτε τοὺς ἔχθροὺς ὑμῶν. Καὶ δεῖξαι βουλόμενος πῶς σφόδρα μικρὸν καὶ εὔτελες καὶ οὐδεμιᾶς τιμῆς ἀξιον τὸ μὴ τοῖς ἀδελφοῖς ἀπεχθάνεσθαι, τὸ τούτου πολλῷ πλέον θεὶς τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς καὶ φιλεῖν, οὐδὲ τοῦτο ἔφησεν ἡμῖν ἀρκεῖν πρὸς τό τινος ἀξιωθῆναι τιμῆς· πῶς γάρ, ὅταν τῶν ἐθνικῶν μηδὲν κατὰ τοῦτο πλέον ἔχωμεν; "Ωστε ἐτέρας ἡμῖν ταύτης πολλῷ μεῖζονος προσθήκης δεῖ, εἰ γε μέλλοιμεν μιτθὸν ἀπαιτεῖν. Μὴ γάρ ἐπειδὴ σε, φησίν, οὐ κατακρίνω τῇ γεέννῃ, λοιδορίας καὶ ὀργῆς ἀπεχόμενον τῆς πρὸς τὸν ἀδελφὸν, ἥδη διὰ τοῦτο καὶ στεφάνων ἀξίου σαυτόν. Οὐ γάρ τοσοῦτον ἀπαιτῶ μόνον φιλοφροσύνης μέτρον ἔγω· ἀλλὰ καν πρὸς τῷ μὴ δὲ λοιδορεῖσθαι καὶ φιλεῖν αὐτὸν λέγῃς, ἔτι κάτω που στρέψῃ, καὶ παρὰ τοὺς τελώνας τάττεις σαυτίν. Ἀλλ' εἰ βούλει τέλειος εἶναι καὶ τῶν οὐρανῶν ἀξιος, μὴ στῆς μέχρι τούτου μόνον, ἀλλ' ἀνάβηθι προσωτέρω, καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς μεῖζονα λάβε λογισμόν· τοῦτο

a Reg. πάσχειν δεινόν.

b Reg. ἀλλὰ καν τῷ μὴ. Infra Plantin. et Morel. μὴ στῆς ὁ μέχρι, male; Savil. et Reg. μὴ στῆς μέχρι, optime. Mox Reg. τοῦτο δέ ἐστιν, et illa suspicabatur legendum Livenius. Editi omnes τοῦτο γάρ ἐστι. Infra Reg. solus μάτην οἱ διπλαὶ τῶν αἰρέσεων κόπτοντες. Infra πᾶς post πονγρῷ deest in Reg.

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

DE VIRGINITATE¹.

1. Hæreticorum virginitatem præmium non habere.— Virginitatis laudem Judæi aversantur : neque mirum, qui ipsum quoque natum ex virgine Christum ignominis affecerint : admirantur ac suspiciunt exteri, sola autem colit Ecclesia Dei. Nam hæreticorum virgines ego virgines esse minime dixerim : primum quod castæ non sint : neque enim uni viro despósæ sunt, ut vult beatus ille Christi pronubus : *Despondi, inquit, vas uni viro virginem castam Christo tradendam* (*2. Cor. 11. 2*). Nam id etsi de toto Ecclesiæ cœtu dictum est, tamen illas quoque hæc complectitur oratio. Quomodo igitur quæ viro uno non contentæ, alterum qui non est deus superinducunt, castæ esse possunt ? Itaque prium eamobrem virgines non sunt : deinde quod matrimonium damnando ad declinandas nuptias sunt progressæ : nam cum eas vitiosæ esse sanxerint, præmia sibi virginitatis præripuerunt. Non enim qui vitia cavent corona donari, sed non plecti dumtaxat par est. Atque id quidem videre est non solum nostris, sed externis etiam legibus ita constitutum : Qui cædem fecerit, inquit, necator ; at non etiam additur, Qui cædem non fecerit, honore afflictor : Fur plectitor ; at non eum quoque, qui aliena non rapuerit, donum capere jussérunt : neque

adulterum occidentes, ei qui alterius cubile non effringat, honorem sciverunt. Et merito sane : nam laudem et admirationem habere eorum est, qui virtute perfungantur, non qui vitia declinent : nam is eis honor satis est, si pœnam nullam sentiant. Itaque Dominus noster (*Math. 5. 22*), qui temere et immetato fratri suo irascatur ac fatuum vocet, ei gehennam est comminatus : non etiam iis, qui nec immetato irascantur, et a conviciis abstineant, cælestè regnum promisit : sed plus eo quiddam majusque requisivit, *Diligite, inquiens, inimicos vestros* (*Math. 5. 44*). Cumque vellet ostendere, perexiguum et vile atque indignum præmio esse, fratres non odisse, proposito eo quod multo majus est, eum diligere et amare, ne id quidem nobis sufficere ait, ut honorem illum consequamur : quid enim, si ea re nihil exteris præstamus ? Itaque alia nobis opus est accessio multo hac maior, si quidem mercedem flagitamus. Neque enim quia te, inquit, gehennæ non damno, qui maledictis atque ira in fratrem abstineas, propterea te corona etiam dignum existima. Non enim tantillum humanitatis solum desidero ; sed etiamsi nec convictionem facias, et eum amaré etiam dicas, adhuc infra hæres, et te apud publicanos collocas. Quod si perfectus ac cælo dignus esse vis, istic modo ne consiste, sed altius concende, et natura ipsa sublimiore cogitationem

¹ Collatum cum Edit. Plantiniana anno 1575, cum Savil. et cum Cod. Reg. 1974, qui multis mendis respersus est.

suscipe : id autem est inimicos diligere. Cum igitur vadique hoc nobis constet, desistant hæretici frustra se affligere ; nullam enim mercedem accipient : non quia sit injustus Dominus, apagesis ; sed quod imperiti ipsi et improbi. Quid ita¹? Demonstratum est fugæ tantum a vitiis nullum propositum esse præmium : ipsi autem quod matrimonium vitiosum ducerent, eo abstinuerunt. Quo pacto igitur ob vitiorum fugam mercedem poscent? Nam ut nos qui non adulteremus digni non erimus qui coronemur, sic neque illi qui uxores non ducant. Ita enim eos illa die alloquuntur, qui in nos sententiam dicturus est : Non equidem iis honores constitui, qui a vitiis solum se contineant : nam id apud me exiguum est; sed qui virtutem omnem persecuti sint, eos in perennem calorum hæreditatem introduco. Quomodo igitur qui matrimonium fœdum ac flagitiosum credatis, ob flagitorum fugam, præmia iis proposita, qui præclaras res gesserint, postulatis? Ob id enim et agnos dextros collocat (*Matth. 25. 33*), et collaudat, et in regnum admittit, non quod aliena non rapuerint, sed quod etiam sua aliis impertiti sint : et eum cui quinque talenta credidisset commendat, non quod non immisset, sed quod creditum auxisset, ac duplieatum depositum redderet. Quousque igitur non desistetis frustra currere, nequicquam laborare, temere pugilatu certare, acrem verberare (*Philipp. 2. 16*; *1 Cor. 9. 26*)? Atque utinam frustra modo : etsi non mediocris utique poena est, qui graviter laboraverint, et præmium sperent laboribus majus, quem diem sibi gloriosum fore ducant, eo inter inglorios haberi:

H. Hæreticos virginitatis etiam pœnas pendere. — Nunquam id solum malum est, neque is ejus jacturæ modus, ut fructum nullum faciant, sed excipient alia multo iis graviora, ignis inexsinctus, vermis immortalis, tenebræ exteriæ, ærumnæ, afflictio. Itaque centum nobis linguis et angelica quadam vi opus sit, ut Deo pro ejus in nos cura dignas agere gratias possimus; ac ne sic quoque possimus: quo pacto enim? Virginitatis labor et nobis et hæreticis par est; atque illis fortasse multo etiam major: laborum fructus impar sed illos et vincula, et lacrymæ et ploratus et immortales manent cruciatus; nos angelorum sortes, splendidæ lucernæ, et quod bonorum omnium caput est, sponsi consuetudo. Sed quamobrem eorumdem laborum contraria præmia sunt? Quod illi sanciendo legem divinæ adversariam virginitatem sunt amplexi: nos ut ejus voluntatem exsequamur, id facimus. Deum namque velle omnes homines a conjugio abstinere, is testis est, qui Christum in se loquentem habet: *Volo enim, inquit, omnes homines sic esse, ut ego sum, continentes* (*1. Cor. 7. 7*). Sed Salvator nobis parcens, et spiritum promptum, earnem infirmam esse sciens (*Matth. 26. 41*), id sub præcepti necessitatem non conclusit, sed ejus optionem animis nostris permisit. Nam si præscriptum esset atque lex, qui id perfecissent, honorem non consequentur, sed illud audirent, Fecistis quod facere

² Voes, *Quid ita?* in Reg. desunt.

debueritis (*Luc. 17. 10*): neque iis qui non essent assequuti ignorceretur, sed exlegum pœnas luarent. Nunc cum dixerit, *Qui potest capere, capiat* (*Matth. 19. 12*), qui non possent haud damnavit: qui possent, iis grave atque ingens certamen proposuit. Itaque et Paulus, Magistri vestigiis insistens, *De virginibus*¹, inquit, *præceptum Domini non habeo, consilium autem do* (*1. Cor. 7. 25*).

III. Matrimonii detestationem satanice immanitatis esse. — At vero neque Marcion, neque Valentinus, neque Manes eam moderationem tenuerunt: neque enim Christum in se loquentem habebant, qui oviibus suis parcit, et pro iis vitam impendit, sed homicidam illum, mendacii parentem (*Joan. 10. 11*; *8. 44*). Itaque qui se audirent, omnes perdiderunt, eos hic inutilibus atque intolerandis laboribus prementes, illic in paratum sibi ignem una secum trahentes.

IV. Hæreticos virgines etiam gentibus miseriores esse. — O vos etiam gentibus miseriores! nam gentes quidem etsi gehennæ supplicia exspectant, at hic saltem voluptatem nuptiis frequentandis, pecunia cæterisque vitae suavitatibus tractandis, capiunt: vos tormenta et ærumnas utrobique, et hic sponte, et illic inviti sustinetis. Illis pro jejunio et virginitate nœ mercedem tribuat quisquam, nec supplicium irroget: vos quorum nomine immensas laudes speratis, ob ea extremas pœnas luetis, et cum aliis audietis, *Discede a me in ignem aeternum, paratum diabolo et angelis ejus* (*Matth. 25. 41*), cum hoc vestro jejunio et virginitate. Nam nec jejunium, nec virginitas per se bona vel mala sunt, sed ex eorum qui ea exercent proposito alterutrum sunt. Et gentibus infructuosa ea virtus est: non habent enim suam mercedem, quod non Dei metu eam obierint: vos qui bello cum Deo gerendo, atque ejus operibus criminandis eam obieritis, non modo mercedem vestram non habetis, sed et plectemini: ac quod attinet ad dogmata, cum illis censebimini, qui perinde atque gentiles, vero Deo rejecto, deorum multititudinem invexeritis: quod ad vitam antem, melius cum illis quam vobiscum agetur: nam illis hoc solum damni est, nihil boni consequi, vobis etiam supplicia pati: atque illis in hac vita omnibus frui licuit, vos utrisque caretis. An poena ulla gravior esse potest, quam supplicia laborum ac sudorum præmium capere? Adulter, defraudator, qui aliena suaviter abligariat, et proximi bona rapiat, solatiam aliquod habent, breve id quidem, sed habent tam, quod eorum nomine p'ectantur, quorum hie fructum habuerunt. At qui paupertatem sponte init, ut illic locupletetur, qui virginitatis labores, ut illi cum angelis choreas ducat: is si repente ac præter omnem exspectationem ob ea pœnas det, ob quæ ingens præmium speraverat, infandum quantum ex insperato eventu dolorem capiat. Ego enim eum conscientia atque flamma cruciatum iri existimo, cum in mentem veniet, qui parem secum laborem ceperint, cum Christo degere: se autem, ob quæ illi

¹ Hæc, *de virginibus*, desunt in Morel. et Platin., sed habentur in Savil. et in Reg.

τέ εστι τὸ τοὺς ἔχθροὺς ἀγαπᾶν. Ἐπεὶ οὖν πάντοθεν ἡμῖν τοῦτο συνωμολόγηται, παυσάσθωσαν μάτην οἱ αἱρετικοὶ κόπτοντες ἐκυτούς· οὐδένα γὰρ λήψονται μισθόν· οὐκ ἐπειδὴ ὁ Κύριος ἄδικος, δπαγε, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτοὶ ἀγνώμονες καὶ πονηροί. Πῶς; Ἀποδέδεικται μηδεμίᾳν κεῖσθαι δωρεὰν μόνῃ τῇ τῶν φαύλων φυγῇ· τὸν δὲ γάμον αὐτοὶ φαῦλον νομίσαντες οὔτως ἔφυγον· πῶς οὖν ὑπὲρ τῆς τῶν φαύλων ἀναχωρήσεως δυνήσονται μισθὸν ἀπαιτεῖν; "Ωςπερ γὰρ ἡμεῖς ὑπὲρ τοῦ μὴ μοιχεύειν στεφανοῦθαι οὐκ ἀξιώσομεν, οὕτως οὐδὲ ὑπὲρ τοῦ μὴ γαμεῖν ἔχεινος. Ἐρεῖ γὰρ πρὸς αὐτοὺς ὁ κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν κρίνων ἡμᾶς^a. Ἔγὼ τὰς τιμὰς [270] οὐ τοῖς τῶν πονηρῶν ἀπεσχημένοις τέθεικα μόνον (μικρὸν γὰρ παρ' ἐμοὶ τοῦτο τὸ μέρος), ἀλλὰ τοὺς ἀπασαν ἐπελθόντας ἀρετὴν, τούτους εἰς τὴν ἀγήρω τῶν οὐρανῶν εἰσάγω κληρονομίαν. Πῶς οὖν ὑμεῖς πρᾶγμα ἀκάθαρτον καὶ ἐναγές εἶναι τὸν γάμον νομίσαντες, τῆς τῶν ἐναγῶν ἀπαλλαγῆς τὰ κείμενα τοῖς ἐργάταις τῶν ἀγαθῶν ἀπαιτεῖτε ἔπαθλα; Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ τοὺς ἄρνας ἐκ δεξιῶν ἡ ἵστησι, καὶ εὐλογεῖ, καὶ εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάγει, οὐχ ὅτι οὐχ ἥρπασαν τὰ ἀλλότρια, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ ἐκυτῶν ἔτεροις δένειμαν. Καὶ τὸν τὰ πέντε τάλαντα δὲ ἐγχειρισθέντα ἀποδέχεται, οὐχ ὅτι οὐκ ἔμείωσεν, ἀλλ' ὅτι ἐπλεόνασε τὸ δοθὲν, καὶ διπλῆν τὴν παρακαταθήκην ἀπέδωκε. Μέχρι τίνος οὖν οὐ στήσεσθε τρέχοντες - εἰς κενὸν, καὶ κοπιῶντες μάτην, καὶ εἰκῇ πυκτεύοντες, καὶ τὸν ἀέρα δέροντες; Καὶ εἴθε μόνον εἰκῇ, καίτοι οὐδὲ τοῦτο μικρὸν εἰς κολάσεως λόγον τὸ πολλὰ καμόντας, καὶ μείζονα τῶν πόνων προσδοκήσαντας ἔπαθλα, κατὰ τὸν καιρὸν^b τῆς τιμῆς ἐν τοῖς ἀτίμοις τετάχθαι.

B. ^c "Εστι δὲ νῦν οὐ τοῦτο μόνον τὸ δεινὸν, οὐδὲ μέχρι τοῦ μὴ κερδᾶνται τὰ τῆς ζημίας αὐτοῖς, ἀλλ' ἔτερα πολλῷ τούτων ἐκδέξεται χαλεπώτερα, τὸ πῦρ τὸ ἀσθεστὸν, ὁ σκώληξ ὁ ἀτελεύτητος, τὸ σκότος τὸ ἔξωτερον, ἡ θλῖψις, ἡ στενοχωρία. "Ωστε μυρίων ἡμῖν δὲ στομάτων καὶ τῆς ἀγγέλων δυνάμεως, ἵνα δυνηθῶμεν τῆς εἰς ἡμᾶς κηδεμογίας εὐχαριστίαν ἀποδοῦνται τῷ Θεῷ τὴν ἀξίαν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτω δυνατόν. Πῶς γάρ; Ὁ μὲν πόνος^d ὑπὲρ τῆς παρθενίας ἡμῖν καὶ τοῖς αἱρετικοῖς Ἰσος, τάχα δὲ καὶ πολλῷ πλείων ἐκείνοις· ὁ δὲ χαρπὸς τῶν πόνων οὐκ Ἰσος, ἀλλ' ἐκείνοις μὲν δεσμὸς καὶ δάκρυα καὶ οἷμαγαὶ καὶ τὸ κολάζεσθαι ἀθίνατα, ἡμῖν δὲ αἱ τῶν ἀγγέλων λήξεις, καὶ αἱ φαῖραι λαμπάδες, καὶ τὸ πάντων κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν ἡ μετὰ τοῦ νυμφίου διαγωγή. Τι δῆποτε οὖν τῶν αὐτῶν πόνων ἐναντία τὰ ἐπίχειρα; "Οτι ἐκείνοις μὲν, ἵνα ἀντινομοθετήσωσι τῷ Θεῷ, τὴν παρθενίαν εἶλοντο, ἡμεῖς δὲ ἵνα ἀνύσωμεν αὐτοῦ τὸ θέλημα, τοῦτο πράττομεν. "Οτι γὰρ ὁ Θεὸς βούλεται πάντας ἀνθρώπους ἀπέχεσθαι γάμου, καὶ μάρτυς ὁ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἐκυτῷ λαλοῦντα· Βούλομαι γὰρ, φησί, πάντας ἀνθρώπους εἶναι ὡς καὶ ἐμαυτὸν, ἐν ἐγκρατείᾳ. Φειδεῖμενος^e δὲ ἡμῶν ὁ Σωτὴρ^f, καὶ εἰδὼς ὅτι τὸ μὲν πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σάρξ ἀσθενής, οὐκ εἰς ἐντολῆς ἀνάγκην τὸ πρᾶγμα κατέκλεισεν, ἀλλ' ἐπέτρεψεν αὐτοῦ τὴν αἱρεσίν ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς. Εἰ γὰρ ἦν ἐπίταγμα καὶ νόμος, οὐκ ἀνοί κατορθώσαντες τιμῆς ἀπῆλαυσαν, ἀλλ' ἤκουσαν ἄν, "Α ὥφειλετε

ποιῆσαι, πεποιήκατε, οὗτε οἱ διαμαρτάνοντες συγγνώμης ἔτυχον, ἀλλὰ τὴν τῶν παρανομούντων ἀνύπεστησαν δίκην· νῦν δὲ εἰπῶν, "Ο δυνάμενος χωρεῖτω, τοὺς μὲν μὴ δυναμένους οὐ κατέκρινε, τῶν δὲ δυναμένων πολὺν καὶ ὑπέρογχον τὸν ἄγωνα ἀπέδειξε. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος κατ' ἔχοντας βαίνων τοῦ Διδασκάλου, Περὶ δὲ τῶν παρθέρων^g ἐπιταγὴν Κυρίου, φησίν, οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι.

Γ'. Ἀλλ' οὐδὲ Μαρκίων, οὐδὲ Οὐαλεντῖνος, οὐδὲ Μάνης ταύτης ἡγέρησετο τῆς συμμετρίας. Οὐ γὰρ εἶχον [271] ἐν ἑαυτοῖς λαλοῦντα τὸν Χριστὸν, τὸν τῶν ιδίων προβάτων φειδόμενον, καὶ τὴν φυχὴν αὐτοῦ τιθέντα ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλὰ τὸν ἀνθρωποκτόνον τὸν τοῦ φεύδους πατέρα. Διὰ τοις τοῦτο καὶ τοὺς πειθομένους αὐτοῖς πάντας ἀπώλεσαν, ἐνταῦθα μὲν αὐτοὺς ἀνονήτοις καὶ ἀφορήτοις βαρύνοντες πόνοις, ἐκεῖ δὲ εἰς τὸ ητοιμασμένον ἐκείνοις εὗρος συγκατασπάσαντες ἔσαντοις.

Δ'. "Ω καὶ Ελλήνων ὑμεῖς ἀθλιώτεροι· "Ελληνας μὲν γὰρ εἰ καὶ τὰ τῆς γεέννης ἐκδέχεται δεινά, ἀλλ' ὅμως τὸ γοῦν ἐνταῦθα καρποῦνται· ήδυ, γάμοις ὅμιλοῦντες, καὶ χρημάτων ἀπολαύοντες, καὶ τῆς ἀλλης ἀνέσεως τῆς βιωτικῆς· ὅμιν δὲ τὸ βασανίζεσθαι καὶ ταλαιπωρεῖσθαι· ἐκατέρωθεν, ἐνταῦθα μὲν ἔκουσιν, ἐκεῖ δὲ μὴ βουλομένοις. Καὶ "Ελλησ μὲν ὑπὲρ νηστείας καὶ παρθενίας οὗτε μισθὸν δώσει τις, οὗτε κόλασις ἀποκέσεται· ὅμεις δὲ ὑπὲρ ὡν μυρίους προσεδοκήσατε ἐπαίνους, ὑπὲρ τούτων τὴν ἐσχάτην δώσετε^h δίκην, καὶ μετὰ τῶν ἀλλων ἀκούσεσθε· 'Απέλθετε ἀπ' ἔμοιο εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ητοιμασμένον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ, ὅτι ἐνηστεύσατε, ὅτι ἐπαρθενεύσατε. 'Η γὰρ νηστεία καὶ ἡ παρθενία οὗτε καλὸν καθ' ἔσαντο, οὗτε κακὸν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν μετιόντων προσιρέσεως ἐκάτερον γίνεται. Καὶ "Ελλησ μὲν ἀκαρπος ἡ τοιαύτη ἀρετή· ἀπέχουσι γὰρ αὐτῶν τὸν μισθὸν, ὅτι μὴ διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόβον μετῆλθον αὐτήν· ὅμεις δὲ ὅτι τῷ Θεῷ μαχόμενοι καὶ διαβάλλοντες αὐτοῦ τὰ κείσματα, οὐ μόνον ἀπέχετε τὸν μισθὸν ὡμῶν, ἀλλὰ καὶ κολασθήσεσθε, καὶ δογμάτων μὲν ἔνεκεν μετ' ἐκείνων τετάξεσθε, ὅτι ὁμοίως αὐτοῖς τὸν ὄντα Θεὸν ἀθετήσαντες πολυθεῖαν εἰστηγάγετε· τῆς δὲ πολιτείας ἔνεκεν, ὁμεινον ὡμῶν ἐκείνοις πράξουσι. Τοῖς μὲν γὰρ ἡ ζημία μέχρι τοῦ μῆδεν λαβεῖν ἀγαθὸν, ὡμῖν δὲ καὶ τοῦ κακὸν προσλαβεῖν· καὶ τοῖς μὲν κατὰ τὸν παρόντα βίον ἀπολαῦσαι πάντων ὑπῆρξεν, ὅμεις δὲ ἀμφοτέρων ἐστέργεσθε. "Αρά τὶς ἐστι ταύτης κόλασις χαλεπώτερα, πόνων καὶ ιδρώτων τιμωρίας ἀπολαμβάνειν τὰς ἀμοιβάς; 'Ο μοιχδος, καὶ δι πλεονέκτης, καὶ ὁ τοῖς ἀλλοτρίοις ἐντρυφῶν, καὶ τὰ τοῦ πλησίον ἀρπάζων, ἔχουσι τινα παραμυθίαν, βραχεῖαν μὲν, ἔχουσι δὲ ὅμως, τὸ ὑπὲρ τούτων κολάζεσθαι ὑπὲρ ὡν· ἐνταῦθα ἀπέλαυσαν· ὁ δὲ πενίαν μὲν ἔκουσιον ὑποστάς, ἵνα ἐκεῖ πλουτῆ, καὶ τοὺς τῆς παρθενίας πόνους, ἵνα ἐκεῖ μετὰ ἀγγέλων χορεύῃ, εἰτα ἐξαίφνης καὶ παρὰ πάσαν προσδοκίαν ὑπὲρ τούτων κολαζόμενος, ὑπὲρ ὡν μυρίων ίλπισεν ἀπολαύσεσθαι καλῶν, οὐδὲ ἔστιν εἰπεῖν διηνέσταται τὴν ἀλγηδόνα τῷ παρ' ἐλπίδας ταῦτα παθεῖν. 'Ἐγὼ γὰρ ἐξ Ἰσος τοῦ πυρὸς ὑπὸ τοῦ συνειδότος αὐτὸν οἷμαι μαστίξεσθαι, ὅταν ἐννοήσῃ τοὺς μὲν τὰ αὐτὰ αὐτῷ πεπονηκότας τῷ Χριστῷ συνδυτας, αὐτὸν δὲ ὑπὲρ ὡν ἐκείνοις τῶν ἀπορρήτων ἀπολαύουσιν ἀγαθῶν, ὑπὲρ τούτων τὴν ἐσχάτην τινοντα δίκην, καὶ τῶν ἀκολάστων καὶ λάγνων τὸν ἐν σεμνότητι διαγαγόντα χαλεπώτερα πάσχοντα.

γ Ηας, περὶ δὲ τῶν παρθένων, desunt in Morel. et Plantin., sed habentur in Savil. et in Reg.

δ Hic in margine Reg. et Savil. argumentum legitur, ὅτι καὶ κολάζονται οἱ αἱρετικοὶ διὰ τὸ παρθενεύσαν.

ε Reg. ὃ μὲν γράπονται.

Ϛ Reg. εἰν ἐγκρατείᾳ δηλονότι. Φειδ.

Ϛ Σιγον Σαντίλιον εἰπειται Σ.

E'. Καὶ γὰρ ἀσελγείας απάσης ἡ τῶν αἱρετικῶν σωφροσύνη χείρων ἔστιν. Ἐκείνη μὲν γὰρ μέχρις ἀνθρώπων ἴστησι τὴν ἀδικίαν, αὕτη δὲ τῷ Θεῷ μάχεται, καὶ τὴν ἀπειρον ὑβρίζει σοφίαν· τοιαύτας τοῖς αὐτὸν θεραπεύουσιν ὁ διάβολος ἴστησι τὰς πάγας. **[272]** ἡ τῶν αἱρετικῶν παρθενία, οὐκ ἐμὸς ὁ λόγος, ἀλλὰ τοῦ τὰ νοήματα αὐτοῦ οὐκ ἀγνοοῦντος. Τί οὖν οὗτος φησι; Τὸ Πνεῦμα φῆτῶς λέγει διτὶ ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστῆσον τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμασι πλάνοις^a, καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων, ἐν ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένη τὴν συνέδησιν; Τὴν γὰρ παρθένον οὐ τῷ σώματι μόνον καθαρὰν εἶναι δεῖ, ἀλλὰ καὶ τῇ ψυχῇ, εἰ γε μέλλοι τὸν ἄγιον ὑποδέχεσθαι Νυμφίον· αὕτη δὲ μετὰ τοσούτων καυτήρων πᾶς ἀν εἰη καθαρά; Εἰ γὰρ καὶ φροντίδας βιωτικὰς ἀπεκλαύνειν τούτου χρὴ τοῦ νυμφῶνος, ὡς οὐκ ἐνδον μετ' ἔκείνων εὐσχήμονα εἶναι, πῶς φρονήματος ἀσεβούς ἐνδον στρεφομένου τὸ τῆς παρθενίας διαταθῆναι δυνήσεται κάλλος;

G'. Εἰ γὰρ καὶ τὸ σῶμα αὐτῆς ἀκέραιον μένει, ἀλλ' οἵμως τὸ κρείττον διέφθαρται, τῆς ψυχῆς τὰ νοήματα. Τί οὖν δρελος ἀφανισθέντος τοῦ ναοῦ τοὺς περιβόλους ἔστανται; ή ποίον τὸ κέρδος τοῦ θρόνου μολυνθέντος καθαρὸν εἶναι τοῦ θρόνου τὸν τόπον; Μᾶλλον δὲ οὐδὲ αὐτῷ τοῦ ἄγους ἀπῆλλαχται. Ή γὰρ βλασφημία καὶ τὸ φαῦλα φῆματα τίκτεται μὲν ἔνθον, οὐ μένει δὲ ἐνδον ἐν τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ μιαίνει μὲν γλωτταν διὰ στόματος προφερόμενα, μιαίνει δὲ τὴν δεχομένην ἀκοήν· καὶ καθάπερ δηλητήρια φάρμακα εἰς αὐτὴν ἐμπίποντα τὴν ψυχήν, παντὸς στῆτος χαλεπώτερον^b διατρώγει τὴν φίξαν, καὶ μετ' ἔκείντος καὶ τὸ λοιπὸν ἀπαν ἀπέλλυτι σῶμα. Εἰ τοίνυν παρθενίας ὅρος τὸ καὶ σώματι καὶ πνεύματι εἶναι ἀγίαν, αὕτη δὲ ἐξ ἔκατέρων τῶν μερῶν ἔστι βέβηλος καὶ ἐναργῆς, πῶς ἀν δύναιτο εἶναι παρθένος; Ἀλλὰ πρόσωπόν μοι δείκνυσιν ὡχρόν, καὶ κατισχνωμένα μέλη, καὶ στολὴν εὔτελῆ, καὶ βλέμμα θυμερον. Καὶ τί τὸ δημόσιον, σταν τὸ ἐνδον διαματαίται τοῦ θεραπεύοντος τοῦ πειθαδιμούς ὡς πονηροῖς προσέχειν τοῖς τοῦ Θεοῦ κτίσματι; Πᾶσα η δόξα τῆς θυγατρός τοῦ βασιλέως ἔσωθεν· αὕτη δὲ τοῦ λόγου τὴν ἀκολουθίαν ἀντέστρεψε, τὴν μὲν δέξαν ἔξωθεν περικειμένη, τὴν δὲ ἀτιμίαν πᾶσαν ἐνδον ἔχουσα. Τοῦτο γάρ ἐστι τὸ δεινόν, ὅτι πρὸς μὲν ἀνθρώπους ἐπιείκειαν ἐνδείκνυται πολλὴν, πρὸς δὲ τὸν κτίσματα αὐτὴν Θεόν. πολλῇ κέχρηται τῇ μανίᾳ· καὶ τὴ μηδὲ πρὸς ἄνδρα ἀντιβλέψαι ἀνεχομένη, εἰ γέ τινὲς εἰσιν ἐν αὐταῖς τοιαῦται, πρὸς τὸν τῶν ἀνθρώπων δεσπότην ἀνασχύντοις ὀφθαλμοῖς δρῆ, καὶ ἀδικίαν εἰς τὸ ὑψός λαλεῖ· πύξινον αὐταῖς τὸ πρόσωπόν ἔστιν, καὶ νεκρῷ προσεοικός, διὰ γὰρ τούτο δακρύσων ἀξίας καὶ θρήνων πολλῶν, ὅτι οὐκ εἰκῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπ' ὀλέθρῳ καὶ κατὰ τὴν ἔχετῶν κεφαλῆς τοσαύτην φυεῖξαντο ταλαιπωρίαν.

Z'. Εὔτελής ἡ στολή· ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς ιματίοις, οὐδὲ ἐν τοῖς χρώμασιν ἡ παρθενία, ἀλλ' ἐν σώματι καὶ ψυχῇ. Πῶς γὰρ οὐκ ἀτοπον, εἰ τὸν μὲν φιλόσοφον οὐκ ἀπὸ τῆς κάμης, οὐδὲ ἀπὸ τῆς βαχτηρίας, οὐδὲ ἀπὸ τῆς ἔξωμίδος δοκιμάζομεν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν τρόπων·

* Sie omnes præter Reg. qui babet πλάνης, et infra nitem solus η τη πλάνη προσέχουσα. Idem solus μονοχριστικός.

* Reg. solus προτεταγμένος γαλεπώτερον.

καὶ [273] τῆς ψυχῆς, καὶ τὸν στρατιώτην οὐκ ἀπὸ τῆς^c χλαυδίου, οὐδὲ ἀπὸ τῆς ζώνης, ἀλλ' ἀπὸ τῆς φώμης καὶ τῆς ἀνδρείας, τὴν δὲ παρθένον, πρᾶγμα οὗτω θαυμαστὸν καὶ πάντα ὑπερβαῖνον τὰ ἐν ἀνθρώποις, διὸ τὸν τῶν τριχῶν αὐχμὸν, καὶ τὴν τοῦ προσώπου κατήφειχν, καὶ τὸ φαινόν^d ιμάτιον, ἀπλῶς οὗτω καὶ παρέργως εἰς τὴν τοῦ πράγματος καταλέξομεν ἀρετὴν, οὐκ ἀποδύσαντες αὐτῆς τὴν ψυχὴν, καὶ τὴν ἔξιν αὐτῆς ἐντεῦθεν καταμαθόντες ἀκριβῶς; Ἀλλ' οὐκ ἀφίγισιν ὁ τοὺς τῆς ἀθλήσεως ταύτης νόμους διαταξάμενος. Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν ιματίων τοὺς εἰς τοῦτο καθιέντας^e ἐχυτούς τὸν ἀγῶνα δοκιμάζειν κελεύει, ἀλλ' ἀπὸ τῶν δογμάτων καὶ τῆς ψυχῆς. Ο γὰρ ἀγωνιζόμενος, φησί, πάντα ἐγκρατεύεται, πάντα τὰ διεγοχλοῦντα τὴν ψυχῆς ὑγίειαν, καὶ· Οὐδεὶς στεφανοῦται ἐὰρ μὴ τομίμως ἀθλήσῃ. Τίνες οὖν οἱ τῆς ἀθλήσεως ταύτης νόμοι; "Ἄκουε πάλιν αὐτοῦ λέγοντος, μᾶλλον δὲ δι' αὐτοῦ τὸν ἀγῶνα θέντος Χριστοῦ· Τίμιος ο γάμος καὶ η^f κοίτη ἀμίαντος.

H'. Τί οὖν πρὸς ἔμετούτο, φησί, τὴν πολλὰ χαρεῖν εἰπούσαν τῷ γάμῳ; Τοῦτο γάρ σε, ω ταλαιπωρε, τοῦτο ἀπολύτεκνεν, ὅτι μηδὲν οἷς σοι κοινὸν είναι πόδες τοῦτο τὸ δόγμα. Διὰ τοῦτο ὑπεροχίᾳ ἀμέτρῳ κατὰ τοῦ πράγματος χρηταμένη, εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ σοφίαν ἐξύβρισας, καὶ τὴν κτίσιν διέβαλες ἄπασαν. Εἰ γὰρ ἀκάθαρτον ὁ γάμος, ἀκάθαρτα μὲν ἀπαντα τὰ δι' αὐτοῦ τικτόμενα ζῶα, ἀκάθαρτοι δὲ καὶ ὑμεῖς· οὐ γὰρ ἀν εἴποιμι τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν. Πῶς οὖν παρθένος ἡ ἀκάθαρτος^g; Οὐδος γάρ δεύτερος, μᾶλλον δὲ καὶ τρίτος ὑμέν μολυσμῶν καὶ ἀκάθαρτίας ἐπινεύηται τούτος· καὶ αἱ τὴν γάμου ὡς ἐναγῆ φεύγουσαι, αὐτῷ τούτῳ τῷ φεύγειν πάντων γεγόνατε ἐναγέστεραι, παρθενίαν εὑρουσας πορνείας μαρωτέραν. Ποῦ τοίνυν ὑμᾶς τάξομεν; μετὰ τῶν Ιουδαίων; Ἀλλ' οὐκ ἀνέχονται ἔκεινοι· καὶ γὰρ τὸν γάμον τιμῶσι, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δημιουργίαν θαυμάζουσιν. Ἀλλὰ μεθ' ἥμαν; Ἀλλ' οὐκ ἐθέλετε ἀκούσαι τοῦ Χριστοῦ λέγοντος διὰ τοῦ Παύλου· Τίμιος ο γάμος καὶ^h η κοίτη ἀμίαντος. Λείπεται δὴ μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὑμᾶς στῆναι λοιπόν. Ἀλλὰ κάκεῖνοι παρώσουται πάλιν ὑμᾶς ὡς ἀσεβεστέρους αὐτῶν. Πλάτων μὲν γάρ φησιν ὅτι ἀγαθὸς ἦν ὁ τόδε τὸ πάν συστησάμενος· καὶ ὅτι ἀγαθὸς οὐδενὶ περὶ οὐδενὸς ἐγγίνεται φύσιος· οὐ δὲ αὐτὸν πονγρὸν καλεῖς, καὶ πονγρῶν ἔργων δημιουργόν. Ἀλλὰ μὴ δείσης· ἔχεις τοῦ δόγματος κοινωνοὺς τὸν διάβολον καὶ τοὺς ἀγγέλους τοὺς ἔκεινου, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἔκεινους· μὴ γὰρ ἐπειδὴ σὲ τοιαῦτα ἀνέπεισαν μαίνεσθαι, καὶ αὐτοὺς οὕτω διακείσθαι νόμιζε. "Οὐτε γάρ ξεισι τὸν Θεόν ἀγαθὸν, ἀκουσον βοῶνταν αὐτῶν, νῦν μὲν, Οἰδαμέντες τοῖς εἰ, δὲ Αγιος τοῦ Θεοῦ· νῦν δὲ, Οὐδοιοι οἱ ἀνθρώποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ψύστον εἰσὶν, οἵτινες καταγγέλλουσιν ύμιν ὁρέοντες σωτηρίας. "Εἰ οὖν παρθενίας μνησθήσεθε καὶ ἐπὶ τῷ πράγματι φιλοτιμήσεθε, ἀλλ' οὐκ ἀπελθόντες κλαύσατε ἐκατούς καὶ θρηνήσετε τῆς ἀνοίας, δι' ης ύμας ὁ διάβολος ὡς περιαγματώτους δῆσας εἰς τὸ τῆς γεέννης εἴληκυσε πῦρ!; Οὐχ ὡμοίησας γάμοις; ἀλλ' οὐδέπω τοῦτο παρθένος. Τὴν γάρ κυρίαν τοῦ γαμηθῆναι γενομένην, είτε οὐχ ἐλομέντην, ταύτην ἂν εἴποιμι παρθένον ἐγώ· ὅταν δὲ τῶν κεκαλυμένων τὸ πράγμα

^a Reg. χλαυδίος.

^b Reg. καὶ τὸ φαιδρόν. Infra idem αὐτῆς τὴν στολὴν καὶ γυμνῇ τῇ ψυχῇ δοκιμάσαντες, οὐδὲ τὴν ἀξίαν αὐτῆς καταμαθόντες ἀκριβῶς. Ἀλλ' οὐκ ἀφίγισιν αὐτά.

^c Savil. iu targ. καθέντας. Reg. κατίστας.

^d Reg. μᾶλλον δὲ διὰ τούτου τούτον ἀγῶνα θέντος Χριστοῦ, δὲ παρθένος ίνα τῇ ἀγίᾳ τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι καὶ πάλιν, σΤίμιος ο γάμος ἐν πᾶσι καὶ η.

^e Reg. εἰς ἀκάθαρτος, πον μαί.

^f Reg. ο γάμος ἐν πᾶσι καὶ. Infra idem ἀσεβεστέρας.

^g Reg. εἰστήσας πῦρ. Infra idem τοῦ ώμιλησαι γεινεστην.

areanis bonis fruantur, ob ea extremas poenas luere, et qui vitam egerit severam, gravius multari quam dissolutos ac luxu perditos.

V. Hæretorum virginitatem vel adulterio fædiorem esse. — Etenim hæretorum continentia omni est libidine pejor. Hæc nanque injuriam hominibus solum infert, illa cum Deo pugnat, atque infinitam illam sapientiam lædit: ejusmodi laqueos suis cultoribus diabolus tendit. Nam hæretorum virginitatem vafritici ejus procul dubio inventum esse, non ego, sed is auctor est, qui ejus consilia non ignorat. Quid igitur is ait? *Spiritus manente dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, et cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, abstinere a cibis quos Deus creavit (1. Tim. 4. 1-5).* Qui igitur virgo fuerit quæ a fide deficit, quæ planos audit, quæ dæmonibus obtemperat, quæ mendacium colit? ecquid, inquam, virgo est, quæ cauterio inustam habet conscientiam? Nam virgo non solum corpore, sed etiam animo pura sit oportet, quæ sanctum illum sponsum exceptura est: hæc tot inustis notis qui tandem pura sit? Nam si terrenas etiam curas ab hoc thalamo arceat necesse est, ut quæ eum iis ornata esse nequeat, quomodo cogitatione sacrilega intus observante virginitatis splendorem tueatur?

VI. Hæreticos virgines non animas solum, sed etiam corpora polluere. — Nam etsi ei corpus salvum est, animi tamen, quæ pars est potior, sunt corrupta consilia. Quid autem refert disjecto templo septa restare? aut quanti interest purum esse solii locum, solo sorribus inquinato? Quamquam nec abest a piaculo: blasphemia enim atque impia voces cum intus fermentur, intus in animo non manent, sed et linguam ore prolatæ et aures quæ suscipiant polluunt, et velut mortisera venena in animum illapsa, radicem corridunt quavis tinca gravius, cum eaque reliquum omne corpus perdunt. Quare si virginitatis definitio est, et animo et corpore sanctam esse: hæc quæ utramque in partem profana et scelerata sit, qui tandem virgo fuerit? At enim mihi et os pallidum, et graciles artus, et vilem amictum et aspectum præfert mansuetum. Et quid tum postea, si impudens est interior oculus? Quid enim eo aspectu impudentius est, qui exteriores oculos inducat, res a Deo creatas velut vitiosas usurpare? *Omnis gloria filie regis est interior (Ps. 44. 14)*: hæc orationis seriem invertit, et foris gloria amicta omni intus fœditate laborat. Illud namque indignum facinus est, quæ modestiam erga homines summam præstet, eam in Deum creatorem suum extrema insaniam uti; et quæ virum vel intueri non sustineat, si quæ tamen in iis tales sunt, mortalium Dominum impudentibus oculis spectare, contraque excelsum nefaria loqui: buxeia iis facies est, mortuique similis. Ob id enim multis lacrymis ac lamentis dignæ sunt, quod non solum frustra, sed etiam in sui capitum perniciem tantum rerunnarum suscepserint.

VII. Virginem non vestitu, sed animo spectandam

esse. — Vilis est amictus: at non in vèstibus aut colore, sed in animo atque corpore virginitas est. Nam cum nec philosophum coma, aut baculo, aut abolla, sed moribus et animo ineliamur; nec militem paludamento, aut balteo, sed robore et magnanimitate: an non absurdum sit virginis, rei tam præclaræ, et quæ humana omnia superet, capilli squalorem, vultus demissionem, ac pullam vestem, temere sane ac supine virtuti ducere, nec ejus animo denudato, inde studia ejus accurate explorare? At non id permittit, qui luctæ hujus leges sanxit: neque enim eos, qui in hoc certamen se conjiciunt, vestitu, sed dogmatibus et animo spectari jubet. *Qui enim certat, inquit, ab omnibus se continet (1. Cor. 9. 25)*, scilicet quæ animi sanitatem infestent: et, *Nemo coronatur, nisi legitime certaverit (2. Tim. 2. 5)*. Quæ sunt igitur luctæ hujus leges? Audi eundem dicentem, vel potius in eo Christum certaminis auctorem: *Honorabile est matrimonium et torus immaculatus (Heb. 13. 4)*.

VIII. Virginis erga conjuges fastum detimento esse. — Quid vero hoc ad me, inquit, quæ nuntium matrimonio remisi? Id enim, misera, id te perdidit, quod nihil tibi cum eo dogmate commune existimas. Itaque rem eam extremo contemptu prosequuta, et Dei sapientiae contumeliam fecisti, et naturam rerum omninem criminata es. Nam si impurum matrimonium est, animantes etiam ex eo susceptæ impuræ omnes sunt, atque adeo et vos: neque enim dixerim hominum naturam. Quomodo igitur virgo est; quæ impura? Nam altera hæc, imo et tertia excoxitata vobis fœditas et impuritas est; ac quæ matrimonium velut flagitiosum refugistis, eo ipso quod refugistis, omnium estis flagitiosissimæ, virginitate stupro fædiore inventa. Quoniam igitur loco vos poneamus? cum Judæis? At non sustinebunt: nam et matrimonium colunt, et Dei creationem suspiciunt. An nobiscum? At Christum per Paulum dicentem audire noluitis, *Honorabile est matrimonium et torus immaculatus (Heb. 13. 4)*. Reliquum est igitur ut cum gentibus porro consistatis. At illæ etiam vos ut se magis impios repellent. Nam Platonis sententia est (*In Timæo*), Bonum fuisse qui hoc omne molitus est, et, Bonum nullius rei erga quemquam invidia tangi. Tu malum ipsum appellas, et malorum rerum creatorem. Verum ne extimesce: habes doctrinæ consortes diabolum ejusque angelos; imo nec eos quidem: neque enim qui te in eum furorem induxerint, idem etiam sentire existimandi sunt. Nam scire eos Deum bonum esse, audi clamantes, nunc, *Scimus te qui sis, Sanctus Dei (Marc. 1. 24)*; nunc, *Hi homines servi Dei excelsi sunt, qui vobis viam salutis nuntiant (Act. 16. 17)*. Et adhuc virginitatem jactabis, de eaque gloriabimini, ac non potius abeuntes vestram deplorabis ac lugebitis amentiam, qua vos diabolus velut manu captos colligatos in gehennæ ignem trahit? Matrimonium non iniisti? at non id virginitas est: nam quæ cum integrum esset nubere detrectaverit, eam ego virginem dixerim: at cum eo interdictum dieas, non jam id recte factum tuis consiliis, sed legis necessitati tribuendum est. Quare

Persas qui matres uxores non ducunt admiramur, Romanos non item : hic namque ad unum omnibus id execrandum videtur, illie impunitas ea designandi elsecit, ut qui ab eo concubitu abstinerent laudarentur. Ad eundem modum et de matrimonio habenda quæstio est. Nos enim, apud quos id omnibus permissum sit, merito eos qui matrimonium non contrahant miramur : vos qui id in malorum classem rejeceritis, nihil est quod laudem ex hac re captetis. Nam vetitis abstinere, id vero non est animi excelsi atque strenui : perfectæ enim virtutis est, non ea non committere, quæ si committamus apud omnes improbi habeamur, sed iis excellere, quæ neque eos qui detrectent, eo nomine culpari patientur, et qui suscipiant ac persungantur, non opinione improbitatis solam liberent, sed etiam bonis accenseant. Nam ut eunuchos de virginitate laudet nemo, qui matrimonium non contrahant, sic nec vos : cum quod illis naturæ necessitas, id vobis sit corruptæ conscientiæ anticipatio : ac quemadmodum eunuchos corporis vitium ejusce rei gloria dejicit, ita vos diabolus, natura vobis salva permanente, sanis consiliis resectis, atque in necessitatem conjectos calibatus, cum laboribus urget, tum laudari non sinit. Matrimonium vetas? non nobrem et calibatus mercedem non accipies, imo penas etiam ac supplicium lues.

IX. Ad virginitatem hortari, nequaquam ejus esse qui matrimonium vetet. — Tu vero, inquit, non vetas? Apage ut tecum æque insaniam. Et qui, inquit, hortaris matrimonium non contrahere? Quod virginitatem matrimonio longe præstantiorem sentiam: nec vero propterea matrimonium in malis pono, quin vehementer etiam laudo; est enim iis qui recte eo uti valint continentiae portus, naturam efforari non permittens. Nam legitimo coitu, quasi scopolis quibusdam objectis ad excipiendos libidinis fluctus, nos in summa tranquillitate collocat ac tuetur. Verum sunt quibus nihil opus sit eo præsidio, sed ejus loco jejuniis, vigiliis, chameuniis, et reliqua id genus duritate, naturæ furorem cicurent: hos cohortor matrimonium non contrahere, nec matrimonium veto. Interessi autem inter hoc et illud plurimum, quantum scilicet discrimen est inter necessitatem et optionem. Qui enim consultit, liberum relinquit auditori quæ consultat sequi: qui vetat, is ei facultatem eam præripit. Ad hæc qui cohortor, rem non improbo; nec qui se induci non patiatur accuso: tu qui id dannes ac vitiosum ducas, et legislatoris, non consiliarii personam arripias, merito eos qui non obedient odisti; at non ego, sed cum eos admiror qui ad hoc certamen nomina dederint, tum qui extra maneant, non accuso. Nam accusatio demum justa sit, si quis quod haud dubie vitiosum sit, prosecutatur: at qui minorem virtutem nactus, majorem non adeat, is quidem non cum fortiori laudandus et admirandus est, nec tamen ideo culpandus. Ecquid igitur conjugium veto, qui conjuges non accusem? Stupra vero et adulteria, matrimonium non item: et illa audentes castigo, atque ab Ecclesiæ cœtu proscirbo; hoc vero qui

faciant, dum modeste, assidue etiam laudo. Ita duplex lucrum fit: unum, quod Dei opificium non damnum; alterum, quod non solum virginitas dignitate sua non dispolietur, sed multo etiam illustrior declaratur.

X. Qui matrimonium damnet, eum virginitatem etiam laedere. — Etenim qui matrimonium damnat, is virginitatis etiam gloriam carpit; qui laudat, is virginitatem admirabilem augustioreque reddit. Nam quod deterioris comparatione bonum videtur, id haud sane admodum bonum est; quod autem omnium sententia bonis melius, id excellens bonum est: cujusmodi nos virginitatem esse docemus. Quare ut qui matrimonium damnant, hujus encomiis fraudandi sunt, ita qui id a criminis liberat, non tam id, quam virginitatem laudat. Nam et corpora, non quæ mutiliis, sed quæ integris et virtu nullo præpeditis excellant, ea pulchra dicimus. Bonum est matrimonium; propterea admiranda virginitas est, quæ bono melior sit, eoque melior, quo nautis gubernator, et militibus dux. Sed quemadmodum subductis e navi remigibus navim deincras, et militibus ex acie semotis ducem hostibus vincitum tradas: ita et hic, si matrimonium de summo gradu dejicias, virginitatis laudem prodas, atque ad extremum malum redigas. Bonum est virginitas; et ego consentio; ac matrimonio etiam melior, et hoc confiteor. Et si placet, quanto etiam melior sit addam: quanto cœlum terra, quanto hominibus angeli. Imo ut fortius aliquid dicam, etiam amplius. Nam angeli etsi nec ducunt uxores, nec ducuntur, at non sunt carne et sanguine coagulati, non in terris commorantur, non libidinum æstus sentiunt, non cibi aut potus indigent, non suavi cantu deliniri, non liberali forma, aut alio ejus generis ullo fleeti possunt; sed sicut summo meridie calum, nulla affectum nube purum spectatur, ita et illorum naturæ, a libidine quietæ, illustres ac perlucidæ maneat oportet.

XI. Virginitatem eos, qui illam vere persequuntur, angelos ex hominibus efficiere. — Humanum autem genus natura beatis¹ illis concedens, vires suas urget, cum iisque pro virili æquari summa ope nititur. Quo pacto? Nec ducunt uxores angeli, nec ducuntur. At nec virgo. Assistunt perpetuo ac ministrant Deo. Itidem et virgo. Quare etiam Paulus eas ab omni sollicitudine arcet, ut assiduae sint et indivulsæ (1. Cor. 7. 34). Quod si ut illi in cœlum hinc ascendere non possunt, carne eas deprimente, at hic quoque insignem habent consolationem, quæ ipsum cœli Dominum excipiant, si quidem sint corpore atque spiritu sanctæ. Viden' virginitatis decus? eorum qui in terris degunt cum coelitibus vitæ similitudinem molitur, corpore vestitos vinci ab incorporeis Virtutibus non permittit, mortales angelorum æmulos reddit. Sed nihil hoc ad vos, qui et rem tantam corruptatis, et Dominum culpetis, malumque nominatis: etenim vos improbi servi supplicium manet. Ecclesiæ virgi-

¹ Reg., beatis angelis.

είναι οὕτι; [274], οὐκέτι τῆς σῆς προαιρέσεως τὸ κατόρθωμα γίνεται, ἀλλὰ τῆς ἀνάγκης τοῦ νόμου. Διὸ τοῦτο Πέρσας μὲν μή μητρογαμοῦντας θαυμάζομεν, Ὁρμαίους δὲ οὐκέτι· ἐνταῦθα μὲν γάρ ἀπασιν ἔφεξῆς τὴν πρᾶγμα βδελυρὸν εἶναι δοκεῖ, ἔχει δὲ τῶν ταῦτα τολμῶντων ἄδεια τοὺς τῶν τοιούτων ἀπεγομένους μίξεων ἐπαινεῖσθαι πεποίηκε. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὴ λόγον καὶ ἐπὶ τοῦ γάμου τὴν ἐξέτασιν ποιήσασθαι χρή. Ἡμεῖς μὲν γάρ ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα πᾶσιν ἔφειται παρ' ἡμῖν, εἰκότας τοὺς μὴ γαμοῦντας θαυμάζομεν ὑμεῖς δὲ εἰς τὴν τῶν χειρόνων αὐτὸν τάξιν ὕστεροι, οὐκέτ' ἀν δύναισθε τῶν ἀπὸ τοῦ πράγματος ἀγτιπαιεῖσθαι ἐπαίνων. Τὸ γάρ τῶν ἀπηγορευμένων ἀπέχεσθαι, οὖπω γενναίας καὶ νεανικῆς ψυχῆς. Τελείας γάρ ἀρετῆς οὐ τὸ ταῦτα μὴ πράττειν ἀ πράξαντες παρὰ πᾶσιν εἶναι δόξομεν κακοί, ἀλλὰ τὸ ἐν τούτοις εἶναι λαμπροὺς, ἀ μήτε τοὺς μὴ ἐλομένους ἀφίησι· διὰ τοῦτο κακίζεσθαι, τούς τε ἐλομένους καὶ κατορθώσαντας οὐ μόνον τῆς τῶν φαύλων ἀπαλλάττει δόξης, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐγχρίνει τάξιν. Οὐσπερ γάρ τοὺς εὔνούχους οὐδεὶς ἀν ἐπαινέσειν εἰς παρθενίας λόγον, διὶ μὴ γαμοῦσιν, οὗτως οὐδὲ ὑμᾶς. Οὐ γάρ ἐκείνοις ἡ τῆς φύσεως ἀνάγκη, τοῦτο ὑμῖν ἡ τῆς πονηρᾶς συνειδήσεως πρόληψις γέγονε· καὶ καθάπερ ταῦς εὐνούχους ἡ τοῦ σώματος πήρωσις τῆς ἐπὶ τῷ πράγματι φιλοτιμίας ἐξέναλεν, οὗτως ὑμᾶς διάβολος, τῆς φύσεως ὑμῖν ἀκεραίου μενούσης, τοὺς δρθούς περικόψας λογισμοὺς, καὶ οὗτως εἰς τὴν ἀνάγκην τοῦ μὴ γαμεῖν καταστήσας, κατατείνει μὲν τοῖς πόνοις, τιμάσθαι δὲ οὐκ ἀφίησι. Κωλύεις γαμεῖν; διὰ τοῦτο τοῦ μὴ γαμεῖν οὐ κείσεται σοι μισθὸς, ἀλλὰ καὶ τιμωρία καὶ κόλασις.

Θ. Σὺ δὲ, φησὶν, οὐ κωλύεις; "Ἄπαγε, μὴ ποτε τὰ αὐτά σοι μανείην. Πῶς οὖν, φησὶ, παρακαλεῖς μὴ γαμεῖν; "Οὐτι πειθομαι πολλῷ τιμιωτέραν εἶναι τοῦ γάμου τὴν παρθενίαν· οὐ μήδην διὰ τοῦτο ἐν τοῖς πονηροῖς τὸν γάμον τίθεμαι, ἀλλὰ καὶ λίαν αὐτὸν ἐπαινῶ. Λιμήν γάρ ἐστι σωφρὸσύνης τοῖς βουλομένοις αὐτῷ χρῆσθαι καλῶς, οὐκ ἀφιεῖς ἀγριαίνειν τὴν φύσιν. Ἀντὶ γάρ προβόλων προστήσας τὴν ἔννομον μίξιν, καὶ ταύτῃ τὰ τῆς ἐπιθυμίας δεχόμενος κύματα, ἐν γαλήνῃ πολλῇ καθίστησιν ἡμᾶς καὶ διατηρεῖ. Ἄλλ' εἰσὶ τινες οἱ μὴ δεδμενοὶ ταύτης τῆς ἀσφαλείας, ἀλλ' ἀντὶ ταύτης νηστείας, ἀγρυπνίας, χαμενίας, τῇ λοιπῇ σκληραγωγίᾳ τιθασσεύονται τὴν τῆς φύσεως μανίαν· τούτοις παραίνω μὴ γαμεῖν, οὐ κωλύων γαμεῖν. Πολὺ δὲ τοῦτου κάκείνου τὸ μέτον, καὶ τοσοῦτον, δισον ἀνάγκης καὶ προαιρέσεως τὸ διάφορον. Οὐ μὲν γάρ συμβουλεύων ἀφίησι τὸν ἀκούοντα κύριον εἶναι τῆς τῶν πραγμάτων αἰρέσεως ὑπὲρ ὃν ποιεῖται τὴν συμβουλήν· δὲ κωλύων παραιρεῖται καὶ αὐτὴν τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ^α. Πρὸς τούτοις ἐγὼ μὲν παραίνων οὐ κακίζω τὸ πρᾶγμα, οὐδὲ τοῦ μὴ πειθόντος κατηγορῶ· σὺ δὲ διαβάλλων αὐτὸν, καὶ φαῦλον εἶναι λέγων, καὶ τὴν τοῦ νομοθετοῦντος, ἀλλ' οὐ τὴν τοῦ συμβουλεύοντος τάξιν ἀρπάζων, εἰκότας τοὺς μὴ πειθομένους μισεῖς· ἀλλ' οὐκ ἐγὼ, ἀλλὰ θαυμάζω μὲν τοὺς εἰς τοῦτον ἀπογραψαμένους τὸν ἀγῶνα, οὐ κατηγορῶ δὲ [275] τῶν ἔξι τῆς ἀθλήσεως μενόντων. Κατηγορία γάρ τότε ἀν γένοιτο δικαίως. ὅταν τις πρὸς τὸ ὕμιλογημένον δέψῃ κακόν· δὲ τὸ ἔλαττον μὲν ἔχων ἀγαθόν, τοῦ μείζονος δὲ οὐκ ἐφίκνομενος, τοῦ μὲν ἐπαινεῖσθαι μετ' ἐκείνου καὶ θαυμάζεσθαι ἀπεστέρηται, κατηγορεῖσθαι δὲ οὐκ ἀν εἴη δικαιος. Πῶς οὖν κωλύω γαμεῖν, τῶν γαμούντων μὴ κατηγορῶν; Ησοργεύειν κωλύω καὶ μοι·

^a Reg. & καὶ τοὺς μὴ ἐλομένους οὐκ ἀφίησι.

^b Reg. παραιρίται ταύτης τῆς ἐξουσίας αὐτὸν.

χεύειν, γαμεῖν δὲ οὐδέποτε. Καὶ τοὺς μὲν ἔκεινα ταλμῶντας κολάζω, καὶ τοῦ πληρώματος ἀπελαύνω τὴς Ἐκκλησίας, τοὺς δὲ τοῦτο ποιοῦντας, εἰ σωφρονοῦσι, καὶ ἐπαινῶν διατελῶ. Οὗτω γάρ δύο γίνεται τὰ κέρδη, ἐν μὲν τὸ μὴ διαβάλλειν τὴν τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν, δεύτερον δὲ τὸ μὴ καθαιρεῖν τὸ τῆς παρθενίας ἀξίωμα, ἀλλὰ πολλῷ σεμνοτέραν ἀποφαίνειν. αὐτὴν.

Γ. Ό μὲν γάρ τὸν γάμον κακίζων καὶ τὴν τῆς παρθενίας διποτέμνεται δόξαν· δὲ τοῦτον ἐπαινῶν μᾶλλον ἐκείνης ἐπαιρεῖ τὸ θαῦμα καὶ λαμπρότερον ποιεῖ. Τὸ μὲν γάρ τῇ πρὸς τὸ χειρὸν παραθέσει φαινόμενον καλὸν οὐκ ἀν εἴη σφόδρα καλὸν, τὸ δὲ τῶν διμολογουμένων ἀγαθῶν ἀμεινον, τοῦτο ἐστι τὸ μεθ' ὑπερβολῆς καλὸν· ὅπερ τὴν παρθενίαν ἀποδείχνυμεν οὐσαν ἡμεῖς. "Ωσπερ οὖν οἱ τὸν γάμον κακίζοντες τοῖς ταύτης ἐγκωμίοις λυμαίνονται; οὗτω διαβολῆς ἀπαλλάττων αὐτὸν οὐ τοῦτον μᾶλλον ἢ τὴν παρθενίαν ἐπίγνεσε. Καὶ γάρ ἐπὶ τῶν σωμάτων οὐχ ὅσα τῶν πεπτηρωμένων, ἀλλ' ὅσα τῶν ἀρτίων καὶ μηδεμίαν λώδην ἐχόντων ἐστὶν ἀμεινῶ, ταῦτα ὥρατα εἶναι φαμενόν. Καλὸν δὲ γάμος· καὶ διὰ τοῦτο ἡ παρθενία θαυμαστὸν, διὶ καλοῦ κρείττον ἐστι, καὶ τοσούτῳ κρείττον, διφερ τῶν ναυτῶν ὁ κυνεργήτης, καὶ τῶν στρατιώτων διστρατηγός. Ἄλλ' ωσπερ ἐπὶ τοῦ πλοίου τοὺς ἐρέττοντας ἀν ἀφέλης, τὸ σκάφος κατέδυσας, καὶ ἐπὶ πολέμου τοὺς στρατιώτας ἀν ἀποστήσης, παρέδωκας δεδεμένον τοῖς πολεμίοις τὸν στρατηγόν· οὗτω καὶ ἐνταῦθα ἀν τῆς ἀρίστης τάξεως ἐκβάλλῃς ἀ τὸν γάμον, τῆς παρθενίας τὴν δόξαν προβάσκας, καὶ εἰς ἔσχατον ἡγαγες κακόν. Καλὸν δὲ παρθενία· σύμφημι κάγω· ἀλλὰ καὶ τοῦ γάμου κρείττων· καὶ τοῦτο συνομολογῶ. Καὶ εἰ βούλει, καὶ τὸ δσον κρείττων προστίθημι, δισον τῆς γῆς δὲ οὐρανός, δισον τῶν ἀνθρώπων οἱ ἀγγεῖοι· εἰ δὲ χρή τι καὶ βιασάμενον εἰπεῖν, καὶ πλέον. "Αγγελοι μὲν γάρ, εἰ καὶ μὴ γαμοῦσι μηδὲ ἐκγαμίζονται, ἀλλ' οὐκ εἰσὶ συμπεπλεγμένοι σαρκὶ καὶ αἷματι, οὐδὲ ἐπὶ τῆς γῆς ἔχουσι τὰς διατριβὰς, οὐδὲ δύλον ἐπιθυμιῶν ἀνέχονται, οὐδὲ σίτου δέονται καὶ ποτοῦ, οὐδὲ μέλος αὐτοὺς ἦδυ μαλάξαι δύναιται ἀν, οὐδὲ δψις ἐπικάμψαι λαμπρό, οὐδὲ διλλο τῶν τοιούτων οὐδέν· ἀλλὰ καθάπερ τὸν οὐρανὸν ἐν μεσημβρίᾳ σταθερό, μηδενὸς ἐνοχλοῦντος νέφους, ἔστιν ιδεῖν καθαρὸν, οὗτω καὶ τὰς ἐκείνων φύσεις, οὐδεμιᾶς ἐνοχλούσης ἐπιθυμίας, μένειν ἀνάγκη διαυγεῖς καὶ λαμπράς.

ΙΑ'. Τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων γένος τὸν μακαρίων ἔκεινων τῇ φύσει· λειπόμενον βιάζεται τὴν οἰκίαν Ισχύν, καὶ φιλονεικεῖ διὰ τῆς σπουδῆς κατὰ δύναμιν ἐξισωθῆναι ἔκεινοις. Πῶς οὖν; Οὐ γαμοῦσιν, οὐδὲ γαμίζονται ἀγγεῖοι· ἀλλ' οὐδὲ ἡ παρθένος. Παρεστήκασι διαπαντὸς καὶ λειτουργοῦσι τῷ Θεῷ· τοῦτο καὶ ἡ παρθένος. Διὸ καὶ Παῦλος αὐτὰς πάντων ἀπέστησε τῶν φροντῶν, διὰ τὸ εὐπρόσεδρον καὶ ἀπερίσπαστον. [276] Εἰ δὲ μὴ δύναιτο εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆναι τέως, καθάπερ ἐκείνοις, τῆς σαρκὸς καθελκούσης αὐτάς, ἀλλὰ καὶ ἐν τούτῳ πολλὴν ἔχουσι τὴν παραμυθίαν, αὐτὸν τὸν τῶν οὐρανῶν ὑποδεχόμεναι Δεσπότην, ἀν ὡσιν ἀγιαῖς τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι. Εἴδες τὴν παρθενίας τὸ ἀξίωμα, πῶς ^β τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς διατρίβοντας τοῖς ἐν οὐρανοῖς διατιθεμένοις δμοίως πολιτεύεσθαι πόλεις; τοὺς σώματα περικειμένους τῶν ἀσωμάτων οὐκ ἀφίησι λείπεσθαι δυνάμεων, ἀνθρώπους δύντας εἰς τὸν αὐτὸν τῶν ἀγγέλων. ἄγει ζῆλον. "Άλλ' οὐδὲν τούτων πρὸς ὑμᾶς, τοὺς τοσοῦτο πρᾶγμα λυμαίνομένους, καὶ τὸν Δεσπότην διαβάλλοντας, καὶ πονηρὸν ἀπόκαλούντας. "Η γάρ τοῦ πονηροῦ δούλου κόλασις ὑμᾶς ἐκδέξεται

^β Reg. μηδεμίαν βλάβην. Ιστρα idem στρατηγός, ωσπερ γάρ ἐπὶ τοῦ πλοίου.

^c Reg. et Savil. fn marg. ἐκβάλλης. Alli ἐκβάλλης:

^d Reg. τῶν μακαρίων ἀγγεῖων τῇ φύσει.

^e Aberat πῶς, hanc voculam e Savilio receperimus. Edit.

ταῖς δὲ τῆς Ἐκκλησίας παρθένοις ἀπιντήσεται τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα ἀγαθὰ, καὶ διφθαλμὸν καὶ ἀκοήν καὶ διάνοιαν ὑπερβαίνοντα τὴν ἀνθρωπίνην. Διόπερ ἔκεινους ἀφέντες (καὶ γάρ τῶν πρὸς αὐτοὺς εἰρημένων ἄλις), τοῖς τέχνοις τῆς Ἐκκλησίας διαλεξώμεθα λοιπόν.

ΙΒ'. Πόθεν οὖν δρᾶσθαι τοῦ λόγου καλόν; 'Απ' αὐτῶν τῶν τοῦ Κυρίου δημάτων, ὃν διὰ τοῦ μακαρίου φθέγγεται Παύλου· τὴν γάρ τούτου παραίνεσιν τοῦ Κυρίου παραίνεσιν εἶναι πιστεύειν χρή. Καὶ γάρ ὅταν λέγῃ, *Toīs δὲ γεραμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Κύριος*· καὶ πάλιν, *Toīs δὲ λοιποῖς ἐγώ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος*, οὐχ ὡς ἐτέρων μὲν δητῶν τῶν αὐτοῦ, ἐτέρων δὲ τῶν τοῦ Κυρίου, ταῦτα φησιν. 'Ο γάρ τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἔκυτῷ λαλοῦντα, διηδέξατο τὸν λόγον τοῦ Χριστοῦ, καὶ ταῦτα νομοθετῶν; Τί ποτ' οὖν ἐστιν διέγει, 'Ἐγώ, καὶ, Οὐκ ἐγώ; Τῶν νόμων καὶ τῶν δογμάτων τοὺς μὲν δι' ἔκυτον, τοὺς δὲ διὰ τῶν ἀποστόλων ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Χριστός. 'Οτι γάρον πάντας αὐτὸς δι' ἔκυτον τίθησιν^a, ἀκούσον τί φησι. Πολλὰ δέχεται τὸν λόγον, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι. Περὶ μὲν οὖν τοῦ, γυναικαῖς ἀπὸ ἀνδρῶν μὴ χωρίζεσθαι, προλαβὼν αὐτὸς ἐνομοθέτησεν ἡνίκα ἐν σαρκὶ ἐπὶ τῆς γῆς ἦν· καὶ διὰ τοῦτο φησι. *Toīs δὲ γεραμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγώ, ἀλλ' ὁ Κύριος*. Τῶν δὲ ἀπίστων ἔνεκεν αὐτὸς μὲν ἡμῖν οὐδὲν εἶπε δι' ἔκυτον, τὴν δὲ τοῦ Παύλου πρὸς τοῦτο κινήσας ψυχὴν ἐνομοθέτει. Καὶ διὰ τοῦτο ἔλεγεν· Οὐχ ὁ Κύριος, ἀλλ' ἐγώ· οὐ διὰ τοῦτο δεῖξαι βουλδμενος, ὅτι ἀνθρώπινον ἦν τὸ λεγόμενον (πῶς γάρ), ἀλλ' ὅτι τὴν ἐντολὴν ταύτην οὐχ ἔκαπε παρῆντος μαθηταῖς αὐτὴν δέδωκεν, ἀλλὰ νῦν δι' αὐτοῦ. 'Ωσπερ οὖν τὸ, 'Ο Κύριος, οὐκ ἐγώ, οὐκ ἔστιν ἐναντιουμένου τῷ προστάγματι τοῦ Χριστοῦ, οὕτως τὸ, 'Ἐγώ, οὐχ ὁ Κύριος, οὐκ ἰδίον τι παρὰ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν λέγοντος, ἀλλὰ τοῦτο μόνον δεικνύντος, δι' αὐτοῦ νῦν διδούμενην τὴν ἐντολὴν. Καὶ γάρ περ τῆς χήρας διαλεγόμενος^c, *Μακαριωτέρα δέ ἐστι, φησίν, ἐάντοις μείρη, κατὰ τὴν ἐμήν γνώμην*. Εἴτα ἵνα μή, *Τὴν ἐμήν γνώμην ἀκούσας, ἀνθρώπινον εἶναι νομίσῃς τὸν λογισμὸν, τῇ προσθήκῃ τὴν ὑποψίαν ἐξέκοψεν, εἰπών*. (277) Δοκῶ δὲ κάγω πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν. 'Ωσπερ οὖν τὰ τοῦ πνεύματος φθεγγόμενος, αὐτοῦ λέγει γνώμην εἶναι, καὶ οὐ διὰ τοῦτο φήσομεν ἀνθρωπίνην εἶναι τὴν ἀπόρασιν· οὕτω καὶ νῦν, διὰ τὴν εἰπῆ, 'Ἐγώ λέγω, οὐχ ὁ Κύριος, μὴ διὰ τοῦτο Παύλοῦ νομίσῃς εἶναι τὸν λόγον. Τὸν γάρ Χριστὸν εἶχεν ἐν ἔκυτῷ λαλοῦντα, καὶ οὐκ ἀντέλημησεν ἐν ἀποφάσει δόγμα θεῖναι τοσοῦτον, εἰ μὴ τὸν νόμον ἡμῖν ἐκεῖθεν ἐφερεν. Εἶπε γάρ διὰ τὸν πρὸς αὐτὸν· Οὐκ ἀνέχομαι εἶναι μετὰ τῆς ἀπίστου πιστὸς ὃν αὐτὸς, μετὰ τῆς ἐναγοῦς· ὁ καθαρός· αὐτὸς προλαβὼν εἶπες ὅτι σὺ ταῦτα λέγεις, οὐχ ὁ Κύριος. Πόθεν οὖν μοι τὸ ἀσφαλὲς καὶ τὸ βέντιον; 'Αλλ' εἶπεν διὰ πρὸς αὐτὸν ὁ Παύλος· Μή δεῖσῃς^d, διὰ γάρ τοῦτο εἰπον, διὰ τὸν Χριστὸν

ἔχω λαλοῦντα ἐν ἐμαυτῷ· καὶ διὰ δοκῶ πνεῦμα ἔχειν Θεοῦ, ἵνα μηδὲν ἀνθρώπινον ὑποπτεύσῃς. εἶναι τῶν λεγομένων. Εἰ γάρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἀν τοσαύτην ἔδωκε τοῖς ἐμοῖς λογισμοῖς τὴν ἔξουσίαν. Λογισμοὶ γάρ ἀνθρώπων δειλοί, καὶ ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπίνοιαι αὐτῶν. Δείχνυσι δὲ καὶ ἡ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησία τοῦ νόμου τὴν ισχὺν μετὰ ἀκριβείας αὐτὸν φυλάττουσα, οὐκ ἀν φυλάξασα, εἰ μὴ πέπειστο ἀκριβῶς εἶναι Χριστοῦ πρόσταγμα τὸ λεχθέν. Τί οὖν ὁ Παῦλος ἐνηχούμενος ὑπὸ τοῦ Κυρίου φησί; Περὶ δὲ ὡν ἐγράψατέ μοι, καὶ διὰ ἀνθρώπων ψυγαικός μὴ ἀπτεσθαι. 'Αποδέξαιτο ἀν τὶς ἐνταῦθα τοὺς Κορινθίους, ὅτι μηδεμίαν ποτὲ παρὰ τοῦ διδασκάλου δεξάμενοι συμβουλὴν περὶ παρθενίας, αὐτὸν φθάσαντες ἐρωτῶσιν αὐτόν. 'Εντεῦθεν διῆγεται τὴν ἀπὸ τῆς χάριτος ἐπίδοσιν γενομένην αὐτοῖς· ἀπὸ γάρ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης οὐκ ἦν τὸ πρᾶγμα ἀμφίβολον· οὐ γάρ μόνον οἱ λοιποὶ πάντες, ἀλλὰ καὶ Λευΐται καὶ ἀρχιερεῖς καὶ αὐτὸς διέγας ἀρχιερεὺς πολλὴν ἐποιεῖτο τοῦ γάμου σπουδὴν.

ΙΓ'. Πόθεν οὖν ἥλθον ἐπὶ τὴν ἐρεύτησιν; Εἶδον τοῦτο δξέως ἐκεῖνοι καὶ καλῶς, ὅτι μείζονος αὐτοῖς ἔδει τῆς ἀρετῆς, ἐπειδὴ καὶ μείζονος ἡξιώθησαν τῆς δωρεᾶς. 'Ἄξιον δὲ ἐξετάσαι κάκεινο, διὰ τὸ μηδέποτε αὐτοῖς ταύτην εἰσηγήσατο τὴν συμβουλὴν. Οὐ γάρ ἀν, εἰ γε ἥκουσάν τι τοιούτον, πάλιν δὲ ἔγραψαν, ὑπὲρ τῶν τοιούτων αὐθίς ἐρωτῶντες. Καὶ γάρ καὶ ἐνταῦθα τὸ βάθος τῆς σοφίας ἔστι τοῦ Παύλου κατανοῆσαι. Οὐ γάρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῇ παρῆκε πράγματος τοσούτου παραίνεσιν, ἀλλ' ἀνέμενε πρώτους αὐτοὺς εἰς ἐπιθυμίαν ἐλθεῖν, καὶ ἔννοιάν τινα περὶ τοῦ πράγματος τούτου λαβεῖν, ἵνα φκειωμένας αὐτῶν ἥδη τῇ παρθενίᾳ λαβῶν τὰς ψυχάς, χρησίμως τοὺς περὶ τούτων κατασπείρη λόγους, τῆς τῶν ἀκούσαντων περὶ τὸ πρᾶγμα σχέσεως πολλὴν εύχολαν πρὸς τὴν τῆς παρανέσεως ὑποδοχὴν παρεχούσης· καὶ ἀλλῶς δὲ τὸ τοῦ πράγματος δείχνυσι μέγεθος καὶ τὸν δγκον πολύν. Οὐδὲ γάρ ἀν, εἰ μὴ τοῦτο ἦν, τὴν ἐκείνων ἐν περιέμενε προθυμίαν, ἀλλὰ προλαβὼν αὐτὸς ἀν εἰσηγήσατο^f, εἰ καὶ μὴ ὡς ἐπίταγμα, μηδὲ ὡς ἐντολὴν, ἀλλ' ὡς παραίνεσιν καὶ συμβουλὴν. 'Ο δὲ μηδὲ τοῦτο ἀνασχόμενος ποιῆσαι πρῶτος φανερὸν ἡμῖν κατέστησεν, ὅτι πολλῶν ἴδρωτων καὶ μεγάλης ἡ παρθενία δεῖται τῆς ἀγωγίας· καὶ ἐνταῦθα δὲ τὸν κοινὸν ἡμῶν Δεσπότην μιμούμενος οὕτως ἐποίησε. Καὶ γάρ ἐκεῖνος τότε διελέχθη περὶ τῆς παρθενίας, ὅτε αὐτὸν οἱ μαθηταὶ ἤροντο. Εἰπόντων γάρ, *Εἰ οὕτως ἐστὶν η αἰτία τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γνωμακόσιας, συμφέρει μὴ ταμῆσαι· τότε [278] ἔφησεν· Εἰσὶν εὐτρούχοι οἵτινες εὐτρούχισαν ἐαυτούς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*. 'Οταν γάρ μέγα ἡ τὸ κατορθούμενον, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲ εἰς ἐντολῆς ἀνάγκην κατακλείηται, τότε τῶν μελλόντων κατορθοῦν τὴν προθυμίαν ἀναμένειν χρή, ἐτέρω τινὶ τρόπῳ καὶ ἀγυπόπτως τὸ θελῆσαι καὶ βουληθῆναι κατασκευάζοντας ἐν αὐτοῖς· ὡσπερ οὖν καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. Οὐ γάρ ἀπὸ τῶν περὶ παρθενίας λόγων εἰς τὴν τῆς πάρθενίας αὐτοὺς ἐπιθυμίαν ἐνέβαλεν, ἀλλὰ περὶ τοῦ γάμου μόνον διαλεχθεῖς, καὶ τὸ βάρος τοῦ πράγματος δεῖξας, καὶ μέχρι τούτου στήσας τὸν λόγον, οὕτω συφῶς φκηνδυμησεν, ὡς τοὺς μηδὲν περὶ τοῦ μὴ γαμεῖν ἀκούσαντας αὐτοὺς ἀρέπαντας εἰπεῖν, ὅτι *Συμφέρει μὴ ταμῆσαι*. Διὰ τοῦτο οὖν καὶ ὁ Παύλος ἐλεγεν, ὁ τοῦ Χριστοῦ μιμητής· Περὶ δὲ ὡν ἐγράψατέ μοι· μόνον οὐκ ἀπολογούμενος αὐτοῖς διὰ τούτων, καὶ λέγων, ὅτι *Reg. et Savil. in marg. τῆς ἐν γηρείᾳ διαλ.*

^a Reg. et Savil. in marg. τῆς ἐν γηρείᾳ διαλ.

^b Reg. et Savil. et Reg. Morel. autem ei Plantin. διλλὰ μὴ εἰσίσχει.

^c Reg. et Savil. in marg. τῆς ἐν γηρείᾳ διαλ.

^d Sic Savil. et Reg. Morel. autem ei Plantin. διλλὰ μὴ εἰσίσχει.

^e Reg. et Savil. in marg. δεικνύντες. Paulo post Reg. οὐν ἦν ὁ γάμος ἀμφίβολος.

^f Reg. et Savil. εἰσηγήσατο. Plantin. et Morel. ἡγήσατο.

nibus multa ac magna obvenient bona, quæ et oculos, et aures, et humanam cogitationem superent. Itaque iis dimissis (satis est enim jam cum iis verborum) ad Ecclesiæ filios sermonem conseramus.

XII. *Paulum qui dicat, Reliquis ego dico, non Dominus, humanum id consilium esse non significare.* — Unde igitur præstat orationem exordiri? Ab iis Domini verbis, quæ per beatum Paulum profatur: nam hujus cohortationem Domini cohortationem esse credendum est. Cum enim dicit, *Conjugibus autem præcipio, non ego, sed Dominus*: et rursum, *Cæteris ego dico, non Dominus* (*1. Cor. 7. 10 et 12*); non id dicit, alia sua esse, alia Domini. Nam qui loquentem in se Christum haberet, qui nec vivere satageret, ut in se Christus viveret, qui regnum, vitam, angelos, Potestates, omnemque creaturam aliam, atque omnino omnia ejus amori postponeret, quo pacto aut eloqui aut cogitare aliquid in animum induxisset, quod Christo non plageret, præsertim cum hanc legem conderet? Quid est ergo quod dicit, *Ego, non ego?* Leges nobis ac dogmata partim per se Christus, partim per apostolos prodidit. Nam non omnia eum per se statuisse, audi quid dicat: *Multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo* (*Joan. 16. 12*). Itaque illud: *Uxor a viro ne discedat* (*1. Cor. 7. 10*), jam ante sanxerat, cum in terris carne indutus degret: ideoque dicit, *Conjugibus autem præcipio, non ego, sed Dominus.* Quod ad infideles attineret, præsens nihil edixerat, sed ad id Pauli mentem incitans legem serebat¹: itaque, *Non Dominus, inquit, sed ego*: non qui significatum vellet, humanum esse quod diceretur: nihil minus; sed præceptum id ab eo præsente discipulis proditum non esse, sed nunc demum per se. Quare ut illud, *Dominus, non ego*, haud ejus est qui Christi jusso adversetur: ita hoc, *Ego, non Dominus*, non privatum quiddam, et præter Dei mentem edicentis est, sed hoc solum indicantis, per se præceptum id nunc prodi. Nam de vidua loqucas, *Beator est*, inquit, *si sic permanerit, secundum meum consilium* (*1. Cor. 7. 40*); ac ne audiens, *Secundum meum consilium*, humanum commentum crederes, suspicionem additamento eo sustulit, *Puto autem quod et ego spiritum Dei habeam.* Itaque ut quæ spiritus essent eloquens, suam sententiam vocat, nec propterea humanum scitum dicemus: ita et nunc cum inquit, *Ego dico, non Dominus*, ne mihi idecirco Pauli sermonem esse existimes: habebat quippe loquentem in se Christum; neque ausus fuisset tantum dogma sententiæ more ponere, nisi legem inde petiisset. Ita enim cum eo quispiam loquutus fuisset: Non sustineo qui fidelis sim eum infidelis, qui purus cum impura degere; tute iam dicebas, haec te dicere, non Dominum. Unde igitur mihi pignus atque fidem? At dixisset ei Paulus: *Ne verearis; ideo enim dixi, habere me loquentem*

¹ Reg. et Sayil. habent: *legem serebat dicens: Si quis uxrem habet infidelem, et haec consentit habitare cum illo, non dimittat illam; et si qua mulier habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat virum.* Id circa iugur dixit: *Non Dominus, sed ego dico.*

in me Christum: et, videri me quoque divinum habere spiritum, ne quid eorum quæ dixissem humum suspicarere. Nisi enim ita esset, numquam eam auctoritatem meis cogitationibus tribuissem. *Sunt enim mortalium cogitationes timidæ, eorumque commenta periculosa* (*Sap. 9. 14*). Jam vero legis etiam vim orbis terrarum Ecclesia demonstrat, eam accurate servans, haudquaquam servatura, nisi explorante cognosceret, id dictum Christi esse mandatum. Quid igitur Paulus Domini instinctu incitatus dicit? *De quibus autem mihi scripsistis, bonum esset homini mulierem non tangere* (*1. Cor. 7. 1*). Hic approbandi sunt Corinthii; qui nullo accepto a præceptore consilio de virginitate, ipsi querere antevertant. Atque hinc jam eis gratiæ opera factam accessionem ostendit. Nam ex veteri Testamento res dubia non erat, non soli reliquis omnibus, sed Levitis etiam et pontificibus, atque ipso pontifice maximo, matrimonio in primis operam dantibus.

XIII. *Cur ad eum de virginitate Corinthii scripserint, nec ipse eos prior cohortatus sit.* — Unde igitur in quæstionem venerunt? Acute id ac præclare viderunt, majori sibi virtute opus esse, qui maius donum accepissent. Illud etiam animadversione dignum est, cur id eis consilium non exposuerit; neque enim si quid eiusmodi audissent, iterum ex eo per literas idem quæsivissent. Nam et hic admirabilem Pauli sapientiam cognoscere est. Neque enim temere ac sine causa rem tantam monere omisit, sed sustinuit dum ipsi prius aliquam ejus notitiam consequuti in cupiditatem venirent, ut eorum animos nactus jam virginitati deditos, utiliter hisce de rebus sermones serret, auditorum in rem studio ingens adjumentum ad cohortationis admissionem præstante: et alioqui rei magnitudinem atque insignem gravitatem ostendit. Nam ni ita esset, non exspectatio eorum studio ipse id prior, si non ut jussum ac præceptum, at certe ut cohortationem atque consilium prodidisset. Nunc qui neque id prior facere animum induxit, evidens nobis fecit, egere virginitatem multi sudoris contentionisque permagnæ. Atque id hic communem nostrum Dominum imitatus fecit, qui de virginitate tum dissennit, cum eum discipuli rogarunt. Nam cuin dixissent, *Si ea est viri cum uxore conditio, expedit matrimonium non contrahere, respondit, Sunt eunuchi, qui seipsos propter cælestè regnum castrarunt* (*Matth. 19. 10. 12*). Ubi enim ingens est recte factum, atque ideo nec sub præcepti necessitate concluditur, exspectandum est desiderium eorum qui eo perfuncturi sunt, et alia quadam ratione nec suspecta animus iis atque studij est parandum: quod quidem et Christus fecit. Neque enim eos ulla de virginitate disputatione in virginitatis studium conjecit, sed de matrimonio solum loquutus, in ejusque difficultate componenda hærens atque conquiescens, rem adeo prudenter moderatus est, ut qui de non contrahendo matrimonio nihil audissent, sua sponte dicarent, *Expedit matrimonium non contrahere* (*Ibid. v. 10*). Atque ideo etiam Paulus, Christi imitator, *De quibus autem, in-*

quit, *mihi scripsistis*: velut se iis verbis in hanc sententiam purgans: Evidem vos ad sublime hoc fastigium propter rei difficultatem adducere non audebam. Nunc vero cum priores ipsi ad me scripseritis, fidens demum consul. Cur enim cum multis de rebus scripserint, nusquam id adjecit? Nulla alia de causa, quam ea, quam nunc dixi; ne quis enim cohortationem inique acciperet, literas eis, quas misissent, ad memoriam revocat. Ac ne sic quidem occasionem eam nactus vehementiorem adhibet admonitionem, sed admodum benignam, in eo etiam Christum imitatus: nam Servator absoluto sermone de virginitate addidit, *Qui potest capere capiat* (Matth. 19. 12). Quid igitur ait? *De quibus autem mihi scripsistis, bonum est homini mulierem non tangere* (1. Cor. 7. 4).

XIV. Objectio eorum qui virginitatem ejiciunt, et solutio. — Sed fortasse dicat aliquis: At si præstet mulierem non tangere, qua de causa in vitam invasit matrimonium? Quorsum autem muliere utemur, quæ neque ad matrimonium, neque ad liberorum procreationem serviat? Eequid vero prohibebit omne hominum genus deleri, cum et mors id quotidie depascat ac concidat, et ea sententia alios in defunctorum locum restituere non permittat? Nam si bonum id universi consectemur, nec mulieres attingamus, omnia dilabentur, et urbes, et domus, et agri, et artes, et animantes, et stirpes. Ut enim prostrato imperatore cogit necessitas omnem exercitus ordinem dissipari: sic homine, terrestrium omnium rege, matrimonii defectu, extincto, cæterorum nihil incolumitatem suam ordinemque tuebitur; ita bellum, hoc consilium innumeris orbem malis complebit. Enimvero si haec hostium solum atque infidelium dicta essent, ea parvi duxisset: sed cum ea multi etiam, qui ad Ecclesiam spectare videantur, jacent, ingenii ignavia virginitatis sudores detrectantes? illamque damnando et nauci faciendo socordiam suam tegere volentes, ut non negligentia quadam, sed recto rationis judicio ab eo certamine refugisse videantur: age, hostibus dimissis; *Animalis enim homo non capit quæ Spiritus sunt, quippe quæ sint ei stultitia* (1. Cor. 2. 14), qui se nostros singunt, utrumque doceamus, et tantum abesse ut res nauci sit, ut valde etiam utilis sit ac necessaria, neque accusationem eam ipsos impune latus, sed tantum iis periculi allaturam, quantum præriorum atque laudis iis, qui virginitatem coluerint. Nam hoc constructo mundo, et iis paratis, quæ ad quietem et usum nostrum conducebant, Deus hominem fixit, cuius etiam causa mundum fabricatus est. Is vero formatus in paradiſo degebant, nec matrimonii ulla mentio; opas erat ei etiam adjutrice; adhibita est: ne sic quidem matrimonium visum necessarium est. Ac neque dum exstabat, et in paradiſo velut cælo quodam ejus expertes degebant, atque in Dei consuetudine suavissime quiescebant. Miscendi autem corporis ardor, conceptio, dolores, partus, atque omne genus corruptelæ ex eorum animis exsulabat, et velut amnis perspicuus e liquido fonte manans, sic inibi agebant virginitate ornati. Ac tum erat

terra ab hominibus vacua; id quod nunc verentur hi orbis curatores, qui cum de alienis serio sollicitentur, de suis ne cogitare quidem sustinent; deque hominum communitate ne intereat anxii, animum suum tamquam alienum singuli negligunt, cum ad eum quod attinet, vel de minimis rebus severe ad pœnari vocandi sint, et quod ad hominum attinet paucitatem, nec levissime rationem reddituri. Non erant tum oppida, non artes, non domus; etenim haec quoque non minimum curatis; sed haec non erant, et nihil tamen beatam illam vitam atque hac longe meliorem impeditiebat aut turbabat. At postquam Deo non obtemperarunt, et terra atque ciuii effecti sunt, cum beata vita virginitatis etiam decus perdidérunt, atque una cum Deo etiam illa eos deserens abscessit. Nam quamdiu a diabolo invicti Dominum suum reverebantur, manebat virginitas, eos exornans magis quam reges diadema et aurea vestimenta. At ubi captivi, regio hoc amictu crepto, abjectoque cælesti ornatu, mortis corruptelam, iras, cruciatus, ac ærumnas accepterunt, tum vero cum iis matrimonium subiit, mortale hoc et servile vestimentum; nam *Qui cum uxore est, inquit, eorum sollicitus est, quæ sunt mundi* (1. Cor. 7. 33). Viden' unde initium habuerit matrimonium, unde necessarium visum sit? Ab inobedientia, diris atque morte. Nam ubi mors est, ibi matrimonium, quo sublato neque illa consequitur. At non virginitatem haec sequuntur, sed semper utilis, semper fausta atque felix, et ante mortem et post mortem, et ante matrimonium et post matrimonium. Cedo enim, quod matrimonium Adamum procreavit, qui Eam partus dolores? Nequaquam dixeris. Quid igitur vane tremis ac formidas, ne matrimonio desinente humanum etiam genus desitum sit (Dan. 7. 10)? Decies millies dena millia angelorum Deo ministrant, mille millia archangelorum apud eum adstant; neque eorum quisquam propagatione, aut partu, ac doloribus, et conceptione procreatus est. Itaque multo magis homines citra matrimonium fixisset; quemadmodum et primos fixit, unde homines omnes orti.

XV. Matrimonium genus nostrum non augere. — Ac nunc genus nostrum frequentat non matrimonii vis, sed Domini jam initio dictum, *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (Gen. 1. 28). Quid enim Abraham ad liberos gignendos res ista profuit? an non ea tot annos usus, tandem hanc vocem emisit: *Domine, quidnam mihi daturus es, cum sine liberis decadam* (Gen. 15. 2)? Itaque ut tum ex effets corporibus Deus tot millibus originem atque initium dedit, sic principio, si ejus jussis obediens Adamus arboris voluptatem fregisset, haud sane de via laborasset, qua humanum genus augeret. Neque enim aut matrimonium, nolente Deo, homines frequentes efficere queat, aut virginitas, volente eo frequentes esse, multitudinem minuet. At ita voluit, inquit, propter nos ac nostram pervicaciam. Nam cur non ante deceptiōnem matrimonium prodiit? cur non in paradiſo coitus? cur non ante maledictionem partus dolores? Erant nempe haec supervacanea; in posterum vero

Ἐγὼ μὲν ἐπὶ τὴν ὑψηλὴν ταύτην κορυφὴν οὐκ ἔτολμων· ὅμας ἀγαγεῖν διὰ τὸ τοῦ πράγματος δυσκατόρθωτον· ἐπειδὴ δὲ αὐτοὶ φθάσαντες ἐγράψατέ μοι, μετὰ τοῦ θαρρεῖν ποιοῦμαι τὴν συμβουλήν. Διὰ τὸ γάρ ὑπὲρ πολλῶν γραφάντων ἐχείνων οὐδαμοῦ τοῦτο προσέθηξε; Δι' οὐδὲν ἔτερον ἢ διὰ τοῦτο διπέρ εἶπον νῦν· ἵνα γάρ μή τις δυσχεράνῃ τὴν παραγεσιν, τῶν γραμμάτων αὐτοὺς, ὃν ἐπεμφανίζει, ὑπομεμνήσκει· καὶ οὐδὲ οὕτω μετὰ σφοδρότητος κέχρηται τῇ παραγέσει, καὶ ταῦτα τοσαύτην λαβὼν ἀφορμήν, ἀλλὰ καὶ ἀγανάφειμένως, καὶ τούτῳ μεμούμενος τὸν Χριστόν. Καὶ γάρ δὲ Σωτὴρ μετὰ τὸ πληρῶσαι τὸν περὶ τῆς παρθενίας λόγον προσέθηκεν· Ὁ δυνάμενος χωρεῖται χωρεῖται. Τί οὖν φησι; Περὶ δὲ ὡν ἐγράψατέ μοι, καὶ λόγῳ ἀνθρώπῳ γυναικὸς μή ἄπτεσθαι.

ΙΔ'. Ἀλλ' ίσως εἴποι τις ἀν· Καὶ εἰ καὶ δὲ γυναικὸς μή ἀπτεσθαι, τίνος ἐνεχειν γάμος ἐπεισῆλθε τῷ βίῳ; Ποῦ δὲ λοιπὸν χρησόμεθα τῇ γυναικὶ, μήτε εἰς γάμον, μήτε εἰς παιδοποιίαν ἡμέν γρησιμευούσῃ; Τί δὲ καλύσει τὸ τῶν ἀνθρώπων ἀπανισθῆναι γένος, τοῦ μὲν θανάτου καθ' ἔχαστην αὐτὸν τὴν ἡμέραν ἐπινεμούμενου καὶ κόπτοντος, τοῦ δὲ λόγου τούτου οὐκ ἔωντος ἀντὶ τῶν πιπτόντων ἐπέρους ἀνιστασθαι; Εἰ γάρ τὸ καλὸν τοῦτο ζηλώσαμεν ἀπαγαγτεῖς, καὶ μή ἀκαίμεθα γυναικῶν, πάντα οἰχήσεται, καὶ πόλεις, καὶ οἰκίαι, καὶ ἀγροί, καὶ τέχναι, καὶ ζῶα, καὶ φυτά. Καθάπερ γάρ τοῦ στρατηγοῦ πεσόντος ἡᾶσα ἀνάγκη τοῦ στρατεύματος διασπασθῆναι τὴν εὐταξίαν, οὗτοι τοῦ πάντων τῶν ἐπὶ γῆς βασιλεύοντος ἀνθρώπου διὰ τοῦ μή γαμεῖν ἀφανισθέντος, οὐδὲν τῶν λοιπῶν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἀσφαλείας καὶ εὐταξίας διαμενεῖ, καὶ τὸ καλὸν τοῦτο παράγγελμα μυρίων ἐμπλήσει τὴν οἰκουμένην κακῶν. Ἐγὼ δὲ, εἰ μὲν τῶν ἔχθρῶν καὶ ἀπίστων ἡντὶ μόνον τὰ ῥήματα, βραχὺν ἀν αὐτῶν ἐποιησάμην λόγον· ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν εἰς τὴν Ἑκκλησίαν δοκιμῶντων συντελεῖν πολλοὶ ταῦτα φθέγγονται, δι' ἀσθενειῶν μὲν προσιρέσεως ἀπολειφθέντες τῶν ὑπὲρ τῆς παρθενίας ἰδρώτων, τῷ δὲ τὸ πρᾶγμα κακίζειν καὶ περιττὸν ἀποφαίνειν. βουλόμενοι συσκιάζειν τὴν ἑαυτῶν ῥάθυμίαν, ἵνα μή δοκῶσι δι' δλιγωρίαν, ἀλλὰ διὰ κρίσιν δρθῆν λογισμῶν τῶν ἀγώνων ὑπερηκέναι τούτων, φέρε, [279] τοὺς ἔχθροὺς ἀφέντες (Ψυχικὸς γάρ ἀνθρώποις οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πρεύματος· μωρὸς γάρ αὐτῷ ἐστιν), τοὺς προσποιουμένους είναι μεθ' ἡμῶν, διδάξωμεν ἀμφότερα. ὡς οὖτε τὸ πρᾶγμα περιττὸν, ἀλλὰ καὶ σφόδρᾳ χρήσιμον καὶ ἀναγκαῖον ἔστιν, οὗτοις ἀζήμιοις ἡ τοιαύτη κατηγορία, ἀλλὰ τοιοῦτον αὐτοῖς οἰστι τὸν κίνδυνον, δσον τοῖς κατορθοῦσι τὸν μισθὸν καὶ τὸν ἔπαινον. Ἐπειδὴ γάρ δὲ σύμπας οὗτος κόσμος ἀπήρτιστο, καὶ πάντα τρύπεπτο τὰ πρὸς διατάπαισιν καὶ χρῆσιν τὴν ἡμετέραν, ἐπλασε τὸν ἀνθρώπον ὁ Θεὸς, δι' δὲ καὶ τὸν κόσμον ἐποίησε. Πλασθεὶς δὲ ἐκεῖνος ἔμεινεν ἐν παραδείσῳ, καὶ γάμου λόγος οὐδεὶς ἡν· ἐδέησεν αὐτῷ γενέσθαι καὶ βοηθὸν, καὶ ἐγένετο· καὶ οὐδὲ οὗτος δὲ γάμος ἀναγκαῖος είναι ἐδόκει. Ἀλλ' οὐδὲ ἐφαίνετο πως, ἀλλ' ἔμενον ἐκεῖνοι τούτου χωρὶς καθάπερ ἐν οὐρανῷ τῷ παραδείσῳ διαιτώμενοι, καὶ ἐντρυφῶντες τῇ πρὸς θεὸν δμιλίᾳ· μίξεως δὲ ἐπιθυμίας καὶ σύλληψις καὶ ὀδίνες καὶ τόκοι καὶ πᾶν εἰδος φθορᾶς ἐξώριστο τῆς ἐκείνων ψυχῆς· ὡς τούτος δὲ φείθρον διειδές ἐκ καθαρᾶς πηγῆς προΐδην, οὗτοις ἡσαν ἐν ἐκείνῳ τῷ χωρίῳ τῇ

^a Reg. ἔτολμησε. Infra post hanc τὴν συμβολήν Reg. et Savil. in marg. sic habent, "Οὐ πάλιν ἀνθρώπῳ γυναικος μὴ ἐπιτεθεῖ. Διὰ τοῦτο γάρ.

^b Reg. τῶν προσταγμάτων ὡς αὐτοῦ, ἀφ' ὃν ἐπεμφανίζει.

^c Savil. in textu et Reg. που. Morel., Plantin. et Savil. in marg. πάλιν. Infra Reg. καθάπεξε οὐρανῷ.

παρθενίᾳ κοσμούμενοι. Καὶ πᾶσα τότε ἡ γῆ ἔρημας ἦν ἀνθρώπων· τοῦτο δὲ νῦν δεδοίκασιν οὖτοις οἱ τῆς οἰκουμένης μεριμνηταί, οἱ τὰ μὲν ἔτερων σπουδαίων μεριμνῶντες, τὰ δὲ ἐαυτῶν οὐδὲ ἐννοεῖν ἀνεχόμενοι· καὶ ὑπὲρ μὲν τοῦ κοινοῦ τῶν ἀνθρώπων δεδοικότες γένους μή ποτε ἐπιλείπῃ· τῆς δὲ ιδίας ἔκαστος ὡς ἀλλοτρίας οὗτως ἀμελοῦντες ψυχῆς, καὶ ταῦτα μέλλοντες ὑπὲρ μὲν ταῦτης καὶ τῶν μικροτάτων ἐνεκενταῖς οὐδὲν τοῦτον τούτην ταῦτα τοσαύτην λαβὼν ὑφέξειν. Οὐκ ἡσαν τότε πόλεις, οὐδὲν τέχναι, οὐδὲν οἰκίαι· καὶ γάρ καὶ τούτων ὅμιλον οὐχ ὡς ἔτυχε μέλει· ἀλλ' οὐχ ἡν τότε ταῦτα, καὶ δύμας τὴν μακαρίαν ἐκείνην ζωὴν καὶ πολλῷ ταῦτης ἀμείνων οὐδὲν οὔτε ἐνεπόδιζεν, οὔτε ἐνέχοπτεν. Ἐπειδὴ δὲ παρήκουσαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐγένετο γῆ καὶ σποδᾶς, ἀπώλεσαν μετὰ τῆς μακαρίας ἐκείνης διαγωγῆς καὶ τὸ τῆς παρθενίας καλὸν ^d; καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ αὐτὴ καταλιποῦσα αὐτοὺς ἀνεχώρησεν. Ἔως μὲν γάρ ἡσαν ἀνάλωτοι τῷ διαβόλῳ, καὶ τὸν Δεσπότην ἤδούντο τὸν αὐτῶν, παρέμενε καὶ ἡ παρθενία κοσμοῦσα αὐτοὺς μᾶλλον ἢ τοὺς βασιλεῖς τὸ διάδημα καὶ τὰ ἱμάτια τὰ χρυσᾶ· ἐπειδὴ δὲ αἰχμάλωτοι γενόμενοι τὴν βασιλικὴν ταῦτην ἀπεδύσαντο στόλην, καὶ τὸν οὐράνιον ἀπέθεντο κόσμον, ἐδέξαντο δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου φθοράν, καὶ τὴν ἀράνην, καὶ τὴν δδύνην; καὶ τὸν ἐπίπονον βίον, τότε δὲ γάμος ἐπεισέρχεται μετὰ τούτων, τὸ θυητὸν τοῦτο καὶ δουλικὸν ιμάτιον. Ὁ γάρ ταμῆσας, φησί, μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου. Ὁρᾶς πόθεν ἐσχε τὴν ἀρχὴν δὲ γάμος, πόθεν ἀναγκαῖος ἐδοξεν είναι; Ἀπὸ τῆς παρακοῆς, ἀπὸ τῆς ἀρᾶς, ἀπὸ τοῦ θανάτου. Ὅπου γάρ θάνατος, ἐκεῖ γάμος· τούτου δὲ οὐκ ἔντος οὐδὲ οὔτος ἐπεται. Ἀλλ' οὐχ ἡ παρθενία ταῦτην ἔχει τὴν ἀκολουθίαν, ἀλλ' ἀεὶ χρήσιμον, ἀεὶ καλὸν καὶ μακάριον, καὶ πρὸ τοῦ θανάτου καὶ μετὰ τὸν θάνατον, καὶ πρὸ τοῦ γάμου καὶ μετὰ τὸν γάμον. Ποιος γάρ, εἰπέ μοι, γάμος ἀπέτεκε τὸν Ἄδαμ, ποιαὶ τὴν Εβαν ὡδίνες; Οὐκ ἀνέχοις εἰπεῖν. Τί οὖν δέδοικας εἰκῇ καὶ τρέμεις, μὴ πευσαμένου τοῦ γάμου [280] καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων παύσηται γένος; Μύριαι μυριάδες ἀγγέλων λειτουργοῦσι τῷ Θεῷ, χιλιαι χιλιάδες ἀρχαγγέλων παρεστῶσιν αὐτῷ, καὶ οὐδεὶς τούτων γέγονεν ἐκ διαδοχῆς, οὐδὲ ἐκ τόκων καὶ ὀδίνων καὶ συλλήψεως. Οὐκοῦν πολλῷ μᾶλλον ἀνθρώπους ἐποίησεν ἀν γάμου χωρίς, ὡσπερ οὖν καὶ ἐποίησε τοὺς πρώτους, σθεν ἀπαντες ἀνθρώποις.

ΙΕ'. Καὶ νῦν δὲ οὐχ ἡ τοῦ γάμου δύναμις τὸ γένος συγχροτεῖ τὸ τιμέτερον, ἀλλ' ὁ τοῦ Κυρίου λόγος ἡ παρὰ τὴν ἀρχὴν εἰπών, Αὐξάνεσθε καὶ κληρούντεσθε, μαζὶ κληρώσατε τὴν γῆν. Τί γάρ, εἰπέ μοι, τὸν Ἀβραὰμ εἰς πειδοποιίαν τὸ πρᾶγμα ὄντης; οὐχ ἐπὶ τοσούτοις αὐτῷ χρησάμενος ἔτεσι, ταῦτην ὄντερον ἀφῆκε τὴν φωνήν· Δέσποτα, τί μοι δώσεις; Ἐγὼ δὲ ἀπολύτου μαζεκτός. Ωσπερ οὖν τότε ἀπὸ νεκρῶν σωμάτων τοσαύταις μυριάσι δέδωκεν ὑπόθεστον καὶ φίξαν δὲ θεός, οὗτοι καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν, εἰ τοῖς προστάγμασιν αὐτοῦ πεισθέντες οἱ περὶ τὸν Ἄδαμ τῆς ἡδονῆς ἐκράτησαν τὸν ξύλου, οὐκ ἀν τὴν πάρησεν ὁδοῦ δι' ἣς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος αὐξῆσει. Οὗτος γάρ δὲ γάμος μὴ βούλομένου Θεοῦ δυνήσεται ποιῆσαι πολλοὺς τοὺς ὄντας ἀνθρώπους, οὐδὲ ἡ παρθενία, βούλομένου πολλοὺς είναι, λυμανεῖται τὸ πλήθος. Ἀλλ' οὗτοις ἀβουλήθη, φησί, δι' ἡμᾶς καὶ θιλ τὴν ἀπειθείαν τὴν ἡμετέραν. Διὰ τοῦ γάρ μη πρὸ τῆς ἀπάτης δὲ γάμος ἀφάνη; διὰ τοῦ μη ἐν παραδείσῳ τῇ μίξει; διὰ τοῦ μη πρὸ τῆς ἀρᾶς ὡδίνες; "Οτι ταῦτα τότε μὲν περιττά, ὄντερον δὲ

^d Μεγ. κάλλος.

γέγονεν ἀναγκαῖα διὰ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν καὶ ταῦτα καὶ τὰ ἄλλα ἀπαντά, αἱ πόλεις, αἱ τέχναι, τῇών ἴματά· περιβολή, δὲ λοιπὸς τῶν χρειῶν θύλος. Ταῦτα γάρ ἀπαντά ἐπισυρόμενος εἰσῆλασεν ὁ Θάνατος μεθ' ἔαυτοῦ. Μή τοίνυν δὲ διὰ τὴν ἀσθένειαν συνεχωρήθη τὴν αἴγα, τοῦτο τῆς παρθενίας προτίμα, μᾶλλον δὲ μηδὲ ἐν Ἰσφ τίθεσσο· ἐπεὶ κατὰ τοῦτον προῖῶν πόλεων λόγον καὶ τὸ δύο γυναικας ἔχειν τοῦ μικροῦ κρεῖσθαι μόνον ἀμεινον εἶναι φῆσεις, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο συγκεχώρητο ἐν τῷ νόμῳ Μωϋσέως· καὶ τὸν πλοῦτον δὲ οὔτως τῆς ἔκουσίου προτιμήσεις πενίας, καὶ τὴν τρυφὴν τῆς σώφρωνος διαιτῆς, καὶ τὸ ἀμύνεσθαι τοῦ φέρειν πόλεων ἀδικοῦντα γενναίως.

ΙΓ. Σὺ δὲ αὐτὰ κακίζεις, φησί. Κακίζω μὲν οὐδαμῶς. Θεὸς γάρ αὐτὰ συνεχώρησε, καὶ γέγονεν ἐν καιρῷ χρήσιμα· μικρὰ δὲ αὐτὰ εἶναι φῆμι, καὶ παῖδων κατορθώματα μᾶλλον ή ἀνδρῶν. Καὶ διὰ τοῦτο ἡμᾶς τελείους ὁ Χριστὸς δημιουργῆσαι βουλόμενος, ἔκεινα μὲν ἀποθέσθαι ἐκέλευσεν, ὥσπερ ίμάτια παιδικὰ καὶ οὐ δυνάμενα περιβαλεῖν τὸν ἄνδρα τὸν τέλειον, οὐδὲ τὸ μέτρον κοσμῆσαι τῆς ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ· τὰ δὲ ἔκεινων εὐπρεπέστερα καὶ τελειότερα περιθέσθαι ἐκέλευσεν, οὐκ ἀντινομοθετῶν ἑαυτῷ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀκολουθῶν. Εἰ γάρ καὶ τὰ προστάγματα ταῦτα ἔκεινιν μείζω, ἀλλὰ τοῦ νομοθέτου σκοπὸς ὁ αὐτός. Τίς οὖν ἔστιν οὗτος; Περικόλψαι τὴν κακίαν τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, καὶ πρὸς τὴν τελείαν αὐτὴν ἀγαγεῖν ἀρετὴν. Εἰ τοῖνυν τοῦτο ἐτπουδάκει, οὐ τὸ μείζονα ἐπιτάξαι τῶν προτέρων, ἀλλὰ τὸ ἐν τοῖς αὐτοῖς ἀφεῖναι διαπαντὸς, καὶ μηδέποτε τῆς εὐτελείας ἀπαλλάξαι ἔκεινης, τοῦτο ἐναντιούμενον σφόδρα ἦν ἑαυτῷ. "Ωσπέρ γάρ εἰ παρὰ τὴν ἀρχὴν, ὅτε νηπιωδέστερον τὸ τῶν ἀνθρώπων διέκειτο γένος, τὴν ἐπιτεταμένην ταύτην ἐνομοθέτησε πολιτείαν, οὐδὲ ἀν τὴν τούτου μετρον τὸν πολὺν χρόνον ἔκεινον καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου παιδαγωγίαν, τοῦ καιροῦ ἐπὶ τὴν οὐράνιον ταύτην καλοῦντος φιλοσοφίαν, εἴασσε μένειν ἐπὶ τῆς γῆς, οὐδὲν ἀν μέγα ἐκ τῆς συγκαταβάσεως ἐκαρπωσάμεθα ἔκεινης, τῆς τελειότητος, δι' ἣν ἡ συγκατάβασις γέγονε, μή παραγενομένης ἡμῖν.

ΙΖ· Νῦν δὲ παρόμοιον γέγονεν οἶον ἐπὶ τῶν νεοττῶν.
Καὶ γάρ ἔχείνους ὅταν ἐκθρέψῃ τὸ μῆτηρ, προάγει
μὲν τῆς καλιᾶς· ἀν δὲ ἀσθενοῦντας ἔδῃ, καὶ κατα-
πίπτοντας καὶ δεομένους ἔτι τῆς ἔνδον μονῆς, ἀφίησιν
ἔτι πλείους τὴν ἡμέρας, οὐχ ἵνα διαπαντὸς ἔνδον μέ-
νωσιν, ἀλλ’ ἵνα παγέντων αὐτοῖς καλῶς τῶν πτερῶν,
καὶ τῆς ἴσχύος προσγενομένης ἀπάσης, μετὰ δισφα-
λείας λοιπὸν τῆς πτήσεως ἔχωνται. Οὕτω καὶ ὁ Κύ-
ριος ἡμῶν ἐξ ἀρχῆς μὲν εἶλκεν ἐπὶ τὸν οὐρανὸν, καὶ
τὴν ἔχει φέρουμσαν ὁδὸν ἑδείκνυ, οὐκ ἀγνοῶν μὲν,
ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐἰδὼς, ὅτι οὐκ ἀρκέσομεν πρὸς τὴν
πτήσιν ἔχεινην, δεῖξα: δε τὸν βουλόμενος, ὅτι οὐ
παρὰ τὴν αὐτοῦ βούλησιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἡμετέραν
ἀποθένειαν τὸ πτῶμα γίνεται. Ἐπειδὴ δὲ ἑδεῖξεν,
οὕτω λοιπὸν ἀφῆσιν ὥσπερ ἐν καλιᾳ τῷ κόσμῳ
τούτῳ καὶ τῷ γάμῳ τρέφεσθαι χρόνον πολὺν. Ως δὲ
ἡμεῖν ἐν τῷ πολλῷ χρόνῳ τὰ τῆς ἀρετῆς ἔφυ πτερά,
τότε ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἐλθὼν ἐξῆγαγε τῆς ἐν-
ταῦθα μονῆς, διδάσκων ὑψηλότεροι πάτεσθαι. Οἱ μὲν
οὖν ἔτι νωθρότερον διακείμενοι, καὶ τὸν βαθὺν ὕπνον
καθεύδοντες, ἐμφιλογωροῦσιν ἔτι τῇ καλιᾳ, τοῖς τοῦ
κόσμου προστηλωμένοι πράγμασιν· οἱ δὲ δυντως γεν-
ναῖοι, καὶ τοῦ φωτὸς ἐρασταὶ, μετὰ πολλῆς εὔχο-

τῶν οὐρανῶν ἔχουνται, πάντα ἐπὶ τῆς γῆς καταλείψαντες^ο, τὸν γάμον, τὰ χρήματα, τὰς φροντίδας, τὰ δὲ πάντα ὅσα πρὸς τὴν γῆν ἡμᾶς καθέλκειν εἴωθε. Μή τοίνυν τὴν ἑξ ἀρχῆς γενομένην ἐπιτροπὴν τοῦ γάμου, ταύτην ἀναγκην εἰς τὸ ἑξῆς εἶναι νομίζωμεν. κωλύουσαν ἀναχωρεῖν τοῦ γάμου· ὅτι γάρ ἡμᾶς αὐτὸν ἀφεῖναι βιούλεται, ἀκούσον τί φησιν· Ὁ δυνάμειος χωρεῖν χωρείτω. Εἰ δὲ μή, παρὰ τὴν ἀρχὴν τοῦτο ἐπέταξε, μή θαυμάσῃς. Οὐδὲ γάρ Ιατρὸς πάντας ὑφ' ἐν τοῖς κάμνουσι καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν προστάττει, ἀλλ' ὅταν μὲν ὑπὸ τοῦ πυρετοῦ κατέχωνται, τῆς στερεᾶς αὐτοὺς ἀπείργει τροφῆς· ὅταν δὲ ἀποθῶνται ἔχειν τὸ πῦρ καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ τῷ σώματι προσγενομένην ἀσθένειαν, τότε λοιπὸν ἀπαλλάξεις αὐτοὺς τῶν δυσαρέσκων σιτίων ἐπὶ τὴν συνήθη φέρει δίαιταν. "Ωσπερ δὲ ἐν τοῖς σώμασι τὰ στοιχεῖα πρὸς ἄλληλα στατιάζοντα κατὰ τὸ πλέον ἡ Ἐλαττὸν τὴν νόσον ἐργάζεται, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς αἱ τῶν παθῶν ἀμετρίαι διαφθείρουσι τὴν ὑγείειαν αὐτῆς· καὶ δεῖ μάλιστα καιροῦ τοῦ καταλλήλως τοῖς ὑποκειμένοις πάθεσιν ἔχειν τὸ πρόσταγμα, ὡς τούτων δινευ ἀμφοτέρων οὐκ ἀν ἀρχέσειε νόμος καθ' ἑαυτὸν διορθῶσαι τὴν ἐν τῇ ψυχῇ γενομένην διαστροφὴν, ὥσπερ οὖν οὐδὲ τὴν φαρμάκων φύσις αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν δύναται· ἀν Ἐλκος ἀφανίσαι ποτέ· ὅπερ γάρ ἐπὶ τῶν τραυμάτων τὰ φάρμακα, τοῦτο ἐπὶ τῶν ἀμαρτημάτων οἱ νόμοι. Σὺ δὲ Ιατρὸν νῦν μὲν τέμνοντα, νῦν δὲ καίοντα, νῦν δὲ οὐδέτερον τούτων στιοῦντα ἐπὶ τῶν αὐτῶν πολλάκις τραυμάτων, οὐ πολὺ πραγματεῖς, καὶ ταῦτα πολλάκις [282] ἀποστραλέντα τοῦ τέλους· τὸν δὲ Θεὸν ἀνθρωπος ὁν, τὸν οὐδαμοῦ μὲν διαμαρτάνοντα, πάντα δὲ ἀξίως τῆς οἰκείας οἰκονομοῦντα σιφίας, περιεργάτη, καὶ τῶν προσταγμάτων εὔθυνας ἀπαιτήσεις, καὶ οὐ παραχωρήσεις τῷ τῆς σιφίας ἀπείρῳ; Καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης ταῦτα παραπληξίας; Εἶπεν, Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε. Τοῦτο γάρ ὁ καιρὸς ἀπήτει, τῆς φύσεως μαινομένης, καὶ τὸν τῶν παθῶν οἰστρον μή δυναμένης ἐνεγκείν, οὐδὲ ἔχούστης εἰς ἕτερον τίνα λιμένα καταφυγεῖν ἐν ἔκεινῃ τῇ ζάλῃ. Ἄλλα τί κελεύειν ἔχρην; ἐν ἐγκρατείᾳ, καὶ παρθενίᾳ διάγειν; Ἄλλα τοῦτο μεῖζον ἀν τὸ πτῶμα εἰργάσατο, καὶ τὴν φλόγα σφοδροτέραν ἐποίησε. Καὶ γάρ τοὺς γάλακτος μόνου δεομένους παιδας εἰ τις ἔκεινης ἀπαγαγὼν τῆς τροφῆς, τῆς ἀνθράσι προσηκούσης ἀναγκάζοις μεταλαμβάνειν, οὐδὲν τὸ κωλύον αὐτοὺς ἀπολέσθαι εὐθέως. Τοσοῦτον ἡ ἀκαερία κακόν. Διὰ ταῦτα ἑξ ἀρχῆς οὐκ ἐδόθη τῇ παρθενίᾳ· μᾶλλον δὲ τῇ παρθενίᾳ μὲν ἑξ ἀρχῆς καὶ τοῦ γάμου προτέρα ἡμῖν ἐφάνη· διὰ ταῦτα δὲ ἐπεισῆλθεν ὑστερὸν ὁ γάμος, καὶ πρᾶγμα ἀναγκαῖον ἐνομίζετο εἶναι, οὓς εἴ γε Εμεινεν ὑπακούων ὁ Ἀδάμ, οὐκ ἀν ἐδέησε τούτου. Καὶ πῶς ἀν, φησίν, αἱ τοσαῦται μυριάδες ἐγένοντο; Ἐγὼ δέ σε πάλιν ἐρωτῶ, ἐπειδὴ σε σφόδρα παρέμεινε κατασείων οὗτος ὁ φόνος, πῶς ὁ Ἀδάμ, πῶς δὲ τῇ Ενα, μή μεσιτεύοντος γάμου; Τί οὖν; οὕτως, φησίν, ἔμελλον ἀπαντεῖς ἀνθρωποι γίνεσθαι; Είτε οὗτως, είτε ἑτέρως, οὐκ ἔχω λέγειν· τὸ γάρ ξητούμενον νῦν, δτι γάμου οὐκ ἔδει τῷ Θεῷ πρὸς τὸ πολλοὺς ποιῆσαι τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπους.

ΙΗ. Ὄτι δὲ οὐχ ἡ παρθενία ποιεῖ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ἐπιλειπεῖν, ἀλλ' ἡ ἀμαρτία καὶ αἱ ἀτοποὶ μίξεις, ἔδειξεν ὁ κατὰ τὸν Νῦν γενόμενος ἀφανισμὸς καὶ ἀνθρώπων καὶ χτηνῶν καὶ πάντων ἀπλῶς τῶν ἐμπνεόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Εἰ γὰρ ἔστησαν πρὸς τὴν ἀτοπὸν τότε ἐπιθυμίαν ἐκείνην οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν παρθενίαν ἐτίμησαν, εἰ μὴ εἶδον ἀδίκοις δημιουρούσας

imbecillitate nostra facta necessaria sunt cum hæc, tum exætera omnia, oppida, artificia, vestium amictus, ac reliqua necessariorum turba; hæc enim cuncta mors secum trahens invexit. Quare nec quod imbecillati tuæ condonatum sit virginitati præfer: quin nec exæqua. Nam bac demum ratione duas etiam conjuges habere, quam una contentum esse, præstare dices, quoniam id Mosis lego permissum erat; siveque divitias quam voluntariam paupertatem, delicias quam frugalitatem, injuriam ulcisci quam fortiter ferre, potius duces.

XVI. *Matrimonium indulgentiae esse.* — Tu vero, inquit, hæc improbas. Evidem non improbo: nam ea et Deus concessit, et erant suo tempore utilia: sed levia censeo, et puerorum magis quam virorum recte facta. Ideoque Christus volens nos perfectos reddere jussit his, tamquam puerilibus vestibus, detractis, quæ et virum adulum amicire, et mensuram ætatis plenitudinis Christi (*Ephes. 4. 13*), ornare minime possent, splendidiores quasdam ac perfectiores induere, non ille quidem secum pugnans, sed maxime consentiens. Nam etsi hæc illis majora sunt præcepta, idem tamen consilium est legislatoris. Quodnam id est? Recisa animi nostri vitiositate eum ad perfectam virtutem deducere. Itaque si ei operam dedisset, non ut priorib[us] majora imponeret, sed in iisdem perpetuo sineret, neque ab ea vilitate umquam sublevaret, fuisse id vehementer secum pugnantis. Ut enim si initio, cum puerilius affectum esset genus humanum, accuratum hoc institutum sanxisset numquam nec moderatum accepissimus, sed immoderatione ea salus nobis omnis periisset: ita si post longum hoc spatium, ac sub lege disciplinam, tempore nos ad cælestem hanc philosophiam vocante, hærere in terra sivisset, nihil magnum ex indulgentia ea perceperissemus, cum perfectio propter quam facta indulgentia est nobis non obtigisset.

XVII. *De Dei indulgentia.* — Nunc simile quiddam nobis ac pullis contigit. Nam ubi eos educavit mater, profert illos quidem e nido; sed si imbecilles videt ac labentes, et qui adhuc opus habeant intus contineri, sinit insuper plures dies, non ut perpetuo intus hærent, sed ut alis probe confirmatis, atque omni contracto robore, exin securi volatum ineant. Sic nos Dominus noster jam olim ad cælum trahebat, viamque quæ eo ferret monstrabat; non ille quidem ignorans, quin belle etiam conscientis, impares ad eum volatum futuros, sed ostendere nobis volens, non voluntate sua, sed imbecillitate nostra lapsus fieri. Quod ubi ostendit, sicut porro in hoc mundo et matrimonio tamquam nido quodam diutius ali, donec tandem virtutis quasi quibusdam pennis longo intervallo enatis, sensim atque pedetentim ingressus, domicilio hoc eductos altius docuit evolare. Ergo, alii adhuc oscitantes, arctoque somno consopiti, nido etiamnum consuescunt, mundanis affixi rebus: alii vero generosi, ac lucis amatores, eo facillime deserto ad sublimia volant, omnibusque in terra relicta, matrimonio, nummis, curis, cunctisque reliquis quæ ad terram nos detrahere solent, cælo in-

hiant. Quare ne putemus, matrimonii olim permissionem necessitatē deinceps esse, ab eo refugere ventantem; nam quod velit ut id dimittamus, audi quid dicat, *Qui potest capere, capiat* (*Matth. 19. 12*). Quid si id principio minus jussit, nihil mirum: neque enim medicus omnia simul ægrotis eodemque tempore prescribit, sed cum a febri tenentur, a firmiori cibo eos arcet; cum vero æustum illum atque ab eo corpori contractam infirmitatem depulerunt, tum ingratis demum cibis liberatos assueto victui reddit. Quemadmodum vero in corporibus elementa inter se discordia excessu defectuve morbum concitant, ita et animi sanitatem affectuum immoderationes corrumpunt; in primisque opus est tempestivitate, atque ut ad subjectas affectiones accommodatum præceptum sit; alioqui lex sine iis utrisque ad corrigendam excitatam in animo depravationem minime sufficiet, sicut nec medicamentorum vis ulcus sanare per se poterit: nam quod remedia vulneribus, id vitiis leges præstant. Tu vero medicum sœpe idem vulnus nunc secantem, nunc urentem, nunc horum neutrum facientem, præsertim qui frequenter a fine aberret, non urges: Deum vero, qui homo sis, numquam aberrantem, sed omnia ut ejus dignum sapientia est moderantem, obtundis, ab eoque præceptorum rationem exigis, neque infinitæ sapientiae tamquam de via cedis? An non ea extrema amentia est? *Crescite, ait, et multiplicamini* (*Gen. 1. 28*). Id enim tempus postulabat, furente natura, ac nequè ad libidinis impetum consistente, neque in ea tempestate portum alium quo confugeret habente. Sed quid imperandum fuit? ut in continentia ac virginitate degerent? At hoc et lapsus majorem, et vehementiorem flammam effecisset. Nam si quis pueros, qui lacte solum egent, ab eo cibo remotos viris congruo vesici cogat, nihil impediet, quo minus e vestigio pereant. Tantum malum est intempestivitas. Eapropter virginitas initio data non est; imo vero virginitas et initio, et matrimonio prior exstitit, sed eapropter invasit matrimonium visumque necessarium est, cum, si quidem Adamus obediens mansisset, eo opus non fuisse. At qui, inquit, tot millia prodiissent? Ego vero, quando haec te formido admodum sollicitans manet, iterum abs te quæro, unde nobis Adamus, unde Eva, non interveniente matrimonio? Quid igitur? itane, inquit, homines omnes erant nascituri? Hoc an alio modo, hand sane habeo dicere; illud enim nunc agitur, Deo ad frequentandos in terra homines matrimonio opus non fuisse.

XVIII. *Non virginitatem genus nostrum immunuere, sed peccatum.* — Nec vero mortalium generi virginitatem interitum comparare, sed flagitia et fœdos coitus, ostendit illa Noe tempestate hominum, jumentorum, breviter omnium in terris animantium internecio. Nam si tum obscenæ ei libidini restitissent Dei filii, (*Gen. 6. 2*) ac virginitatem coluisserint, neque hominum filias iniquis oculis aspexissent, numquam hæc eos pernicies oppressisset. Atque hæc nolim ita accipi, quasi eorum cladem in matrimonium conferrem; non enim id nunc dico, sed genus nostrum

perire ac delere, id vero non esse virginitatis, sed peccati.

XIX. *Matrimonio olim duas fuisse causas, nunc unam esse.* — Itaque cum liberum querendorum causa proditum matrimonium est, tam multo magis ad naturæ ardorem restinguendum. Atque id Paulus testatur, dicens : *Sed propter fornicationem suam quisque uxorem habeat* : non propter liberorum procreationem ; rursumque convenire jubet, non ut multorum filiorum parentes siant : sed cur ? *Ne vos tentet*, inquit, *setanas* ; ac progressus non dixit, *Si optant liberos, sed quid ? Qui se non continent, matrimonium contrahant.* (*I. Cor. 7. 2. 5. 9.*) Principio enim, ut dicebam, duplum hanc occasionem habebat, sed deinde terra ac mari, atque orbè orani replete, unus dumtaxat praetextus est reliquo, nequitiae et libidinis abolitio. Nam eos qui etiamnum se in his vitiis erant voluntari, et pororum vitam agere atque in lupanaribus perire copiunt, non minimum juvat matrimonium, quod necessitate ea atque foeditate liberatos sanctos castosque tueatur. At enim quis umbratilis hujus pugnæ futurus modus est ? Et vos enim qui haec disseritis non minus quam nos virginitatis excellentiam tenetis, omniaque, quæ a vobis dicuntur, commenta ac praetextus sunt et libidinis tegumenta.

XX. *Etiamsi nullum periculum esset iis qui virginitatem despiciant, tamen ne sic quidem tutum esse eam despicer.* — Verum ut haec impune dicere liceat, tamen vel hac ratione a calunnia temperatum oportuit. Nam qui de rebus præclaris secus sentiat, præter alia damna non leve etiam apud omnes improbitatis suæ testimonium, nempe adeo depravatum et iniquum judicium profert. Itaque si nulla alia de causa, at ne tam tetram opinionem de se concitarent, linguam continere decebat, cogitantes, qui summis certaminibus illustres laudet, eum licet eadem non attingat, facile ab omnibus vehementer consequi : at qui nec ea exerceat, et multis coronis digna etiam damnnet, merito eum omnes oderint seu hostem atque inimicum virtutis, et insanis miseriorem. Hi enim et quæ committunt nesciunt, nec quæ patiuntur ultra sustinent ; ideoque læso magistratu non modo poenas minime dant, sed eos ipsi etiam læsi miserantur. Quod si quis autem prudens ea designet, quæ illi imprudentes faciunt, jure omnium sententias ut naturæ nostræ perduellis damnetur.

XXI. *Ingens periculum esse iis qui virginitatem despiciant.* — Quare ut dicebam, etsi accusatio ea impune esset, tamen ob ea quæ jam dixi abstinere oportebat. Nunc inest in eo ingens periculum : neque enim qui sedens contra suum fratrem loquitur, et adversus filium matris suæ scandalum ponit (*Psal. 49. 20.*), soluna punietur, sed etiam qui quæ Deo præclara videantur culpare insister. Jam accipe quid aliud propheta in eamdem sententiam disserat : *Væ illi qui malum bonum, et bonum malum dicit* ; *qui lucem in tenebras, et tenebras in lucem convertit* ; *qui amarum in dulce, et in amarum dulce mutat* (*Iosi. 5. 20.*). Nam quid virginitate dulcius, quid melius, quid illustrius, quæ

fulgores ipsis etiam solis radiis lucebentiores enituntur nosque ab omnibus sæculi hujus negotiis abjunctos in justitiae solem puris oculis assidue contuentes præstet ? Atque haec quidem Isaías de iis qui inter eos judicia haberent corrupta vociferatur ; audi vero quid alius etiam propheta de iis qui eas pestiferas voces in vulgus spargant dicat, ab eodem adverbio itidem exorsus : *Væ ei, qui proximo suo potum dat subversionem turbidam* (*Hab. 2. 15.*) . Est autem vœ verbum non simplex, sed quo ingentes continentur iniçæ, ut immisericors supplicium promulgetur. Nam in saeculis literis adverbium hoc in eos usurpatum, qui imminentes poenas amplius effugere non possunt. Rursum alius propheta Iudeos notans, *Vinum*, inquit, *sanctificatis propinavistis* (*Amos 2. 12.*) . Quod si qui Nazareis vinum propinet, adeo muletabitur : quo non supplici dignus erit, qui in simplicium mentes subversionem turbidam effundat ? Si qui exiguam ejus, quæ secundum legem erat, exercitationis partem succidat, inexorabiles poenas sustinet ; qui sanctimoniam hanc omnem convellat, quibus modis accipietur ? (*Amos 2. 15.*) Si quis scandalizaverit, ait, *unum ex his pusillis, expedit ei ut suspendatur mola asinaria circa collum ejus, et demergatur in mare* (*Matth. 18. 6.*) . Quid igitur dicent, qui his verbis non unum aliquem minimum, sed multos scandalizant ? Cum enim is qui fratrem satuum vocet (*Matth. 5. 22.*), recta ad gehennæ ignem abducendus sit : qui angelis æquale hoc institutum accuset, quantam suo capit iram contrahet ? Derisit aliquando Mosem Maria (*Num. 12. 1.*), non ut vos nunc virginitatem, sed levius multo ac moderatius; quippe quæ nec detraheret homini, et beati virtutem non solum non exagitaret, sed valde etiam suspiceret ; illud tantum dicebat, iisdem se, quibus illum, præditam ; et tamen adeo Dei iram in se excivit, ut neque eo, qui læsus videatur, multum deprecante quicquam proficeretur, et diutius quam vellet ei poena prorogaretur.

XXII. *Pueros illos Elisæi tempestate utiliter perisse.* — Et quid Mariam dico, cum pueri illi ad Bethlehem indentes, qui id Elisæo tantum dixissent, *Ascende, calce* (*4. Reg. 2. 23.*) ; Deum tantopere irritaverint, ut statim ursos in eorum multitudinem (erant enim duo et quadraginta) immitteret, qui ab iis ad unum omnes sunt discepti, neque aut ætas, aut multitudo, aut joco dixisse, puerulus profuit ? et jure quidem merito. Si enim qui tantos labores suscipiunt et pueris et viris ludibrio sint, ecquis imbecilliorum labores suscipere in animum inducat, cum risu atque sannis coniunctos ? quis e vulgo virtutem colet, eam adeo ridiculam cernens ? Nam si nunc, omnibus ubique eam admirantibus, non solum ejus cultoribus, sed etiam iis qui ea exciderunt, homines vulgo ad eos sudores pavent ac formidant : ecquis facile eam adeat, si nondum admirationi habeatur, eam passim ab omnibus culpari videat ? Etenim firmiores, et qui jam in cælum commigrarunt, vulgi solatium non requirunt, sed eis ad summam alacritatem satis est laus quam a Deo consequuntur ; imbecillioribus autem, et qui nuper eo sunt

τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, οὐκ ἀν αὐτοὺς ὁ τοσοῦτος κατέλαβεν δλεθρος. Καὶ μή μέ τις οἰέσθω τῆς ἀπωλείας αὐτῶν αἰτιᾶσθαι· τὸν γάμον· οὐ γάρ τοῦτο φημι νῦν, ἀλλ' ὅτι τὸ ἀπολλύναι καὶ διαφθείρειν τὸ γένος τὸ ἡμέτερον, οὐ τῆς παρθενίας, ἀλλὰ τῆς ἀμαρτίας ἐστίν.

ΙΘ'. Ἐδόθη μὲν οὖν καὶ παιδοποιίας ἔνεκεν ὁ γάμος· πολλῷ δὲ πλέον ὑπὲρ τοῦ σέβεται τὴν τῆς φύσεως πύρωτιν. Καὶ μάρτυς ὁ Παῦλος, λέγων· Διὰ δὲ τὰς πορνεῖας ἔκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναικα ἔχετω· οὐ διὰ τὰς παιδοποιίας· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθαι κελεύει, οὐχ ἵνα πατέρες γένιωνται παιδῶν πολλῶν· ἀλλὰ τί; "Ιτα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς, φησί. Καὶ προελθὼν δὲ οὐκ εἶπεν, Εἰ δὲ ἐπιθυμοῦσι παιδῶν· ἀλλὰ τί; Εἰ δὲ μὴ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαρ. Παρὰ μὲν γάρ τὴν ἀρχὴν, ὅπερ ἔφην, δύο ταύτας εἶχε τὰς ὑποθέσεις· ὕστερον δὲ, πληρωθείσης καὶ τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάττης καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, μία λείπεται πρόφασις αὐτοῦ μόνη, ἡ τῆς ἀκολασίας καὶ ἡ τῆς ἀσελγείας ἀναρρεσίς. Τοὺς γάρ ἔτι καὶ νῦν ἐν τούτοις καλιγδουμένους τοῖς πάθεσι, καὶ χοίρων βίον ἐπιθυμοῦντας ζῆν, καὶ ἐν χαμαιτυπεῖοις φθείρεσθαι, οὐ μικρὸν δύνινησι, τῆς ἀκαθαρσίας καὶ τῆς ἀνάγκης ἀπαλλάττων ἐκείνης [283], καὶ ἐν ἀγαστῷ καὶ σεμνότητι διατηρῶν. Ἀλλὰ γάρ μέχρι τίνος οὐ παύσομαι σκιαμαχῶν; Καὶ γάρ ὑμεῖς οἱ ταῦτα λέγοντες ἡμῶν οὐχ ἥττον ἴστε τὴν τῆς παρθενίας ὑπεροχὴν, καὶ πάντα, ὅπερ ὑμῖν εἴρηται, σκήψεις καὶ προφάσις εἰσὶ καὶ ἀκρασίας προκαλύμματα.

Κ'. Ἀλλ' εἰ μὲν ἀκινδύνως ἐνῇν ταῦτα λέγειν, ἔδει μὲν καὶ οὕτω παύεσθαι· τῆς διαβολῆς. Ὁ γάρ πρὸς τὰ καλὰ τῶν πραγμάτων ἀπ' ἐναντίας διακείμενος τῆς γνώμης μετὰ τῆς ἀλλῆς βλάβης καὶ μαρτύριον οὐ μικρὸν παρὰ πᾶσι τῆς οἰκείας ἐκφέρει μοχθηρίας τὴν οὕτω διεστραμμένην καὶ ἀδικον ψῆφον· ὥστε εἰ καὶ μηδενὸς ἔγεκεν ἄλλου, τοῦ γοῦν μὴ προστρίψασθαι δόξαν οὕτω πονηρὸν ἐπέχειν τὴν γλῶτταν ἔχρην, ἐνθυμουμένους ὅτι οἱ μὲν θαυμάζων τοὺς ἐν τοῖς μεγίστοις διαλάμποντας ἀθλοῖς, καὶ μὴ δύνηται τῶν αὐτῶν ἐφικέσθαι, συγγνώμης δυνήσεται α παρὰ πάντων τυχεῖν· δὲ πρὸς τῷ μὴ μετιέναι καὶ κακίων τὰ πολλῶν ἄξια στεφάνων δικαίως ἀν παρὰ πάντων μισοῦτο ὡς ἔχθρος καὶ πολέμιος τῆς ἀρετῆς· καὶ τῶν μαινομένων ἀθλιώτερον διάκειμενος. Οἱ μὲν γάρ οὐκ ἴσασιν ἀ ποιοῦσιν, οὐδὲ ἐκόντες ἀ πάγκουσιν ὑπομένουσι· διὸ καὶ τοὺς ἐν δυναστείαις δυτας ὑδρίζοντες οὐ μόνον οὐ κολάζονται, ἀλλὰ καὶ ἐλεοῦνται παρὰ τῶν ὑδρισθέντων αὐτῶν. Εἰ δέ τις ἐκῶν ταῦτα τολμήσειεν, ἀπερ ἄκοντες ἐκείνοις ποιοῦσι, δικαίως ἀν ταῖς ἀπάντων καταδικάζοιτο ψήφοις, ὡς τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας ἔχθρος.

ΚΑ'. Ἐχρῆν μὲν οὖν, ὅπερ ἔφην, εἰ καὶ ἀκίνδυνος ἦν ἡ τοιάδε κατηγορία, τῶν γοῦν εἰρημένων ἔνεκεν αὐτῆς ἀπέχεσθαι. Νῦν δὲ καὶ κίνδυνος τῷ πράγματι κείται· μέγας· οὐ γάρ ὁ καθήμενος καὶ κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ καταλαλῶν, καὶ κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς μητρὸς τιθεὶς σκάνδαλον, κολασθῆσται μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ πράγματα διαβάλλειν ἐπιχειρῶν Θεῷ δοκοῦντα εἶναι καλά. "Ἄκουσον γοῦν τί φησιν ἔτερος προφήτης περὶ αὐτοῦ τούτου διαλεγόμενος· Οὐαὶ δὲ λέγων τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρόν· δι τιθεὶς τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· δι τιθεὶς τὸ γλυκὺ πικρόν, καὶ τὸ πικρόν γλυκύ. Τί γάρ τῆς παρθενίας ἥδιον, τί κάλλιον, τί φωτεινότερον; Καὶ γάρ αὐτῶν τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων φαιδροτέρας ἀψίητι·

* Reg. et Savil. συγγνώμης γοῦν δυνήσεται.

τὰς μαρμαρυγχάς, πάντων μὲν ἡμᾶς ἀφιεστῶσα βιωτικῶν, καθαροῖς δὲ δρυθαλμοῖς εἰς τὸν τῆς δικαιοσύνης ἥλιον ἀτενὲς παρασκευάζουσα ἐνορᾶν. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Ἡσαΐας περὶ τῶν ἐν αὐτοῖς τὰς διεστραμμένας κρίσεις ἔχόντων ἐνδά· ἀκουσον δὲ καὶ περὶ τῶν εἰς ἐτέρους ἐκφερόντιων τὰ λοιμικὰ ταῦτα ρήματα τί φησιν ἄλλος προφήτης, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ πάλιν ἐπιφθέγματος ποιούμενος τὴν ἀρχὴν· Οὐαὶ δ ποτὶ ζωτὸν πλησίον αὐτοῦ ἀγατροπήν θολεράν. Τὸ δὲ, Οὐαὶ, οὐ ρῆμα φιλόν ἐστιν, ἀλλ' ἀπειλή τις δραστον ἡμῖν καὶ ἀσύγγνωτον προαναφωνοῦσα τὴν τιμωρίαν· ἐπὶ γάρ τῶν οὐκέτι δυναμένων διαφυγεῖν τὴν μέλλουσαν κόλασιν τοῦτο τὸ ἐπίφρημα κείται ἐν ταῖς Γράφεσι. Καὶ πάλιν ἔτερος προφήτης, ἐγκαλῶν τοῖς Ἰουδαίοις, ἔλεγεν, Ἐποισατε τοὺς ήγιασμένους οἴτον. Εἰ δὲ ὁ τοὺς Ναζαραίους ἢ οἶνον ποτίζων, τοσαύτην ὑποστήσεται τιμωρίαν, ὁ τὴν θολερὰν ἀνατροπὴν ἐχόντων εἰς τὰς τῶν ἀφελεστέρων ψυχὰς τίνος οὐκ ἔσται κολάσεως ἀξιος; Εἰ μέρος μικρὸν τῆς [284] κατὰ νόμον ἀσκήσεως ὑποτεμνόμενός τις ἀπαραίτητον ἔχει τὴν κόλασιν, ὁ τὴν ἀγωσύνην αὐτὴν δλόκληρον διασύρων, τίνα ὑφέξει δίκην; Ἐδί τις σκανδαλίσῃ, φησὶν, ἔνα τῷρ μικρῷ τούτων, συμφέρει αὐτῷ, ἵνα μύλος δικιός κρεμασθῇ περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ καταποντισθῇ εἰς τὴν θάλασσαν. Τί οὖν λέξουσιν οἱ διὰ τῶν ρήμάτων τούτων οὐχ ἔνα μικρόν, ἀλλὰ πολλοὺς σκανδαλίζοντες; Ὁπου γάρ ὁ τὸν ἀδελφὸν καλῶν μωρὸν, δρθὴν ἐπὶ τὸ τῆς γεένης ἀπαγχθῆσεται πῦρ, ὁ τὴν ισάγγελον ταύτην διαβάλλων πολιτείαν, πόσην δργὴν ἐπισπάσεται κατὰ τῆς ἐαυτοῦ κεραλῆς; Κατεγέλασέ ποτε τοῦ Μωϋσέως ἢ Μαριάμ, οὐχ οὕτως ὡς τῆς παρθενίας νῦν ὑμεῖς, ἀλλὰ πολλῷ ἔλαττον καὶ ἐπιεικέστερον. Οὐ γάρ διέσυρε τὸν δινδρα, οὐδὲ ἐχλεύασε τὴν ἀρετὴν τὴν τοῦ μακαρίου τότε ἐκείνου, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἐθαύμασε· τοσοῦτον δὲ εἶπε μόνον, δι τι καὶ αὐτὴ τῶν αὐτῶν ἀπήλαυσεν ὕντερ ἐκείνος· ἀλλ' ὅμως οὕτως ἐξεκαλέσατο τοῦ Θεοῦ τὴν δργὴν, ὡς οὐδὲ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ δοκοῦντος διρίσθαι πολλὰ παρακαλοῦντος γενέσθαι τι πλέον, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω τῆς ἐκείνου γνώμης ἐπιταθῆναι τὴν τιμωρίαν αὐτῇ.

ΚΒ'. Καὶ τί λέγω Μαριάμ; οἱ γάρ παῖδες ἐκείνοις οἱ περὶ τὴν Βηθλεὲμ παῖζοντες, ἵνα πρὸς τὸν Ἐλισσαῖον τοῦτο μόνον εἶπωσιν, Ἄνδραις, φαλακρὲς, οὕτω παρώξυναν τὸν Θεὸν, ὥς ἂμα τῷ λόγῳ τούτῳ δρκτους ἀντῶν ἐπαφεῖναι τῷ πλήθει (καὶ γάρ τεσσαράκοντα δύο ήσαν)· καὶ πάντες ἀρδην ὑπὸ τῶν θηρίων ἐσπαράτοντο τότε ἐκείνοι· καὶ οὗτε ἡλικία, οὗτε τὸ πλήθος, οὗτε τὸ γελῶντας εἰπεῖν προέστη τῶν μειρακίων· καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ γάρ μέλλοιεν οἱ τοὺς τοσοῦτους ἀναδεχθεῖν πόνους καὶ παρὰ παῖδων καὶ παρὰ ἀνδρῶν διασύρεσθαι, τίς τῶν ἀσθενεστέρων αἰρήσεται πόνους ἀναδέξασθαι γέλωτας ἔχοντας καὶ χλευασταν; τίς δὲ τῶν πολλῶν ζηλώσει τὴν ἀρετὴν, οὕτω καταγέλαστον αὐτὴν οὔσαν δρῶν; Εἰ γάρ νῦν πάντων αὐτὴν πανταχοῦ θαυμαζόντων, οὐ τῶν μετιόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐκπεπτωκότιν αὐτῆς, δι μάς δικοῦσι· καὶ ἀναδύονται πρὸς τοὺς ιδρῶτας ἐκείνους πολλοὶ, τίς δὲ αὐτῆς ἐπιλαβέσθαι ταχέως ἡθέλησεν, εἰ πρὸς τῷ μὴ θαυμάζεσθαι καὶ διαβάλλομένην ἐώρα παρὰ πάντων ἀνθρώπων; Οἱ μὲν γάρ ισχυροὶ λίαν καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἥδη μεταστάντες οὐδὲν δέονται, τῆς ἀπὸ τῶν πολλῶν παραμυθίας, ἀλλ' ἀρχεῖ πρὸς

* Reg. Ναζαραίους.

^a Reg. κρεμασθῇ ἐπὶ τὸν Paulο post idem δρθιος ἐπὶ τῆς Infra id. κεραλῆς κατελάλησέ ποτε.

^b Reg. ἄρκους.

^c Reg. πολλῶν βοηθείας, ἀλλ'.

πᾶσαν παραμυθιαν αὐτοῖς ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπικινος· οἱ δὲ ἀσθενέστερον διακείμενοι, καὶ ἄρτι πρὸς τὸ πρᾶγμα χειραγωγούμενοι· οὐ μικρὸν καὶ ἀπὸ τῆς τῶν πολλῶν δόξης δυνάμεως προσθήκην λαμβάνουσιν, ἔως ἂν παιδιαγωγῆθέντες πάντοθεν κατὰ μικρὸν εἰς τὸ μηχέτι δεῖσθαι ταύτης τῆς χειραγωγίας καταστήσωσιν ἑαυτούς. Οὐκ ἔκεινων δὲ μόνων ἔνεκεν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν χλευαζόντων αὐτῶν σωτηρίας τοῦτο γίνεται· ὥστε μὴ περαιτέρω προελθεῖν τῆς κακίας αὐτοὺς τῷ μηδεμίᾳν ὑπὲρ τῶν προτέρων δοῦναι δίκην. Ἀλλὰ βεταῖν με ταῦτα λέγοντα καὶ ἡ τῶν κατὰ τὸν Ἡλίαν γενομένων εἰσῆλθε μνήμη. Ὁπερ γάρ οἱ παιδεῖς ὑπὸ τῶν ἀρκτῶν ἐπεισχόν διὰ τὸν Ἐλισσαῖον, τοῦτο διὰ τὸν τούτου διδάσκαλον ὑπὸ πυρὸς δινωθεν ἀφθέντος δις πεντήκοντα διάδρες ἀμά τοῖς προεστῶσιν αὐτῶν [285] ὑπέμενον. Ἐπειδὴ γάρ κάκεῖνοι μετὰ πολλῆς εἰρωνείας προελθόντες ἐκάλουν τὸν δίκαιον, καὶ καταβαίνειν ἑκέλευον πρὸς αὐτοὺς, ἀντ' ἐκείνου πῦρ κατέλθον ἀπαντας αὐτοὺς κατέρρεγε τῶν θηρίων ἑκείνων οὐχ ἡττον. Ταῦτ' οὖν ἐννοήσαντες ἀπαντες ὑμεῖς οἱ τῆς παρθενίας ἔχθροι, ἐπιθεσθέ ποτε τῷ στόματι ὑμῶν θύραν καὶ μοχλὸν, ἵνα μὴ καὶ ὑμεῖς ἀρξήσθε λέγειν κατὰ τὴν τούτην τῆς κρίσεως τοὺς ἀπὸ τῆς παρθενίας ἐκεῖ λάμποντας δρῶντες· Οὗτοι ησαν οὓς εἰχομέρ ποτε εἰς γέλωτα καὶ εἰς παραβολὴν ὀνειδισμοῦ· οἵμεῖς οἱ ἄφροντες τὸν βλογαριάντων ἀλογιστικαὶ μανία, καὶ τὴν τελευτὴν αὐτῶν ἀπιμον. Πῶς πατελογισθησαν ἐν υἱοῖς Θεοῦ, καὶ ἐν ἀγίοις ὀκληροῖς αὐτῶν ἐστι; "Ἄρα ἐπιλυτήθησεν ἀπὸ ὅδου ἀληθείας, καὶ τὸ τῆς δικαιοσύνης φῶς οὐκ ἐπέλαμψεν οὐδὲν. Ἀλλὰ τί τὸ κέρδος τῶν φημάτων τούτων, τῆς μετανοίας ἑκενευρισμένης ὑπὸ τοῦ καιροῦ τότε;

ΚΓ'. Ἄλλ' ἵσως ἐρεῖ τις ὑμῶν· Οὐδεὶς οὖν μετ' ἐκείνους τοὺς κατροὺς ἐκακηγόρησεν ἀγίους ἄνδρας; Πολλοὶ, καὶ πολλαχοῦ γῆς. Ήώς οὖν τὴν αὐτὴν δίκην οὐκ ἔδοσεν, φησίν; "Ἐδοσαν μὲν, καὶ τούτων ἴσμεν πόλλους· εἰ δὲ ἔνιοι καὶ διέφυγον, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος διαφεύξονται. Κατὰ γάρ τὸν μακάριον Παῦλον, Τινῶν αἱ ἀμαρτίαι πρόδηλοι εἰσὶ προάγουσαι εἰς κρίσιν, τιστὸς καὶ ἐπακολουθοῦσι· καὶ καθάπερ οἱ νομοθέται τῶν ἀδικούντων τὰς τιμωρίας ἐν γράμμασι θέντες ἀφῆκαν, οὕτω καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν" Ἰησοῦς Χριστὸς ἔνα καὶ δεύτερον τῶν ἡμαρτηκότων κολάσας, καὶ ὡσπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ καὶ γράμμασι τὰς ἐκείνων καταθέμενος τιμωρίας, οἰκὲ τῶν ἐκείνοις συμβάντων ἀπασι διαλέγεται, λέγων, διτοι καὶ τῷ παρόντι καιρῷ τιμωρίαν μὴ δῶσι τὴν αὐτὴν οἱ τὰ αὐτὰ τολμῶντες τοῖς δεδωκόσι, κατὰ τὸν μέλλοντα καιρὸν χαλεπωτέραν ὑποστήσονται κόλασιν.

ΚΔ'. Ήστε ὅταν ἀμετρα ἀμαρτάνοντες αἱ μηδὲν πάσχωμεν κακὸν, μὴ θερβάμεν, ἀλλὰ διὰ τοῦτο μᾶλλον φοβώμεθα. Καν γάρ ἐνταῦθα μὴ κριθῶμεν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐκεῖ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθησόμεθα. Καὶ αὐτῇ πάλιν οὐκ ἐμὴ ἡ ἀπόφασις, ἀλλὰ τοῦ λαλοῦντος ἐν τῷ Παύλῳ Χριστοῦ. Τοῖς γάρ τῶν μυστηρίων ἀναξίως μεταλαμβάνουσι διαλεγόμενός φησι· Διὰ τοῦτο ἐν οὐδὲν πολλοὶ ἀσθενεῖς καὶ ἀρρώστοι, καὶ κοιμῶνται ἱκαροί. Εἰ γάρ ἑαυτοὺς διεκρίνομεν, οὐκ ἀν ἐκριθμεθα· τὸν δὲ κριθμένοι ὑπὸ Κυρίου καθενδιθμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. Εἰσὶ μὲν γάρ οἱ τῆς ἐνταῦθα μόνον ἐπιτιμήσεως δεδμενοί, δταν αὐτῶν δύματα ἡ τὰ ἀμαρτήματα, καὶ κολασθέντες μηχέτι πάλιν πρὸς τὰ πρότερα ἀνατρέχωσι, τὸν ἐπὶ τὸν ἐμετον ἐπιστρέψαντα κύνα μιμούμενοι· εἰσὶ δὲ οἱ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κακίας καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐκεῖ δώσουσι δίκην ^κ· ἔτεροι δὲ μόνον

ἐκεῖ τὴν τιμωρίαν ὑποστήσονται, διὰ τὸ πάντων χαλεπώτερα εἰργάσθαι μὴ ἀξιωθέντες μετὰ ἀνθρώπων μαστιγωθῆναι· Καὶ μετὰ ἀνθρώπων γάρ, φησίν, οὐδεὶς τιμωρηθήσοται· ὡς τηρούμενοι μετὰ δαιμόνων κολάζεσθαι. Ἀπέλθετε γάρ, φησίν, ἀπ' ἐμοῦ εἰς τὸ σκότος τὸ ἔξωτερον τὸ ήτοι μασμέρον τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Πολλοὶ τὴν ιερωσύνην ἥρπασαν χρήμασιν, ἀλλ' οὐχ [286] ἔσχον τὸν ἐλέγχοντα, οὐδὲ κρουσαν διπέρ ὁ μάγος Σίμων κρουσε παρὰ τὸν Πέτρον τότε· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο διέφυγον, ἀλλὰ πολλῷ χαλεπωτέραν ὑποστήσονται δίκην τῆς ἐνθάδε δρειλομένης, ὅτι μηδὲ ἐκ τοῦ παριθείγματος ἐσωφρονίσθησαν. Πολλοὶ τὰ τοῦ Κορέ ἐτόλμησαν, ἀλλ' οὐχ ἐπαθον τὰ τοῦ Κορὲ, ἀλλὰ πείσονται ὑστερον ἐπὶ μείζονι τῇ ζημίᾳ. Πολλοὶ τὴν τοῦ Φαραὼ ζηλώσαντες ἀσέβειαν οὐ κατεποντίσθησαν ὥσπερ ἐκείνος, ἀλλὰ μένει τὸ τῆς γεέννης αὐτοὺς πέλαγος. Οὐδὲ γάρ οἱ τοὺς ἀδελφοὺς ἀποκαλοῦντες μωροὺς ἡδη τὴν δίκην ἔδωκαν· ἐκεῖ γάρ αὐτοῖς ἡ κόλασις τεταμίευται. Μή τοίνυν τὰς ἀποφάσεις τοῦ Θεοῦ ρήματα εἶναι νομίζετε μόνον. Διὰ τοῦτο γάρ καὶ ἐνίας αὐτῶν ἐπὶ τὸ ἔργον προήγαγεν· οἷον ἐπὶ τῆς Σαπφείρας, ἐπὶ τοῦ Ἀρμή, ἐπὶ τοῦ Ααρὼν, καὶ ἐφ' ἑτέρων δὲ πολλῶν, ἵνα οἱ τοῖς λόγοις ἀπιστοῦντες αὐτοῦ, τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων πίστιν δυσωπηθέντες, παύσωνται λοιπὴν ἀπατῶντες ἑαυτούς, ὡς οὐ δώσοντες δίκην, καὶ μάθωσιν ὅτι τοῦ Θεοῦ τὸ χρηστὸν ἐν τῷ διδόναι προθεσμίαν τοῖς ἀμαρτάνουσιν, οὐχ ἐν τῷ μηδὲ διλασσούσιν τοὺς ἐπιμένοντας τοῖς ἀμαρτήμασιν ἐστιν. Ἐνīην μὲν οὖν καὶ πλείσια λέγειν δεικνύντας ὅσον ἑαυτοῖς συνάγουσι πῦρ οἱ τὸ τῆς παρθενίας ἑξευτελίζοντες καλὸν, ἀλλὰ τοῖς μὲν σωφρονοῦσιν ἀρκεῖ καὶ ταῦτα, τοὺς δὲ ἀδιορθώτως ἔχοντας καὶ μαινομένους οὐδὲ πολλῷ τούτων πλείσια τῆς μανίας αὐτοὺς ἀποστῆσαι δυνήσεται. Διὸ τοῦτο τὸ μέρος ἀφέντες τοῦ λόγου, πρὸς τοὺς σωφρονοῦσιν τούτον ἀπαντα τρέψωμεν, πάλιν ἐπὶ τὸν μακάριον Ιαύλον ἐπανελθόντες. Περὶ δὲ ὡρ ἐγράψατε μοι, φησί, καὶ λόγῳ ἀνθρώπῳ γνωμάτες μη ἀπτεσθαι. Αἰσχυνέσθωσαν ἀμφότεροι νῦν, καὶ οἱ τὸν γάμον κακίζοντες, καὶ οἱ παρὰ τὴν ἀξίαν αὐτὸν ἐπαλλοντες· ἀμφοτέρους γάρ ὁ μακάριος ἐπιστομίζει Παῦλος, καὶ διὰ τούτων, καὶ διὰ τῶν ἐφεξῆς κειμένων.

ΚΕ'. Καλὸν οὐ γάμος, ὅτι ἐν σωφροσύνῃ τὸν ἀνδρα διατηρεῖ, καὶ οὐκ ἀφίησιν εἰς πορνείαν κατακυλισθέντα ἀποθανεῖν. Μή τοίνυν αὐτὸν διαβάλῃς· πολὺ γάρ ἔχει τὸ κέρδος, οὐκ ἐών τὰ μέλη τοῦ Χριστοῦ μέλη γενέσθαι πόρνης, οὐ συγχωρῶν τὸν ἄγιον ναὸν γίνεσθαι βέβηλον καὶ ἀκάθαρτον. Διὰ τοῦτο καλὸν, ὅτι βαστάζει καὶ ἀνορθοῖ τὸν καταπίπτειν μέλλοντα. Ἀλλὰ τί τοῦτο πρὸς τὸν ἀστῶτα, πρὸς τὸν οὐ δεόμενον τῆς ἀπ' αὐτοῦ βοηθείας; Ἐνταῦθα γάρ οὐκέτι χρήσιμον τὸ πρᾶγμα οὐδὲ ἀναγκαῖόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἐμπόδιον ἀρετῆς οὐ μόνον τῷ πολλὰ τιθέναι κωλύματα, ἀλλὰ καὶ τῷ πλέον τῶν ἐγκινμίων ὑποτέμνεσθαι μέρος.

ΚΖ'. Τὸν γάρ δυνάμενον γυμνὸν μάχεσθαι καὶ νικᾶν δι περιφράττων ὅπλοις οὐ μόνον οὐκ ὕνησεν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐσχάτην ἀδικίαν ἡδίκησε, τοῦ θαύματος ἀποστρέρησας αὐτὸν καὶ τῶν λαμπρῶν στεφάνων· οὐ γάρ εἶασεν αὐτοῦ ἀπασαν φανῆναι τὴν Ισχὺν, οὐδὲ σφόδρα πειθότον αὐτοῦ γενέσθαι τὸ τρόπαιον. Ἐπὶ δὲ τοῦ γάμου καὶ μείζων τῇ ζημίᾳ· οὐ γάρ δόξης μόνον τῆς παρὰ τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ μισθῶν ἀποστερεῖ τῶν

^κ Reg. et Savil. in marg. τίνουνται δίκην. Quae sequuntur a voce ὑποστήσονται usque ad πολλοὶ τὴν ιερωσύνην, desunt in Morel. et Plantin., sed in Reg. et Savilio leguntur. Ibid. Reg. ιερωσύνην ἥρξαν.

^λ Reg. Σαπφείρας, ἐπὶ τοῦ ταύτης ἀνδρὸς, ἐπὶ τοῦ.

deducti, non levis e vulgi commendatione virium accessio sit, donec tandem undique instructi paulatim ita se comparent, ut ea quasi manuductione non indigeant. Nec vero id illorum tantum causa, sed pro irrisorum etiam salute sit, ne qui priorem audaciam non luisserent, in eo ultra crimen progrederentur. Sed mihi jam, dum haec memoro, veniunt in mentem quæ Eliæ tempestate acciderunt. Nam quod pueri propter Elizæum ab ursis, id propter ejus magistrum bis quinquaginta viri cum suis principibus ab igne cælitus deslagrante passi sunt (4. Reg. 1. 9). Quia enim et hi per summam simulationem justum aggressi vocabant atque ad se descendere jubebant, in ejus vicem descendens ignis omnes absumpsit, perinde atque illos ferae. Itaque haec cogitantes omnes vos virginitatis hostes, tandem januam atque vectes oriadmodete, ne et vos judicii tempore, conspectis iis qui illic virginitate splendebunt, dicere incipiatis : *Hi sunt quæ aliquando in derisum habuimus, et in similitudinem improperii, nos insensati, qui eorum vitam putavimus insaniam, et exitum eorum sine honore. Quomodo Dei filii annumerati, et inter sanctos sors illorum est? Ergo nos a veri via deerravimus, neque nos justitiae lumen illustravit (Sap. 5. 3).* At quis erit eorum verborum fructus, enervata tum ab ipso tempore poenitentia?

XXIII. *Cur qui eadem committunt, non easdem lauant paenas.* — Sed fortasse dicet vestrum quispiam : At nemone postea viros sanctos conviciis incessit? Multi, et diversis in regionibus, Et qui, inquit, easdem paenas non dederunt? Dederunt sane, et eorum multos scimus. Quod si qui effugerunt, at non perpetuo effugient. Nam ut est apud beatum Paulum, *Quorundam peccata manifesta sunt, præcedentia ad judicium; quosdam autem et subsequuntur (1. Tim. 5. 24)*: atque ut legislatores nocentium paenas literis consignatas reliquerunt, ita et Dominus noster Jesus Christus in unum atque alterum facinorosum animadvertisens, eorumque supplicia tamquam in columna ærea atque literis representans, per ea quæ illis acciderunt omnes commonet, etiamsi hoc tempore, qui eadem audeant quæ qui ea fuerunt, easdem paenas non exsolvent, in futuro sæculo illos graviori pena multandos.

XXIV. *Qui peccant, nec puniantur, iis non confidendum, sed timendum potius esse.* — Itaque cum sine modo peccantes nihil mali patimur, ne confidamus, sed ideo magis timeamus. Nam licet hic a Deo minime puniamur, illic tamen cum mundo damnabimur. Atque haec rursum non mea, sed loquentis in Paulo Christi sententia est. Etenim eos alloquens, qui indigne sacra sumerent, ait : *Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi. Quod si nos velipsos dijudicaremus, non utique judicaremur: dum iudicamur autem a Domino corripimur, ut non cum mundo damnemur (1. Cor. 11. 50. 32).* Sunt enim qui hic solum castigari opus habeant, quorum et culpe mediocres sint, ut castigati iterum ad antiquum non recurrent, canem ad vomitum reversum imitati: sunt et qui propter excessum improbitatis et hic et illic plectentur: alii illic tantum supplicia sustinebunt;

quoniam¹ enim omnium gravissima perpetrarunt, non digni habiti sunt qui cum hominibus flagellarentur: nam ait, *Et cum hominibus non flagellabuntur (Psal. 72. 5)*; illi, quippe reservantur, ut cum dæmonibus puniantur: *Discedite enim, ait, a me in tenebras exteriores paratas diabolo et angelis ejus (Matth. 25. 41)*. Multi sacerdotium nummis rapuerunt (*Vide act. 7*), neque aut eum qui reprehenderet habuerunt, nec quod olim a Petro Simon Magus audiverunt (*Act. 8*); at non ideo effugerunt, sed multo graviores paenas, quam quæ hic debebantur, subibunt, quod nec exemplo emendati sint. Multi eadem quæ Core ausi sunt nec eadem quæ Core passi, at post majori suo malo patientur (*Num. 16*). Multi Pharaonis impietatem imitati (*Exod. 14*), non etiam sicut ille sunt demersi, at gehennæ æquor eos manet. Neque enim qui fratres fatuos vocant, jani puniti sunt (*Matth. 5*); illic enim in eos servata animadversio est. Quare ne putate Dei sententias solum verba esse atque voces; nam eam ob rem ex iis quasdam in opus eduxit, ut in Sapphira (*Act. 5*) Charmi (*Jos. 7*), Aarone, aliisque multis (*Num. 3*), ut qui ejus verbis non credunt, rerum confirmatione deterriti desistant sibi ipsi imponere velut paenas non daturi, et intelligent Dei benignitatem eopertinere, ut sceleratis spatium donet, non ut omnino non vindicet in eos qui in vitiis permaneant. Poteram equidem et pluribus ostendere, quantum sibi ignem contrahant, qui virginitatis laudem nihil faciant; sed et sanis haec sufficient, rebelles et insanos nec multo iis plura ab insania retrahant. Itaque ea disputatione supersedentes ad sanos sermonem omnem convertamus, iterum ad beatum Paulum reversi. *De quibus autem mihi scripsistis, inquit, bonum est homini mulierem non tangere (1. Cor. 7. 1)*. Pudeat nunc utrosque, et qui matrimonium improbant, et qui plus aequo extollunt; utrisque enim beatus Paulus cum his verbis, tum iis quæ consequuntur, silentium imponit.

XXV. *Infirmis necessarium esse matrimonium.* — Bonum est matrimonium; quippe quod et virum retinet in officio temperantiae, neque in libidines provolutum interire sinit. Quare ne id accusa; habet enim ingens commodum, Christi membra scorti membra fieri non permittens, nec sacrum templum profanari et impurum fieri (*1. Cor. 6. 15*). Bonum est, inquam, quoniam habentem sustinet atque erigit. Sed quid hoc attinet ad eum qui stat, et qui ejus ope non desiderat? Nam hic nec utile, nec necessarium est, sed ad virtutem etiam impedimentum, non scilicet quod multos præbeat obiecs, sed etiam quod majorem partem laudis detrahatur.

XXVI. *Qui virgo agere possit ac matrimonium contrahat, summum sibi damnum facere.* — Etenim qui armis eum instruit, qui nudus pugnare potest et vincere, adeo non juvat, ut extrema etiam afficiat injuria, admiratione eum et illustri corona defraudans. Nam nec hominis virtutem omnem patitur

¹ Quæ sequuntur a voce, quoniam, usque ad, multi sacerdotium, desunt in Morel. et Plantin., sed in Reg. et Savilio leguntur.

* In Reg. sic legitur, ut in Sapphira, in rito ejus, Charmi.

elucere, nec ejus tropæum percelebre reddi. In matrimonio vero gravior etiam jactura est; neque enim solum vulgi commendatione, sed præmiis etiam virginis depositis privat. Eapropter bonum esset homini mulierem non tangere. Cur igitur tangere permittis? Propter fornicationem, inquit. Vereor te ad virginitatis fastigium sustollere, ne in fornicationis barathrum deçidas. Nondum ea pennarum levitate prædictus es, ut te ad id cacumen efferre possim. At ipsi certamen arripuerunt, atque ad virginitatis laudem prosilierunt. Quid igitur trepidas, beate Paule, ac formidas? Quod hi fortasse rem ignorantes hac alacritate sint; me usus ac periclitatio ejus pugnæ etiam ad ceteris consulendum timidiorem reddit.

XXVII. Magnum esse virginitatem et magnorum conciliatricem bonorum. — Novi rei contentionem, novi certaminum hujusmodi violentiam, novi belli gravitatem. Pervicaei quodam et forti animo opus est, atque a libidinum sensu averso. Nam per carbones sic ingrediendum est, ut non uraris (*Prov. 6, 28*), et ita per mucrones cundum, ut non saucieris. Ea est enim libidinis vis, quæ ignis atque ferri; quod nisi animus ita comparatus sit, ut nec ad ejus dolores moveatur, protinus se perdet. Itaque opus est nobis adamantina mente, oculo insomni, tolerantia summa, muri firmis, antemuralibus ac repagulis, custodibus pervagilibus ac prævalidis, atque in primis cœlesti favore. Nam *Nisi Dominus urbem custodiat, frustra vigilant qui custodiunt eam* (*Psal. 126. 4*). At quo pacto eum favorem eliciemus? Si nostra omnia conleramus, sana consilia, summam jejunii ac vigiliarum contentionem, legis accuratam observationem, mandatorum custodiam, et quod caput est, si in nobis fiduciam non collocemus; nam etsi magna quædam præstemus, illud apud nos perpetuo dicamus necesse est: *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam* (*Ibid.*). Nec enim nobis lucta est adversus sanguinem et carnem, sed adversus principatus, adversus potestates, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi, adversus spiritualia nequitiae in cœlestibus (*Ephes. 6. 12*); ac nocte dieque cogitationes nobis armatae stent oportet, et impudentibus libidinibus formidini sint. Quippe si minimum remittant, adstans diabolus ignem manibus tenet, vibratus ac Dei templum concrematurus. Ergo opus est undique muniamur; est enim nobis pugna cum naturæ necessitate, angelorum conversationis æmulatio, cum incorporeis Virtutibus cursus; terra atque cenis cœlicolis æquari nititur, mortalitas cum immortalitate certamen init. Et quisquam, sodes, matrimonium ac voluptatem cum re tanta conferre ausit? an non id valde stolidum est? Itaque Paulus, qui hæc omnia sciret, dicebat, *Suam quisque uxorem habeat* (*1. Cor. 7. 2*): ideo detrectabat, ideo eis non audebat de virginitate primum disserere; sed in disputationibus de matrimonio versatur, paulatim eos a matrimonio retrahere volens, et brevem de continentia sermonem longiori illi intermiseret, aures admonitionis severitate feriri minime passus. Nam qui

rsqueque e rebus arduis orationem texit, et molestus est auditori, et plerumque animum cogit dictorum gravitatem non ferentem resilire. At qui eam variat, ac facilia plura quam difficultia immiscet, cum difficultatis sensum eripit, tum reficiendo auditorem, ita eum magis inducit et conciliat; quod quidem et beatus Paulus fecit. Eo enim dicto, *Bonum est homini mulierem non tangere*, protinus ad matrimonium se recepit, ut suam quisque uxorem haberet dicens. Atque contentus id beatum prædicasse (nam, *Bonum*, inquit, *est homini mulierem non tangere*), de matrimonio et consultit et præcipit, addita etiam causa: ait enim, *Propter fornicationem*; atque matrimonii concessionem reprehendere videtur; sed re vera expositis matrimonii causis tacite continentiae laudem amplificat, non id apertis verbis declarans, sed auditorum conscientiæ relinquens. Nam qui se moneri intelligat ut matrimonium contrahat, non quod matrimonium potissima quedam virtus sit, sed quod se Paulus tantæ libidinis damnet, ut citra matrimonium ab ea se continere nequeat, erubescens ac pudefactus, protinus virginitatem adsciscere, atque a se tantam infamiam depellere nitetur.

XXVIII. Quæ de matrimonio dicantur, cohortationem esse ad virginitatem. — Quid vero addit insuper? *Uxori vir debitam benevolentiam reddat, itidemque uxor viro*; quod apertius explanans subdit: *Uxor sui corporis domina non est, sed vir*; *itidemque vir sui corporis dominus non est, sed uxor* (*1. Cor. 7. 3*). Et hæc dici pro matrimonio videntur; revera autem ea, tamquam hamum assueta esca obvolutum, in discipulorum aures immittit, eos per sermonem de matrimonio a matrimonio retrahere volens. Qui enim audiat, post matrimonium non jam se suum fore, sed uxoris arbitrio subjectum iri, nec mora, acerbissima servitute expedire se conabitur, vel potius nec jugum subire; cum qui semel subierit, ei porro serviendum sit, quamdiu id uxor videatur. Quod autem hic non ex conjectura de Pauli sententia loquar, promptum est ex discipulis cognoscere. Nam nec ii grave ac molestum esse matrimonium prius arbitrait sunt, quam a Domino se in eam necessitatem conclusos, in quam et a Paulo tum Corinthii, viderunt. Illud enim, *Qui uxorem suam dimiserit, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari* (*Matth. 5. 32*); et hoc, *Vir sui corporis dominus non est* (*1. Cor. 7. 4*); dissimilibus verbis, sed eodem sensu concepta sunt. Quin si quis hoc Pauli accuratius animadvertis, tyranuidem auget magis, durioremque servitutem reddit. Nam Dominus viro non permittit eam domo exigere¹: Paulus ei etiam sui corporis dominio erepto, omne ejus jus in uxorem confert, eique eum emptitio famulo gravius subjicit. Huic enim licet interdum solidam libertatem adipisci, si quidem possit aliquando auctus pecunia hero pretium numerare: at vir, quamvis omnium difficultiam uxorem nactus sit, servitutem ferre cogitur, nec qua eo dominatu se absolvat, inire viam potest.

¹ Hæc paulum diverse jacent in Reg., sed minus recte.

τῇ παρθένῳ καὶ οὐκέτι τοῖς γάμοις μὴ απτεσθαι. Τί οὖν ἀπτεσθαι συγχωρεῖς; Διὰ τὰς πορνείας, φησί. Φοβοῦμαι σε εἰς τὸ τῆς παρθενίας [287] ὑψός ἀναγαγεῖν, μὴ καταπέσῃς εἰς τὸ τῆς πορνείας βάραθρον· οὐπώσοις καὶ κοῦφον γέγονε τὸ πτερόν, ἵνα πρὸς ἐκείνην ἐπάρω σε τὴν κορυφήν. Καίτοι γε αὐτοὶ τῶν ἀθλῶν εἶλοντο, καὶ τῷ τῆς παρθενίας ἀπεπήδησαν καλῶ. Τί τοινυν φοβῇς καὶ τρέμεις, ω̄ μακάριε Παῦλε; "Οτι οὗτοι μὲν, Ισαῖς δὲ εἴπε, τὸ πρᾶγμα ἀγνοοῦντες ταύτην ἔχουσι τὴν προθυμίαν, ἐμὲ δὲ ἡ πειρα καὶ τὸ ἥδη ταύτης ἥφθαι τῆς μάχης, καὶ πρὸς τὸ συμβουλεύειν ἐτέροις ὀκνηρότερον ποιεῖ.

KZ'. Οἶδα τὴν βίαν τοῦ πράγματος, οἵτινα τῶν ἀγωνισμάτων τούτων τὸν τόνον δὲ, οἶδα τοῦ πολέμου τὸ βαρύ. Φιλογείκου τινὸς καὶ βιαίας καὶ ἀπονενοημένης κατὰ τῶν ἐπιθυμιῶν δεῖται ψυχῆς ἐπὶ γάρ ἀνθράκων δεῖ περιπατεῖν καὶ μὴ κατακαλεσθαι, ἐπὶ ξέφους βαδίζειν καὶ μὴ πλήττεσθαι. Τοσαύτη γάρ τῆς ἐπιθυμίας ἡ Ισχὺς, διση καὶ πυρὸς καὶ σιδήρου· καν μὴ οὕτω τύχῃ παρεσκευασμένη ψυχὴ μηδὲ ἐπιστρέψεσθαι πρὸς τὰς ἐκείνης ἀλγηδόνας, ταχέως ἐαυτὴν ἀπολεῖ. Δεῖ τοινυν ἡμῖν ἀδαμαντίγης διανοίας, μηδέποτε καθεύδοντος ὀφθαλμοῦ, καρτερίας πολλῆς, τειχῶν Ισχυρῶν, θριγκῶν· ἔξωθεν καὶ μοχλῶν, φυλάκων ἐγρηγορότων καὶ γενναίων, καὶ πρὸ τούτων ἀπάντων τῆς ἄγωθεν ροπῆς. Εάν γάρ μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἡγρύπτησαν οἱ φυλάσσοντες αὐτὴν. Πῶς οὖν τὴν ροπὴν ἐπισπασόμεθα ταύτην; "Οταν τὰ παρ' ἐαυτῶν ἀπαντα εἰσενέγκωμεν, λογισμὸν ὑγιῆ, νηστείας καὶ ἀγρυπνίας πολλὴν τὴν ἐπίτασιν, νομοθεσίας ἀκρίβειαν, ἐντολῶν φυλάκην, καὶ τὸ πάντων κεφάλαιον, τὸ μὴ θαρρεῖν ἐαυτοῖς. Καν γάρ μεγάλα κατορθωκότες τύχωμεν, ἐκεῖνο λέγειν ἀναγκαῖον πρὸς ἐαυτοὺς διαπαντδες, Εάν μὴ Κύριος οἶκον οἰκοδομήσῃ, εἰς μάτην ἐκοπίασον οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν. Οὐ γάρ ἐστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἔξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκοτεινοῦ τοῦ αἰώνος τούτου, πρὸς τὰ πτευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουφαρίοις· καὶ δεῖ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν ὡπλισμένους ἡμῖν ἐστάναι τοὺς λογισμοὺς^a, καὶ φοβεροὺς εἶναι ταῖς ἀναισχύντοις ἐπιθυμίαις· ὡς ἀν μικρὸν ἐνδῶσιν, ἐστηκεν διάβολος πῦρ ἔχων μετὰ χειρας. Ὅστε ἐναφεῖναι καὶ καταφλέξαι τοῦ Θεοῦ τὸν ναόν. Πάντοθεν οὖν ἡμᾶς ὡχυρώσθαι χρή. Πρὸς γάρ φύσεως ἀνάγκην ἡμῖν ἡ μάχη, πρὸς ἀγγέλων πολιτείαν δὲ ζῆλος, μετὰ δισμάτων δυνάμεων δὲ δρόμος· ἡ γῆ καὶ διπόδης τοῖς ἐν οὐρανῷ διατρίβουσιν ἔξισοῦσθαι φιλονεικεῖ, καὶ ἡ φθορὰ πέδης τὴν ἀφθαρσίαν τὴν ἀμιλλαν ἔθετο. "Ετι οὖν γάμον εκαὶ ἡδονὴν τοσούτῳ πράγματι παραβαλεῖν τολμήσειτις, εἰπέ μοι; καὶ πῶς οὐκ εῦηθες λίαν; Ταῦτα ἀπαντα δὲ Παῦλος συνειδῶς ἔλεγεν· Ἐκαστος τὴν ἐαυτοῦ γυναικα ἔχετω. Διὰ ταῦτα ἀνεδύετο, διὰ ταῦτα οὐκ ἐθάρρει διαλεχθῆναι ἐξ ἀρχῆς περὶ παρθενίας αὐτοῖς, ἀλλὰ τοῖς περὶ τοῦ γάμου λόγοις ἐνδιατρίβει, κατὰ μικρὸν ἀποστῆσαι τοῦ γάμου βουλόμενος αὐτοὺς καὶ τοὺς περὶ τῆς ἐγκρατείας λόγους βραχεῖς ποιησάμενος, ἐκείνοις πολλοῖς οὖσιν αὐτοὺς ἐγκατέμιξεν, οὐκ ἀφιεῖς πληγῆναι τὴν ἀκοήν τῷ τῆς

^a Reg. el Savilius in margine τῇ παρθενίᾳ. Infra sic legitur in Reg. συγχωρεῖς λέγων· « Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἐκαστος τὴν ἐαυτοῦ γυναικα ἔχετω. » Βούλομαι σε εἰς τὸ τῆς παρθενίας ὑψός ἀγαγεῖν, φοβοῦμαι δὲ μὴ καταπέσῃς.

h Reg. el Savil. οἶδα τῶν ἀγωνισμάτων τούτων τὸν τόνον. Morel. et Plantin. οἶδα τῶν παρθένων τούτων τόνον.

c Sic Reg. Alii τοίχων, male, nī fallor.

d Reg. ἡμᾶς ἐστάναι τοῖς λογισμοῖς

e Reg. εἰ τὸν γάμον.

παράινέσεως αὐτηρῷ. Ὁ γάρ δὲ δὲ τῶν βαρυτέρων πλέκων τὸν λόγον ἐπαχθῆς τέ ἐστι [288] τῷ ἀκούοντε, καὶ πολλάκις ἀναγκάζει μετασκιρτῆσαι τὴν ψυχὴν μὴ φέρουσαν τῶν λεγομένων τὸ βάρος. Ὁ δὲ ποικίλλων αὐτὸν, καὶ πλείονα ἀπὸ τῶν φύσεων ή τῶν δυσκόλων τιθεὶς τὴν μίξιν, τὸ τοῦ πράγματος κλέπτει βαρὺ, καὶ διαναπταύσας τὸν ἀκροατὴν οὕτω πείθει καὶ προσάγεται μᾶλλον ὅπερ οὖν καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἐποίησεν. Εἰπὼν γάρ, Καὶ δὲ ἀνθρώπῳ γυναικὶ μὴ ἀπτεσθαι, ἀπεπήδησεν ἐπὶ τὸν γάμον εὔθεως, Ἐκαστος τὴν ἐαυτοῦ γυναικα ἔχετω, λέγων· καὶ τὸ μὲν μακαρίσας μόνον ἀφῆκε· Καὶ δὲ γάρ, φησὶν, ἀνθρώπῳ γυναικὶ μὴ ἀπτεσθαι· περὶ δὲ τοῦ γάμου συμβουλεύει καὶ ἐπιτάττει, καὶ αἰτίαν προστίθησι· Διὰ γάρ τὰς πορνείας, φησί. Καὶ δοκεῖ μὲν αἰτιολογεῖν τοῦ γάμου τὴν συγχώρησιν, τῷ δὲ ἀληθεῖ^f λανθανόντως ἐν ταῖς περὶ τοῦ γάμου προφάσεσιν ἐπαίρει τὸ τῆς ἐγκρατείας ἐγκώμιον, οὐ φανερῶς ἐκκαλύπτων τῷ λόγῳ, ἀλλὰ τῷ συνειδότει τῶν ἀκούοντων καταλιμπάνων αὐτό. Ὁ γάρ μαθὼν δτε παραινεῖται γαμεῖν, οὐκ ἐπειδὴ τὸ κράτιστον τῆς ἀρετῆς ὁ γάμος, ἀλλ' ἐπειδὴ τοσαύτην αὐτοῦ κατέγνω λαγνεῖαν ὁ Παῦλος, ως δὲν γάμου μὴ δυναμένου λαγνεῖας ἀπέχεσθαι, ἐρυθρίσας καὶ αἰσχυνθεὶς, σπουδάσει ταχέως ἐπιλαβέσθαι τῆς παρθενίας, καὶ τὴν τοσαύτην ἀποκρούσασθαι ἀδοξίαν.

KH'. Τί δὲ μετὰ ταῦτα φησι; Τῇ γυναικὶ δὲ ἀνήρ τῷ διειλομένην εἴροιαν ἀποδιδότω δμοίως δὲ καὶ η γυνὴ τῷ ἀνδρὶ^g. Είτα ἐρμηνεύων αὐτὸν καὶ σαφέστερον ποιῶν ἐπάγει· Η γυνὴ τοῦ ιδίου σώματος οὐκ ἔξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνήρ· δμοίως δὲ καὶ δ ἀνήρ τοῦ ιδίου σώματος οὐκ ἔξουσιάζει, ἀλλ' η γυνὴ. Καὶ ταῦτα δοκεῖ μὲν ὑπὲρ τοῦ γάμου λέγεσθαι· τὸ δὲ ἀληθές, ὥσπερ ἀγκιστρού τῇ συνήθει περιστελλας τροφῇ, οὕτως εἰς τὰς τῶν μαθητῶν ἐνίσιν ἀκοὰς, αὐτοῖς τοῖς περὶ τοῦ γάμου λόγοις ἐγαγαγεῖν αὐτοὺς τοῦ γάμου βουλόμενος. Ὁ γάρ ἀκούσας δτε μετὰ τὸν γάμον οὐκ ἔσται Κύριος ἐαυτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ τῆς γυναικὸς κείσεται γνώμη, ταχέως ἀπαλλαγῆναι σπουδάσει τῆς πικροτάτης δουλείας, μᾶλλον δὲ μηδὲ τὴν ἀρχὴν τὸν ζυγὸν ὑπελθεῖν· ἐπειδὴ εἰσελθόντα ἀπαξ δουλεύειν ἀνάγκη λοιπὸν, ξως δὲν τῇ γυναικὶ τοῦτο δοκεῖ. Καὶ δτε οὐχ ἀπλῶς καταστοχαζόμενος λέγω τῇ τοῦ Παύλου γνώμης, ἀπὸ τῶν μαθητῶν φύσεων τοῦτο καταμαθεῖν. Οὐδὲ γάρ ἐκεῖνοι πρότεροι φορτικὸν εἶναι καὶ ἐπαχθῆ τὸν γάμον ἐνόμισαν, ἀλλ' δτε ἡκουσαν τοῦ Κυρίου εἰς ταύτην αὐτοὺς κατακλείοντος τὴν ἀνάγκην, εἰς δὲν τοὺς Κορινθίους δ Παῦλος τότε. Τὸ γάρ, Ός ἀπολύσῃ τὴν γυναικα αὐτοῦ, παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι· καὶ τὸ, Ό ἀνήρ τοῦ ιδίου σώματος οὐκ ἔξουσιάζει, φήμασι μὲν ἐτέροις, γνώμη δὲ εἰρηται τῇ αὐτῇ. Εἰ δέ τις ἀκριβέστερον καταμάθοι τὸ τοῦ Παύλου, μᾶλλον ἐπιτείνει τὴν τυραννίδα, καὶ φορτικωτέρων ἐργάζεται τὴν δουλείαν. h Ό μὲν γάρ Κύριος οὐκ ἀφίησι κύριον εἶναι τὸν ἀνδρα τοῦ τῆς οἰκίας ἐκβαλεῖν αὐτὴν· δὲ Παῦλος καὶ τὴν τοῦ οἰκείου σώματος ἔξουσίαν παραιρεῖται, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀρχὴν τῇ γυναικὶ παραδίδον, καὶ ἀργυρωνήτου μᾶλλον ὑποτάξας οἰκέτου. Τούτῳ μὲν γάρ ἔξεστι, πολλάκις καὶ παντελοῦς ἐλευθερίας τυχεῖν, εἰ γε δυνηθεῖ ποτὲ εύπορησας ἀργυρίου καταθεῖναι τὴν τιμὴν τῷ δεσπότῃ· δὲ δὲν ἀνήρ καὶ τῇ ἀπάντων [289] ἀργαλεωτέρων ἔχῃ γυναικα, στέργειν ἀναγκάζεται τὴν δουλείαν i, καὶ λύσιν οὐδεμίαν οὐδὲ διέξοδον ταύτης δύναται τῆς δεσποτείας εὑρεῖν.

f Reg. τὸ δὲ ἀληθές.

g Quædam δὲ δμοιοτέλευτον ex Plantin. et Morel. exciderant, quæ ex Reg. et Savil. sarcinuntur.

h Hæc paulum diverse jacent in Reg., sed illius recte.

i Sie Reg., melius quam edili τῇ δουλείᾳ.

Αθ. Εἰπώντοις, Ἡ γυνὴ τοῦ ἴδιου σώματος οὐκ ἔξουσιάζει, ἐπάγει· Μή ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἀν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάσητε τῇ προσευχῇ καὶ τῇ ρηστείᾳ, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸν συνέρχεσθε. Πολλοὺς ἐνταῦθα τῶν τὴν παρθενίαν ἐπανηρημένων οἴμαι καὶ δρυθριῶν καὶ αἰσχύνεσθαι ἐπὶ τῇ πολλῇ συγκαταβάσει τοῦ Παύλου· ἀλλὰ μὴ δεῖσθε, μῆδε ἀβέλτερόν τι πάθητε. Δοκεῖ μὲν γάρ καὶ ταῦτα εἶναι χαριζομένου τοῖς γεγαμηκόσιν· εἰ δέ τις αὐτὰ ἀκριβῶς διασκέψαιτο, τῆς αὐτῆς ὑπὸ τοῖς προτέροις εὑρήσει γνώμης. Εἰ μὲν γάρ τις αὐτὰ ἀπλῶς ἐπεξιέναι βούλοιτο, τῆς προκειμένης ἐπαλλάξεων ^a αἰτίας, δόξει νυμφευτρίας εἶναι μᾶλλον ή ἀποστόλου τὰ φῆματα· εἰ δὲ τὸν σκοπὸν ἀπαντά ἀναπτύξεις, καὶ ταύτην καιρὸν ^b εὑρήσει τῆς αἰνοστολικῆς ἀξίας τὴν παραίνεσιν. Διὰ τὸ γάρ μακρότερον ἐπέξεισι τούτῳ τῷ λόγῳ; οὐ γάρ ἡρκεῖ διὰ τῶν ἀγνωτέρων ταῦτο τεμνότερον ἐνδειχάμενον, μέχρις ἐκείνου στῆσαι τὴν παραίνεσιν; τὸ γάρ ἔχει πλέον τοῦ. Τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὁφειλομέτρην εἴνοισται πλειστότων, καὶ, Όστρη τοῦ ἴδιου σώματος οὐκ ἔξουσιάζει, τὸ, Μή ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἀν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν; Πλέον μὲν οὐδέν· τὸ δέ ἐν βραχεῖ καὶ ἀμυδρῶς εἰρημένον ἔκει διὰ πλειστῶν ἐνταῦθα σαφέστερον ἔξειργάσατο. Ποιεῖ δὲ τοῦτο μερούμενος τὸν ἄγιον τοῦ Θεοῦ Σαμουήλ. Καθάπερ γάρ ἐκεῖνος μετὰ πάσης ἀκριβείας τοὺς περὶ τῆς βασιλείας ἀξιηγεῖται γόμοις τοῖς ἰδιώταις, οὐχ Ἰνα δέξανται, ἀλλ' Ἰνα μὴ δέξινται^c καὶ δοκεῖ μὲν διδασκαλία· τὸ πρᾶγμα εἶναι, τὸ δὲ ἀληθὲς ἀποτροπή τις ἡνὶ τῆς ἐπιθυμίας· αὐτῶν τῆς ἀκαίρου· οὕτω καὶ δι Παύλος τοῦ γάμου τὴν τυραννίδα συνεχέστερον στρέψει καὶ σαφέστερον, τούτοις αὐτοὺς τοῖς φῆμασιν ἐκεῖθεν ἐξελκύσαι βουλόμενος. Εἰπὼν γάρ, Η γυνὴ τοῦ ἴδιου σώματος οὐκ ἔξουσιάζει, ἐπάγει, Μή ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἀν ἐκ συμφώνου, ἵνα σχολάζῃτε τῇ ρηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ. Όρες τῶς ἀγυπτίων καὶ ἀνεπαγόρως τῶν εὐ τῷ γάμῳ μένοντας εἰς τὴν τῆς ἐγκρατείας γυμνασίαν ἐνήγαγε; Παρὰ μὲν γάρ τὴν ἀρχὴν ἀπλῶς τὸ πρᾶγμα ἐπήνεσεν, εἰπὼν· Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἀπεργεῖται· ἐνταῦθα δέ καὶ παραίνεσιν προσέθηκε, εἰπὼν· Μή ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἀν ἐκ συμφώνου. Άλλα τὸ δέ καὶ ἐν παραίνεσι διερθεῖναι ἥδοιςτο εἰσῆγαγεν, ἀλλ' οὐκ ἐν ἐπιτάγματος αὐτῆματι; Οὐ γάρ εἶπεν· Ἀποστερεῖτε μὲν ἀλλήλους, συμφώνως δέ· ἀλλὰ τί; Μή ^d ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μή τι ἀν ἐκ συμφώνου· διε τοῦτο προτηνέστερος δὲ λόγος ἐγίγνετο, τοῦ διδασκάλου τὴν γνῶμην δεικνύεις, οὐ μετὰ σφοδράτητος· τοῦτο ἀπαιτοῦσαν, διε μάλιστα καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εὐγνωμοσύνης ἡ ἔκτισις γίνεται. Οὐ τούτῳ δὲ μόνῳ παραριθαίται τὸν ἀκροατὴν, ἀλλὰ καὶ τῷ τὸ μὲν ερεχθὺν βραχέστι συστελλαῖ φῆματι, πρὶν ή δὲ ἀλγῆσαι τὸν ἀκούοντα, ἐπὶ τὰ ἥδυτερα μεταπηδῆσαι, καὶ τούτοις ἐγδιατρίψαι μᾶλλον.

Λ'. "Ἄξιον δέ ἐξετάσαι κάκείνο, τί δήποτε, εἰπερ τίμιος δὲ γάμος καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος, οὐκ ἀφίησιν [290] αὐτὸν χάραν ἔχειν ἐν τῷ τῆς νηστείας καὶ τῆς προσευχῆς καιρῷ; "Οτι τῶν αρδέρα ἀπόπων ἦν, Ιουδαιούς μὲν, οἵ τις ἀπειγατεῖ τὰ σωματικὰ διατετύπωτο, οἵ τις καὶ δύο γυναικας ἔχειν ἦφειτο, καὶ τὰς μὲν ἔκβαλλειν. τὰς δὲ ἀντεισάγειν, τοσαύτην τοιαύθαι τοῦ πράγματος πρόνοιαν, ὡς μέλλοντας θείων ἀκούειν λόγιων, φηστῆναι καὶ τῆς κατὰ γόμον μίξεως, καὶ ταῦτα οὐ

μίαν οὐδὲ δύο μόνον ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ τελείως· τίμας δὲ τοὺς τοσαύτης ἀπολαύοντας χάριτος, τοὺς πνεῦμα· ^e λαβόντας, τοὺς νεκρωθέντας, τοὺς συνταφέντας τῷ Χριστῷ, τοὺς υἱοθεσίας ἀξιωθέντας, τοὺς εἰς τοσαύτην ἀναχθέντας τιμήν, μετὰ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα ἀγαθὰ μῆδε εἰς τὴν αὐτὴν ἀφικέσθαι τοῖς νηπίοις ἐκείνοις σπουδήν. Εἰ δὲ ἐπιμένοι τις πάλιν ζητῶν· Αὐτὸς δὲ ὁ Μωϋσῆς διὰ τὸ τοὺς Ιουδαιούς τῆς διμίλιας ταύτης ἀπήγαγεν; ἐκεῖνο δὲν εἰποιμι, διτι εἰ καὶ τίμιος δὲ γάμος, ἀλλὰ μέχρι τοσούτου φιάσσαι δύναται· δὲν, ώστε μὴ μολῦναι τὸν χρώμενον, τὸ δὲ καὶ ἀγίους ἀποραίνειν, οὐκέτι τῆς ἐκείνου δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς παρθενίας ἐστίν. "Οτι δὲ οὐ Μωϋσῆς μόνον, οὐδὲ Παῦλος ταῦτα παρήγελλον, δικουσον τὸ φῆσιν δὲ Ιωήλ· Ἀγιάσατε νηστείαν, κηρύξατε θεραπείαν, συναρτάγετε ἀκελλησίαν, ἀκλέξατε πρεσβυτέρους. 'Αλλ' ἐκεῖνο Ιωάς ζητεῖς, ποῦ γυναικὸς ἀπέχεσθαι ἐδούλευσεν^f; Εξελθέτω, φησί, γυμφίος ἐκ τοῦ κοιτῶνος αὐτοῦ, καὶ τύμφη ἐκ τοῦ καστοῦ αὐτῆς. Τοῦτο γάρ καὶ Μωσαῖκου μεῖζον ἐστιν ἐπιτάγματος. Εἰ γάρ γυμφίον καὶ γύμφην, οἵ τις ἀκμάζει τὰ τῆς ἐπιθυμίας, οἵ τις ἡ νεότης σφριγῇ, οἵ τις δὲ πόθος ἀκάθεκτος, οὐ χρή συνιέναι κατὰ τὸν τῆς νηστείας καιρὸν καὶ τῆς προσευχῆς, πόσῳ μᾶλλον τοὺς λοιποὺς τοὺς οὐκ ἔχοντας τοσαύτην μίξεως ἀνάγκην; Τὸν γάρ εύχόμενον ως χρή καὶ νηστεύοντα πάντας ἀπορθίψαι δεῖ πόθον βιωτικὸν, πάσαν φροντίδα καὶ διάχυσιν, καὶ πανταχόθεν ἐσυτὸν συναγαγόντα καλῶς, οὗτω προσιέναι τῷ Θεῷ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ νηστεία καλὸν, διτι περικόπτει τὰς τῆς ψυχῆς φροντίδας, καὶ τὴν περιφρέσουσαν τὸν νοῦν ὀλιγωρίαν ἀναστέλλουσα δῆλην πρὸς ἐσυτὴν ἐπιστρέφει τὴν διάνοιαν. Τοῦτο καὶ δι Παῦλος αἰνιττάμενος ἀπάγει τῆς μίξεως, καὶ τῇ λέξει σφόδρα κυρίως κέχρηται. Οὐ γάρ εἶπεν, "Ινα μὴ μολυνθῆτε, ἀλλ', Ἱνα σχολάζῃτε τῇ ρηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ· ως τῆς πρὸς γυναικας διμίλιας οὐκ εἰς ἀκαθαρσίαν, ἀλλ' εἰς δισχολίαν ἀγούσῃς.

ΛΑ'. "Οπου γάρ νῦν μετὰ τὴν τοσαύτην ἀσφάλειαν πειράται ἐμποδίζειν ἡμῖν κατὰ τὸν τῆς προσευχῆς καιρὸν διάκεχυμένην λάβη ψυχὴν, καὶ ὑπὸ τῆς πρὸς τὴν γυναικά συμπαθείας μεμαλαγμένην, τὸ οὐκ ἐργάσεται τῇδε κάκεῖσε τοὺς τῆς διανοίας ἀναρριπτίων δρθαλμούς; "Οπερ Ἰνα μὴ πάθωμεν, μῆδε, διτι μάλιστα Λεω σπουδάζομεν ἡμῖν καταστῆσαι τὸν Θεὸν, τότε αὐτῷ προτιμούμεν διε τῆς οὗτω ματαίας εὐχῆς, κελεύει τῆς κοιτῆς ἀπηλλάχθαι τότε.

ΛΒ'. Εἰ γάρ οἱ τοῖς βασιλεῦσι προσιόντες, τὸ λέγω βασιλεῦσιν; ἐσχάτοις μὲν οὖν ἀρχουσι, καὶ δεσπόταις διούλοις ἐντυγχάνοντες, διν τε ὑφ' ἐτέρων ἡδικημένοι τοῦτο κοινῶσιν, διν τε αὐτοὶ δεόμενοι καθείνευ, διν τε δόγην τινα καθ' ἐσυτῶν ἐγηγερμένην κοιμίσαι σπεύδοντες^g, καὶ τοὺς δρθαλμούς καὶ τὴν διάνοιαν ἀπασαν ἀπιστράκαντες πρὸς ἐκείνους, εύτω ποιοῦνται τὴν ἐντυχίαν. [291] καὶ μικρὸν ἀπορρίφθησασ, οὐ μόνον οὐ κατώρθωσαν ὑπὲρ ὃν ἐδέοντο, ἀλλὰ καὶ κακὸν τι προσλαβόντες ἀπῆλθον ^h· εἰ οἱ θυμὸν ἀνθρώπων πάντας βασιλέα παροξύνειεν διν οὗτοις, τοσαύτη κέχρηται τῇ σπουδῇ, τὸ πεισόμενα ἡμεῖς οἱ δεῖλαιοι, μετὰ τοσαύτης δρθυμίας τῷ πάντων Δεσπότῃ προσιόντες Θεῷ, καὶ ταῦτα πολλῷ μεῖζον δργής θυτες ὑπεύθυνοι; Οὔτε γάρ οἰκέτης δεσπότην, οὔτε ἀρχόμενος βασιλέα παροξύνειεν διν οὗτοις, ως τὸν Θεὸν καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἡμεῖς. Καὶ τοῦτο ἐμφαίνων δι Χριστὸς, τὰ μὲν εἰς τὸν πλησίον ἀμαρτήματα ἔχατον ἐκάλει δηνάρια, τὰ δὲ εἰς τὸν Θεὸν μύρια τάλαντα.

^e Morel. ει Plantin. ταύρωτα, Savil. et Reg. κνεῦρα. Infra Reg. ἐφικέσθαι.

^f Reg. ἐκείνοις.

^g Reg. σπουδάζοντες.

^h Reg. ἀπώτησταν.

^a Reg. ἀποκόπτειν.

^b Pro καιρίον legit ἀλέον Savil.

^c Reg. διδασκαλίας.

^d Reg. ἀλλήλων; Ἱνα σχολάσῃτε τῇ προσευχῇ, ἀλλὰ μή.

XXIX. *Illud, Ne defraudate alter alterum, ejus esse qui ad virginitatem instiget.* — Itaque cum dixisset, *Uxor sui corporis domina non est*, addit, *Ne defraudate alter alterum, nisi si quid ex consensu ad tempus, ut precibus et jejunio vacetis : rursumque eodem convenite* (*1. Cor. 7. 4. 5*). Multos hic eorum qui virginitatem sunt amplexi, in tanta Pauli indulgentia erubescere ac verecundari existimo. At ne timete, neu imperite quidquam admittite. Nam et hæc videntur esse conjugibus indulgentis ; sed si quis ea accurate scrutetur, ejusdem cum superioribus sententiae comperiet. Alioqui si ea leviter tractamus propositam causam mutando, pronubæ potius quam Apostoli verba videbuntur : sin consilium omne evolvamus, etiam hanc cohortationem dignam apostolica gravitate inveniemus. Quid est enim cur in hac disputatione prolixior est ? an non id satis erat, ut cum superioribus verbis hoc graviter repræsentasset, cohortationem illic si steret ? nam quid his, *Ne defraudate alter alterum, nisi si quid ex consensu ad tempus*, plus dicitur quam illis, *Uxori vir debitam benevolentiam reddat* (*Ib. v. 3*), et hoc, *Vir sui corporis dominus non est* (*Ib. v. 4*) ? Nihil sane : sed quod illic breviter et obscure dictum est, hic pluribus illustrat. Atque id facit sanctum Dei Samuelem imitatus. Ut enim ille accuratissime regni leges populo recenset, non ut eas suscipiant, sed ne suscipiant ; agique institutio quædam videtur, cum revera intempestivæ eorum cupiditatis dehortatio sit : ad eumdem modum et Paulus matrimonii tyrannidem frequentius et apertius ineulcat, eos his verbis volens inde revocare. Itaque ei sententiæ, *Uxor sui corporis domina non est*, addit, *Ne defraudate alter alterum, nisi si quid ex consensu, ut jejunio et precibus vacetis*. Vides ut nec opinato et sine molestia, eos qui in matrimonio degarent ad continentie studium inducat ? Nam principio rem laudavit dicens, *Bonum est homini mulierem non tangere* (*1. Cor. 7. 1*) : bicadhibet etiam cohortationem his verbis, *Ne defraudetis alter alterum, nisi si quid ex consensu*. Et cur quod constitutum volebat, hortabundus, non imperabundus proponit ? Neque enim dixit, *Defraudate alter alterum*, dummodo ex consensu ; sed quid ? *Ne defraudate alter alterum, nisi si quid ex consensu*. Quia hic sermo levior est, doctoris sententiam demonstrans, quæ rigide id non exigat, cum maxime summa benevolentia persolvatur. Neque eo solo auditorem solatur, sed etiam quod asperum brevibus verbis complexus prius ad jucunda revertatur, quam auditorem dolor attingat, in iisque magis moretur.

XXX. *Cur si honoratum matrimonium est, jejunantes hortetur Paulus congressu abstinere.* — Atque illud etiam quæstione dignum est, cur, si quidem honorabile est matrimonium et torus immaculatus, ei precum ac jejunii tempore locum habere non permittat ? Quod perabsurdum esset, Judæos, quibus omnia corporea constituebantur, qui duas conjuges habere, et aliis ejectis alias adsciscere sinebantur, tantam in hac re operam ponere, ut divina oracula audituri, etiam legitimo coitu abstinerent (*Exod. 19*), idque non unum aut alterum diem, sed

etiam plures : nos autem tanta affectos gratia, qui spiritualia accepimus, defunctos, cum Christo consepultos (*Vide ad Rom. 8*), adoptione auctos, ad eam dignitatem evectos, post tot tanta bona ne infantium quidem illorum studium consequi. Quod si quis iterum quærere persistat, cur Moses ipse Judæos ab eo coitu abdueat, id habeat responsum : etsi honorabile matrimonium sit, at eo solum pertingere, ut utente non inquiet, sanctos vero præstare non illud posse, sed virginitatem. Ne vero putas ea Mosen solum atque Paulum edixisse, audi quid Joel dicat : *Sanctificate jejunium, prædictate curationem, cogite cætum, seniores congregate* (*Joel 2. 15*). Sed quarris, ubinam uxore abstinentiam dicat ? *Egrediatur, inquit, sponsus de cubili suo, et sponsa de thalamo suo* (*Ib. v. 16*). Id enim Mosaico etiam majus est præcepto. Nam si sponsum ac sponsam libidine ardentes, juventa prurientes, cupiditate infrenes, jejunii et precum tempore coire nefas est, quanto magis cæteros eam congregandi necessitatem non habentes ? Qui enim ut decet comprehendetur ac jejunet, ei necesse sit, omne humanarum rerum studium, omnem curam et negotium abjecere, ac se undique colligentem Deum adire. Quare et jejunium bonum est, quippe quod recisis animi curis, ac negligentia quæ mentem circumfluat repressa cogitationem omnem ad se convertat. Id quod et Paulus innuens, a congressu arcet, et verbis utitur admodum opportunis. Non enim ait, *Ne inquinemini*, sed, *Ut jejunio et precibus vacetis* : velut coitu cum uxore non ad foeditatem, sed ad occupationem nos cogente.

XXXI. *Qui precationibus rite operam dare vellint, necessario Paulum a concubitu avocasse.* — Nam cum nunc post tot præsidia impedire nos precum tempore diabolus conetur, eequid non molietur mentis oculos huc illuc jactando, animum nactus disfluentem, atque uxoris studio emollitum ? Quod ne pateremur, neve cum potissimum id agimus, ut Deum nobis propitiū comparemus, tum prece adeo futili cum irritaremus, jubet tum a coitu puros esse.

XXXII. *Qui segniter precentur, non modo Deum non propitiare, sed etiam irritare.* — Etenim si qui reges ad-eunt ; et quid reges dico ? imo vero infimos magistrus, et servi heros alloquentes, seu id agant injurias ab aliis affecti, seu beneficium ipsi postulantes, seu iram in se excitatam sopire curantes, et oculis et mente omni ad eos conversa, ita colloquium habent ; sin minimum torpeant, non solum pro quibus supplocabunt non perficiant, sed malo etiam accepto discedent : si qui hominum furorem lenire volunt, tanto-pere laborant ; quid nobis miseris fiet, qui omnium principem Deum adeo negligenter adimus, maxime cum longe majori simus iræ obnoxii ? Neque enim humum servus, aut regem subditus tam graviter irritat, atque nos Deum in dies. Atque id significans Christus peccata in alium centum denarios, in Deum decem millia talenta nominabat (*Matth. 18. 24*). Quare cum eum sedandæ tantæ iræ, ejusque, quem quotidie oppugnemus, propitiandi causa precibus adimus, meritos nos ab ea voluptate arcet, quasi dicat : De anima

nobis agitur, carissimi, de summa rerum periculum est; tremendum, horrendum, formidandum est. Hec adimur terribilem, multoties a nobis læsum, multa habentem quæ nobissem expostulet. Non hoc tempus est amplexum, non voluptatum, sed lacrymarum, acerborum gemituum, prostrationis, accuratae confessionis, diligentis supplicationis, frequentium precum; quandoquidem bene eum eo agatur qui vel tanto studio iram cam leniat, non quia durus ac crudelis sit Dominus noster; est enim admodum lenis et humanus; sed scelerum nostrorum magnitudo etsi benignum, clementem atque misericordem, facile nobis ignorare non sinit. Itaque ait, *Ut jejunio et precibus vacetis*. Quid igitur est ac servitute acerbior? Volo in virtute gradum facere, in cælum evolare, jejunio atque precibus assidue intentus animi sordes abstergere: quod si illa in id institutum non consentiat, lascivie ejus servire cogor. Ob id enim initio monebat, *Bonum est homini mulierem non tangere*; et discipuli etiam Domino dicebant, *Si ea est viri cum uxore causa, non expedit matrimonium contrahere* (*Matth. 19. 10*); quippe cogitantes necesse esse alterutram in partem damnum admitti, eaque cogitatione in angustum deducti, eam vocem emiserunt.

XXXIII. *Eadem iterum repetere, eorum esse qui Christum imitantur.* — Quare etiam Paulus id assidue repetit, ut in eam cogitationem Corinthios inducat: *Suam quisque uxorem habeat: Uxori vir debitam benivolentiam reddat: Uxor sui corporis domina non est: Ne defraudate alter alterum: Eodem convenite.* Nam nec beatè illi id ad priuam vocem tum senserunt, sed postquam id secundo audierunt, tum vero præcepti necessitatem intellexerunt. Etenim Christus, qui et in monte considens, et rursum post alia multa de eo disseruissest (*Matth. 5*), ita eos ad continentiae studium incitavit. Adeo eadem assidue repetita plus habent efficaciam. Itaque et hic discipulus Magistrum imitatus crebro idem usurpat, neque usquam permissionem meram prodit, sed cum causa, propter fornicationem inquiens et tentationes satanicas atque incontinentiam, præter exspectationem virginitatis laudem in disputatione de matrimonio texens.

XXXIV. *Virginitatem admirandam esse et multis coronis dignam.* — Nam si in matrimonio degentes diuinus abjungere veretur, ne quem diabolus aditum inveneriat, quibus coronis dignæ sint quæ neque ab initio eo solatio opus habuerunt, et ad extremum invictæ permanerunt? ut ne dicam, nec diaboli machinas utrisque ex æquo admoveri. Nam illis, opinor, nec molestus est, qui quidem sciat perfugium iis proximum esse, statimque, si quem vehementiorem impe-
tum sentiunt, in portum se recipere licere; neque enim iis permittit beatus Paulus longius navigare, sed defessos redire jubet, sinens eodem rursum con-
venire. At virgo assidue navigare, et sine portu æquor permetiri cogitur; atque etsi gravissima tempestas consurgat, ne sic quidem ei fas est navem subducere ac quiescere. Igitur quasi qui mare infestant, ubi ci-
vitas aut navale aut portus sit, navigantes non inva-

dunt; id enim est temere periclitari; sin navigium in alto offendant, auxiliū destitutioē audaciæ incitamentum nacti, omnia movent atque versant, neque prius desistunt, quam aut eos demergant, aut id ipsi patiantur: ita et acer hic pirata virginis graves fluctus, ingentem tempestatem, ac procellas intolerabiles, omnia susque deque miscens, ut vi atque impetu na-
vem subvertat. Audivit enim virginis non concedi *Eodem convenire*, sed ei necesse esse perpetuo adver-
sus spiritualia nequitiae luctari ac configere (*Ephes. 6. 12*), donec tandem in tranquillum portum evadat. Etenim Paulus virginis tamquam forti militi muris ex-
cluso portas aperiri non permittit, quamvis et valde effero hoste, et vel eo crudeliore, quod adversario in-
duciarum potestas nulla sit. Nec vero diabolus solum, sed ipse etiam libidinis stimulus exlibes urget acrius; idque omnibus palam est. Nam quorum habemus usum, eorum cupiditate haud facile tangimur, secu-
ritate animo segni esse permittente. Atque idem nobis confirmat et proverbium populare, sed in primis ve-
rum: *Quod in potestate, inquit, promptum sit, id ad cupiditatem haud sane efficax est.* Si ab iis prohibea-
mur, quæ pridem tenebamus, contra accidit, et quæ propter facultatem a nobis contemnuntur, ea nobis e manibus amissa vehementius desiderium excitant.
Itaque primum hac ratione major est apud conjuges tranquillitas: deinde, quod si flamma iis altius quandoque eluctetur, eam protinus succedens congressus reprimit. At virgo non habens unde ignem extinguit, eum sublimem atque alte grassantem cernens, cum extinguere non possit, id unum agit, ne cum igne conflictans uratur. An vero quidquam magis insolens est, quam solidum intus gestare rogum, nec aduri, quam flamma in animi penetrati ulro citroque com-
meante intactam mentem conservare? Nemo enim eam sinit carbones eos foras ejicere; sed quod Pro-
verbiorum auctor in natura corporis desperatum dicit, id illa necesse habet in animo sustinere. Quid vero dicit? *Ambulabit quis super carbones, nec ejus pedes adurentur* (*Prov. 6. 28*)? Ecce autem haec ambulat, ac perfert cruciatum. *Aut ignem in sinu ligabit, et non ejus urentur vestimenta* (*Ib. v. 27*)? At haec non vestibus, sed intus ignem continens efferum atque resonantem flamnam sustinet ac tegit. Et adhuc quisquam, sodes, matrimonium cum virginitate conferre, an vel obtueri ausit? At non permittit beatus Paulus (*1 Cor. 7. 32. 33*), qui ingens utriusque rei discrimen ponit: nam illa, ait, quæ sunt Domini, hæc quæ sunt mundi curat. Collectis igitur in unum conjugibus, et in virginis gratiam, audi quid illis exprobret. *Eodem enim, inquit, convenite, ne vos tentet satanas* (*Ib. v. 5*). Ac volens ostendere totum ejus tentationi non deberi, sed nostræ etiam ignaviae plurimum, principaliorem causam addit, inquiens, *Propter vestram intemperantiam.* Quis non id audiens erubescat? quis non intemperantiae notam effugere molliatur? Neque enim cohortatio hæc ad omnes pertinet, sed ad valde demissos. Quod si, inquit, tam es servus voluptatum, si tam mollis, ut semper in venerem effusus atque initans sis, congre-

Ἐπειδὲ οὖν τοσαύτην ἐν ταῖς εὐχαῖς πρόσιμεν σέβουστες δργὴν, καὶ δν οὕτω καθ' ἑκάστην ἐκπολεμοῦμεν τὴν ἡμέραν καταλλάξοντες, εἰκότως ἡμᾶς ἀπάγει τῆς ἡδονῆς ἔκεινης, μονονουχὸν λέγων· Περὶ ψυχῆς ἡμῶν ὁ λόγος, ἀγαπητοί, ὑπὲρ τῶν ἐσχάτων δικίνδυνος· τρέμειν δεῖ καὶ δεδοικέναι καὶ συνεστάλθαι· διεσπότη πρόσιμεν φοβερῷ, πολλὰ παρ' ἡμῶν ὑδρισμένῳ, μεγάλα ἡμῶν ἔχοντι καὶ ὑπὲρ μεγάλων ἐγκαλεῖν. Οὐ περιπλοκῶν οὗτος ὁ καιρὸς, οὔτε ἡδονῶν, ἀλλὰ δακρύων καὶ στεναγμῶν πικρῶν, προσπτώσεως, ἐξομολογήσεως ἀκριβοῦς, λιτανεῖας συντεταμένης, Ικετηρίας πολλῆς. Ἀγαπητὸν γάρ καὶ μετὰ τοσαύτης προσπίπτοντα σπουδῆς δυνηθῆναι προσγέντα καταμαλάξασθαι· αἱ τὴν δργὴν ἔκεινην οὐχ ὅτι ἀπηνῆς, οὐδὲ ὅτι ὥμδος ὁ Δεσπότης ἡμῶν· καὶ γάρ σφόδρα ἐστὶν ἡμερος καὶ φιλάνθρωπος· ἀλλ' ἡ τῶν ἀμαρτημάτων τῶν ἡμετέρων ὑπερβολὴ οὐδὲ τὸν χρηστὸν καὶ ἐπιεικῆ καὶ πολυέλεον ἀφίησιν ἡμῶν συγγνῶναι ταχέως· διὸ φησιν· *Ιτα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ προσευχῇ.* Τί οὖν ἀν εἴη τῆς δουλείας ταύτης πικρότερον; Βούλομαι ἐπιδουναι ^ἢ πρὸς ἀρετὴν, ἀναπτῆναι πρὸς τὸν οὐρανὸν, νηστείας καὶ εὐχαῖς συνεχῶς προσκαρτερῶν ἀποσμῆξαι τὸν ρύπον τῆς ψυχῆς· εἴτα διὸ μὴ βούληται ἔκεινη ταύτη ἐπινεῦσαι τῇ γνώμῃ, ἀναγκάζομαι δουλεύειν ^ἢ αὐτῆς τῇ λαγνείᾳ. Διὰ τοῦτο γάρ ἀρχόμενος ἔλεγε, *Καὶ δὲ ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἄπτεσθαι· διὰ τοῦτο καὶ οἱ μαθηταὶ πρὸς τὸν Κύριον εἶπον, Εἰ οὕτως ἐστὶν η αἵτια τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τῆς γυναικὸς, οὐ συμφέρει γυμῆσαι.* Λογισάμενοι γάρ ὅτι πολλὴ ἀνάγκη θατέρῳ μέρει γενέσθαι τὴν ἐπήρειαν, καὶ στενοχωρηθέντες ὑπὸ τῶν λογισμῶν, ταύτην ἀφῆκαν τὴν φωνὴν.

ΛΓ'. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος συνεχῶς αὐτὸν στρέψει, ἵνα εἰς τοῦτον τὸν λογισμὸν ἐμβάλῃ τοὺς Κορινθίους· *Ἐκαστος τὴν δαυτοῦ γυναικα ἔχετω· Τῇ γυναικὶ δὲ ἀνὴρ τὴν διφειλομένην εὔνοιαν ἀποδίδοτω· Η γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἔξουσιάζει· Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλουν·* Ἐπὶ τὸ αὐτὸν συνέρχεσθε. Οὐδὲ γάρ οἱ μακάριοι τότε ἔκεινοι ἐκ πρώτης εὐθέως τοῦτο ἐπαθον τῆς φωνῆς, ἀλλ' ὅτε ἐκ δευτέρου ταῦτα ἤκουσαν, τότε συνεῖδον τῆς ἐντολῆς τὴν ἀνάγκην. Καὶ γάρ ὅτε ἐκάθητο ἐπὶ τοῦ ὅρους ὁ Χριστὸς, διελέχθη περὶ τούτου, καὶ μεθ' ἔτερα πολλὰ πάλιν οὕτως αὐτοὺς εἰσήγαγεν εἰς τὸν τῆς ἐγκρατείας ἔρωτα· οὕτω συνεχῶς τὰ αὐτὰ λεγόμενα πλείονα ἔχει τὴν ἐνέργειαν. Κάνταῦθα οὖν τὸν διδάσκαλον μιμούμενος ὁ μαθητὴς συνεχῶς περὶ τῶν αὐτῶν διαλέγεται· καὶ οὐδαμοῦ τὴν συγχώρησιν [292] ἀπλῶς τίθησιν, ἀλλὰ μετὰ αἵτιας, διὰ τὰς πορνείας λέγων, καὶ τοὺς πειρασμοὺς τοὺς σατανικούς, καὶ τὴν ἀκρασίαν, καὶ ἀνυπόπτως τὸ τῆς παρθενίας ἐγκώμιον ἐργαζόμενος ἐν τοῖς περὶ τοῦ γάμου λόγοις.

ΛΔ'. Εἰ γάρ τοὺς ἐν τῷ γάμῳ διατρίβοντας δέδοικεν ἀποστῆσαι ἐπιπολὺ, μὴ τινα παρείδυσιν ὁ διάδολος εῦρῃ, πόσων δὲ εἰναι δέξιας στεφάνων αἱ μηδὲ παρὰ τὴν ἀρχὴν ταύτης δεηθεῖσαι γῆς παραμυθίας, καὶ μέχρι τέλους ἀχείρωτοι διαμείνασαι; Καίτοι οὐδὲ τὰ παρὰ τοῦ διαδόλου μηχανῆματα ἐξ ἴσης ἀμφοτέροις προσάγεται.. Τοῖς μὲν γάρ οὐδὲ ἐνοχλεῖν αὐτὸν οἶμαι, εἰδοῦσι δὲ τοὺς πλησίους αὐτοῖς ἡ καταφυγὴ, καὶ τινος αἰσθῶνται σφοδροτέρας προσβολῆς, ἔξεστιν εὐθέως ἐπὶ τὸν λιμένα καταφεύγειν· οὐδὲ γάρ ἀφίησιν αὐτοὺς ὁ μακάριος Παῦλος πορφρωτέρω πλεῖν, ἀλλ' ὑποστρέψειν ἡνίκα ἀν κάμωσι παραινεῖ, πάλιν ἐπιτρέπων ἐπὶ τὸ αὐτὸν συνέρχεσθαι· Η δὲ παρθένος δὲ ὅλου θαλαττεύειν ἀγαγκάζεται, καὶ πέλαγος πλεῖν ἀλίμενον· καὶ διατεύτατος διεγερθῆ χειμῶν, οὐδὲ οὕτω

θέμις δρμίσαι τὸ σκάφος αὐτῇ καὶ ἀναπαύσασθαι. "Ματέρ οὖν οἱ κατὰ τὴν θάλατταν κακοῦργοι, ἐνθα μὲν ἀν ἦ πόλις ἢ ἐπίνειον ἢ λιμὴν, οὐκ ἐπιτίθενται τοῖς πλέουσι (τοῦτο γάρ μάτην κινδυνεύειν ἐστιν)· ἀν δὲ ἐν μέσῳ τῷ πελάγει τὸ σκάφος ἀπολάβωσι, τὴν ἐρημίαν τῶν βοηθησόντων τῆς τόλμης ἐφόδιον ἔχοντες, πάντα κινοῦσι καὶ στρέφουσι, καὶ οὐ πρότερον ἀφίστανται ἔως ἀν ἡ καταδύσωσι τοὺς ἐμπλέοντας, ἢ τοῦτο πάθωσιν αὐτοῖς οὕτω καὶ δεινὸς οὗτος πειρατὴς τῇ παρθένῳ πολὺν ἐπάγει τὸν χειμῶνα καὶ χαλεπήν τὴν ζάλην, καὶ ἀφορήτους τὰς τρικυμίας, πάντα δὲ καὶ κάτω κυκῶν, ὥστε τῇ βίᾳ καὶ τῇ βύμῃ περιτρέψαι τὸ σκάφος. "Ηκουσε γάρ ὅτι τὸ *Ἐπὶ τὸ αὐτὸν συνέρχεσθαι,* ἡ παρθένος οὐκ ἔχει, ἀλλ' ἀνάγκη δι' ὅλου παλαίειν αὐτὴν, δι' ὅλου μάχεσθαι πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, ἔως ἀν εἰς τὸν εῦδιον καταπλεύσῃ λιμένα. Καθάπερ γάρ στρατιώτην γενναῖον ἔξω τειχῶν ἀποκλείσας τὴν παρθένον ὁ Παῦλος, οὐκ ἀφίησιν ἀνοιγῆναι τὰς πύλας αὐτῇ, καὶ σφόδρα διπλέμιος ἀγριαίνη πρὸς αὐτὴν, καὶ αὐτῷ τούτῳ σφοδρότερος γίγνεται τῷ τὸν διντίπαλον μηδεμίαν ἔξουσίαν ἔχειν ἀνακωχῆς^a. Οὐδὲ διάδολος δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς δ τῆς ἐπιθυμίας οἰστρος μείζων τοῖς μὴ γεγαμηκόσιν ἐνοχλεῖ^b καὶ τοῦτο παντὶ που δηλόν ἐστιν. "Ων μὲν γάρ τὴν ἀπόλαυσιν ἔχομεν, οὐ ταχέως ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἀλισκόμεθα, τῆς ἀδείας τῇ ψυχῇ φρεστεύειν συγχωρούσης. Καὶ τοῦτο καὶ παροιμία τις ἡμῖν μαρτυρεῖ, δημώδης μὲν, σφόδρα δὲ ἀληθής. Τὸ γάρ ἐν ἔξουσίᾳ, φησιν, ἔτοιμον οὐκ εἶναι πρὸς ἐπιθυμίαν σφοδρόν. "Αν δὲ ποτε κωλυθῶμεν ὃν πάλαι ἥμεν κύριοι, τούναντίον γίνεται, καὶ τὰ διὰ τὴν ἔξουσίαν παρ' ἡμῶν καταφρονούμενα, ταῦτα, ὅταν τὸ κύρος ἡμῶν ἐκφύγῃ, σφοδρότεραν ἡμῶν τὴν ἐπιθυμίαν διήγειρε. Πρῶτον μὲν οὖν ταύτη μείζων παρὰ τοῖς γεγαμηκόσιν ἡ γαλήνη· δεύτερον δὲ, ὅτι καὶ εἰς ὄψος ἀρθῆναι φιλονεικήσῃ ποτὲ ἡ φλόξ, καταστέλλει ταχέως αὐτὴν ἐπελθοῦσα τῇ μίξις. Η δὲ παρθένος οὐκ ἔχουσα δπως σθέσῃ^c τὸ πῦρ, ὁρᾷ μὲν αὐτὸν κορυφούμενον καὶ εἰς ὄψος αἰρόμενον, σθέσαι δὲ οὐκ ισχύουσα ἐνδεινεται μόνου τοῦ μὴ φλεγθῆναι μαχομένην πυρί. "Δρά ἐστι τι τούτου παραδοξότερον, πᾶσαν ἔνδον βαστάζειν τὴν πυρὰν, καὶ μὴ κατεσθαι; συστρέψειν μὲν ἐν τοῖς τῆς ψυχῆς ταμιείοις τὴν φλόγα, [293] ἀνέπαφον δὲ τὴν διάνοιαν διατηρεῖν; Οὐδεὶς γάρ αὐτῇ συγχωρεῖ τοὺς δινθράκας τούτους ἔξω κενῶσαι, ἀλλ' ὅπερ διπλάσιαστής ἀδύνατον εἶναι φησιν ἐπὶ τῆς τῶν σωμάτων φύσεως, τοῦτο ὑπομένειν αὐτῇ καταναγκάζεται ἐπὶ τῆς ψυχῆς. Τί δὲ ἐκεῖνός φησι; Περιπατήσοις τις ἐπ' ἀνθράκων πυρὸς, τοὺς δὲ πόδας οὐ κατακαύσει; 'Αλλ' ίδοι αὐτῇ πειρατεῖ καὶ φέρει τὴν βάσανον. 'Αποδημεῖ τις πῦρ ἐν κόλπῳ, τὰ δὲ ίμάτια οὐ κατακαύσει; Αὗτη δὲ οὐκ ἐν ίματοις, ἀλλ' ἐνδον ἔχουσα τὸ πῦρ ἀγριαίνον καὶ τχοῦν, διέχεται καὶ στέγει τὴν φλόγα. "Ετ' οὖν τολμήσει τις, εἰπέ μοι, τῇ παρθενίᾳ τὸν γάμον παραβάλλειν; ἀντιβλέψαι δὲ δλως; 'Αλλ' οὐκ ἀφίησιν δ μακάριος Παῦλος, πολὺ τὸ μέσον ἐκατέρου τοῦ πράγματος θεῖς· Η μὲν γάρ τὰ τοῦ Κυρίου, φησιν, ἡ δὲ τὰ τοῦ κόσμου μεριμνᾶ. Συναγαγὼν τοίνυν εἰς ταυτὸν τοὺς γεγαμηκότας, καὶ ταύτη χαρισάμενος, ἀκουσον πῶς αὐτοῖς διειδίζει πάλιν· 'Επὶ τὸ αὐτὸν γάρ, φησι, συνέρχεσθαι, ίτα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς δ Σατανᾶς. Καὶ δεῖξαι βουλόμενος δτι οὐ τῆς ἐκείνου πειρας τὸ πᾶν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἡδονῆς νωθείας τὸ πλέον, τὴν κυριωτέραν αἵτιαν ἐπήγαγε, Διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν, εἰπών. Τίς οὖν οὐκ ἀνέρθριάσεις ταῦτα

^a Reg. ἀνακωχῆς. Καὶ περὶ μὲν τῆς παρθένου ταῦτα. Τούτοις δὲ οὐχ διάδολος μόνος.

^b Reg. διψή σιέσει.

^c Reg. ἐκμειλίξασθαι.

^d Reg. βούλει, φησιν, ἐπιδουναι.

^e Reg. ἐπίγκη δουλεύειν.

άκουειν; τίς οὐκ ἀν σπουδάσειν ἐκφυγεῖν τῆς ἀκρασίας τὸν φόγον; Οὐδὲ γάρ πρὸς πάντας ἡ παραίνεσις αὐτῇ, ἀλλὰ πρὸς τοὺς σφόδρα κατωφερεῖς. "Ἄν οὖτας ἡς δοῦλος τῶν ἡδονῶν, φησὶν, ἀν οὗτῳ χαῖνος ὡς διαπαντὸς ἐκκεχύθει πρὸς τὴν μίξιν καὶ κεχηνέναι, συνέρχου τῇ γυναικὶ. Οὐκ δρα ἀποδεγομένου οὐδὲ ἐπαινεῦντος ἡ συγχώρησις, ἀλλὰ σκώπτυντος καὶ καταγινώσκοντος. Οὐδὲ γάρ ἀν, εἰ μή σφόδρα θήλης καθάψασθαι τῆς τῶν φιληδόνων ψυχῆς, τὴν τῆς ἀκρασίας ἔθηκε λέξιν, ἐμφατικωτέραν οὔσαν, καὶ πολὺν ἔχουσαν τὸν φόγον. Διὰ τί γάρ οὐκ εἶπε, Διὰ τὴν ἀσθένειαν ὑμῶν; "Οτι ἐκεῖνο μᾶλλον συγγινώσκοντος ἦν, τὸ δὲ τῆς ἀκρασίας ἀδεικνύντος τῆς φρεθυμίας τὴν ὑπερβολὴν. Οὐκοῦν ἀκρασίας τὸ μῆδονασθαι πορνείας ἀπέχεσθαι, εἰ μή διαπαντὸς τις ἔχοιτο τῆς γυναικὸς καὶ τῆς μίξεως ἀπολαύοι. Τί οὖν ἀν εἰποιειν ἐνταῦθα εἰ τὴν παρθενίαν περιττὸν εἴναι τιθέμενοι; Αὕτη μὲν δσψ ἀν ἐπιταθῇ, τοσούτῳ μίξιον ἔχει τὸ ἐγκώμιον· ὁ δὲ γάμος οὐταν αὐτῷ τις κατακόρως κεχρημένος ἦ, τότε μάλιστα ἐπαίνου παντὸς ἀπεστέρηται. Τοῦτο γάρ, φησὶ, λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγὴν ἐνθα δὲ ἀν ἡ συγγνώμη, χώραν ἐπαινοῦ οὐκ ἀν ἔχοι. Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν παρθένων διαλεγόμενός φησιν. Ἐπιταγὴν Κυρίου οὐκ ἔχω ^η. Μήποτε οὖν δρα τὸ πρᾶγμα ἐξεισωσε; ἀπαγε· ἐπὶ μὲν γάρ τῆς παρθένου γνώμην διδωσιν, ἐνταῦθα δὲ συγγνώμην. Ἐπιτάττει δὲ οὐδέτερον οὐ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ἀλλὰ ἐνταῦθα μὲν, ἵνα μή τις ἀναβῆναι ἀπὸ τῆς ἀκρασίας βουλόμενος κωλύηται, ὡς ἐπιτάγματος ἀνάγκῃ δεδεμένος· ἐκεῖ δὲ, ἵνα μή τις ἀναβῆναι πρὸς τὴν παρθενίαν ἀδυνατῶν κατακρίνηται, ὡς προστάγματος παρακούων. Οὐκ ἐπιτάττω παρθενεύειν, φησὶ· δέδοικα γάρ τοῦ πράγματος τὸ δυστκατόρθωτον.^ο Οὐκ ἐπιτάττω συνεχῶς συνέρχεσθαι τῇ γυναικὶ ἀκρασίας γάρ οὐ βούλομαι εἴναι νομοθέτης. Εἰπον, Συνέρχεσθε, κάτω καταβῆναι κωλύων, οὐ τὴν προσωπέρω προθυμίαν ἐμποδίζων. Οὐκ δρα [294] αὐτοῦ βούλημα προηγούμενόν ἐστι τὸ χρῆσθαι διαπαντὸς γυναικὶ, ἀλλ' ἡ τῶν φρεθυμοτέρων τοῦτο ἐνομοθέτησεν ἀκρασία. Ἐπεὶ εἰ τὸ Παύλου βούλημα θέλεις, μαθεῖν, ἀκουσον ποιὸν ἐστι· Θέλω, φησὶ, κάντας ἀρθρώποις εἴραι ὡς καὶ ἐμαυτὸν ἐν ἐγκρατείᾳ. Οὐκοῦν εἰ πάντας θέλεις ἐν ἐγκρατείᾳ είναι, οὐδένα θέλεις είναι ἐν γάμῳ. Οὐδὲ γάρ οὐ μή διὰ τοῦτο κωλύω τοὺς βουλομένους, οὐδὲ αἰτιῶμαι, ἀλλ' εὑχομαι μὲν καὶ πόθῳ πάντας είναι ὡς καὶ ἐμαυτὸν, συγχωρῶ δὲ κάκεινο διὰ τὰς πορνείας· διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος εἶπον, Καλὸν ἀρθρώπω γυναικὸς μὴ ἀπεσθαι, διὰ τοῦτο μᾶλλον ποθῶ.

^α Reg. τὸ δὲ εἰπεῖν ἀκρασίαν.
^β Addit Sat. γνώμην δὲ δίδωμι, quia leclio ad sequentia melius quadrat. Edidit.
^ο Hic non pauca deerant in Morel., quae ex Reg. et Savil. supplementur. Intra Reg. τοῦτο ἐγένετον ἀκρασία. Paulus dicit in eodem deest δὲ ἐγκρατείᾳ.

^η Reg. προσέκειτο· ἀλλ' ἐκκεστος ίδιων ἔγειρε χάρισμα, τὴν περιττολογίαν οὐκ ἔξεργασεν.

τῶν καλῶν ἐναγομένους ζῆλον, δταν παρὰ τῶν διδασκάλων ἔχωσι τὰ παραδείγματα."Ωσπερ οὖν δὲ χωρὶς Ἑργῶν ἐν τοῖς λόγοις μόνον φιλοσοφῶν οὐδὲν ὄντες μέγα τὸν ἀκροατὴν, οὗτως δὲ παρ' ἐαυτοῦ πρώτου κατορθωθεῖσαν ἔχων δεῖξαι τὴν συμβουλὴν, ταύτη μάλιστα πάντων ἐπάγεται τὸν ἀκούοντα. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ φθίνου καὶ τύφου καθαρεύοντα δείχνυσιν ἐαυτόν· τὸ γάρ ἐξαίρετὸν τοῦτο κοινὸν είναι βούλεται τῶν μαθητῶν, οὐδὲν αὐτῶν πλέον ἔχειν ζητῶν, ἀλλ' ἐν ἄπασιν αὐτοὺς ἐξισουν ἐαυτῷ ^γ."Ἐχω καὶ τρίτην αἰτίαν εἰπεῖν. Ποίαν δὴ ταύτην; Δύσκολον είναι τὸ πρᾶγμα ἀδόκει, καὶ οὐ κατὰ τὴν τῶν πολλῶν εύκολίαν· βουλόμενος οὖν αὐτὸν δεῖξαι φράστον, τὸν ἡνυκότα εἰς μέσον τίθησιν, ἵνα μή σφόδρα ἐπίπονον είναι αὐτὸν νομίζωσιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἡγησάμενον ιδόντες μετὰ τοῦ θαρρεῖν καὶ αὐτοὶ τῆς αὐτῆς ἐπιβαίνωσιν ὅδον. Τοῦτο καὶ ἀλλαγοῦ ποιεῖ. Τοῖς Γαλάταις γάρ διαλεγόμενος, καὶ τὸν ἀπὸ τοῦ νόμου φόδον ἐκλῦσαι σπεύδων, δι' ὃν ἐπὶ τὴν παλαιὰν κατεφέροντο συνήθειαν, πολλὰ γάλη ἐκεῖ φυλάττοντες, τὸ φησι; Γίγεσθε ως φησι, ὅτι καὶ γάλη ως ύμεις."Ο δὲ λέγει τοιοῦτον ἐστιν· Οὐκ ἀν ἔχοτε, φησὶν, εἰπεῖν, διτι· Εξ ἐθνῶν ἐπιτερέψας νῦν καὶ τὸν ἐκ τῆς τοῦ νόμου παραβάσεως οὐκ εἰδὼς φόδον, ἀκινδύνως ἀπαντα ταῦτα φιλοσοφεῖς πρὸς ἡμᾶς. Καὶ γάρ ἐγώ, φησὶν, ως ύμεις ἐδούλευσα ταύτην τὴν δουλείαν ποτέ· ἐγενόμην υπὸ τοῖς ἐπιτάγμασι τοῦ νόμου· ἐφύλαξα τῶν ἐντολῶν τὰς παρατηρήσεις· ἀλλὰ τῆς χάριτος ἐπιφανείστης δόλον ἐμαυτὸν ἀπ' ἐκείνου πρὸς ταύτην μετέθηκα. Οὐκέτι γάρ τὸ πρᾶγμα παράβασίς ἐστιν, ἀνδρὶ γενομένων ἡμῶν ἐτέρῳ· ὥστε οὐδεὶς ἀν ἔχοι τοῦτο λέγειν, διτι ἐτερα πράττων ἐτερα παραίνω, οὐδὲ διτι τὸ ἐμαυτοῦ τκοπήσας ἀσφαλὲς ύμᾶς εἰς κίνδυνον [295] ἐνέβαλον. Εἰ γάρ κίνδυνος τὸ πρᾶγμα ἦν, οὐκ ἀν ἐμαυτὸν προῦδωκα, οὐδὲ διὰ τῆς οἰκείας ἡμέλητσα σωτηρίας."Ωσπερ οὖν ἐκεῖ τὸ παράδειγμα παρ· ἐαυτοῦ θεὶς τὸν φόδον ἐξέλυσεν, οὗτω καὶ ἐνταῦθα τὴν ἀγωνίαν ἐκβάλλει μέσον ἐαυτὸν ἐμβάλλων.

^λ ΛΓ'. Ἀλλ' ἔκαστος ίδιον χάρισμα ἔχει, φησὶν, διτι μὲν οὗτως, διτι δὲ οὗτως ^η. Θέα τῆς ἀποστολικῆς ταπεινοφροσύνης οὐδαμοῦ τὸν χαρακτῆρα παραπολλύμενον, ἀλλ' ἀκριβῶς πανταχοῦ διαλάμποντα· χάρισμα Θεοῦ καλεῖ τὸ αὐτοῦ κατόρθωμα, καὶ ἐνθα πολὺν ιδρωσεν ιδρῶτα, τοῦτο δόλον ἀνατίθησι τῷ Δειπνήῃ. Καὶ τι θαυμαστὸν εἰ ἐπὶ τῆς ἐγκρατείας τοῦτο ποιεῖ, διτο γε καὶ περὶ τοῦ κηρύγματος διαλεγόμενος τῷ αὐτῷ χέχρηται τρόπῳ, υπὲρ οὐ μυρίους ἡνεγκε πόνους, θλίψεις συνεχεῖς, ταλαιπωρίας ἀφάτους, θανάτους καθημερινούς ^η; Τί οὖν περὶ τούτου φησὶ; Πλέον αὐτῶν πάγτων ἐκοπίσα, οὐκ ἐγώ δὲ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ η σὺν ἐμοὶ. Οὐ τὸ μὲν αὐτοῦ, τὸ δὲ τοῦ Θεοῦ φησὶν, ἀλλ' δόλον τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο εὐγνωμονος οἰκέτου, μηδὲν ίδιον νομίζειν, ἀλλὰ πάντα δεσποτικά, μηδὲν ίδιον ἡγείσθαι αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντα τοῦ Κυρίου. Τοῦτο καὶ ἐτέρῳθι ποιεῖ. Εἰπὼν γάρ, Ἐχοτες χαρίσματα κατὰ τὴν χάριν τὴν δοθεῖσαν ἡμῖν διάφορα, προῖων προστασίας καὶ ἐλεημοσύνας καὶ μεταδόσεις ἐν τούτοις ἡρίθμησεν· διτι δὲ κατορθώματα ταῦτα καὶ οὐ χαρίσματα, παντὶ που δῆλον ἐστι. Ταῦτα δὲ εἶπον, ίν' ὅταν ἀκούσῃς αὐτοῦ λέγοντος, Ἐκαστος ίδιον χάρισμα ἔχει, μή ἀναπέσῃς, μηδὲ εἰπῆς πρὸς ἐαυτόν. Οὐ δεῖται τὸ πρᾶγμα τῆς ἐμῆς σπουδῆς· χάρισμα αὐτὸν δὲ Παῦλος ἐκάλεσε. Μετριάζων γάρ, οὐκ εἰς τὴν τῶν χαρισμάτων τάξιν καταλέξαι τὴν ἐγκράτειαν βουλόμενος, τοῦτο φησιν.

^η Sic e Savilio rescripsimus pro πλεονέκτης. Reg. πλεονέκτησάμενος. Edidit.

^η Reg. ἐχετῷ θέλων.

^η Reg. δὲ οὗτοις, δὲ οὗτοις.

^η Reg. καθημερινούς, κινδύνους.

dere sane cum uxore. Non est igitur permissio haec probantis ac commendantis, sed irridentis ac improbantis. Nam ni voluptuosorum mentem egregie tangere voluisse, intemperantiae vocem non adhibuisset, quae et vehemens est, et ingens vituperium continet. Cur enim non dixit, Propter vestram imbecillitatem? Quod ea vox magis ignoscens esset, illa vero intemperantiae, summam ignoriam notantis. Igitur intemperantiae est, non posse a fornicatione abstinere, nisi uxori semper haerreas ac coitu fruare. Quid mihi hic dicent qui virginitatem supervacaneam statuunt? Nam hec quo contensione est, eo maiorem habet laudem: at matrimonium, ubi eo plus satis utare, tum maxime laudis omnis expers est. Id enim, inquit (*1. Cor. 7. 6*), dico secundum indulgentiam, non secundum præceptum; jam ubi est indulgentia, laudi nullus est locus. At enim et de virginibus disserens ait, *Præceptum Domini non habeo* (*Ib. v. 25*). Num igitur rem exequat? Minime gentium: nam de virgine sententiam dicit: hic consensum dat. Ac neutrum præcipit non eadem de causa; sed hic, ne qui ab intemperantia se sustollere vellet prohiberetur, velut præcepti necessitate obstrictus; illic, ne qui ad virginitatem attingere nequivisset damnaretur, ceu in præceptum contumax. Non præcipio, inquit, virginem esse; vereor enim rei difficultatem. Non præcipio congredi frequenter cum uxore: nolo enim incontinentiae legislator esse. Dixi, *Convenite, ut vetem in præceps ferri, non ut sublimius studium impediā*. Non ergo¹ id præcipue vult, ut assidue uxore utamur, sed nimis id segniorum intemperantia sanxit. Nam si Pauli voluntatem scire vis, audi quae sit: *Volo, inquit, omnes homines sic esse, ut ego sum, continentes*² (*Ib. v. 7*). Igitur qui velis omnes continentes esse, neminem vis esse conjugem. Non equidem: at non propterea volentes veto et insimulo, sed cum optem ac perecupiam omnes sic esse, ut ego sum, tum illud propter fornicationem etiam concedo: ideoque in principio dicebam, *Bonum est homini mulierem non tangere, quia id præoptarem*.

XXXV. Necessario Paulum continentiae exemplum se proposuisse. — Sed quare hic sui meminit, inquiens, *Volo omnes homines sic esse, ut ego sum?* quod si non addidisset, sui sane mentionem effugisset. Cur igitur adjecit, *ut ego sum?* Non quo se extolleret; nam hic ille est, qui cum prædicationis laboribus apostolis præstaret, indignum se vel apostoli nomine existimat. Cum enim dixisset, *Ego sum minimus apostolorum* (*1. Cor. 15. 9*), velut majus quiddam quam pro dignitate sua eloquutus, statim se castigat, addens, *Qui non sum dignus vocari apostolus* (*Id. 15. 9*). Cur igitur hic cohortationi sese proponit? Non temere id quidem, aut sine causa, sed qui sciret discipulos tum maxime ad præstantium rerum studium incitari, si præceptorum habeant exempla. Itaque ut qui operibus vacuus verbis solum philosophatur, haud sane auditori prædest: ita qui consilium

¹ Hic non pauca deerant in Morel., quæ ex Reg. et Savil. suppleruntur.

a se primo perfectum habet exhibendum, vel hac in primis ratione auditorem inducit. Præterea purum se ab invidia atque fastu ostendit, qui excellens hoc et præcipuum cum discipulis commune esse velit, neque iis præstare curet, sed in omnibus eos sibi exæquare. Habeo et tertiam causam dicere. Quamnam? Videbatur res difficilis esse, nec multis facilis; itaque volens eam facilem declarare, eum, qui id opus absolvisset, in medium adducit, ne admodum laboriosum crederent, sed ducem intuentes et ipsi animis aucti eamdem viam inirent. Idem et alibi facit. Nam Galatas alloquens, iisque legis timorem eximere studens, quo ad antiquam consuetudinem ferebantur, pleraque ad eam pertinentia servantes, quid dicit? *Estote sicut ego, quia et ego sicut vos* (*Gal. 4. 12*). Ac quod ait ejusmodi est: *Nihil sit, inquit, quod dicatis, me resipiscerem nunc jam e gentibus, metus ex legi violatione ignorarum, suaviter hæc omnia vobis philosophari; et ego enim ut vos aliquando servitum hanc servivi, subjectus legis jussis, præceptorum observationes exsequuntus; sed postquam apparuit gratia, totum me ab illa ad hanc contulit. Nec jam ea res est transgressio, cum in alias viri manum convenerimus* (*Ib. 1. 13*). Quare non est quid quisquam dicat, alia facere me, alia monere, aut securitate mihi quæsita vos in periculum dare. Nam si periculum ageretur, non me equidem prodiisse, non salutem meam neglexisse. Igitur ut illic se exemplum proponens metum solvit: ita et hic se in medium adducto sollicitudine liberat.

XXXVI. Virginitatem modestiæ causa ab Apostolo donum appellari. — Sed habet, inquit, proprium quisque donum, alius quidem sic, alius vero sic (*1. Cor. 7. 7*). Vide hic mihi apostolicæ humilitatis signum nusquam deperditum, sed ubique serio elucens; Dei donum appellat suam virtutem, et in quo nul um desudavit, id omne Domino tribuit. Et quid mirum si id in continentia facit, cum de prædicatione etiam disserens, pro quo mille labores, perpetuas afflictiones, inenarrabiles ærumnas, quotidianam necem suscepisset, idem usurpet? Quid ergo de eo dicit? *Plus illis omnibus laborevi; non ego autem, sed gratia Dei tecum* (*1. Cor. 15. 10*). Non partim suum, partim Dei censem, sed totum Dei. Hoc grati servi est, nihil proprium ducere, sed omnia heri; nihil suum putare, sed omnia Domini. Atque idem facit alibi. Nam cum dixisset, *Habentes donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes* (*Rom. 12. 6*), in orationis progressu magisteria, liberalitatem ac largitiones in iis numerat; quæ virtutes, non dona esse, facile omnes intelligunt. Hæc autem ideo disserui, ne dicentem audiens, *Proprium quisque donum habet, concidas, ac tecum sermocinere: Opera mea hic nihil opus est; id donum Paulus nominavit.* Nam modestiæ causa, non qui continentiam donis accensere vellet, ita loquitur. Neque enim et secum et cum Christo pugnat; non cum Christo dicente, *Sunt eunuichi, qui seipso propter regnum cælestis castrarunt* (*Matth. 19. 12*); atque addente, *Qui potest capere,*

² In Reg. verbum, continentes, deest.

caput: non secum, qui viduitatem amplexas, sed in eo proposito persistere nolentes damnent. Nam si donum est, cur eis comminari, dicens: *Damnationem habent, quia primam fidem irritam fecerunt* (1. Tim. 5. 12)? Nasquam enim Christus dotes non habentes punivit, sed ubique vitam rectam non exhibentes, adeoque quod potissimum requirit, vita est optima, et actiones irreprehensae. Donorum autem distributio posita est non in accipientis optione, sed in donantis arbitrio. Itaque prodigia patrantes Christus adeo non laudat (Luc. 10. 20), ut etiam discipulos ea re gloriantes ab eo gaudio removeat, monens ne gauderent dæmonia sibi subjici. Nam qui beati prædicantur ubique (Matth. 5) misericordes sunt, humiles, mites, animo puri, pacifici, qui hæc omnia atque iis similia præstant. Quin ipse etiam Paulus præclara sua facinora recensens, in iis et continentiae meminit; iis enim verbis, *In multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in laboribus, in seditionibus, in vigiliis, in jejuniis*, addit, *In castitate* (2. Cor. 6. 4. 5. 6): minime id facturus, si donum esset. Cur autem et mordet eam non habentes, intemperantes eos vocans? cur qui virginem suam non elocat, rectius facit? cur beatior vidua, si sic manserit? Nam quod jam dixi, non prodigiorum, sed actionum beatitudines sunt, quemadmodum et poenæ. Quo pacto, inquam, eadem cohortans perseverat, si id in nobis non est, nec post cœlum favorem operam etiam nostram desiderat? Ei enim sententiae, *Volo omnes homines sic esse, ut ego sum, continentes iterum subdit, Dico autem non nuptis et viduis, Bonum est illis, si sic permaneant, ut ego* (1. Cor. 7. 7. 8), iterum se proponit eadem de causa. Nam qui exemplum haberent proximum et tamquam domesticum, facilius virginitatis labores erant ausuri. Quod si et supra inquiens, *Volo omnes sic esse, ut ego sum, et hic, Bonum est, si sic permaneant, ut ego*, neutro loco causam adjecit, ne mirare; neque enim id ex arrogantia facit, sed ratus satis esse causæ sententiam suam, qua ductus rem perfecisset.

XXXVII. *Multas esse molestias in secundis nuptiis.* — Quod si quis rationes etiam postulat, primum mihi omnium mortalium existimationem, tum quæ hic usu veniant, indaget. Nam cum legumlatores nec matrimonia ea castigent, et permittant etiam ac concedant, inulta et a multis cum domi, tum in foro in eos jaetantur dictoria, reprehensiones, maledicta: quippe eos æque ac perjuros vulgo, ut sic dixerim, declinant, neque aut amicos habere, aut cum iis pacta conventa firmare, neque aliud quidquam audent credere. Et enim cum eos vident tantæ consuetudinis, amicitiae, familiaritatis ac societatis memoriam tam facile ex animo deponere, ea iis cogitatio quemdam quasi torporem offundit, ut non temere eos candide admittant, seu leves atque versatiles. Neque ob hæc solum eos aversantur, sed etiam propter rerum gestarum insuavitatem. Quid enim, quæso, injucundius est, quam post gravem luctum, ploratus, lacrymas, sordidam comam, pullum amictum, subito plausus, tori nuptia-

les, strepitus a priori diversus, velut actoribus in scena ludentibus, ac hoc nunc repræsentantibus? Nam et illic eundem videre est interdum regem, interdum omnium pauperrimum: et hic, qui pridebat ad tumulum volutabatur, repente prodit sponsus; qui comam vellebat, rursum eodem capite coronam gestat: dejectus ac moerens, et qui saepe plorans apud eos qui se consolarentur defunctæ laudes usurpavit, ac vitam sibi vitalem negavit, iisque qui se a lamentis abducerent succensuit, plerumque inter eos ipsos iterum comitur ac renidet, et oculis pridem lacrymantibus, iisdem ridens eos intuetur, ac quo ore cuneta hæc paulo ante abjurabat, eo nunc blanditur ac salutat omnes. Omnium vero tristissimum est bellum liberis creatum, filiabus domestica leæna; nam id omnino est neverca. Hinc quotidianum dissidium atque pugna; hinc inusitata et insolens adversus innoxiam concertatio. Nam vivi et invident et invidenter; cum mortuis etiam hostes reconciliantur. At non hic, sed pulverem atque cinerem invidia petit; odium in defossam ingens, contumeliae, convicia, accusations ei quæ in terram dissoluta sit, implacabiles inimicitiae cum ea quæ nihil læserit. Quid amentia hac et barbarie fœdus? Inuria a defuncta non affecta: quid dico, inuria affecta? imo vero ejus laboribus fruens ac bonis gaudens, cum ea velut cum umbra helligandi finem nullum facit: et eam quæ se nihil læserit, saepe etiam sibi nec conspectam, mille in dies maledictis lassedit; atque eam quæ non exsistit, in prole ejus ulciscitur; ac contra eam virum armat, ubi ipsa nihil perficit. Atque hæc tamen hominibus facilia atque tolerabilia sunt visa, modo ne libidinis tyrannidem ferre cogorentur. At non virgo ad hunc conflictum trepidavit, nec prælium declinavit, quod vulgo adeo intolerabile videatur, sed fortiter resistens naturæ insultum sustinuit. Quis igitur eam pro merito suspiciat, quando alii etiam alteris nupliis opus habent, ne urantur; hæc neque unis contractis perpetuo sancta et illæsa est? Propter hæc et in primis propter repositos viduitati in cœlis thesauros, qui loquentem in se Christum haberet, dicebat: *Bonum est illis, si sic permaneant, sicut et ego.* Non potuisti ad summum gradum condescendere: at proximo ne excidas. Hoc solo virgo tibi præstet, quod illam libido ne semel quidem expugnavit, te prius superatam perpetuo sub jugo tenere nequiverit; ac tu quidem vieta viciisti, illa victoriæ clade puram habet, ac tecum exitu conjuncta principio solum superat.

XXXVIII. *Cur conjugibus magna solatia, virginis nulla concedat.* — Igitur conjuges adniodium comode tractat, qui nec altero volente eos mutua consuetudine defraudet, nec defraudationem ex consensu longius producat: quin alteras etiam nuptias permittit, si velint, ne urantur. At virginibus nullum hujusmodi solarium præbet, sed illos tantisper recreatos iterum dimittit: hanc nec minimum respirantem, sed assidue pugnam, sinat perpetuo stare, ac cupiditatibus impeti, nec vel tantillis in-

Οὐκ ἀν οὔτως ἡναντιώθη καὶ ἐαυτῷ καὶ τῷ Χριστῷ, τῷ μὲν Χριστῷ λέγοντι, *Eἰσὶν εὐνουχοὶ οἱ τινες σύντοχοισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ ἐπαγαγόντι, Οὐ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖτων ἑαυτῷ δὲ καταδικάζοντι τὰς χηρεῖαν μὲν ἔλομένας, οὐ βουληθείσας δὲ ἐπιμεῖναι τῇ προθέσει. Εἰ γάρ χάρισμά ἔστι, τίνος ἐνεκεν αὐταῖς ἀπειλεῖς, λέγων, διτι "Ἐχουσι κρῖμα, διτι τὴν πρώτην πίστιν ἥθετησαν; Οὐδαμοῦ γάρ τοὺς οὐκ ἔχοντας χαρισματα δι Χριστὸς ἐκόλασεν, ἀλλὰ πανταχοῦ τοὺς οὐ βίον ἐπιδεικνυμένους δρθίν. Καὶ τοῦτο ἔστι τὸ μάλιστα ἐπιζητούμενον παρ' αὐτῷ, πολιτεῖα ἀρίστη καὶ ἔργα δληπτα· τῶν δὲ χαρισμάτων ἡ διανομή οὐκ ἐν τῇ τοῦ λαμβάνοντος κείται προαιρέσει, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ παρέχοντος κρίσει. Διὰ τοῦτο οὐδαμοῦ τοὺς τὰ θαύματα ἔργαζομένους δι Χριστὸς ἐπαινεῖ, ἀλλὰ καὶ τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τούτῳ μέγα φρονοῦντας ἀπάγει τῆς τοιαύτης ἡδονῆς, λέγων, *Μή χαίρετε διτι τὰ δαιμονία ὑμῶν ὑπακούει. Οἱ γάρ μακαριζόμενοι πανταχοῦ οἱ ἐλεήμονές εἰσιν, οἱ ταπεινοί, οἱ ἐπιεικεῖς, οἱ τῇ καρδίᾳ καθαροί, οἱ εἰρηνοποιοί, οἱ ταῦτα πάντα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια πράττοντες. Καὶ αὐτὸς δὲ δι Παῦλος τὰ κατορθώματα ἀριθμῶν τὰ ἑαυτοῦ, ἐν τούτοις καὶ τῆς ἔγχρατείας ἐμνημόνευσεν· εἰπὼν γάρ, "Ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, ἐν θλιψεσιν, ἐν ἀράγκαις, ἐν στεροχωραῖς, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν κόποις. ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις, ἐπήγαγεν, "Ἐν ἀγρυπνίᾳ οὐκ ἀν τοῦτο ποιήσας, εἰ χάρισμα τὸ πρᾶγμα ἦν. Τί δὲ καὶ σκώπτει τοὺς [296] οὐκ ἔχοντας αὐτὴν, ἀκρατεῖς αὐτοὺς καλῶν; διὰ τὸ δὲ καὶ δι μὴ ἐκγαμιζόντων τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, κρείσσον ποιεῖ; τίνος δὲ ἐνεκεν μακαριωτέρα τὴν χήρα, ἐὰν οὔτως μείνῃ; "Οπερ γάρ ἐφθην εἰπὼν, οὐ θαυμάτων, ἀλλὰ ἔργων οἱ μακαρισμοὶ, ὥσπερ οὖν καὶ οἱ κολάσεις. Πῶς δὲ καὶ ἐπιμένει πάλιν παραινῶν ὑπὲρ τῶν αὐτῶν, εἰ μὴ ἐφ' ἡμῖν τὸ πρᾶγμα ἦν, καὶ μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ δοπήν καὶ τῆς παρ' ἡμῶν ἐδεῖτο σπουδῆς; Εἰπὼν γάρ, Θέλω πάντας ἀνθρώπους εἰραι ως καὶ ἐμαυτὸν ἐν ἔγχρατει, πάλιν φησι· Λέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς γηραις, Καλὸν αὐτοῖς ἔστιν, ἐὰν μείρωσιν ως κάρω. Πάλιν ἑαυτὸν τίθησι διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. Τὸ γάρ παράδειγμα ἐγγύθεν ἔχοντες καὶ οἰκεῖον, μειζόνως ἀν τῶν τῆς παρθενίας κατετόλμησαν πόνων. Εἰ δὲ καὶ ἀνωτέρω λέγων, Θέλω πάντας εἰραι ως καὶ ἐμαυτὸν, καὶ ἐνταῦθα, Καλὸν αὐτοῖς ἐὰν μείρωσιν ως κάρω, οὐδαμοῦ αἰτίαν προστίθησι, μὴ θαυμάσῃς οὐ γάρ ἀπανθαδιζόμενος τοῦτο ποιεῖ, ἀλλ' ίκανὴν εἶναι νομίζων αἰτίαν τὴν αὐτοῦ γνώμην, μεθ' οὓς τὸ πρᾶγμα κατώρθωσεν.**

ΑΖ'. Εἰ δέ τις καὶ λογισμῶν ἀκοῦσαι ἐθέλοι, πρῶτον μὲν τὴν παρὰ πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐξεταζέτω δόξαν, ἐπειτα καὶ τὰ πέρι τὸ πρᾶγμα συμβαίνοντα. Τῶν γάρ νοιοθετῶν τοὺς τοιούτους οὐ κολαζόντων γάμους, ἀλλ' ἐπιτρεπόντων καὶ συγχωρούντων, πολλοὶ καὶ παρὰ πολλῶν ἐν τε οἰκίαις καὶ κατὰ τὴν ἀγορὰν κατ' αὐτῶν γίνονται λόγοι σκωπτόντων, μεμφομένων, ἀποστρεφομένων. Τῶν γάρ τοὺς δρκους παραβαινόντων οὐχ ἡττον τοὺς τοιούτους ἀπαντεῖς ἐκτρέπονται^a, ως εἰπεῖν, οὗτε φίλους ποιήσασθαι θαρροῦντες, οὗτε συνθῆκας θέσθαι πρὸς αὐτοὺς, οὗτε δὲ τι πιστεύσαι οὐδέν. "Οταν γάρ ἵδωσιν αὐτοὺς συνηθείας τοσαύτης καὶ φίλιας καὶ δομιλίας καὶ κοινωνίας τὴν μηνήμην οὔτως εὐκόλως ἀπὸ τῆς αὐτῶν ψυχῆς ἐχδάλλονταις, νάρκη τις αὐτοῖς ἀπὸ τούτων καταχείται τῶν λογισμῶν, καὶ οὐκ ἀν αὐτοὺς μετὰ πάσης προσίσιντο γνησιότητος, ως εὐκόλους καὶ ἀλλοπροσάλλους. Θύ διὰ ταῦτα δὲ μόνον αὐτοὺς ἀποστρέφονται, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὴν τῶν γινομένων τὴν ἀηδίαν. Τί γάρ ἀτερπέστερον, εἰπέ μοι, η̄ δταν μετὰ τὸν πολὺν κωκυτὸν καὶ τὰς οἰμωγάς καὶ τὰ δάκρυα καὶ τὴν αὔγμηραν

κόμην καὶ τὴν μέλαιναν στολὴν ἐξαφνης κρέτοι καὶ παστάδες γαμήλιοι, καὶ θόρυβος ἀπ' ἐναντίας τὸ προτέρῳ, ὥσπερ ὑποκριτῶν ἐν σκηνῇ παιζόντων, καὶ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο γινομένων; Καὶ γάρ ἐκεῖ τὸν αὐτὸν ἰδοις ἀν ποτὲ μὲν βασιλέα, ποτὲ δὲ πάντων πενέστερον· κάνταῦθα ὁ πρώην περὶ τὸν τάφον ἐγκαλινδούμενος, νυμφίος ἐξαφνης· ὁ τὰς τρίχας τίλλων, στέφανον ἐπὶ τῆς αὐτῆς πάλιν φέρει κεφαλῆς, ὁ κατηφῆς καὶ στυγνὸς καὶ πολλάκις μετὰ δαχρύων πρὸς τοὺς παρακαλοῦντας ἐγκώμια τῆς ἀπελθούσης διελθών, καὶ τὸν βίον ἀδιώτον εἶναι φῆσας αὐτῷ, καὶ πρὸς τοὺς ἀπάγοντας αὐτὸν τοῦ θρήνου δυσχεράντας, πολλάκις μεταξὺ τούτων αὐτῶν ὥραζεται καὶ καλλωπίζεται πάλιν, καὶ τοῖς πρώην δεδαχρυμένοις διφθαλμοῖς, τούτοις μετὰ γέλωτος εἰς τοὺς αὐτοὺς ἐνορᾶ, καὶ τῷ στόματι τούτῳ φιλοφρονεῖται καὶ ἀσπάζεται πάντας, δι' οὐ πρώην ταῦτα πάντα ἐξώμυντο. Τὸ δὲ πάντων ἐλεεινότερον, ὁ τοῖς παισὶν ἐπεισαγόμενος πόλεμος, ή ταῖς θυγατράσιν συνοικιζόμενη λέσαινα· τυῦτο γάρ [297] ή μητριά πανταχοῦ. "Εντεῦθεν τὴν καθημερινὴν στάπις καὶ μάχη, ἐντεῦθεν διένος ἐκεῖνος καὶ κανότερος ζῆλος πρὸς τὴν οὐκ ἐνοχλοῦσαν γινόμενος. Οἱ μὲν γάρ ζῶντες καὶ βάλλουσι τῷ φθόνῳ καὶ βάλλονται, πρὸς δὲ τοὺς τετελευτηκότας καὶ οἱ πολέμοις σπένδονται·" Ἄλλ' οὐκ ἐνταῦθα, ἀλλὰ ζηλοτυπεῖται τὴν κόνις καὶ ἡ τέφρα, καὶ μίσος πρὸς τὴν κατορωρυγμένην ἄφατον, καὶ λοιδορίας καὶ σκώμματα καὶ κατηγορίας πρὸς τὴν διαλυθεῖσαν εἰς γῆν, ἔχθρα δεπονδος πρὸς τὴν λελυπηκυλαν οὐδέν. Τί ταύτης γένοιτ' ἀν τῆς ἀλογίας χείρον, τί τῆς ώμότητος; Οὐδὲν παρὰ τῆς ἀπελθούσης ἡδικημένη· τί λέγω ἡδικημένη; τοὺς πόνους μὲν αὐτῆς καρπουμένη, καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἐντρυφῶσα τοῖς ἐκείνης, οὐ παύεται σκιαμαχοῦσα πρὸς αὐτὴν· καὶ τὴν οὐδὲν λελυπηκυλαν, πολλάκις δὲ οὐδὲ διφθεῖσαν αὐτῇ ποτε, μυρίοις καθ' ἐκάστην ἡμέραν βάλλει σκώμμασι, καὶ διὰ τῶν ἐκείνης ἐκγόνων τὴν οὐκέτ' οὐσαν ἀμύνεται, καὶ τὸν δινδρα πολλάκις διπλίζει κατ' αὐτῶν, δταν αὐτὴ μηδὲν ἀνύη. Ἄλλ' δημας ἀπαντα ταῦτα βᾶστα καὶ φορητὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐδοξεν εἶναι, μόνον ἵνα μὴ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας φέρειν ἀναγκάζωνται τυραννίδα. Ἄλλ' οὐχ τὴν παρθένος πρὸς ταύτην Ιλιγγίασε τὴν παράταξιν, οὐδὲ ἐψυγε τὴν συμβολὴν τὴν οὐτως ἀφόρητον τοῖς πολλοῖς εἶναι δοκοῦσαν, ἀλλ' ἐστη γενναίως, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως ἀνεδέξατο μάχην. Πῶς οὖν ἀν τις αὐτὴν κατ' ἀξίαν θαυμάσειεν, δταν οἱ μὲν δέλλοι καὶ δευτέρων δέωνται γάμων, ἵνα μὴ κατακαίνται, αὕτη δὲ μηδὲ ἐνδε διφαμένη διαπαντός ἐστιν ἀγία καὶ διτρωτος; Διὰ ταῦτα καὶ πρὸ τούτων διὰ τοὺς ἀποκειμένους ἐν τοῖς οὐρανοῖς τῇ χηρείᾳ μισθοὺς δι τὸν Χριστὸν ἔχων ἐν ἑαυτῷ λαλοῦντα, ἔλεγε· Καλὸν αὐτοῖς ἔστιν ἐὰν μείρωσιν ως κάρω. Οὐκ ἵσχυσας εἰς τὴν ἀνωτάτω κορυφὴν ἀναβῆναι; τῇς γοῦν μετ' ἐκείνην μὴ ἀποπέσῃς· τοσοῦτον τὴν παρθένος σοῦ ἐχέτω πλέον, ὅσον τὴν μὲν οὐδὲ διπλαῖς ἐπιθυμία κατεπάλαισε δ, σὲ δὲ κρατήσασα πρότερον οὐκ ἵσχυσε διαπαντός κατασχεῖν· καὶ σὺ μὲν μετὰ τὴν ἡτταν ἐνίκησας, ἐκείνη δὲ καθαρὰν ἡττῆς ἀπάσης ἔχει τὴν νίκην, καὶ τῷ τέλει συαπτομένη σοι κατὰ τὴν ἀρχὴν ὑπερέχει μόνον.

ΔΗ'. ^c Τοῖς μὲν οὖν γεγαμηκόσι πολλήν δίδωσι τὴν παραμυθίαν, ως μηδὲ ἐκόντος θατέρου ἀποστερεῖν αὐτοὺς ἀλλήλων, μήτε τὴν ἐκ συμφωνίας γιγνομένην στέρησιν ἐπὶ πολὺ προάγειν· καὶ δεύτερον πάλιν ἐπέτρεψε γάμον, ἐὰν βούλωνται, ὑπὲρ τοῦ μὴ πυροῦσθαι. Τοῖς δὲ παρθεγεύουσιν οὐδεμίαν τοιαύτην ἔδωκε

^b Reg. κατέσπασε.

^c Reg. et Savil. in marg. hoc argumentum habent: Διατί τοῖς μὲν γεγαμηκόσι πολλήν δίδωσι τὴν παραμυθίαν, τὴν δὲ παρθένον οὐκ ἀναπαύει τῶν πόνων. Articulum sic incipit Reg.: Ηῶς οὖν τοῖς μὲν γεγαμηκόσι τοσαύτην ἀσφάλειαν παρασχών, ως μηδὲ ἀκοντος.

παραμυθίαν, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐπὶ τοσοῦτον ἀναπαύσας πάλιν ἀνήσι, τὴν δὲ οὐδὲ μικρὸν ἀναπνέουσαν, ἀλλὰ δὲ δι' ὅλου μαχομένην ἀφίησιν ἔσταναι διηνεκῆς, καὶ βάλλεσθαι ὑπὸ τῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ οὐδὲ μικρᾶς αὐτὴν λαβέσθαι διδωσιν ἀνακωχῆς. Διὰ τὸ γάρ οὐκ εἶπε καὶ πρὸς αὐτὴν· Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύεται, γαμησάτω; Ὄτι οὐδὲ πρὸς τὸν ἀθλητὴν εἴποι τις ἀν μετὰ τὸ φίλαι τὸ ἴματιον, καὶ ἀλεῖψασθαι, καὶ εἰς τὸ στάδιον εἰσελθεῖν, καὶ καταπάσσεσθαι τὴν χόνιν, Ἀπόστηθι, καὶ φύγε τὸν ἀνταγωνιστὴν· ἀλλ' ἀνάγκη λοιπὸν δυοῖν θάτερον, ή στεφανωθέντα, ή πεσόντα καὶ καταισχυνθέντα ἀπελθεῖν. Ἐν παιδοτρίβῳ μὲν γάρ καὶ παλαιστρῷ, ὃπου πρὸς τοὺς οἰκείους ἡ γυμνασία, καὶ τοὺς φίλους [298] ὡς ἐναντίοις συμπλέκεται, καὶ τοῦ πονεῖν καὶ τοῦ μὴ πονεῖν αὐτὸς ἔστι κύριος· δταν δὲ ἀπογράψηται, καὶ συλλεγῇ τὸ θέατρον, καὶ ὁ ἀγωνοθέτης παρῇ, καὶ οἱ θεαταὶ καθίσσωνται, καὶ εἰσάγηται ὁ ἀνταγωνιστὴς καὶ ἀντιπαρατάσσεται, τὴν ἔξουσίαν αὐτὸν ὁ τῶν ἀγώνων παρέχονται νόμος. Καὶ τῇ παρθένῳ τοῖνυν ἔως μὲν ἀνθρουλοιτο πρότερον, εἰ δέοις γαμεῖν ή μὴ γαμεῖν, ἀκίνδυνος ὁ γάμος, ἐπειδὴν δὲ ἔληται καὶ ἀπογράψηται, εἰσῆγαγεν ἔαυτὴν εἰς τὸ στάδιον. Τίς οὐκ τολμήσει, τοῦ θεάτρου συγχροτουμένου καὶ θεωρούντων μὲν ἀνωθεν ἀγγέλων, ἀγωνοθετοῦντος δὲ τοῦ Χριστοῦ, μαινομένου δὲ τοῦ διαβόλου καὶ τρίζοντος· καὶ συμπλεκομένου πρὸς τὴν πάλην καὶ μέσου κατεχομένου, παρελθὼν εἰς μέσον εἰπεῖν· Φύγε τὸν ἔχθρον, ἐνδος τοῖς πόνοις, ἀπόστηθι τῆς λαβῆς, μὴ καταβάλῃς μηδὲ ὑποσκελίσῃς τὸν ἀνταγωνιστὴν, ἀλλὰ παραχώρει τῆς νίκης αὐτῷ; Καὶ τί λέγω πρὸς τὰς παρθένους; πρὸς τὰς χήρας οὐκ ἀν τις τολμήσειε ταύτην φῆξαι τὴν φωνὴν, ἀλλ' ἀντὶ ταύτης ἐκείνην τὴν φοβεράν, δτι Ἐὰν καταστρητησώσαι τοῦ Χριστοῦ, καὶ γαμῆσαι θελήσωσι, υρῆμα ἔξουσιν, δτι τὴν αρώτην κλεῖται ἡθέτησαν.

Aθ. Καὶ μήν αὐτὸς φησιν, δτι Λέγω τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, Καλὸν αὐτοῖς ἔστιν δὲν μείνωσιν ὡς κάτιο· εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν. Καὶ πάλιν· Ἐὰν κοιμηθῇ ὁ ἀνήρ αὐτῆς, ἐλευθέρα δετὸν φύλασσει γαμηθῆται, μόνον ἢν Κυρίῳ. Πῶς. οὖν ήν ἀφίησιν ἐλευθέραν πάλιν καλάζει, καὶ δν ἐν Κυρίῳ φησὶν εἶναι γάμον, τοῦτον ὡς παρανόμως γινόμενον κατακρίνει; Μή δείσῃς, οὐ τὸν αὐτὸν, ἀλλ' ἔτερον. Οστερ γάρ λέγων, Ἐὰν γῆμη ή παρθένος, οὐχ ἡμαρτεῖ, οὐ περὶ τῆς ἀποταξαμένης τῷ γάμῳ φησί· δῆλον γάρ ἀπασιν δτι αὐτῇ ἡμαρτε καὶ ἀμαρτίαν ἀφόρητον· ἀλλὰ περὶ τῆς ἀπειρογάμου μὲν ἔτι, οὐτω δὲ οὐδὲ τοῦτο οὐδὲ ἐκεῖνο φηφισαμένης, ἀλλ' ἐν μεταιχμῷ τούτων ἐκατέρων μενούσης τῶν λογισμῶν· οὐτω καὶ χήραν ἐνταῦθα μὲν τὴν ἀπλῶς οὐκ ἔχουσαν ἀνδρα φησὶν, οὐπω δὲ καὶ τῇ τῆς οἰκείας προαιρέσεως φήφω προσδεδεμένην, ἀλλ' ἐλευθέραν οὖσαν καὶ τοῦτο ἐλέσθαι κάκεῖν· ἐκεὶ δὲ τὴν οὐχέτι κυρίαν οὖσαν ἐτέρῳ πάλιν ὄμιλῆσαι νυμφίῳ, ἀλλ' εἰς τοὺς τῆς ἐγκρατείας ἐμβενηκυίαν ἀγῶνας. Ἐστι γάρ καὶ χήραν εἶναι, καὶ μὴ κατατάτεθαι εἰς τὸ τῶν χηρῶν ἀξίωμα, δταν μηδέπω ή τοῦτο καταδεξαμένη. Διὸ καὶ αὐτὸς φησι· Χήρα καταλεγέσθω μὴ ἐλαττορ ἐτῶν ἔξικοτα γεγονοῦται, ἐνδος ἀνδρὸς γυναικί. Τὴν μὲν γάρ ἀπλῶς χήραν ἀφίησι γαμεῖν, εἰ βούλοιτο· τὴν δὲ ἐπαγγειλαμένην τῷ Θεῷ χηρεύειν διαπαντὸς, εἰτα γαμηθεῖσαν· καταδεκάσει σφοδρῶς, δτι τὰς πρὸς τὸν Θεὸν συνθήκας ἐπάτησεν.

* Μορ. et Plant. τρίζοντος, Sav. τρίζοντος, Reg. τρίζοντος τοὺς ὁδόντας.

† Iia Reg. In aliis vero hæc, ἐνδος ἀνδρὸς γυνή, desiderantur.

Οὐ ταύταις οὖν, ἀλλ' ἐκείναις φησίν· Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν· πρεπεῖτο τῷ διεσπειραμησαντὶ τῷ πυροῦσθαι. Ὁρᾶς οὐδαμοῦ τὸν γάμον καθ' ἔαυτὸν θαυμαζόμενον, ἀλλὰ διὰ τὰς πορνείας, διὰ τοὺς πειρασμοὺς, διὰ τὴν ἀκρασίαν; Ἀνω μὲν γάρ ταῦτα ἀπαντα τίθησιν, ἐνταῦθα δὲ ἐπειδὴ σφεδρὰ αὐτῶν καθήψατο τοῖς δνείδεστι, φήμασιν εὐφημοτέροις πάλιν τὸ αὐτὸν πράγμα καλεῖ, ἐμπρησμὸν αὐτὸν καὶ πύρωσιν ὀνομάζων. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα τὴν ἀκρασίαν παρελθεῖν. Οὐ γάρ εἶπεν, Εἰ δὲ βίαν τινὰ πάσχουσιν ὑπὸ [299] τῆς ἐπιθυμίας, εἰ δὲ πειτρέπονται, εἰ δὲ μὴ δύνανται· οὐδὲν τοιοῦτον δ τῶν πασχόντων ἔστι καὶ συγγνώμης ἀξίων, ἀλλὰ τί; Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται· δ τῶν οὐκ ἐθελόντων ἔστιν ἐνεργεῖν διὰ τὴν φρεσμίαν. Δείχνυσι γάρ δτι κύριοι δντες τοῦ πράγματος παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι πονεῖν οὐκ ἀνύουσιν. Ἀλλ' δμως οὐδὲ οὗτως αὐτοὺς κολάζει, οὐδὲ τιμωρίας ὑπευθύνους ποιεῖ, ἀλλ' ἐπαίνων ἀποστερήσας μόνον, μέχρι τοῦ διὰ τῶν φημάτων φόγου τὴν σφεδρότητα ἐπιδείχνυται, παιδοποιίας μὲν οὐδαμοῦ μεμνημένος, τῆς εὔπροσώπου καὶ σεμνῆς αἰτίας τοῦ γάμου, πυρώσεως δὲ καὶ ἀκρασίας καὶ πορνείας καὶ πείρας σατανικῆς, καὶ ὑπὲρ τοῦ ταῦτα μὴ γίνεσθαι τὸ πράγμα συγχωρῶν. Καὶ τί τοῦτο; φησίν· ἔως γάρ ἀν αὐτὸν τιμωρίας ἀπαλλάττῃ, πᾶσαν κατάγνωσιν καὶ πάντα δνείδη εὐκόλως οἰσομεν· μόνον ἐξέστω τρυφᾶν καὶ συνεχῶς ἀπολαύειν ἐπιθυμίας. Τί. οὖν, ὡς βέλτιστε, ἀν μηδὲ τρυφᾶν ἐσῇ, δνειδισμὸν καρπωσθεία μόνον; Καὶ πῶς, φησὶν, οὐκ ἐξεστι τρυφᾶν, τοῦ Παύλου λέγοντος· Εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν; Ἀλλ' ἀκούει καὶ τὰ προσκείμενα τούτῳ. Ἐμαθες δτι κρείττον τὸ γαμῆσαι ή πυροῦσθαι· ἀπεδέξω τὸ ήδυ, ἐπήνεσσας τὴν συγχώρησιν, ἐθαύμασας τῆς συγκαταβάσεως τὸν ἀπόστολον· ἀλλὰ μὴ στῆς μέχρι τούτου, ζέχου καὶ τὰ μετὰ ταῦτα· τοῦ γάρ αὐτοῦ ἀμφότερα τὰ παραγγέλματα. Τί οὖν μετὰ ταῦτα φησι; Τοῦ δὲ γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐσῶ, ἀλλ' ὁ Κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆται· ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μεντέτω δραμός, ή τῷ ἀνδρὶ καταλλαγή· καὶ ἀνδρα γυναῖκα μὴ ἀφίεται.

M. Τί οὖν, ἐὰν μὲν δ ἀνήρ ἐπιεικής ή, ή δὲ γυνή μοχθηρὰ, λοιδορος, λάλος, πολυτελής, τὸ κοινὸν τοῦτο πασῶν αὐτῶν νόσημα, ἐτέρων πλειστῶν γέμουσα κακῶν, πῶς οἰσει τὴν καθημερινὴν ταύτην ἀηδίαν ἐκείνος δ ὀδελαιος, τὸν τῦφον, τὴν ἀναισχυντίαν; Τί δαλ, ἀν' τούναντίον αὐτῇ μὲν ή κοσμία καὶ ήσυχος, ἐκείνος δὲ θρασὺς, ὑπεροπτικός, δργίλος, πολὺν μὲν ἀπὸ τῶν χρημάτων, πολὺν δὲ ἀπὸ τῆς δυναστείας δγκον περιβεβλημένος, καὶ τὴν ἐλευθέραν ὡς δούλην ἐσῇ, καὶ τῶν θεραπαινίδων μηδὲν ἀμεινον πρὸς αὐτὴν διακέηται, πῶς οἰσει τὴν τοσαύτην ἀνάγκην καὶ βίαν; Τί δαλ, ἀν συνεχῶς αὐτῇ ἀποστρέψηται, καὶ διαπαντὸς μένη· τοῦτο ποῶν· Καρτέρει, φησὶν, πᾶσαν ταύτην τὴν δουλείαν· δταν γάρ ἀποθάνῃ, τότε ἐλευθέρα ἐσῃ μόνον, ζῶντος δὲ δυοῖν θάτερον ἀνάγκη, ή παιδαγωγεῖν αὐτὸν μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς καὶ βελτίω ποιεῖν, ή, εἰ τοῦτο δδύνατον, φέρειν γενναῖως τὸν ἀκήρυκτον πόλεμον καὶ τὴν ἀσπονδον μάχην. Καὶ ἀνωτέρω μὲν ἐλεγε· Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἀπ ἐκ συμφώνου· ἐνταῦθα δὲ χωρισθεῖσαν αὐτὴν καὶ ἀκουσαν ἐγκρατεύεσθαι κελεύει λοιπόν· Μεντέτω γάρ, φησὶν, δραμός, ή τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω. Ὁρᾶς αὐτὴν ἐν μέσῳ δυοῖν ἀπειλημένην πολέμων; Ἡ γάρ τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας βίαν

* Reg. μένειν ἀγαμον, ή τῷ ἀνδρὶ καταλλαγῆναι.

† Reg. διέκειται.

duciis frui. Cur enim non huic etiam dixit, *Si se non continet, nubat* (1. Cor. 7. 9)? Quod nec athletæ dicat quisquam, postquam disjecto amictu atque unctus in stadium processit, seque pulvere conspergit: Abi, fuge adversarium; sed jam porro necesse sum sit duorum alterum, aut coronatum, aut dejectum et infamem discedere. Nam in ludo ac palestra, ubi cum familiaribus exercitium sit, et cum amicis velut cum adversariis manus conseruntur, liberum est et suscipere laborem et non suscipere: at qui jam nomen dedit, coacto frequenti populo, praesente agonotheta, sedentibus spectatoribus, adducto atque objecto adversario, ei certaminum lex facultatem eripit. Ad euindem modum et virgini dum consultat prius, nubendum sit necne, tutum est matrimonium: at ubi elegit ac conscripta est, se in stadium dedit. Ecquis igitur indictis spectaculis, Christo agonotheta, angelis superne spectantibus, furente diabolo ac fremente, ad luctuque complicato et medio comprehenso, in medium prosiliens edicere ausit: Hostem fuge, laboribus supersede, comprehensionem omitte, ne dejicias ac prosternas adversarium, sed ei victoriam cedas? Et quid virgines dico, cum nec viduas iis verbis affari fas sit, sed illorum loco his terrificis, *Cum luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt damnationem habentes, quia primam fidem irritam fecerunt* (1. Tim. 5. 11. 12).

XXXIX. *Cui viduæ, cui virgini nubere permittat Paulus.*—Atenim cum dicat, *Non nuptis et viduis dico, Bonum est illis, si sic permaneant, ut ego: quod si non se continent nubant: et rursum, Quod si dormierit vir ejus, liberata est: cui vult nubat, tantum in Domino* (1. Cor. 7. 8. 9. 39): quare eam cui liberum facit, iterum castigat, et quod in Domino esse matrimonium dixit, idem ceu illegitimum damnat? Ne vereare: non idem, sed aliud. Nam ut inquiens, *Si nupsit virgo, non peccavit* (Ib. v. 28), non de ea loquitur quæ matrimonio renuntiavit; evidens est enim eam piaculum commisisse, et quidem infandum: sed de ea quæ et expers matrimonii sit, et nondum hoc aut illud elegerit, sed tamquam in meditullio harum cogitationum consistat: ita et viduam hic, quæ virum solum non habeat, neque adhuc optione sua obstricta teneatur, sed liberum habeat alterutrum eligere: illic, cui integrum non sit cum alio sponso societatem coire, sed in continentia certamen descenderit. Potest namque et vidua esse, et viduarum dignitati non accenseri, si id nondum suscepit. Itaque inquit, *Vidua eligatur non minor annis sexaginta, quæ unius viri uxor fuerit*¹ (1. Tim. 5. 9). Nam quæ vidua mera sit, ei, si velit nubere permittit; at quæ perpetuo vidua agere Deo promisit, atque interim nubit, eam vehementer damnat, quæ ictum cum Deo pactum conculcit. Non ergo his, sed illis dicit, *Quod si non se continent, nubant: melius est enim nubere, quam uiri* (1. Cor. 7. 9). Vides nusquam per se suspici matrimonium, sed pro-

pter fornicationem, tentationes atque intemperantiam? Nam supra hæc omnia recenset: hic vero quod eos conviciis male multasset, rursum gravioribus verbis eamdem rem appellat, incendium et ardorem nominans. Quamquam neque hic omisit quin auditorem feriret: non enim dixit, *Sin libidinis vim ullam sentiant, sin transversi aguntur, si non possunt; nihil ejusmodi, quod eorum est qui aliquid dignum venia patiuntur; sed quid?* Si se non continent: quod eorum est, qui propter ignaviam laborare nolunt. Id enim significat eos, quibus res in manibus esset, detrectando laborem eam non perficere. At ne sic quidem eos punit ac suppliciis addicit, sed laude solum privat, atque in verborum tantum vituperio vehementiam adhibet, liberorum procreationem, plausibilem banc et speciosam matrimonii causam nusquam memorans, sed ardorem, intemperantiam, fornicationem ac temptationem satanicam, eaque ne evenirent, rem permittens. Et quid tum postea? inquit: nam quamdiu id a supplicio liberat, quamvis vituperationem ac convicia facile seremus, dum deliciari atque assidue libidine fruileat. Quid vero, bone vir, si nec deliciari licet, conviciumne solum percipiemos? Sed quomodo, inquit, deliciari non licet, cum dicat Paulus, *Quod si se non continent, nubant?* Audi porro quæ iis hæreant. Audivisti satius esse matrimonium contrahere quam ardere. Quod jucundum est probas, permissionem laudas, apostolum de indulgentia suspicis: at hic ne consiste, et quæ consequuntur æque admitte: ejusdem enim est utrumque præceptum. Quid igitur subdit? *Conjugibus autem præcipio, non ego, sed Dominus, Uxor a viro ne divorcium faciat: sin divorcium maneat innupta aut viro reconcilietur. Item, vir uxorem ne repudiet* (1. Cor. 7. 10. 11).

XL. *Magnam esse et indeclinabilem ex conjugio servitatem.*—Quid autem, si vir comis est, uxor improba, maledica, loquax, et quod commune omnium vitiū est, sumptuosa, aliquaque malis pluribus referta? quo modo miser ille quotidiam hanc molestiam, superbiam, impudentiam feret? Quid, inquam, si contra hæc modesta et sedata est, ille vero ferox, superbus, iracundus, animis ei partim operibus, partim potentia auctis, qui liberam eodem loco habeat quo servam, nihilo in eam quam in famulas æquior? quo pacto eam necessitatem vimque patietur? Quid denique, si ab ea plane alienus semper maneat? Fer, inquit, omnem hanc servitatem, futura demum libera cum obierit: eo autem vivo duorum alterum necesse est, aut eum omni studio lenire ac frugi reddere, aut si id desperatum est, acerrimum quoddam bellum atque efferum prælium fortiter sustinere. Ac supra dicebat, *Ne defraudate alterum, nisi si quid ex consensu* (Ib. v. 5); hic diremptam, vel invitam se porro jubet continere: *Maneat, inquit, innupta, aut viro reconcilietur* (Ib. v. 11). Vider' eam inter gemina bella deprehensam? Nam aut libidinis vim ferre cogitur, aut si id nolit, assentandum est injurio, eique se ad

¹ ita in Reg. In aliis vero desiderant hæc verba, *unius viri uxor.*

quælibet præbendum , seu plagis afficere velit , seu conviciis vexare , seu vernarum ludibrio exponere , seu aliud quid ejusmodi : multæ enim viris ulcerendarum uxorum viæ adinventæ sunt. Quæ si non perficerat , agenda infructuosa continentia est : infructuosa , inquam , quæ nihil promissionis adjunctum habeat. Neque enim sanctimonie studio suscepta est , sed propter dissidium cum viro : nam , *Maneat*, inquit , *innupta* , aut viro reconcilietur. At quid , si nolet in gratiam redire ? Habes alterum effugium atque evasionem. Quamnam ? Ejus mortem exspecta. Ut enim virginis , cui perenne vivens atque immortalis sponsus sit , nubere numquam licet : sic matritæ tum demum , cum vir obierit. Nam si fas esset , eo etiam vivo ab eo ad alium , iterumque ab illo ad alium transire , quid matrimonio opus esset , viris promiscue altero alterius uxore utentibus , atque cum omnibus coeuntibus ? Quo pacto autem non et studium erga contubernales periret , hoc hodie , cras illo , ac rursum alio cum eorum uxore consuecentibus ? Merito id Dominus adulterium vocavit.

XLI. *Cur Judæis concesserit Deus repudii libellum offerre.* — Cur igitur id Judæis permisit ? Ne inter se confligerent , ne cognato sanguine ædes suas complerent. Cedo enim , utrum præstabat , invisam domo exigi , an intra parietes jugulari , quod fecissent , si non eis ejicere licuisset ? itaque inquit , *Si inrisam habes , dimitte* (*Deut. 24. 1*). At mansuetos , et quibus nec irasci permittat , alloquens ait : *Sin divortium fecerit , cœlebs maneto* (*1. Cor. 7. 11*). Vides necessitatem , inevitabilem servitutem , et vinculum quod utrumque constringit ? Vere enim vinculum matrimonium est , non solum propter sollicitudinum turbam ac quotidianas molestias , sed etiam quod conjuges quovis servo gravius invicem subjici cogat. *Vir* , inquit , *uxori dominetur* (*Gen. 3. 16*). At quis ejus dominii usus est ? nam vicissim eum servum efficit ejus cui imperet , nova quadam et inaudita excoxitata compensatione servitutis ; ac quasi fugitivorum pedes et seorsim vincti , et rursum inter se exigua quadam catena bicipiti utrumque pedicis affixa constricti , haud sane libere ingredi queant , quod alter alterum consequi cogantur : ad eumdem modum et conjugum mentes , cum privatas curas habent , tum alia necessitate etiam ex mutua colligatio ne tenentur , quæ eos omni catena arctius stringat , et utrique libertatem eripiat , quod uni imperium omne non tradiderit , sed ejus potestatem in utrumque disperitus sit. Ubi sunt igitur qui parati sunt voluptatis solatii causa omnem condemnationem pati ? Neque enim parum de voluptate decedit , interdum mutuis odiis ac dissidiis in longum tempus durantibus. Quin ea quoque servitus , ut alterius improbitas alteri vel invito ferenda sit , satis est ut delicias omnes oblitteret. Itaque beatus ille libidinis impotentiam primum asperis illis verbis repressit propter fornicationem , intemperantiam et ardorem ; sed cum videret vulgo eam condemnationem a multis floeci fieri , quod ad deterrendum efficacius esset addit.

Ideo discipuli coacti sunt dicere , *Non expedit nubere* (*Matth. 19. 10*). Id autem est , conjugem nullum sui esse juris. Neque id hortabundus et tamquam consulens profert , sed præcipiens ac mandans. Nam matrimonium contrahere aut non contrahere penes nos est : quæ matrimonium consequuntur , non item , sed velimus nolimus ferenda servitus est. Quid ita ? Quod non insciit eam primum suscepimus , sed vel probe ejus jura atque leges tenentes , sponte subjugum nos subjecimus. Ac postea de iis loquuntur , qui infideles uxores haberent , omnesque matrimonii leges accurate persequuntur , interjecta de servis disputatione , atque iis , quod abunde solatio esset , monitis , ingenuitatem spiritalem ea servitute non imminui , pergit ad sermonem de virginitate , quem pridem parturiebat ac serere satagebat , nunc entiens ; etsi eum nec de matrimonio disserens sustinuit silentio præterire. Nam breviter ille quidem et obliter , sed tamen ei quoque exhortationi eum intexit : atque ea pulcherrima ratione aures nostras et ingenium tanquam præparans ac præmolliens , orationi facilem aditum molitur post exhortationem ad servos. Nam *pretio* , inquit , *empti estis : nolite fieri servi hominum* (*1. Cor. 7. 23*). Domini nobis beneficio in memoriam revocato , omniumque mentibus eo erectis in cœlumque sublatis , de virginitate disputationem demum inserit his verbis : *De virginibus autem Domini præceptum non habeo , sed consilium do , tamquam misericordiam consequutus a Domino , ut sim fidelis* (*1. Cor. 7. 25*). At , qui de fidelis cum infideli conjugio præceptum item non haberet , magna auctoritate ita sancit : *Cæteris autem ego scribo , non Dominus : Si quis frater uxorem habet infidelem , et hæc consentit habitare cum illo , non dimittat , illam* (*Ib. vers. 12*). Cur non igitur et de virginibus itidem sciscis ? Quia hoc Christus palam constituit , vetans eam rem præcepti necessitate definiri. Illud namque , *Qui potest capere , capiat , liberam auditori optionem condonantis est*. Itaque de continentia disserens , *Volo* , inquit , *omnes homines sic esse , ut ego sum , continentes* (*1. Cor. 7. 7*) ; et rursum , *Innuptis autem ac viduis dico : Bonum est illis , si sic permaneant , ut ego* (*Ib. v. 8*). At non in sermone de virginitate usquam se in exemplum adducit : ideoque admodum modeste atque caute loquitur , qui nec ipse ea personatus esset. *Præceptum* , inquit , *non habeo*. Primum proponens optionem benevolum reddit auditorem , tum consilium subjicit. Quoniam enim virginitatis nomen prolatum protinus ingentem laborem declarat , ideo non statim ad cohortationem se contulit , sed auditorem prius optione deliniens , ejusque ingenium cœur ac tractabile reddens , ita demum proponit. Audisti virginitatem , nomen multi laboris ac sudoris : ne metue ; non præceptum agitur , aut jussi necessitas , sed eos qui se volentes atque libenter amplectantur , illa suis bonis remuneratur , eorum capiti splendidam ac floream coronam imponens ; qui recusent seque adsciscere nolint , nec punit nec invitost cogit. Neque eo solum orationem gratam nec

γρή καρτερεῖν, ή τοῦτο μὴ βουλομένην κολακεύειν τὸν ὑβριστὴν, καὶ παρέχειν ἐαυτὴν ἔκείνῳ πρὸς ὅπερ ἀν βούληται, εἴτε πληγὰς ἔντείναι^a, εἴτε λοιδορίας πλῦναι, εἴτε οἰκετῶν ὑπεροψίᾳ παρεδοῦναι, εἴτε ἔτερόν τι τοιοῦτον· πολλαὶ γάρ ὅδοι τοῖς ἄνδρασιν [300] ἐπινεόνται, ὅταν κολάζειν βούλωνται τὰς ἐαυτῶν γυναικας. Εἰ δὲ ταῦτα μὴ φέροι, τὴν ἐγκράτειαν ἀσκεῖν χρή τὴν ἄκαρπον· τὴν ἄκαρπον δὲ λέγω, ἐπειδὴ μὴ τὴν αὐτῇ προστήκουσαν ὑπόσχεσιν^b ἔχει· οὐ γάρ δι' ἀγιώσυνῃς ἐπιθυμίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν πρὸς τὸν ἄνδρα δργήν γίνεται. Μερέτω γάρ, φησίν, ἄγαμος, ή τῷ ἀνδρὶ καταλλαγῆτω. Τί οὖν, διηγέντος βούληται καταλλαγῆται; φησίν. "Εχεις δευτέραν λύσιν καὶ ἀπαλλαγήν. Τίνα ταύτην; Ἀνάμενε τὸν τούτου θάνατον. "Ωσπερ γάρ τῇ παρθένῳ γαμεῖσθαι οὐδέποτε ἔξεστι διὰ τὸ ζῆν αὐτῆς ἀεὶ τὸν νυμφίον καὶ ἀθάνατον εἶναι, οὔτε τῇ γεγαμημένῃ τότε μόνον ἔξεστιν, ὅταν δὲ ἀντρὸς ἀποθάνῃ. Εἰ γάρ ἔξην καὶ ζῶντος ἀπὸ τούτου πρὸς ἔτερον, καὶ πάλιν ἀπὸ ἔκεινού πρὸς ἄλλον μεταπηδᾶν. τί γάμων ἔδει λοιπὸν, ταῖς ἄλλῃσιν γυναιξὶν ἀδιακρίτως τῶν ἀνδρῶν κεχρημένων, καὶ πάσαις ἀπλῶς ἀναμεμιγμένων ἀπάντιων; Πῶς δὲ οὐκ ἂν καὶ πρὸς τοὺς συνοικοῦντας διεφθάρῃ ἡ διάθεσις, τῆμερον μὲν τούτου, αὔριον δὲ ἔκεινου, καὶ πάλιν ἄλλου τῇ αὐτῶν συζώντων γυναικί; Δικαιώσοντος Κύριος αὐτὸς μοιχείαν ἐκάλεσε.

ΜΑ'. Πῶς οὖν Ἰουδαίοις τοῦτο συνεχώρησεν; "Ινα μὴ πολεμῶσιν ἄλλήλοις, ίνα μὴ συγγενικῶν αἱμάτων τὰς ἐαυτῶν πληρῶσιν οικίας. Τί γάρ ἡν ἀμεινον, εἰπέ μοι, τὴν μισηθεῖσαν ἐκβληθῆναι ἔξω, ή σφαγῆναι ἔνδον; Τοῦτο γάρ ἀν ἐποίησαν, εἰ γε μὴ ἔξην αὐτοῖς ἐκβάλλειν. Διὰ τοῦτο φησιν· Εἰ μισεῖς, ἔξαπόστελλον. "Οταν δὲ τοῖς ἐπιεικέσι διαλέγηται, καὶ οἱ μηδὲ^c δργίζεσθαι σύγχωρεῖ, φησίν. 'Ἐὰν δὲ χωρισθῇ, μερέτω ἄγαμος. 'Ορφες τὴν ἀνάγκην, τὴν ἀπαραίτητον δουλείαν, τὸν ἐκατέρους περιβάλλοντα δεσμὸν; Δεσμὸς γάρ δυτῶς ὁ γάμος, οὐ διὰ τὸν τῶν φροντίδων δχλον μόνον, οὐδὲ διὰ τὰς λύπας τὰς καθημερινὰς, ἀλλ' ὅτι παντὸς οικέτου χαλεπώτερὸν ἄλλήλοις ὑποκεῖσθαι τοὺς γεγαμηκότας καταναγκάζει. Κρατείτω, φησίν, δὲ ἀνήρ τῇ γυναικός. Καὶ τὶ τῆς δεσποτείας ταύτης τὸ κέρδος; Πάλιν γάρ αὐτὸν δοῦλον τῆς χρατουμένης ποιεῖ, καινὴν τινα καὶ παράδοξον δουλείας ἐπινοήσας ἀντίδοσιν· καὶ καθάπερ οἱ πόδες τῶν φυγάδων, οἱ καὶ καθ' ἐαυτοὺς δέδεμένοι καὶ πάλιν ἄλλήλοις συνδεδεμένοι, διὰ τινος ἀλύσεως μικρᾶς ἐξ ἐκατέρας ἀρχῆς ταῖς πέδαις προστηλωμένης, οὐκ ἂν δύναιντο μετ' ἔξουσίας βαδίζειν τῷ τὸν ἔτερον ἀναγκάζεσθαι ἐπειδὴ θατέρωφ· οὔτω καὶ αἱ τῶν γεγαμηκότων ψυχαὶ ἔχουσι μὲν καὶ ιδίας φροντίδας, ἔχουσι δὲ καὶ ἔτέρων ἀνάγκην τὴν ἐκ τοῦ πρὸς ἄλλήλους συνδέσμου, πάσης ἀλύσεως χαλεπώτερον δγχουσάν, καὶ τὴν ἀμφοτέρων ἐλευθερίαν ἀφαιρουμένην τῷ μὴ καθάπαξ ἐνὶ παραδοῦναι τὴν ἀρχήν, ἀλλ' εἰς ἐκατέρους αὐτῆς διανεῖμαι τὴν ἔξουσίαν. Ποῦ τοίνυν εἰσὶν οἱ διὰ τὴν ἐκ τῆς ἡδονῆς παραμυθίαν πᾶσαν ἔτοιμοι κατάγνωσιν ἐνεγκεῖν; Οὐδὲ γάρ μικρὸν ὑποτέμνεται τῆς ἡδονῆς μέρος, ἐν ταῖς πρὸς ἄλλήλους δργαῖς καὶ ἀπεγθεῖσας πολλάκις ἀναλισκομένου χρόνου μακροῦ. Καὶ ή δουλεία δὲ αὐτῇ, τὸ τὴν ἔτερου μοχθηρίαν ἀναγκάζεσθαι καὶ ἀκοντα θάτερον φέρειν, ἀπασαν ίκανή συσκιάσαι τρυφήν. Διὰ τοῦτο δὲ μακάριος ἔκεινός πρῶτον μὲν δι' ἐντρεπτικῶν βρημάτων ἀνέστελλε τὴν πρὸς τὴν ἐπιθυμίαν φορὰν, διὰ τὰς πορνεῖας λέγων καὶ ἀκρασίας [301] καὶ πυρώσεις· ἐπειδὴ δὲ συνεῖδε βραχὺν δητα τοῖς πολλοῖς τὸν τῆς καταγνώσεως λόγον, τὸ τούτου πάλιν ισχυρότερον πρὸς

^a Κερ. ἔντείνοι, εἰ ποχ πλύνοι.

^b Reg. ὑπόθεσιν.

^c Reg. συνεχώρησε; δηλονότι διὰ τὴν σκληροκαρδίαν, ίνα μὴ... ἔκβληθῆναι... καὶ ως μηδέ.

ἀποτροπήν τίθησι· διὸ καὶ οἱ μαθηταὶ εἰπεῖν ἥναγκάσθησαν, Οὐ συμφέρει γάμησαι. Τοῦτο δέ ἐστι τὸ, μηδένα ἐαυτοῦ κύριον εἶναι τῶν γεγαμηκότων. Καὶ οὐκέτι τοῦτο ἐν παραινέσεως τάξει καὶ συμβουλῆς εἰσηγεῖται, ἀλλ' ἐν ἐπιτάγματος καὶ ἐντολῆς ἀνάγκη. Τὸ μὲν γάρ γαμεῖν ή μὴ γαμεῖν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ μετὰ τὸν γάμον οὐκέτι ἐφ' ἡμῖν. ἀλλὰ καὶ ἔκδοτας καὶ ἔκβοτας φέρειν χρή τὴν δουλείαν. Τί δήποτε; "Οτι οὐκ ἀγνοοῦντες^d ταύτην εἰλόμεθα τὴν ἀρχὴν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα αὐτῆς ἐπιστάμενοι τὰ δικαιώματα καὶ τοὺς νόμους, ἔκδοτες ἐαυτοὺς ὑποβάλλομεν τῷ ζυγῷ. Μετὰ δὲ ταῦτα περὶ τῶν ταῖς ἀπίστοις συνοικούντων διαιλεχθεὶς, καὶ πᾶσιν ἀκριβῶς τοῖς περὶ τοῦ γάμου νόμοις ἐπεξελθὼν, καὶ τὸν περὶ τῶν οἰκετῶν λόγον παρεμβαλὼν, καὶ παραμυθησάμενος αὐτοὺς ἵκανῶς μὴ παρελαττοῦσθαι τῇ δουλείᾳ ταύτῃ τὴν εὐγένειαν αὐτοῖς τὴν πνευματικήν, μέτεισι λοιπὸν ἐπὶ τὸν τῆς παρθενίας λόγον, δην πάλαι μὲν ὕδινε καταπειραῖς ἐσπευδεῖν, ἀπέτεκε δὲ γῦν, οὐδὲ ἐν τοῖς περὶ τοῦ γάμου λόγοις ἀποτικτῆσαι καρτερήσας αὐτόν. Ἐν βραχεῖ μὲν γάρ καὶ διεσπαρμένως, ἐνύφηνε δὲ αὐτὸν δημας κάκεινη τῇ παραινέσει· καὶ τῇ καλλιστῇ ταύτῃ μεθόδῳ προγυμνάστας ἡμῶν· τὰς ἀκοάς, καὶ τὴν διάνοιαν προλεάνας, εἰσοδον ἀρίστην τῷ λόγῳ παρασκευάζει. Μετὰ γοῦν τὴν πρὸς τοὺς οἰκέτας παρανεσίν (Τιμῆς γάρ, φησίν, ἡγοράσθητε, μὴ γίνεσθε δοῦλοι ἀνθρώπων), τῆς Δεσποτικῆς ἡμᾶς ἀναμνήσας εὐεργεσίας, καὶ τούτῳ πάντων τὰς διανοίας ἀναστήσας καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὅρας, οὕτω τοὺς περὶ τῆς παρθενίας ἐμβάλλει λόγους, ταῦτα λέγων τὰ διάγματα· Περὶ δὲ τῶν παρθένων ἐπιταγῆς Κυρίου οὐκ ἔχω, γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἡλεημέρες ὑπὸ Κυρίου πιστές εἰραι. Καίτοι γε καὶ ἐπὶ τῶν πιστῶν, τῶν ταῖς ἀπίστοις συνεζευγμένων οὐκ ἔχων ἐπιταγὴν, μετὰ πολλῆς τῆς ἔξουσίας ἐνομοθέτησεν^e, οὐτωσὶ γράφων· Τοῖς δὲ λοιποῖς ἐγράψασθαι, οὐχ δ Κύριος· Εἴ τις ἀδελφός γυναικῶν ἔχει ἀπιστον, καὶ αὐτὴ συνευδοκεῖ οικεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφίστω αὐτὴν. Τί οὖν οὐχὶ καὶ ἐπὶ τῶν παρθένων τὸ αὐτὸν ποιεῖς ἀποφανόμενος; "Οτι περὶ τούτου φανερῶς δο Χριστὸς διετάξατο, κωλύων εἰς ἐπιτάγματος ἀνάγκην ἐλθεῖν τὸ πρᾶγμα· τὸ γάρ, Ο διυράμενος γωρεῖν γωρείτω, κυριον τὸν ἀκροατὴν τῆς αἰρέσεως^f ποιοῦντός εστιν. Περὶ μὲν οὖν τῆς ἐγκρατείας διαλεγόμενος, Θέλω, φησί, πάρτας ἀνθρώπους εἰραι ὡς καὶ ἐμαυτῷ ἐν ἐγκρατείᾳ. Καὶ πάλιν· λέγω δὲ τοῖς φράμος καὶ ταῖς χήραις, Καὶ δρ αὐτοῖς ἐὰν μετιωσιν ὡς κάγον. Ἐν δὲ τοῖς περὶ τῆς παρθενίας λόγοις οὐδαμοῦ παρήγαγεν ἐσατόν. Διὰ τοῦτο καὶ σφόδρα ὑφειμένως καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ὑπεστολῆς διαλέγεται· οὐ γάρ αὐτῷ τὸ πρᾶγμα κατέρθωτο· Ἐπιταγὴν οὐκ ἔχω, φησί. Πρῶτον τὴν αἵρεσιν θεὶς, καὶ τὸν ἀκροατὴν εὐγνωμονα καταστήσας, οὐτας ἐπάγει τὴν συμβουλήν. Ἐπειδὴ γάρ τὸ τῆς παρθενίας δημοα πολὺν εὐθέως ἐμφαίνει τὸν πόνον λεχθὲν, διὰ τοῦτο οὐκ εὐθέως ἐπὶ τὴν παρανεσίν ἐδραμεν, ἀλλὰ θεραπεύσας πρότερον τῇ αἰρέσει τὸν μαθητὴν, εὐήνιον τε καὶ τίθασθον αὐτοῦ κατασκευάσας τὴν ψυχὴν, οὕτω ποιεῖται τὴν εἰσήγησιν. "Ηκουσας παρθενίαν, [302] δημοα πολὺν πόνων καὶ ιδρύτων· μὴ δεισῆς· οὐκ ἔστι τὸ πρᾶγμα ἐπιταγμα, οὐδὲ ἐντολῆς ἀνάγκην ἐπάγεται, ἀλλὰ τοὺς μὲν ἔκοντι καὶ μετὰ προαιρέσεως δεχομένους αὐτὴν τοῖς οἰκείοις ἀμείνεται καλοῖς, τὸν φαιδρὸν

^d Reg. τὸ δὲ μὴ ἔκδοτας, ἀλλὰ ἀκοντας φέρειν τὴν δουλείαν οὐκ ἐφ' ἡμῖν. Τί δήποτε οὐκ ἀγνοοῦντες.

^e Reg. προγυμνάσσεις αὐτῶν.

^f Reg. εἰ Σανι. ἐνομοθέτεις.

^g Reg. ἐγώ λέγω.

^h Reg. τῆς προαιρέσεως. Ιπτρα idem ταῖς ἀγάμοις.

ⁱ Reg. τῇ τῇς ἐπιταγῆς αἰρέσαι.

καὶ εὐανθῆ στέψανον περιτιθεῖσα αὐτῶν τῇ κεφαλῇ, τοὺς δὲ παραιτούμένους αὐτήν, καὶ οὐκ ἐθέλοντας προσθέσθαι Ἰ, οὗτε κολάζει, οὗτε δικοντάς ἀναγκάζει τοῦτο ποιεῖν. Οὐ ταύτῃ δὲ μόνον ἀνεπαχθῆ τὸν λόγον λιργάσατο καὶ τίδυν, ἀλλὰ καὶ τῷ τὴν χάριν τοῦ εργάματος οὐκ αὐτοῦ φάναι εἶγαι, ἀλλὰ τοῦ Χριστοῦ. Οὐ γάρ εἶπε, Περὶ δὲ τῶν παρθένων οὐκ ἐπιτάσσω. ἀλλ', Ἐπιταγὴν οὐκ ἔχω, ως ἀν εἰ ἐλεγεν· Εἰ μὲν ἐξ ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἑγώ κινούμενος ταῦτα παρῇνουν, οὐκ ἔδει θαρρεῖν⁴ ἐπειδὴ δὲ τῷ Θεῷ τοῦτο ἰδοῦν, ἀσφαλές τὸ τῆς ἀδείας ἐνέχυρον. Τὴν μὲν ἐξουσίαν τοῦ τὰ τοιαῦτα ἐπιτάττειν παρῆρηματ, εἰ δὲ βούλεσθε ἀκούειν ως ἀμοδούλου, Γνώμην διδοῦμι, φησὶν, ως ηλεημέρος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἰναί. "Ἄξιον δὲ ἐνταῦθα θαυμάσαι τοῦ μακαρίου τὴν πολλὴν εὐμηχανίαν καὶ τὴν σύνεσιν, καὶ πῶς ἐν μέσῳ δυοῖν ἀναγκαῖων καὶ ἐναντίων ἀπειλημένος⁵, τοῦ τε συστῆσαι τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον, ὥστε εὐπαράδεκτον γενέσθαι τὴν συμβουλὴν, καὶ τοῦ μηδὲν μέγα φθέγξασθαι περὶ ἑαυτοῦ, διὸ τὸ τῆς ἀρετῆς ταύτης γεγονέναι ἐκτὸς, ἀμφότερα ἐν βραχεῖ κατεσκεύασε. Τῷ μὲν γάρ εἶπεν, "Ως ηλεημέρος, συνίστησι πως ἑαυτὸν, τῷ δὲ μὴ ἀπὸ τοῦ λαμπροτέρου τοῦτο ποιῆσαι μέρους. ταπεινοῖ καὶ συστέλλει πάλιν.

ΜΒ'. Οὐ γάρ εἶπε· Διδωμι· γνώμην, ως πιστευθεὶς τὸ Εὐαγγέλιον, ως ἀξιωθεὶς εἶναι κήρυξ τῶν ἐθνῶν, ως προστασίαν τὴν ὑμετέραν ἔγχειρισθεὶς, ως διδάσκαλος καὶ καθηγητές· ἀλλὰ πῶς; Ως ηλεημέρος, φησὶ, καὶ τὸ Ἑλαττὸν θεῖς· Ἐλαττον γάρ τοῦ διδάσκαλον εἶναι τῶν πιστῶν τὸ μόνον εἶναι πιστόν. Καὶ ἐτέραν ἐπινοεῖ πάλιν ταπείγωσιν. Ηοίαν δὲ ταύτην; Οὐκ εἶπεν, "Ως γενόμενος πιστὸς, ἀλλ', Ως ηλεημέρος εἶραι πιστός. Μή γάρ τὴν ἀποστολὴν καὶ τὸ κήρυγμα καὶ τὴν διδασκαλίαν μόνον νομίσῃς τῆς δωρεᾶς εἶναι τοῦ Θεοῦ· καὶ γάρ αὐτὸν τὸ πιστεῦσαι ἀπὸ τοῦ ἐλέους μοι γέγονεν ἐκείνου. Οὐ γάρ ἐπειδὴ ἀξιος ἡμην, φησὶ, κατηγιώνην τῆς πίστεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡλειθητὸν μόνον· δὲ Ἐλεος χάριτός ἐστιν, οὐ τοῦ κατ' ἀξίαν. "Ωστε εἰ μὴ ἦν σφόδρα εὔσπλαχνος δὲ Θεός, οὐ μόνον ἀπόστολος, ἀλλ' οὐτε πιστὸς ἡδουνθητὸν ἀν γενέσθαι ποτέ. Εἴδες εὐγνωμοσύνην οἰκέτου καὶ συντετριμμένην καρδίαν, πῶς οὐδὲν πλέον ἔαντῷ δίδωσι τῶν λοιπῶν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο, δὲ κοινὸν αὐτῷ καὶ τοῖς μαθηταῖς ἦν, τὸ τῆς πίστεως οὐκ αὐτοῦ φησιν εἶναι, ἀλλὰ τοῦ ἐλέους καὶ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ταυτὸν ἐμφαίνων διὰ τῶν βημάτων τούτων, οἷον εἰ Ελεγε· Μή ἀπαξιώσῃ τε συμβουλὴν δέξασθαι παρ' ἐμοῦ οὐδὲ γάρ δὲ Θεός ἀπηξιώσει με τοῦ ἐλέους τοῦ παρ' αὐτοῦ. "Αλλως τε καὶ γνώμη τὸ πρᾶγμα ἐστιν, οὐκ ἐπίταγμα· συμβουλεύω γάρ, οὐ νομοθετῶ. Τὸ δὲ τὰ παραστάντα ἐκάστῳ συμφέροντα φέρειν εἰς μέσον καὶ προτιθέναι οὐδεὶς κωλύσειε νόμος, καὶ μάλιστα δταν ἐξ αἰτήσεως τοῦτο γίνηται τῶν ἀκροστῶν, καθάπερ καὶ ἐφ' ὑμῶν. Νομίζω οὖν, φησὶ, τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν. "Ορᾶς πάλιν ὑφειμένον τὸν λόγον καὶ πάσης ἐρημον ἐξουσίας· [303] Καίτοι γε ἐνην οὗτως εἶπεν· Ἐπειδὴ δὲ Κύριος οὐκ ἐπέταξε παρθενίαν, διὰ τοῦτο οὐδὲ ἐγμ· συμβουλεύω δὲ ὑμῖν καὶ παρανῶ τὸν ζηλοῦν, καὶ γάρ ἀπόστολος ὑμῶν εἰμι. Καθάπερ καὶ μετὰ ταῦτα διαλεγόμενος αὐτοῖς Ελεγεν· Εἰ διλοὶς οὐκ εἰμὶ ἀπόστολος, ἀλλὰ γε θεῖμι εἰμι. "Αλλ' ἐνταῦθα οὐδὲν τύπων φθέγγεται, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς φειδοῦς τοῖς βήμασι κέχρηται, ἀντὶ μὲν τοῦ, Συμβουλεύω, Γνώμην διδωμι, λέγων· ἀντὶ δὲ τοῦ, Ως διδάσκαλος, Ως ηλεημέρος ὑπὸ Κυρίου πιστὸς εἶραι· καὶ ὥσπερ οὐδὲ τούτων ἀρκούντων πρὸς τὸ συνεσταλμένον ποιῆσαι τὸν λόγον,

⁴ Περ. εἰ Σαν. προσίσθαι. Μορ εἰ Plantin. προσθέσθαι.

⁵ Καὶ πῶς ἐνο ἀναγκῶν ἀπειλημένος μέπον.

ἀρχόμενος τῆς συμβουλῆς ὑποτέμνεται· πάλιν τὴν ἐξουσίαν, οὐχ ἀπλῶς ἀποφαίνεται, ἀλλὰ καὶ αἰτίαν προστίθεις· Νομίζω γάρ τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν, φησὶ, διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην. Καίτοι γε δτε περὶ ἐγκρατείας διελέγετο, οὗτε τὸ, Νομίζω, τέθεικεν, οὗτε αἰτίαν τινά, ἀλλ' ἀπλῶς. Καλὸν αὐτοῖς ἐστιν, διὰ μετρωσιν ως κάτω· ἐνταῦθα δὲ, Νομίζω εἶραι καλὸν Τοῦτο δὲ ποιεῖ δὲ οὐχ ἀμφιβάλλων περὶ τοῦ πράγματος· ἀπιγε· ἀλλὰ τῇ τῶν ἀκούντων κρίσει τὸ πᾶν ἐπιτρέψαι βουλόμενος. Τοιούτον γάρ δὲ σύμβουλος, οὐκ αὐτὸς τοῖς λεγομένοις ψηφίζεται, ἀλλὰ τὸ πᾶν ὑπὸ τὴν κρίσιν ἀφίησι κείται τῶν ἀκροστῶν.

ΜΓ'. Ποίαν δὲ καὶ ἀνάγκην ἐνταῦθα φησιν; ἀρτὶ τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως; Οὐδαμῶς. Πρῶτον μὲν γάρ, εἰ ταύτην ἐλεγε, τούναντίον ἀν οὐπερ ἐδουλετο κατεσκεύασε μεμνημένος αὐτῆς· οἱ γάρ βουλόμενος γαμεῖν ταύτην ἀνω καὶ κάτω στρέφουσι. Δεύτερον δὲ οὐκ ἀν αὐτὴν ἐνεστῶσαν ἐκάλεσεν· οὐ γάρ νῦν πρῶτου, ἀλλ' ἀνωθεν εἰς τὸ τῶν ἀνθρώπων κατεφυτεύθη γένος, καὶ πάλαι μὲν χαλεπωτέρα καὶ ἀτιθάσευτος ἦν· παραγενόμενου δὲ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῆς ἀρετῆς ἐπιδοθείσης, εὐκαταγώνιστος γέγονεν. "Ωστε οὐ περὶ ταύτης δὲ λόγος αὐτῷ, ἀλλ' ἐτέραν τινὰ αἰνίττεται πολύτροπον καὶ πολυειδῆ. Τί; οὖν ἐστιν αὕτη; "Η τῶν ἐν τῷ βίῳ πραγμάτων διαστροφή. Τοσαύτη γάρ ἐστιν ἡ σύγχυσις, τοσαύτη τῶν φροντίδων ἡ τυραννίς, τοσούτος δὲ τῶν περιστάσεων δχλος, ως καὶ ἀκοντα πολλὰ πολλάκις ἀναγκάζεσθαι τὸν γεγαμηκότα ἀμαρτάνειν καὶ πλημμελεῖν.

ΜΔ'. Τὰ μὲν γάρ παλαιὸν οὐ τοσούτον ἡμῖν ἀρετῆς προβειτο μέτρον, ἀλλὰ καὶ ἀμύνασθαι τὸν ἀδικοῦντα, καὶ ἀντιλοιδορήσασθαι τῷ λοιδορουμένῳ, καὶ χρημάτων ἐπιμελήσασθαι ἔξην, καὶ εὐορκοῦνται δμύναι, καὶ δφθαλμὸν ἐξορύξαι ἀντὶ δφθαλμοῦ, καὶ μισῆσαι τὸν ἐχθρὸν, καὶ οὗτε τρυφᾶν, οὗτε δργίζεσθαι, οὗτε γυναῖκα τὴν μὲν ἐκβάλλειν, τὴν δὲ ἀντεισάγειν κεκάλυτο. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ δύο κατὰ ταυτὸν δμοῦ γυναικας ἔχειν δ νόμος ἐπέτρεπε, καὶ πολλὴ καὶ ἐν τούτοις καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἀπασιν ἡ συγκατάβασις ἦν. Μετὰ δὲ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν πολλῷ στενωτέρα γέγονεν ἡ ἔδδος, οὐ μόνον τῷ τὴν ἀδειαν τῶν εἰρημένων ἀπάντων τὴν ἀφατον ταύτην καὶ πολλὴν περικυπῆναι τῆς ἐξουσίας τῆς ἀρετέρας, ἀλλὰ καὶ τῷ τὴν πολλὰ πολλάκις ἀναπείθουσαν καὶ ἀναγκάζουσαν ἡμᾶς καὶ ἀκοντας ἀμαρτάνειν γυναικα, ταύτην ἐνδον ἔχειν διαπαντός, ἡ μοιχείας ἀλίσκεται βουλόμενον ἐκβάλλειν. Οὐ ταύτη δὲ μόνον ἡμῖν ἡ ἀρετὴ δυσκατόρθωτος, ἀλλ' ὅτι, καὶ ἀνεκτὸν [304] ἡθος ἔχη ἡ συνοικουσα, δ δι' αὐτὴν καὶ τὰ ἔκεινης περιφέρεων ἡμᾶς φροντίδων δχλος οὐδὲ μικρὸν ἀναβλέψαι πρὸς τὸν οὐρανὸν συγχωρεῖ, πάντοθεν ὥσπερ τις θεῖος περιστρέψων καὶ βαπτίζων ἡμῶν τὴν ψυχήν. "Ορχ γάρ βούλεται τὸν τῶν ίδιωτῶν βίστον τὸν ἀκίνδυνον τοῦτον καὶ ἀπράγμονα ζῆν δὲ ἀνήρ· ἀλλ' διὰ τὸν ιδητας περιεστίντας καὶ γυναικα διπάνης δεομένην πολλῆς, καὶ δχων εἰς τὸν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἔρριψεν ἐκτὸν κλύδωνα. "Εκεὶ δὲ ἐμπεσόντα λοιπὸν οὐδὲ ἔστιν εἰπεῖν δσα ἀμαρτάνειν ἀνάγκη, δργίζομενον, δμύντα, λοιδορούμενον, ἀμυνόμενον, πολλὰ πρὸς χάριν, πολλὰ πρὸς ἀπέχθειαν ποιοῦντα. Πῶς γάρ ίν στρέφων καὶ βαπτίζων ἡμῶν τὴν ψυχήν. "Ορχ γάρ βούλεται τὸν τῶν ίδιωτῶν βίστον τὸν ἀκίνδυνον τοῦτον καὶ ἀπράγμονα ζῆν δὲ ἀνήρ· ἀλλ' διὰ τὸν ιδητας περιεστίντας καὶ γυναικα διπάνης δεομένην πολλῆς, καὶ δχων εἰς τὸν τῶν πολιτικῶν πραγμάτων ἔρριψεν ἐκτὸν κλύδωνα. "Εκεὶ δὲ ἐμπεσόντα λοιπὸν οὐδὲ ἔστιν εἰπεῖν δσα ἀμαρτάνειν ἀνάγκη, δργίζομενον, δμύντα, λοιδορούμενον, ἀμυνόμενον, πολλὰ πρὸς χάριν, πολλὰ πρὸς ἀπέχθειαν ποιοῦντα. Πῶς γάρ ίν στρέφων καὶ βαπτίζων ἡμῶν τὴν ψυχήν.

⁴ Reg. νομίζω οὖν τοῦτο εἶναι καλὸν διὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην. Τούτο δὲ ποιεῖ.

⁵ Reg. ψυχήν. Εάν γάρ καὶ βούληται.

⁶ Reg. ιδργίζόμενον, ίδριζοντα, δμύντα, λοιδορούμενον, δποκηνόντα.

molestam reddidit, sed etiam quod beneficium hoc non suum, sed Christi esse dicat. Non enim ait, *De virginibus non præcipio, sed, Præceptum non habeo*: quasi diceret: Si humanis rationibus motus ipse hæc cohortarer, non fidendum esset: at cum id Deo visum sit, certum est pignus libertatis. Mihi quidem ea imperandi facultas est erepta: sed si audire vultis velut conservum, *Consilium do*, inquit, *tamquam misericordiam consequutus a Domino ut sim fidelis*. Atque hoc loco Pauli summum artificium ac prudentia miranda est, quemadmodum inter duo necessaria, eaque contraria, interceptus, tum ut se commepdaret, quo consilium plausibile esset, tum ut nihil de se magnum prædicaret, quippe ejus virtutis exsors, brevibus verbis utrumque consequutus sit. Nam qui dicat, *Tamquam misericordiam consequutus*, quodam modo se commendat: qui se potiori nomine non commendet, vicissim se extenuat ac deprimit.

XLII. De Pauli humilitate. — Non enim ait, *Consilium do, ut cui creditum sit evangelium, ut delectus gentium præco, ut cui in vos magisterium commissum sit, ut doctor atque dux; sed quid? Tamquam misericordiam consequutus*: eoque, quod minus esset, proposito; nam minus est fidem dumtaxat esse, quam fidelium magistrum. Aliamque rursum extenuationem meditatur. Quamnam? Non ait, *Ut fidelis effectus, sed, Tamquam misericordiam consequutus, ut sim fidelis*. Ne apostolatum solum, prædicationem, et magisterium Dei munificentiae putate: nam ipsum etiam credere mihi ejus misericordia concessum est: Non enim, inquit, quod dignus essem, fidem accepi; sed quod misericordiam sim consequutus. Misericordia autem gratiae est, non ex merito. Itaque nisi multum misericors esset Deus, non tantum apostolus, sed ne fidelis quidem umquam effici potuisse. Vides servi gratum animum atque contritum, ut nihil sibi ceteris plus arroget; quin id etiam quod sibi cum discipulis commune esset, fidem, suum esse neget, sed Dei misericordiae et gratiae? idem his verbis significans ac si diceret: Ne deditamini consilium a me recipere; neque enim me Deus misericordia sua deditatus est. Et alioqui consilium agitur, non præcepit: Etenim consul, non sancio. Porro quæ enique occurrant utilia, in medium proferre ac proponere nulla lex prohibet, maxime ubi id auditorum rogatu fiat: quod quidem et vobis accidit. *Arbitror igitur, inquit, hoc bonum esse*. Vides rursum modestam orationem, ab omni auctoritate alienam. Atqui in hanc sententiam disserere interim licet: Quoniam Dominus virginitatem non præcepit, ideo neque ego: consul tamen ac cohortor ad ejus studium, qui apostolus vester sim. Quemadmodum et infra eos alloquens ait, *Si aliis non sum apostolus, at certe vobis sum* (*4. Cor. 9. 2*). At hic nihil ejusmodi refert, sed admodum verecundie verba facit, ejus vice, Consulo, *Sententiam do, inquiens; ejus autem vice, prout doctor, Tamquam misericordiam consequutus a Domino, ut sim fidelis*: quasique ne hæc quidem salis essent ad orationem extenuandam, consilium

exorsus auctoritatem iterum minuit, qui non statuat solum, sed addat etiam rationem: *Arbitror, inquit, hec bonum esse, propter instantem necessitatem* (*1. Cor. 7. 26*). At enim de continentia disserens, neque *arbitror*, posuit, neque ullam plane rationem; sed illud modo, *Bonum est iilis, si permaneant, sicut et ego*: hic, *Arbitror hoc bonum esse*. Id autem facit, non qui de eo dubitaret, nihil minus; sed qui totum auditorum judicio permettere vellet. Nam consiliarius is est, non qui de iis quæ profert statuat, sed qui totum in auditorum arbitrio positum relinquat.

XLIII. Quam instantem necessitatem Paulus nominet. — Sed quæ est, quam hic memorat necessitas? eane, quæ a natura prodit? Minime. Primum enim si hanc vellet, ejus commemoratione contrarium atque cogitabat efficeret: etenim qui matrimonium contrahere volunt, hanc susque deque jactant. Secundo eam instantem non vocaret; non enim nunc primum, sed jam olim mortalium generi insita est, atque erat illa quidem ante vehementior et indomita, sed Christi adventu, auctaque jam virtute, superatu facilis est effecta. Itaque ei non de hac sermo est, sed aliam quamdam innuit, multiplicem et variam. Quænam ea est? Humanarum rerum conversio: Tanta enim est confusio, tanta tyrannis, ac circumstantium rerum turba, ut in multis sæpenumero conjugi vel invito errandum peccandumque sit.

XLIV. Facilius esse virginem quam conjugem regnum consequi. — Etenim olim non is erat nobis virtutis propositus modus, sed et injuriam ulcisci, et convicium reddere, et pecunias procurare licebat, et sancte jurare, et oculum pro oculo eruere, et inimicos odisse; neque aut deliciis indulgere aut irasci, aut uxorem aliam ejicere, aliam adsciscere interdictum erat. Neque id solum, sed duas etiam conjuges simul habere lex sinebat, eratque tum hac in re, tum in aliis omnibus summa ejus facilitas. At postquam Christus prodit, via longe facta est angustior, non solum quod incomparabilis ea et ingens omnium quæ dixi licentia nobis e manibus erepta sit; sed etiam quod uxor, quæ nos multa interdum vel invitatos designare inducat atque cogat, domi perpetuo sit habenda, aut, si ejicere velis, adulterii crimen sit subeundum. Neque hoc tantum nomine virtus ea nobis difficilis est, sed quod licet conjux intolerabilibus moribus sit, curarum tamen quæ nos propter eam ejusque liberos circumfundat turba, nec minimum in cælum suspicere patiatur, animos nostros quasi quidam vortex undique torquens ac demergens. Nam ecce cupid vir privatam et otiosam vitam degere; sed conspectis circumstantibus liberis atque conjugi grandi sumptu egente, vel invitatus se in civilium rerum æstum conjicit. Eo autem illapsum dici non potest quanta illi peccare necesse sit, irascenti, juranti, convicianti, uleiscenti, simulanti, multa ad gratiam, multa ad simultatem facienti. Qui enim potest, qui in tantis fluctibus versetur, atque inde gloriam capet, non graves scelerum sordes contrahere? Jam si quis domestica rimetur, eadem atque etiam majori disli-

'cultate plena inveniet propter uxorem; multa enim ac de multis curet necesse est, quibus seorsim agenti viro nihil opus esset. Atque haec quidem, si proba atque commoda sit uxor; sin pervicax, acerba, difficultis, non jam id necessitas modo, sed pœna ac supplicium vocandum erit. Qui poterit ergo iter ad cœlum confidere, quod solutis ac pernicibus pedibus, animo accincto et probe expedito indiget, ea negotiorum mole imposta, tot pedicis constrictus, catena hac, uxorius inquam improbitate, dorsum assidue detractus?

XLV. *Qui supervacuas difficultates excogitent, eos nullum ejus rei præmium manere.* — At quod est hoc sapiens vulgi responsum, cum ad eos haec omnia recensemus? Itaque, inquit, majori præmio dignus erit qui, haec imposita necessitate, recte se gerat. Quid ita, bone vir, et quamobrem? Quod majorem, inquit, laborem propter matrimonium subeat. Et quis cum tantum onus suscipere coegit? nam si quidem matrimonium ineundo præceptum impleret, ac non ineundo in legem delinqueret, haberet id probabilitatem: sin autem, cui liberum esset matrimonii jugum non subire, ulti, cogente nullo, se in eas difficultates inducere voluit, quo gravius sibi virtutis certamen redderetur, nihil hoc ad agonothetam, qui id unum jussit, cum diabolo bellum confidere, atque adversum vitia victoriam querere. Sive autem quis matrimonio devinctus ac deliciis vacans, deque multis sollicitus sit, sive exercitus et afflictus, neque aliud præterea curans, id nihil pensi habet. Victoriae quidem modum, atque ad tropæum ferentem viam, eam prædicat quæ rebus omnibus humanis soluta sit ac libera: quia autem tu cum uxore ac liberis, negotiisque ista comitantibus bellum gerere ac configere vis, quasi paria præstiturus atque ii qui ab his omnibus expediti sunt, ideoque majori admirationi futurus, nunc fortasse nos magnæ superbie insimules, si te ad idem ad quod illi cacumen attingere non posse dicamus; sed præmiorum demum tempus probe tecum docebit, multo præstare securitatem inani ambitioni, satiusque esse Christo, quam futilebus suis inventis credere. Etenim Christus negat ad virtutem nobis sufficere, suis omnibus renuntiare, nisi etiam nosmetipsos oderimus (*Luc. 14. 26*); tu his omnibus permistus, ait posse superare. Sed, ut dicebam, probe tum intelliges, quantum ad virtutem impedimentum sit uxor atque uxorice curæ.

XLVI. *Cur adjutrix vocata uxor quæ impedimento est ad perfectam vitam.* — Et qui, inquit, adjumentum eam vocat quæ impediatur? nam *Faciamus*, ait, *ei adjutorem similem ipsi* (*Gen. 2. 18*). Ego vero abs te insuper querar, quo pacto adjutrix est, quæ virum ea securitate spoliavit, atque admirabili illo in paradyso domicilio exturbatum in præsentis vitæ turbas conjectit? haec enim sunt non adjumentum præstantis, sed insidianis. A muliere, inquit ille, *initium peccati*, et propter illam morinur omnes (*Eccli. 25. 33*). Et beatus Paulus, *Adam, ait, non est deceptus, at mulier decepta in prævaricatione fuit* (*1. Tim. 2. 14*). Quomodo

igitur adjutrix est quæ virum sub mortem subjicit? quomodo adjutrix, per quam Dei filii, adeoque omnes terram incolentes, cum feris, vulneribus, cunctisque reliquis animantibus dilatio deleti sunt? nonne ea justum Jobum perdidisset (*Job. 2*) nisi is admodum se virum præbuisset? nonne haec Samsonem perdidit (*Jud. 16*)? nonne ea perfecit ut universum Hebræorum genus Beelphegori initiaretur (*Num. 25*), ac cognatorum manibus trucidaretur? Quis potissimum Achaabum diabolo prodidit (*3. Reg. 21. 25*), atque ante eum Salomonem (*Ib. 11. 4*), post tam insignem sapientiam ac celebritatem? Nonne hodieque viris suis auctores sunt multa in Deum admittendi? nonne ideoreo sapiens ille scriptum reliquit, *Parva est quævis præritas præ mulieris pravitate* (*Eccli. 25. 26*)? Quomodo igitur, inquit, dixi Dens, *Faciamus ei adjutorem similem ipsi* (*Gen. 2. 18*)? neque enim mentitur Deus. Neque id equidem umquam dixerim, minime gentium; sed quæ ea de causa facta est, in dignitate sua persistere noluit; quemadmodum nec ejus vir. Nam et cum ad imaginem et similitudinem suam Deus fabricatus est¹; nam ait, *Faciamus hominem ad imaginem et ad similitudinem nostram* (*Id. 1. 26*); ut et dixit, *Faciamus ei adjutorem*: sed qu'utroque prædictus esset, utrumque protinus amisit. Nam nec similitudinem conservavit, qui absurdæ cupiditati se dediderit, ac dolo captus, voluptatem minime fregerit; et quod erat in eo ad imaginem Dei, etiam nolenti deinceps creptum est. Neque enim Deus parva imperii parte eum multavit, et eum qui omnibus terribilis esset velut herus, ceu ingratum servum, qui dominum offendisset, conservis despicabilem effecit. Nam initio etiam feris omnibus terrori erat; omnes quippe Deus ad illum adduxit, neque ulla eum lèdere ac invadere est ausa; videbat quippe in eo reluecentem imaginem regiam. Quas ubi notas peccato deformavit, eum Deus imperio dejicit. Igitur, licet omnibus, quæ in terra sint, adeo non imperet, ut quædam etiam horreat ac formidet, Dei sententiam illam mendacii non arguit, *Et dominantur animantibus terræ* (*Ib. v. 28*): neque enim ejus qui dedit, sed qui accepit vitio ea potestas præcisa est: ita nec insidiæ quæ viris ab uxoribus struuntur, hoc dictum labefactant, *Faciamus ei adjutorem similem ipsi*: nam ad hoc comparata est, sed in eo non permanxit. Quin illud præterea asserri etiam posset, eam ad præsentis vitæ statum, liberorum procreationem, atque insitam in natura libidinem adjumentum præstare: sed cum et vitæ hujus, et sobolis procreandæ, et libidinis deinceps tempus non sit, quid mihi ejus hanc in partem adjutricem frustra memoras? Nam quæ ad minima solum usui sit, eam si ad magna sociam adhibeat, non modo nihil proficiet, sed etiam euris impeditur.

XLVII. *Quomodo virum adjuvet uxor in spirituibus.* — Quid igitur, inquit, ad Paulum dicemus, eius verba haec sunt: *Qui scis, mulier, si virum sal-*

¹ Hic quædam desunt in Morel. quæ ex Reg. et Savil. supplentur

κατὰ τὴν οἰκίαν δὲ εἴ τις ἐξετάσειε, τῆς αὐτῆς καὶ πλείονος δυσκολίας εύρησει γέμοντα διὰ τὴν γυναικα· πολλὰ γάρ ἀνάγκη μεριμνᾶν καὶ ὑπὲρ πολλῶν, ὃν οὐκ ἐν ἐδεήθη καθ' ἔαυτὸν ὃν δὲ ἀνήρ, καὶ ταῦτα μὲν ὅταν κοσμία τις ἥ καὶ ἐπιεικής ἡ γυνή· ἀν δὲ μοχθηρὰ καὶ ἐπαχθῆς καὶ δυσανάσχετος^a, οὐκέτι μόνον ἀνάγκην τὸ πρᾶγμα καλέσομεν, ἀλλὰ καὶ τιμωρίαν καὶ κόλασιν. Πῶς οὖν δυνήσεται τὴν ἐπὶ τὸν οὐρανὸν βαδίζειν ὅδον, τὴν εὐλύτων καὶ κούφων δεομένην ποδῶν, καὶ ψυχῆς εὔώνου καὶ εὐταλοῦς, τοσοῦτον ἔχων ἐπικείμενον πραγμάτων δγκον, τοσαύταις συνδεδεμένος πέδαις καὶ διὰ τοιαύτης ἀλύσεως ἐλκόμενος κάτω συνεχῶς, τῆς πονηρίας λέγω τῆς γυναικός;

ΜΕ'. Ἀλλὰ τίς δ σοφὸς τῶν πολλῶν λόγος, ὅταν ταῦτα ἄπαντα αὐτοῖς διεξέλθωμεν;^b Οὐκοῦν πλείονος ἀξίας ἔσται τιμῆς. φησὶν, δ μετὰ τοσαύτης ἀνάγκης κατορθῶν. Τίνος ἔνεκεν, ὡς βέλτιστε, καὶ διὰ τί; "Οτι πλείονα μόχθον, φησὶν, ὑφίσταται ἀπὸ τοῦ γάμου. Καὶ τις αὐτὸν ἀναδέξασθαι φορτίον τοσοῦτον ἡνάγκαζεν; εἰ μὲν γάρ ἐντολὴν ἐπλήρου γαμῶν, καὶ νόμου παράβασις ἦν τὸ μὴ γαμεῖν, εὐπρόσωπος οὗτος· δ λόγος ἦν· εἰ δὲ κύριος ὃν τοῦ μὴ τὸν ζυγὸν ὑπελθεῖν τοῦ γάμου, ἔκὼν, ἀναγκάζοντος οὐδενὸς, δυσκολίας ἔαυτῷ περιθεῖναι τοσαύτας ἡθέλησεν, ὥστε ἐπαχθέστερον αὐτῷ γενέσθαι τῆς ἀρετῆς τὸν ἀγῶνα, οὐδὲν τοῦτο πρὸς τὸν ἀγωνοθέτην· αὐτὸς γάρ ἐν μόνον ἐπέταξεν ἀνύσται, τὸν κατὰ τοῦ διαβόλου πόλεμον, καὶ τὴν κατὰ τῆς κακίας νίκην λαβεῖν· εἴτε δὲ γαμῶν καὶ τρυφῶν καὶ πολλὰ μεριμνῶν τις ἀνύοι τοῦτο, εἴτε ἀσκούμενος καὶ ταλαιπωρῶν, καὶ μετὰ τοῦ μηδὲν ἔτερον μεριμνᾶν, οὐδὲν αὐτῷ τούτου μέλει λοιπόν. Τὸν μὲν γάρ τρόπον τῆς νίκης, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ τρόπον φέρουσαν ὅδον αὐτὸς ἐκείνην εἶναι φησὶ τὴν πάντων ἀπηλλαγμένην τῶν βιωτικῶν· ἐπειδὴ δὲ σὺ μετὰ γυναικός καὶ παῖδῶν καὶ τῶν τούτοις ἐπισυρομένων πραγμάτων στρατεύεσθαι βούλει καὶ πολεμεῖν, ὡς τὰ αὐτὰ ἀνύσων ἐκείνοις τοῖς οὐδενὶ τούτων ἐμπεπλεγμένοις, καὶ πλείονος ἀπολαύσων διὰ τοῦτο θαύματος, νῦν μὲν ἵσως καὶ τῦφον ἥμιν ἐγκαλέσεις πολὺν, ἀν εἰπωμενότιού δυνατόν σε πρὸς τὴν αὐτὴν ἐκείνοις φθάσαι κορυφήν· τὸ δὲ τέλος καὶ ὁ τῶν στεφάνων καιρὸς τότε σε πείσει καλῶς, διὰ πολλῷ βέλτιον εἰςφάλεια φιλοτιμίας κενῆς, καὶ κρείττον τῷ Χριστῷ πείθεσθαι, ή τῇ τῶν οἰκείων [305] ματαιότητι λογισμῶν. Ό μὲν γάρ Χριστὸς οὐδὲ τὸ τοῖς οἰκείοις ἀποτάξασθαι πᾶσι πρὸς ἀρετὴν ἥμιν φησὶν ἀρκεῖν, ἀν μὴ καὶ ἥμᾶς αὐτοὺς μισήσωμεν· σὺ δὲ πᾶσι τούτοις φυρόμενος ἔφης δύνασθαι περιγενέσθαι. 'Αλλ', ὅπερ ἔφην, τότε εἰση καλῶς, δισον πρὸς ἀρετὴν ἐμπόδιον γυνὴ καὶ γυναικὸς φροντίδες.

ΜΓ'. Πῶς οὖν, φησὶ, βοηθὸν αὐτὴν ἐκάλεσε τὴν ἐμποδίζουσαν; Ποιήσωμεν γάρ αὐτῷ, φησὶ. βοηθὸν κατ' αὐτὸν. Καγὼ δέ σε ἐρήσομαι, πῶς βοηθὸς ἡ τοσαύτης ἀποστερήσασα τὸν ἄνδρα ἀσφαλείας, καὶ τῆς θαυμαστῆς μὲν ἐκείνης ἐκβαλοῦσα διαγωγῆς τῆς ἐν τῷ παραδείσῳ, εἰς δὲ τὴν τοῦ παρόντος βίου ταραχὴν ἐμβαλοῦσα; ταῦτα γάρ οὐ μόνον οὐ βοηθοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπιβούλου. Ἀπὸ γάρ γυναικὸς, φησὶν, ἀρχὴν ἀμαρτίας, καὶ δι' αὐτὴν ἀποθνήσκομεν πάντες.

^a Reg. δυσκάθετος.

^b Reg. λόγος πρὸς ταῦτα ἄπαντα ἀπέρ αὐτοῖς διεξέλθομεν.

^c Reg. εἰ Savil. βελτίων.

Καὶ δι μακάριος δὲ Παῦλος, 'Ἄδαμ, φησὶν, οὐκ ἡ πατηθη· ή δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονε. Πῶς οὖν βοηθὸς ἡ τῷ θανάτῳ τὸν ἄνδρα ὑποτάξασα; πῶς βοηθὸς δι' ἥς οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ, μᾶλλον δὲ πάντες οἱ τὴν γῆν κατοικοῦντες τότε, ἀμαθηρίοις καὶ πετεινοῖς καὶ τοῖς ἄλλοις ἀπασι ζώοις κατακλυσθέντες ἀπώλοντο; Οὐχ αὕτη τὸν δίκαιον Ἰών ἐμελλεν ἀπολλύναι, εἰ μὴ σφόδρα ἐκεῖνος ἦν ἀνήρ; οὐχ αὕτη τὸν Σεμψῶν ἀπώλεσεν; οὐ τὸ πάν 'Εβραίων γένος αὐτὴ τελεσθῆναι τῷ Βεελφεγῷρ καὶ ταῖς συγγενιγαῖς κατακοπῆναι χερσὶ παρεσκεύασε; Τὸν δὲ Ἀχαΐδι τίς μάλιστα τῷ διαβόλῳ παρέδωκε, καὶ πρὸ τούτου τὸν Σολομῶντα μετὰ τὴν πολλὴν ἐκείνην σφίαν καὶ εὐδοκίμησιν; Οὐ μέχρι καὶ νῦν πολλὰ τοὺς ἄνδρας τοὺς ἔαυτῶν ἀναπείθουσι προσκρούειν τῷ Θεῷ; οὐ διὰ τοῦτο φησὶν δ σοφὸς ἐκεῖνος ἀνήρ· Μικρὰ πᾶσα κακία πρὸς κακλαρ γυναικός; Πῶς οὖν, φησὶν, εἰπεν αὕτῃ δ Θεὸς, Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν δμοιον αὐτῷ; οὐδὲ γάρ ψεύδεται δ Θεός. Οὐδὲ ἐγὼ τοῦτο διέποιμι· ἀπαγε· ἀλλ' ἐγένετο μὲν ἐπὶ τοῦτο καὶ διὰ τοῦτο, οὐχ τῇ θελήσε δὲ μεῖναι ἐπὶ τῆς οἰκείας ἀξίας, καθάπερ οὖν οὐδὲ δ ταύτης ἀνήρ. Καὶ γάρ ἐκείνον δ Θεὸς ἐποίησε κατ' εἰκόνα καὶ δμοίωσιν τὴν ἔαυτοῦ· Ποιήσωμεν γάρ, φησὶν, ἀνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' δμοίωσιν ἡμετέραν, ὥσπερ οὖν εἰπε, Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν· γενόμενος δὲ ἀμφότερος εὐθέως ἀπώλεσεν. Οὗτε γάρ τὸ καθ' ὁροίων δ ἐφύλαξε (πῶς γάρ, ἐνδοὺς ἐπιθυμίᾳ ἀτόπῳ, καὶ ἀπάτῃ ἀλούς, καὶ μὴ κρατήσας ἥδοντίς), τό τε κατ' εἰκόνα καὶ ἄκοντος ἀφηρέθη λοιπόν· οὐ γάρ μικρὸν αὐτοῦ τῆς ἀρχῆς δ Θεὸς ὑπετέμετο μέρος, τὸν φοβερὸν ἀπασι καθάπερ δεσπότην, ὥσπερ οἰκέτην ἀγνώμονα μετὰ τὸ προσκροῦσαι τῷ δεσπότῃ, τοῖς δμοδούλοις ποιήσαις εὐκαταφρόνητον. Παρὰ μὲν γάρ τὴν ἀρχὴν καὶ τοῖς Θηρίοις πᾶσιν ἐπίφοδος ἦν· πάντα γάρ πρὸς αὐτὸν ἥγαγεν δ Θεὸς, καὶ οὐδὲν αὐτῷ λυμήνασθαι οὐδὲ ἐπιβουλεῦσαι ἐτόλμησεν· ἐώρα γάρ ἐν αὐτῷ λάμπουσαν τὴν εἰκόνα τὴν βασιλικήν· ἐπειδὴ δὲ τοὺς χαρακτῆρας ἐκείνους ἡμαύρωσε διὰ τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτὸν ἐκείνης κατήγαγεν. "Ωσπερ οὖν τὸ μὴ πάντων αὐτὸν ἀρχειν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' ἐνια καὶ τρέμειν καὶ δεδοικέναι, οὐ ψευδῆ ποιεῖ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπόφασιν τὴν λέγουσαν, Καὶ ἀρχέτωσαν τῷ θηρῶν τῆς γῆς (οὐ γάρ παρὰ τὸν δεδωκότα, ἀλλὰ παρὰ τὸν εἰληφότα δ τῆς ἐξουσίας ἀκρωτηριασμὸς γέγονεν)· οὐτας οὐδὲ αἱ παρὰ τῶν γυναικῶν ἐπιβουλαὶ εἰς τὸν ἄνδρας γινόμεναι; [306] ἐκείνων τῷ λόγῳ λυμαίνονται τῷ λέγοντι, Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτὸν· ἐγένετο μὲν γάρ εἰς τοῦτο, οὐχ ἔμεινε δὲ ἐν τούτῳ. Χωρὶς δὲ τούτου κάκεινο ἔστιν εἰπεῖν, διὰ καὶ πρὸς τὴν τοῦ παρόντος βίου σύστασιν, καὶ πρὸς παιδῶν γονήν, καὶ πρὸς φυσικὴν ἐπιθυμίαν τὴν βοήθειαν ἐπιδείχνυται τὴν αὐτῆς· δταν δὲ μηκέτι καιρὸς ἥ τοῦ παρόντος βίου, μηδὲ παιδοποίας, μηδὲ ἐπιθυμίας, τί μάτην μνημονεύεις ἐνταῦθα βοηθοῦ; Τὴν γάρ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις συλλαμβάνειν δυναμένην μόνον, ταύτην διὰ τις ἐν τοῖς μεγάλοις ἐπάγηται συνεργὸν, οὐ μόνον οὐδὲν λύνησεν, ἀλλὰ καὶ συνεπόδισεν αὐτὸν ταῖς φροντίσι.

ΜΖ'. Τί οὖν ἐροῦμεν τῷ Παύλῳ, φησὶ, λέγοντι, Τί οἴδας, γύραι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; καὶ τὴν βοήθειαν αὐτῆς ἀναγκαῖαν καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς ἀποφαίνοντι; Καὶ ἐγὼ τοῦτο συνομολογῶ. Οὐδὲ γάρ

^d Savil. τὸ κατ' εἰκόνα, οὔτε τὸ καθ' ἐν.

^e Reg. συμβαλέσθαι. Αἱσι συλλαμβάνειν.

^f Reg. εἰ Savil. in marg. τί οὖν ἀντεῖ σῆμα.

αὐτὴν παντελῶς ἐκκόπτω τῆς ἐν τοῖς πνευματικοῖς συμμιαχίαις· μή γένοιτο· ἀλλὰ τότε φημὶ ταῦτα αὐτὴν κατορθοῦν, δταν μὴ τὰ τοῦ γάμου πράττῃ, ἀλλὰ μένουσα τῇ φύσει γυνὴ πρὸς τὴν τῶν μακαρίων ἀνδρῶν ἀρετὴν διαβαίνῃ. Οὐ γάρ καλλωπιζομένη, οὐδὲ τρυφῶτα, οὐδὲ προσόδους ἀπαιτοῦσα· τὸν δινόρα γηρυμάτων, οὐδὲ πολυτελῆς γινομένη καὶ δαπανηρὰ, οὗτως αὐτὸν δυνήσεται ἐπαγαγέσθαι· ἀλλ' δταν ἀνωτέρω γενομένη πάντων τῶν παρόντων πραγμάτων, καὶ τὸν ἀποστολικὸν ἐν ἑαυτῇ χαρακτηρίζασα βίον, πολλὴν μὲν τὴν ἐπιείκειαν, πολλὴν δὲ τὴν κοσμιότητα, πολλὴν δὲ τὴν τῶν χρημάτων ὑπεροφίαν καὶ τὴν ἀνεξικκίαν ἐπιδειχνύηται, τότε αὐτὸν δυνήσεται ἐλεῖν· δταν λέγῃ, "Ἐχοτες δὲ τροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα· δταν διὰ τῶν ἔργων ταῦτα φιλοσοφῇ, καὶ τοῦ σωματικοῦ θανάτου καταγελῶτα, μηδὲν εἶναι λέγῃ τὴν παροῦσαν ζωὴν· δταν πᾶσαν τοῦ βίου τούτου τὴν δόξαν κατὰ τὸν προφήτην δινθος εἶναι χόρτου νομίζῃ. Οὐκ ἄρα τῷ συνείναι καθάπερ γυνὴ, τούτῳ σῶσαι· τὸν δινόρα δυνήσεται, ἀλλὰ τῷ τὸν εὐαγγελικὸν ἐπιδείκνυσθαι βίον· ἐπεὶ καὶ γάμου χωρὶς ἐποίησαν τοῦτο πολλαὶ τυναικεῖς. Ή γάρ Πρίσκιλλα τὸν Ἀπολλώ προσλαβομένη, φησὶ, πρὸς πᾶσαν ἔχειραγώγησε τῆς ἀληθείας τὴν φύσην. Εἰ δὲ νῦν τοῦτο οὐκ ἐφείται, ἀλλ' ἐπὶ τῶν γυναικῶν τὴν αὐτὴν ἔνεστιν ἐπιδείξασθαι σπουδὴν, καὶ τὸ αὐτὸν κέρδος καρπώσασθαι· καὶ γάρ, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, οὐδὲ ἐκείνη, διὰ τὴν γυνὴ εἶναι, τὸν δινόρα ἐφέλκεται· ἐπεὶ οὐδὲν ἀν ἐκώλυσε μηδένα τῶν ἔχοντων γυναικαὶ πιστὴν ἀπιστον μένειν, εἰ γε ἡ συνουσία καὶ τὸ συνοικεῖν τὸ πρᾶγμα κατώρθου. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦτο, οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ τὸ πολλὴν ἐπιδείκνυσθαι τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ὑπομονὴν, καὶ τῶν τοῦ γάμου περιστάσεων καταγελᾶν, καὶ τοῦτο ἔργον τιθεσθαι διηγεκῶς, τοῦτό ἔστι τὸ ποιοῦν τὴν τοῦ συνοικοῦντος σωθῆναι ψυχήν· ὡς ἐὰν ἐπιμένῃ τὰ τῶν γυναικῶν ἐπιζητοῦσα, οὐ μόνον οὐδὲν αὐτὸν ὄντην, ἀλλὰ καὶ κατέβλαψεν. "Οτι δὲ καὶ οὕτω τῶν σφόδρα δυσκόλων τὸ πρᾶγμά ἔστιν, ἀκουσον τί φησι· Τί [307] γάρ οἰδας, γύναι, εἰ τὸν ἀνδρα σώσαις; Τούτῳ δὲ τῷ τρόπῳ τῆς ἐρωτήσεως κεχρῆσθαι ἐπὶ τῶν παραδεῖσας συμβίσινόντων εἰώθαμεν. Τί δὲ μετὰ ταῦτα φησὶ; Δέδεσαι γυναικί; μὴ ζήτει λύσιν· Λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζήτει γυναικα. "Ορᾶς πῶς συνεχῶς ποιεῖται τὰς μεταβάσεις, καὶ πολλὴν καὶ δι' διου· τῆς παραινέσεως ἐκατέρας τὴν μίξιν; "Ωσπερ γάρ ἐν τοῖς περὶ τοῦ γάμου λόγοις καὶ τοὺς τῆς ἐγχρατείας ἐνέβαλε, μεταξὺ διεγείρων τὸν ἀκροατὴν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα τοὺς περὶ τοῦ γάμου λόγους πάλιν ἐντίθησι, διαναπαύων αὐτόν. "Ηρέστο ἀπὸ τῆς παρενίας, καὶ πρὶν τι περὶ αὐτῆς εἰπεῖν, εὐθέως ἐπὶ τὸν ὑπὲρ τοῦ γάμου λόγον κατέφυγε· τὸ γάρ, "Ἐπιταγὴν οὐκ ἔχω, τὸν γάμον· συγχωροῦντός ἔστι καὶ εἰσάγοντος. Εἴτε ἐπὶ τὴν παρθενίαν ἐλθὼν, καὶ εἰπὼν, ὅτι Νομίζω τοῦτο παῖδες ὑπάρχειν, ἐπειδὴ εἰδέν δτι συνεχῶς αὐτῆς· τὸ δνομα λεγόμενον τῇ λειτητῇ τῆς ἀκοῆς πολλὴν ἐμποιεῖ τὴν τραχύτητα, οὐ τιθησιν κύτῳ πυκνῶς, ἀλλὰ καίτοι αἰτίαν ίκανὴν παραμυθίσασθαι τοὺς ὑπὲρ αὐτῆς πόνους εἰπὼν, τὴν ἐνεστῶσαν ἀνάγκην λέγω, οὐδὲ οὕτως ἐθάρρησε πάλιν παρθενίαν εἰπεῖν, ἀλλὰ τί; Καλὸν ἀνθρώπῳ τὸ οὕτως εἶναι. Καὶ οὐδὲ ἐπεξέρχεται τῷ λόγῳ, ἀλλὰ διατεμῶν

^a Sic e Savilio rescriptimus pro ἐξαγαγέσθαι. Reg. ἐπαγεῖσθαι. Edit.

^b Reg. οὐ γάρ παρὰ τὸ συνεῖναι καθάπερ γυνὴ τοῦ σῶσαι.

^c 'Αλλ' deest in Reg.

^d Sic Savil., vulg. δι' διογου. Edit.

^e Τὸν γάμον deest in Reg.

αὐτὸν καὶ διαχόψας πρὶν φανῆναι σκληρὸν, τοὺς περὶ τοῦ γάμου πάλιν ἐνέβαλε λόγους· Δέδεσαι γυναικί; λέγων, μὴ ζήτει λύσιν. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἔστι, μηδὲ ταῦτην ἐνταῦθα κατασκευάσαι τὴν παραμυθίαν ἐδούλετο, περιττὸν ὑπὲρ παρθενίας συμβουλεύοντα περὶ γάμου φιλοσοφεῖν. Είτε πάλιν ἐπὶ τὴν παρθενίαν μεθίσταται· καὶ οὐδὲ νῦν αὐτὴν τῇ κυρίᾳ προσηγορίᾳ καλεῖ, ἀλλὰ τί; Λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζήτει γυναικα. Ἀλλὰ μὴ δείσῃς· οὐκ ἀπεφήνατο, οὐδὲ ἐνομοθέτησεν· ὁ γάρ περὶ τοῦ γάμου λόγος πάλιν ἔγγυς ἔστηκε, τοῦτον τὸν φόδον ἀνιείς, καὶ λέγων· Ἐάρ δὲ καὶ γῆμης, οὐχ ἦμαρτες. Ἀλλὰ μηδὲ γῦν ἀναπέσῃς· πάλιν γάρ σε ἐπὶ τὴν παρθενίαν ἔλκει. Καὶ τοῦτο δὲ λόγος αὐτῷ βούλεται, διδάσκων πολλὴν τῇ σαρκὶ θλῖψιν ὑπομένειν τοὺς τῷ γάμῳ προσέχοντας. Καθάπερ γάρ οἱ τῶν ιατρῶν δριστοί καὶ προσηγεῖς φάρμακον πικρὸν, ή τομήν, ή καῦσιν, ή τι τῶν τοιούτων προσάγειν μέλλοντες, οὐχ ἀθρόως τὸ πᾶν ἔργαζονται, ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ δόντες ἀναπνεῦσαι τῷ κάμνοντι, οὕτως δεῖ τὸ λειπόμενον προστιθέσαι· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ διακάριος Παῦλος οὐχ ἀνενδότως, οὐδὲ δι' διου, οὐδὲ ἐφεῆς τὴν περὶ τῆς παρθενίας ὑφῆς συμβουλὴν, ἀλλὰ διαχόπτων αὐτὴν συνεχῶς τοῖς περὶ τοῦ γάμου λόγοις, καὶ ταύτης τὸ σφοδρότερον ὑποκλέπτων, προστηνῇ τε καὶ εύπαράδεκτον τὸν λόγον ἐποίησεν. Ἡ μὲν οὖν ποικίλη μίξις τῶν λόγων διὰ τοῦτο γεγένηται. "Αξιον δὲ καὶ αὐτὰ λοιπὸν ἔξατάσαι τὰ δρήματα· Δέδεσαι γυναικί; φησὶ, μὴ ζήτει λύσιν. Τοῦτο οὐχ οὕτω συμβουλεύοντός ἔστιν, ὡς τὸ διπορον δειχνύντος καὶ διδεξόδευτον τοῦ δεσμοῦ. Τίνος δὲ ἔνεκεν οὐχ εἶπεν· "Ἐχεις γυναικα; μὴ καταλίπῃς αὐτὴν· συνοικεῖς; μὴ διαυτῆς· ἀλλὰ δεσμὸν τὴν συζυγίαν ἐκάλεσε; Τὸ φορτικὸν ἐνταῦθα τοῦ πράγματος ἐνδειχνύμενως. [308] Ἐπειδὴ γάρ ὡς ἐπὶ δρᾶστον τὸν γάμον ἀπάντες τρέχουσι, δειχνύσιν δὲ τῶν δεδεμένων οἱ γεγαμηκότες οὐδὲν διαφέρουσι. Κάνταῦθα· γάρ διπουπερ διελκύσῃ θάτερος, ἀνάγκη καὶ τὸν ἔτερον ἐπεσθαίς, ή διαστασιάζοντα καὶ τὸν ἔτερον συναπολέσθαι ἐκείνων. Τί οὖν, ἐὰν δὲ ἀνήρ καταφερτὸς ή ή, φησὶν, ἐγὼ δὲ ἐγχρατεύεσθαι βούλωμαι; Ἀνάγκη σε ἐκείνῳ ἐπεσθαι. Καὶ γάρ μὴ βουλομένην σε τοῦτο ποιεῖν ή ήδεια τοῦ γάμου περιτεθεῖσα ἀλυσίς καθέλκει καὶ ἐπιτράπται πρὸς τὸν συνδεθέντα σοι τὴν ἀρχήν· καὶ ἀντιπέστης καὶ διακόψης, οὐ μόνον οὐκ ἀπήλλαξε σαυτὴν τῶν δεσμῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τιμωρίαν ἐσχάτην ἐγένετο.

MH'. "Ηγάρ ἀκοντος ἐγχρατεύομένη τοῦ ἀνδρὸς οὐχ διεγείρων τὴν τοῦ γάμου παραμυθίαν μισθῶν ἀποστερεῖται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκείνου μοιχείας αὐτὴ τὸν λόγον ὑφέξει, καὶ τὰς εὐθύνας μᾶλλον ἐκείνου. Τί δήποτε; "Οτι αὐτὴ πρὸς τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς ἀσελγείας ὥθησε τῆς κατὰ νόμον ἀποστερήσασα μίξεως. Εἰ γάρ μήτε πρὸς διλόγον τοῦτο ποιεῖν ἐπιτέτραπται ἀκοντος ἐκείνου, τίνα δὲ ἔχοι συγγνώμην ή διαπαντὸς αὐτῷ ταύτης ἀφελομένη τῆς παραμυθίας; Καὶ τί ταύτης, φησὶ, τῆς ἀνάγκης καὶ τῆς ἐπηρείας βαρύτερον γένοιτ' ἄγ; Κάγω τοῦτο φημι. Τίνος ἔνεκεν ὑποδάλλεις τῇ ἀνάγκῃ σαυτὴν; τοῦτον γάρ τὸν λογισμὸν οὐ μετὰ τὸν γάμον, ἀλλὰ πρὸ τοῦ γάμου λαβεῖν ἐχρῆν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Παῦλος ὑστέραν τὴν ἀπὸ τοῦ δεσμοῦ θεὶς ἀνάγκην, τότε περὶ τῆς λύσεως διαλέγεται. Εἰπὼν γάρ, Δέδεσαι γυναικί; μὴ ζήτει λύσιν, τὸ τηνικαῦτα ἐπῆγαγε, λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζήτει γυναικα. Ποιεῖ δὲ τοῦτο, ἵνα σὺ πρότερον ἀκριβῶς ἐπισκεψά-

^f Reg. ἐξαίρηντος τὴν περὶ.

^g Reg. ει Sav. ad iudic. ὡς πρὸς ἐπέρχοντον πρᾶγμα τὸ γάμον ἀπαντεῖσθαι, διεκνυσθεῖν, ψυχὴ τελεῖον περιστερεῖσθαι.

^h Reg. κατωφερτός.

vum facies (1. Cor. 7. 16)? quiq[ue] ejus adjumentum etiam in spiritualibus necessarium censet? Et ego id confiteor: non enim eam ab omni spirituali adjumento excludo; minime vero; sed in eam præstare dico, non cum exercet ea quæ matrimonii sunt, sed cum muliebri sexu prædicta, ad beatorum virorum virtutem evadit. Neque enim conta, delicata, pecunarios reditus a viro flagitans, prodiga, sumptuosa eum eripere queat, sed cum his rebus omnibus sublimior, apostolicam in se vitam exprimit, summam probitatem et modestiam, et pecuniarum contemptum, et tolerantiam demonstrans, ita eum demum expugnare poterit: cum dicet: *Alimenta atque tegumenta habentes, iis contenti sumus* (1. Tim. 6. 8): cum hæc rebus ipsis meditatur, ac corporalem mortem irridens, vitam hanc præsentem nihil esse dicit: cum omnem vitæ hujus gloriam secundum prophetam fœni florem existimat (Isai. 40. 7). Non igitur quæ mulierbiter cum viro consuescat, sic virum servare poterit, sed dum evangelicam vitam præstabat; hoc enim multæ etiam citra matrimonium fecerunt. Nam Priscilla, inquit (Act. 18), ascitum Apollo per omnem veritatis viam deduxit. Quod si nunc non licet, at possunt interim erga mulieres idem studium præstare, eundemque fructum facere; nam quod jam dixi, neque illa quoniam conjux est, virum trahit. Alii qui nihil vetaret, neminem ex iis qui uxorem fidem habeant infidelem manere, si quidem consuetudo ac convictus rem effectam daret. At non ita res se habet; sed si multam philosophiam atque patientiam exhibeat, si conjugii calamitates derideat, atque id unum assidue negotium ducat, id vero est quod ejus cum quo habitat animum salvum præstet: sin persistat muliebria postulare, ei nocet magis quam prodest. Jam vero vel sic rem in primis difficultem esse, audi quid dicat: *Qui scis enim, mulier, si virum salvum facies?* quo interrogandi genere uti solemus in iis quæ insolenter accident. Quid vero post illa dicit? *Alligatus es uxori? noli querere solutionem; solutus es ab uxore? noli querere uxorem.* Vides, ut assiduas transitiones faciat, et frequens omnino utriusque cohortationis velut temperamentum? Nam ut de matrimonio disputationi de continentia sermonem interposuit, auditorem interim excitans: ita et hic tractacionem de matrimonio vicissim inserit, eum recreans. Exorsus a virginitate, antequam de ea aliquid dixisset, statim ad matrimonium recurrit: illud enim, *Præceptum non habeo, matrimonium permittentis et introducentis est.* Tum ubi ad virginitatem ventum est, dictumque, *Arbitror hoc bonum esse,* cum videret ejus nomen assidue usurpatum delicatis auribus multam acerbitudinem afferre, non identidem id repetit; quin explicata satis gravi causa ad ejus labores solandos, id est, instanti necessitate, ne sic quidem ausus est virginitatem iterum nominare; sed quid? *Bonum est homini sic esse.* Neque eam sententiam prosequitur, sed ea interrupta et incisa, priusquam

gravis videretur, de matrimonio rursus disserit his verbis: *Alligatus es uxori? noli querere solutionem* (1. Cor. 7. 27). Nam ni id esset, nisi id hie soiatum parare cogitaret, ineptum esset virginitatem consulentem de matrimonio philosophari. Deinde iterum ad virginitatem transit; ac ne nunc quidem proprio nomine appellat, sed quid? *Solutus es ab uxore? noli querere uxorem.* At enim ne vereare; non id censet atque sancit: prope est enim rursum de matrimonio sermo, terrorem eum solvens his verbis: *Quod si duxeris, non peccasti* (Ibid. v. 28). At nec jam concide; nam iterum te ad virginitatem trahit. Atque id est quod vult, docens, qui matrimonium ineant, eos multam in carne tribulationem sustinere. Ut enim optimi quique medici et benigni amaru[m] medicamentum aut sectionem aut ustulationem aut simile aliqd adhibituri, non continuo totum peragunt, sed data interim ægro respiratione, ita semper quod reliquum est adducunt: ad eundem modum et beatus Paulus virginitatis consilium non sine intermissione et perpetuo ac consequenter pertexuit, sed de matrimonio sententiis id assidue interrumpens, atque ita molestiae illius sensum eripiens, blandam ac plausibilem orationem reddidit. Ob id igitur varia sententiarum quasi miscella facta est. Sed operæ pretium porro est ipsa etiam verba indagare. *Alligatus es uxori?* inquit, *noli querere solutionem.* Hoc non tam consulentis est, quam vineuli tenacitatem ac firmitatem demonstrantis. Quamobrem autem non dixit, *Habes uxorem?* ne eam desere; cum illa conjunctus vivis, ne discede, sed vinculum conjugium vocavit? nimirum ut rei acerbitudinem hic ostenderet. Quoniam enim ad matrimonium ceu ad facilius vulgo concurrunt, conjuges declarat nihil a vincis differre; nam et hic quocumque alter trahat, alteri sequendum est, aut si pugnam moveat, cum eo una pereundum. Quid vero, inquit, si vir dissolutus sit, ego continens esse velim? Necesso est, ut tu illum sequaris; id enim ut vel nolens facias, jucunda matrimonii catena trahit, ad eumque cogit qui tecum initio devinctus est: sin obnitare ac te sejungas, et te vinculis non exsolves, et in extremum supplicium conjicies.

XLVIII. *Quæ invito viro continens sit, graviores quam is qui adulteret pœnas daturam.* — Etenim quæ invito viro continens est, non solum continentiae præmiis caret, sed illius etiam adulterium gravius quam ille luet ac plectetur. Quid ita? Quod eum legitimo coitu fraudatum, in lascivæ barathrum deturbarit. Nam si eo nolente nec minimum id facere permittitur, quæ venia digna sit quæ cum solatio hoc perpetuo privat? Et quid, inquit, ea necessitate ac miseria durius possit accidere? Et ego idem sentio. Cur te necessitat[i] subjici? enimvero eam rationem non post, sed ante matrimonium subductam oportebat. Itaque etiam Paulus proposita demum vineuli necessitate, de solutione sermocinatur: ei sententiæ, *Alligatus es uxori? noli querere solutionem,* illam subdens, *Solutus es ab uxore? ne quære uxorem.* Id autem facit, ut tute prius accurate perspecta ac cognita matrimonii vi facilius de cæ-

¹ Sic juxta Savil. in B., brevi intervallo. M.

² Vox, matrimonian, deest in Beg.

Sibatu orationem admittas. *Quod si duxisti, inquit, non peccasti; et si nupsit virgo, non peccavit.* Eu magni illius facinoris, matrimonii scilicet, exitum, ut non reus agaris, non ut admirationi habearis; id enim est virginitatis: cæterum conjugi satis sit audire, cum non peccasse. *Cur igitur, inquit, hortaris uxorem non querere?* Quod semel devincto, solvi nefas sit, quod in eo sit ingens miseria. Hoccine solum, quæso, ex virginitate quæstus faciam, ut miseras has effugiam? et quis virginitatem colere sustineat tantilla mercede? quis in tantum certamen descendere animum inducat, tantorum sudorum hoc solum præmium capturus?

XLIX. *Cur ab hujus vitæ jucundis ad virginitatem instiget.*— Quid dicis? cum me ad pugnare cum dæmonibus provocas. *Nec enim nobis lucta est adversus sanguinem et carnem (Ephes. 6. 12),* cum naturæ furori obsistere jubes, cum carne et sanguine constitutam incorporeis Virtutibus paria præstare hortaris, terrena memorias bona, dicisque nos matrimonii miseras non laturas? Nam cur non sic ait: *Quod si nupserit virgo, non peccavit, sed virginitatis coronis se privavit, magnis illis et arcanis bonis?* *Cur non præmia, quæ post certamen eas maneant, recensuit, ut in occursum prodeant sposo, ut splendidas lucernas habiture sint, ut summa cum gloria ac fiducia Regem in thalamum comitentur, ut omnium proxime ejus solio et regiis toris effulgeant?* Sed de his ne levissime quidem meminit; vitæque miseriaram vacuitatem sursum deorsumque jactat. *Arbitror, inquit, id bonum esse:* ac dicere negligens, propter futura bona, ait, *Propter instantem necessitatem.* Deinde rursum eo dito, *Quod si nupserit virgo, non peccavit, cælestibus præmiis, quibus se privarit, silentio præteritis, Tribulationem, inquit, carnis habebunt hujusmodi.* Neque id hactenus solum, sed ad finem usque facit, et omissa ejus a futuris bonis commendatione, iterum ad eamdem causam confudit, *Tempus breve est, inquiens;* ejusque loco, *Volo vos in celo resplendere, et nuptis multo illustriores haberi, rursum hæret inquiens,* *Volo autem vos sine sollicitudine esse.* Neque id hic solum facit, sed etiam quo loco ei de injuriis ferendis sermo est, eamdem consilii viam iniit. Nam cum dixisset, *Si esurit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi (Rom. 12. 20):* qui rem tantam imperaret, contraque naturæ necessitatem nisi juberet, ac cuan rogo tam intolerabili decertare, ubi ad mercedem ventum est, de celo ac cælestibus silentium; tantum ejus a quo Iesus sis damno remunerationem definit: *Id enim faciens, inquit, carbones ignis in ejus caput congeris (Ibid.).* Quid igitur eo solatii genere usus est? Non inscitia neque ignarus quemadmodum afficiendus atque induceendus sit auditor, sed quod maximè omnium mortalium hac virtute præditus esset, persuadendi, inquam. Unde id appareat? Ex iis quæ disserit. Qui, et quomodo? Corinthiis loquebatur; prius enim hoc de virginitate expediemus; Corinthiis, inquam, apud quos statuerat nihil scire, nisi Jēsum Christum, et eum crucifixum (1. Cor. 2. 2); quos ut spirituales alloqui non potuerat, et quod carnales es-

sent adhuc, laete aluerat; quibus etiam cum hæc scriberet, hæc vitio dabat, *Sed ne nunc quidem potestis; adhuc enim carnales estis, et secundum hominem ambulatis (1. Cor. 3. 2).* Ideo a rebus terrenis, aspercebilibus ac sensibilibus, eos et ad virginitatem instigat, et a matrimonio abducit: quod probe sciret, dejectos atque pronos et in terram adhuc inclinatos terrenis rebus magis cieri ac pellici. Quid est enim, quæso, quod homines quidem rustici ac pingues tum parvis, tem magnis in rebus secure Deum et jurant et pejerant; in capite vero filiorum jurare numquam animum inducant? cumque et perjurium et supplicium loc illud longe gravius sit, tamen hoc quam illo jurando magis continentur. Atqui ad pauperes juvandos non perinde sermonibus de regno excitantur, etsi frequenter audiant, atque spe consequendi in præsenti vita sibi aut liberis boni. Itaque tum maxime in his adjumentis ambitiosi sunt, ubi ex diurno morbo convaluerint, ubi periculum effugerint, ubi magistratum aliquem et imperium nacti sint; planeque in multo plures iis, quæ ante pedes sint, magis incitari deprehendas. Hæc namque et in secundis vehementius extimulant, et in adversis terrent acris, quod horum sensum propinquorem habeant. Quare et cum Corinthiis sic disseruit, et Romanos a rebus præsentibus ad injuriæ patientiam exercuit. Anima enim infirma lacessita, non tam facile iræ venenum remittit, si de regno audiat, atque in spem veniat remotam, quam si ejus qui injuriam dederit ultionem exspectet. Itaque volens injuriarum recordationis radicem convellere, atque iram amovere, quod efficacius erat ad eum qui Iesus esset solandum profert, non ut eum repositis in futuro tempore præmiis fraudaret, sed ut quoque modo in philosophiae viam induceret atque ad reconciliationem ostium aperiret. Nam in omni præclara functione initium facere difficultatum est; post ingressum ea non æque est laboriosa. At non Dominus noster Jesus Christus idem facit, nec cum de virginitate, nec cum de injuriis ferendis disputat; sed illic cæleste regnum proponit; *Sunt enim, inquit, eunuchi, qui scipios propter regnum cælorum castrarunt (Matth. 19. 12):* cum vero pro hostiis precari monet, nec detrimens corum qui læserint, nec igneorum carbonum meminit, sed ea omnia pusillanimis ac miseris dicenda mittens, ipse eos majoribus præmiis invitat. Quibusnam? *Ut similes sitis,* inquit, *Patris vestri qui in cælis est (Matth. 5. 45).* Vide quantum præmium; nam auditores erant Petrus, Jacobus, Joannes, ceteraque apostolorum turba; itaque eos spiritualibus præmiis allicit. Atque idem et Paulus fecisset, si cum ejusmodi tractasset; sed qui cum Corinthiis ageret, adhuc radiis affectis, jam inde eis laborum fructum proponit, quo virtutis negotium promptius inirent. Neque aliam ob causam Deus Iudeis (Deut. 28), omissa cælestis regni pollicitatione, terrena bona largiebatur, et pro seculeribus non gehennam, sed ævi hujus calamitates, pestem, famem, morbos, bella, exsilium, reliquaque similia comminabatur, his enim carnalieres magis continetur ac

μενος καὶ καταμαθίων τὴν ἀπὸ τῆς συζυγίας βίᾳν εὐ-
κολώτερον τὸν περὶ τῆς ἡμαρτίας δέξῃ λόγον. Ἐὰν δὲ καὶ
γήμης, φησιν, οὐχ ἡμαρτεῖς· καὶ ἐὰν γήμη η̄ παρθέ-
νος, οὐχ ἡμαρτεῖν. Ἰδοὺ τὸ μέγα τοῦ γάμου κατόρθωμα
ποῦ τελευτᾶ· εἰς τὸ μὴ ἐγχληθῆναι, οὐχ εἰς τὸ θαυμα-
σθῆναι· τοῦτο γάρ τῆς παρθενίας ἔστιν, δὲ γεγαμηκώς
ἀρκεῖσθαι ἀκούων ὅτι οὐχ ἡμαρτεῖ. Τίνος οὖν ἔνεκεν παρ-
αινεῖς, φησὶ, μὴ ζητεῖν γυναῖκα; "Οτι δεθέντα καθάπαξ
λυθῆναι οὐχ ἔνι, ὅτι πολλὴν ἔχει τὸ πρᾶγμα τὴν θλίψιν.
Τοῦτο οὖν, εἰπέ μοι, κερδανοῦμεν ἀπὸ τῆς παρθενίας
μόνον τὸ τὴν ἐνθάδε θλίψιν διαφυγεῖν; καὶ τίς ἀνέξεται
παρθενεύειν ἐπὶ τοιούτοις μισθοῖς; τίς δὲ ἀνέξετο εἰς
τοσοῦτον καθεῖναι ἢ ἀγῶνα, μέλλων τοσούτων ἰδρώτων
ταύτην μόνην ἀπολαμβάνειν τὴν ἀμοιβὴν:

ΜΘ. Τί λέγεις; πρὸς δαίμονάς με μάχεσθαι καλῶν (Οὐ γάρ ἔστιν ήμιτιν η̄ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα), πρὸς μα-
νίαν φύσεως ἔστάναι προτρέπων, μετὰ σαρκὸς καὶ αἷματος
ίσα· ταῖς ἀσωμάτοις δυνάμεσι κατορθῶσαι παρακαλῶν,
τῶν ἐν τῇ γῇ μέμνησαι καλῶν, καὶ δὲ θλίψιν οὐχ ἔξο-
μεν τὴν ἀπὸ τῶν γάμων: Διὰ τὸ γάρ οὐχ οὔτως εἶπεν·
Ἐὰν δὲ καὶ γήμη η̄ παρθένος, οὐχ ἡμαρτεῖ, τῶν δὲ ἀπὸ
τῆς παρθενίας ἔστηκεν. ἀπεστέρησε τεφράνων, τῶν μεγά-
λων καὶ ἀπορθῆτων δωρεῶν: Διὰτί μὴ διηγήσατο τὰ μετὰ
τὴν ἀθλησιν ἀνταῖς ἀποχείμενα καλά, πῶς εἰς ἀπάν-
τησιν ἔρχονται τοῦ Νυμφίου, πῶς φαιδρὰς ἔξουσι τὰς
λαμπάδας, πῶς μετὰ δόξης πολλῆς καὶ παρθενίας εἰς
ἔκσινον συνεισέρχονται τὸν νυμφῶνα τῷ βασιλεῖ. πῶς μά-
λιστα [309] πάντων πλησίον ἔκεινου τοῦ θρόνου καὶ τῶν
παστάδων λάμπουσι τῶν βασιλικῶν; Ἀλλὰ τούτων μὲν
οὐδὲ βραχεῖαν μνήμην πεποίηται, ἀνω δὲ καὶ κάτω τῆς
ἀπαλλαγῆς τῶν ἐν τῷ βίῳ μνημονεύει δυσχερῶν. Νομίζω
τοῦτο, φησὶ, καὶ δὲ ψηφίζειν· καὶ ἀφεῖς εἰπεῖν, Διὰ
τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ, λέγει, Διὰ τὴν ἑρεστῶσαν ἀράρ-
την. Εἴτα πάλιν εἰπών· Ἐὰν δὲ καὶ γήμη η̄ παρθένος,
οὐχ ἡμαρτεῖς· καὶ σιωπήσας τὰς ἐν τοῖς οὐρανοῖς δωρεάς,
ῶν ἔστηκεν ἀπεστέρησε, Θλίψις, φησὶ, τῇ σαρκὶ ἔξουσιν
οἱ τοιοῦτοι. Καὶ οὐ μέχρι τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔως
τέλους τοῦτο ποιεῖ, καὶ παρεῖς ἐπέδραι τὸ πρᾶγμα ἀπὸ
τῶν μελλόντων ἀγαθῶν, πάλιν δὲ ἐπὶ τὴν αὐτὴν αἵτιαν
καταφεύγει. Ὁ καιρὸς συνεσταλμένος ἔστι. λέγων· καὶ
ἀντὶ τοῦ εἰπεῖν, Θέλω ὑμᾶς ἀστράψαι ἐν τοῖς οὐρανοῖς,
καὶ πολλῷ λαμπροτέρους δειχθῆναι τῶν γεγαμηκότων,
πάλιν ἐνταῦθα ἔχεται λέγων, Θέλω δέ ὑμᾶς ἀμερύμνους
εἰται. Οὐκ ἔνταῦθα δὲ μόνον τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ περὶ
ἀνεξικακίας διπλεγόμενος ἐπὶ τὴν αὐτὴν τῆς συμβουλῆς
ἡλθεν δόδον. Εἴπων γάρ διειπεῖ, Ἐὰν πεινᾷς δὲ ἔχθρος σου,
ψώμιζες αὐτόν· ἐὰν διψᾷς, πότιζε αὐτόν· καὶ πρᾶγμα το-
σοῦτον ἐπιτάξας, καὶ τῆς φύσεως βιάσασθαι τὴν ἀνάγκην
κελεύσας, καὶ πρὸς οὔτως ἀφόρητον παρατάξασθαι πυράν,
ἐν τοῖς περὶ τῶν μισθῶν λόγοις σιωπήσας τὸν οὐρανὸν,
καὶ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ἐν τῇ τοῦ λελυπηκότος βλάβῃ τὴν
ἀντίδοσιν ἴστησαι· Τοῦτο γάρ, φησὶ, ποιῶν, ἀνθρακας
πυρὸς σωρεύεις ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Τίνος οὖν ἔνεκεν
τούτῳ τῆς παρακλήσεως κέχρηται τῷ τρόπῳ; Οὐ δι-
δυνοιαν, οὐδὲ διὰ τὸ μὴ εἰδέναι πῶς ἀν τις ἐπαγάγοιτο
καὶ πειστεῖς τὸν φυραστὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μάλιστα πάν-
των ἀνθρώπων ταύτην κατωρθώκεναι τὴν ἀρετὴν, τὴν τοῦ
πειθεῖν λέγων· Τοῦτο πόθεν δῆλον; Ἀπὸ τῶν εἰρημένων
αὐτῷ. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Κορινθίοις διελέγετο (πρό-
τερον γάρ ὑπὲρ τῶν περὶ παρθενίας αὐτῷ διειλεγμένων
ἔροῦμεν); Κορινθίοις, ἐν οἷς ἔχριν μηδὲν εἰδέναι, εἰ μὴ
Τῆσον Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἔσταυρωμένον· οἵσις οὐχ ἡδυ-
θαυμαστωθῆναι Reg. Mox idem ἀρχεῖται.

ἢ Κατιέναι Reg. Ibid. idem ἰδρώτων γέμοντα εἰ ταύτην ἀπο-
λαμβάνει τὴν ἀμοιβὴν.

^c Reg. μετὰ τὴν ἀθανασίαν. Mox idem ἀπάντησιν τὰς λαμπάδας
λαζούσται μετὰ δόξης πολλῆς καὶ παρθησίας συνεισέρχονται εἰς τόν.

^d Reg. καὶ οὐ παρεισάγει τὸ... ἀλλὰ πάλιν.

^e Ἀλλά τοῦτο deest in Reg.

γῆθη λαῖται ὡς πνευμα· τοῖς, καὶ διὰ τὸ σαρκικούς εἶναι
ἔτι γάλα ἐπότιζεν· οὓς καὶ ὅτε ταῦτα ἐπέστελλεν ἐνεκάλει.
λέγων· Ἄλλ' οὐδὲ ἔτι τοῦ δύτασθε· ἔτι γάρ οἱ σαρκικοὶ
ἐστε, καὶ κατὰ ἀνθρωπον περιπατεῖτε. Διὰ τοῦτο ἀπὸ
τῶν ἐν τῇ γῇ γῇ πραγμάτων, ἀπὸ τῶν δοωμένων, ἀπὸ τῶν
αισθητῶν, καὶ προτρέπει εἰς παρθενίαν αὐτοὺς, καὶ
ἀπάγει τὸν γάμον. Συνεῖδε γάρ τοῦτο καλῶς, ὅτι τοὺς
ταπεινοὺς καὶ χρυσαιπετεῖς καὶ πρὸς τὴν γῆν ἔτι κύ-
πτοντας ἀπὸ τῶν ἐν τῇ γῇ γῇ μᾶλλον ἐφελκύσαιτο ἂν τις
καὶ προτρέψει. Διὰ τὸ γάρ, εἰπέ μοι, πολλοὶ τῶν
ἀγροικότερον ἔτι καὶ παχύτερον διακειμένων τὸν μὲν
θεὸν καὶ ἐπὶ μικροῖς καὶ ἐπὶ μεγάλοις καὶ δμγύουσι καὶ
ἐπιορκοῦσιν ἀδεῶς, ἐπὶ δὲ τῆς τῶν παῖδων κεφαλῆς οὐδὲ
ἄν διέσαι ἔλοιντο τὴν ἀρχήν; καίτοι γε καὶ η̄ ἐπιορκία
καὶ ἡ κόλαπις πολλῷ μείζων ταύτης ἔκεινη· ἀλλ' ὅμως
τούτῳ μᾶλλον η̄ ἔκεινη τῷ δρκῷ κατέχονται. Καὶ πρὸς
τὸ βοηθῆσαι δὲ πένησιν οὐχ οὕτως αὐτοὺς οἱ τῆς βασι-
λείας διεγέρουσι λόγοι, καίτοι γε συνεχῶς ἐνηχούμενοι,
ὡς τὸ χρηστὸν ἐλπίσαι τι κατὰ τὸν παρόντα βίον η̄ ὑπὲρ
παιδῶν η̄ ὑπὲρ ἔστων. Τότε γοῦν μάλιστα φιλότιμοι γί-
νονται περὶ τὰς [510] τοιαύτας ἐπικουρίας, ὅταν ἐκ
μάκρας ἀνενέγκωσι νόσου, ὅταν κίνδυνον διαφύγωσιν,
ὅταν δυναστείας τινὸς ἐπιτύχωσι καὶ ἀρχῆς· καὶ δλως
τοὺς πλείονας τῶν ἀνθρώπων τοῖς παρὰ πόδας εῦροι τις
ἄν μᾶλλον νουθετουμένους. Ἔν τε γάρ τοῖς χρηστοῖς
ταῦτα μᾶλλον προτρέπει, ἐν τοῖς λυπτροῖς μειζόνως
φοβεῖται, τῷ τὴν αἰσθησιν ἐγγυτέραν ὑπάρχειν αὐτοῖς. Διὰ
ταῦτα καὶ Κορινθίοις οὕτω διελέγετο, καὶ Ῥωμαίους ἀπὸ
τῶν παρόντων εἰς ἀνεξικακίαν ἔγύμναζεν. Ἡ γάρ ἀσθε-
νής καὶ τὸ ιδικημένη ψυχὴ οὐχ οὕτως εὐχόλως ἀφίησι τῆς
δργῆς τὸν ίδν, ὅταν περὶ βασιλείας ἀκούσῃ, καὶ εἰς μα-
κράς ἐλπίδας ἐμπέσῃ, ὡς ὅταν παρὰ τοῦ λελυπηκότος
προσδοκήσῃ λήψεσθαι δίκην. Βουλδμενος οὖν διατείσαι
τῆς μνησικακίας τὴν βίζαν, καὶ τέως κενῶσαι τὴν δρ-
γήν, δ μᾶλλον ἐπαγωγὴν ἦν πρὸς τὸ παραμυθίσασθαι
τὸν τὸδικημένον; τοῦτο τίθησιν, οὐχ ὁποτεροῦν αὐτὸν
τῆς ἐν τῷ μέλλοντι καιρῷ κειμένης τιμῆς, ἀλλὰ τέως
αὐτὸν ἐμβιβάσαι σπεύδων οἰωδή ποτε τρόπω εἰς τὴν τῆς
ψιλοσοφίας ὁδὸν, καὶ τὰς θύρας ἀνοίξαι τῆς καταλλαγῆς·
τὸ γάρ δυσκολώτατον, τῆς ἀρχῆς ἐπιλαβέσθαι τοῦ κατ-
ορθώματος, μετὰ δὲ τὴν εἰσόδον οὐκέτε τοσοῦτος ὁ τῆ-
νος ἔστιν. Ἄλλ' οὐχ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς
τοῦτο ποιεῖ, οὗτε περὶ παρθενίας, οὗτε περὶ ἀνεξικακίας
διαλεγόμενος· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν τὴν βασιλείαν τίθησι τῶν
οὐρανῶν· Εἰσὶ γάρ εὐτοῦχοι, φησὶν; οὔτινες εὐτοῦ-
γισταν ἔστοιντος διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· ὅτε
δὲ εὐχεσθαις ὑπὲρ τῶν ἔχθρῶν παρεκάλεις, οὐδὲν ὑπὲρ
τῆς τῶν λελυπηκότων βλάβης εἰπών, οὐδὲ τῶν ἀνθρά-
κῶν μνημονεύσας τοῦ πυρδός, ἀλλὰ πάντα ἐκεῖνα ἀφεῖς
πρὸς τοὺς μικροψύχους λέγεσθαι καὶ ταλαιπώρους, αὐ-
τὸς ἀπὸ τῶν μειζόνων αὐτοὺς προτρέπει. Ποιῶν δὴ
τούτων; "Οπως γένησθε, φησὶν, σμοιοι τοῦ Πατρός
ὑμίκων τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Βλέπε πόσον τὸ ἐπαθλον·
Πέτρος γάρ ἦν διατάσσας ἀκούων, καὶ Ἰάκωνος, καὶ Ἰωάν-
νης, καὶ δ λοιπός τῶν ἀποστόλων χορδός· διὰ τοῦτο ἀπὸ
τῶν πνευματικῶν αὐτοὺς ἔνηγεν ἐπάθλων. Καὶ δη̄
τούτων; "Οπως γένησθε, φησὶν, σμοιοι τοῦ Πατρός
ὑμίκων τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Βλέπε πόσον τὸ ἐπαθλον·
Πέτρος γάρ ἦν διατάσσας ἀκούων, καὶ Ἰάκωνος, καὶ Ἰωάν-
νης, καὶ δ λοιπός τῶν ἀποστόλων χορδός· διὰ τοῦτο ἀπὸ
τῶν πνευματικῶν αὐτοὺς ἔνηγεν ἐπάθλων. Καὶ δη̄
τούτων τῆς παρακλήσεως κέχρηται τῷ τρόπῳ; Οὐ δι-
δυνοιαν, οὐδὲ διὰ τὸ μὴ εἰδέναι πῶς ἀν τις ἐπαγάγοιτο
καὶ πειστεῖς τὸν φυραστὴν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ μάλιστα πάν-
των ἀνθρώπων ταύτην κατωρθώκεναι τὴν ἀρετὴν, τὴν τοῦ
πειθεῖν λέγων· Τοῦτο πόθεν δῆλον; Ἀπὸ τῶν εἰρημένων
αὐτῷ. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Κορινθίοις διελέγετο (πρό-
τερον γάρ ὑπὲρ τῶν περὶ παρθενίας αὐτῷ διειλεγμένων
ἔροῦμεν); Κορινθίοις, ἐν οἷς ἔχριν μηδὲν εἰδέναι, εἰ μὴ
Τῆσον Χριστὸν, καὶ τοῦτον ἔσταυρωμένον· οἵσις οὐχ ἡδυ-
θαυμαστωθῆναι Reg. Mox idem ἀρχεῖται.

^f Reg. λέγων· « Γάλα ύμᾶς ἐπότισα, οὐ βρῶμα. Ούπω γάρ
ἡδύνασθε· ἀλλ' οὐδὲ ἔτι δύνασθε· ἔτι γάρ. »

^g Reg. παρῆνει.

μούς, καὶ νόσους, καὶ πολέμους, καὶ αἰχμαλωσίαν, καὶ δσα τοιαῦτα ἔτερα. Τούτοις γάρ μᾶλλον οἱ σαρκικώτεροι τῶν ἀγθρώπων κατέχονται, καὶ ταῦτα μᾶλλον δεδοίκασι· τῶν δὲ οὐχ δρωμένων οὐδὲ παρόντων ἐλάττονα ποιοῦνται λόγον. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος τούτοις μᾶλλον ἐνδιατρίβει, ἢ μάλιστα αὐτῶν καθικέσθαι τῆς παχύτητος ἥν ικανά. Πήρες τούτοις δὲ κάκεῖνο δεῖξαι ἐθούλετο, ὅτι τῶν μὲν ἄλλων ἀγαθῶν ἔνια ἐνταῦθα μὲν ἡμᾶς πόνοις περιβάλλει πολλοῖς, τὸν δὲ καρπὸν ἀπαντά ἐν τῷ μέλλοντι ταμιεύεται χρόνῳ· ἡ δὲ παρθενία ἐν αὐτῷ τῷ κατορθοῦσθαι οὐ μικρὰς ἡμῖν ἀποδίδωσι τὰς ἀμοιβὰς, τοσούτων ἀπαλλάττουσα πόνων καὶ φροντίδων^a. Μετὰ δὲ τούτων καὶ τρίτον τι συγκατεσκεύασε. Ποίον; Τὸ μὴ τῶν ἀδυνάτων [311] νομισθῆναι εἶναι τὸ πράγμα, ἀλλὰ καὶ τῶν σφρόδρα δυνατῶν. Ποιεῖ δὲ αὐτὸν, ἐκ περιουσίας πολλῆς τὸν γάμον ἀποφαίνων πλείονας ἔχοντα δυσκολίας, ὡς εἰ πρός τινα ἔλεγε· Μοχθηρὸν καὶ ἐπίπονόν σοι εἶναι τὸ πράγμα τοῦτο δοκεῖ; δι' αὐτὸν μὲν οὖν τοῦτο ἔγωγέ φημι δεῖν αὐτὸν μετιέναι, ὅτι οὕτω φάστον ἐστιν, ὡς πολὺ τοῦ γάμου πράγματα ἡμῖν παρέχειν ἐλάττω· ἐπειδὴ γάρ φειδομαι, φησίν, ὑμῶν καὶ οὐ βούλομαι θλίψιν ὑμᾶς ἔχειν, διὰ τοῦτο ὑμᾶς οὐ θέλω γκαμεῖν. Καὶ ποίαν θλίψιν; εἴποι τις ἀν ίτως· τούναντίον μὲν οὖν καὶ ἀνεσιν ἔχοντα πολλὴν καὶ τρυφὴν τὸν γάμον εὔρησομεν. Καὶ πρῶτον ἀπάντων τὸ μετὰ πάσης ἀδείας τὴν ἐπιθυμίαν ἀποπληρῶν, καὶ μηδεμίαν ἀπὸ τῆς φύσεως ὑπομένειν βίαν, οὐ μικρὸν εἰς φάστωνης λόγον ἐστιν· Ἐπειτα τὸ καὶ τὴν ἀλλήν διαγωγὴν ἀπηλλάχθαις κατηφείας καὶ αὐχμοῦ, καὶ μεστὴν εἶναι φαιδρότητος καὶ γέλωτος καὶ χαρᾶς. Καὶ γάρ τραπέζῃ πολυτελεῖ, καὶ μαλακοῖς ἴματοῖς, καὶ στρωμνῇ μαλακωτέρᾳ, καὶ λουτροῖς διηγεκέσι, καὶ μύροις, καὶ οἶνῳ μύρου οὐδὲν χεῖρον διακειμένῳ, καὶ ἐτέρῳ πολλῇ καὶ διαφόρῳ διπάνῃ λειτουργούντες τῇ σκρι, πολλὴν ἀπὸ ταύτης παρέχουσιν αὐτῇ τὴν τρυφήν.

N. Μαλιστα μὲν οὐδὲ ταῦτα ἔφίσται· ὁ δὲ γάμος τὴν τῆς μίζεως μόνης ἀδειαν, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν τρυφὴν^b παρέχειν ἡμῖν εἰώθε. Καὶ μάρτυς ὁ μακάριος Παῦλος οὐτωσὶ λέγων· Ἡ δὲ σπαταλῶσαι ζῶσι τέθηκε. Εἰ δὲ περὶ χηρῶν ταῦτα εἴρηται, ἀκουσον καὶ περὶ τῶν γεγαμημένων τί φησι· Γυναῖκας ἐρ κατιστολῆ κοσμίῳ μετὰ πάσης αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτὰς, μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσῷ, ἢ μαργαρίταις, ἢ λιμανισμῷ πολυτελεῖ, ἀλλ' ὡς πρέπει γυναιξὶν ἐπαγγελλομέναις θεοσέβειαν, δι' ἔργων εἰρηθῶν. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐτέρωθι τοις ἀν πολὺν αὐτὸν ποιούμενον τὸν λόγον ὑπὲρ τοῦ μηδὲν ὅλως ἐλεγεῖ τούτων ἡμῖν περισπούδαστον. Καὶ τί λέγω Παῦλον^c; δ; δτε τῆς ἄκρας φιλοσοφίας ἦν ὁ καιρὸς, καὶ πολλὴ τοῦ Πνεύματος ἡ χρίσις, ἔλεγε ταῦτα. Ο γάρ Ἀμώς τοῖς νηπίοις Ιουδαίοις διαλεγόμενος, ἐφ' ὧν καὶ τρυφὴ συγκεχώρητο καὶ πολυτέλεια καὶ πάντα, ὡς εἰπεῖν, τὰ περιττὰ, ἄκουσον πῶς σφρόδρα καθάπτεται τῶν τῇ τρυφῇ προσκειμένων^d. Οὐαλ, οἱ ἐργόμενοι εἰς ἡμέραν καιὶν, οἱ ἐγγίζοντες καὶ ἐφαπτόμενοι σιδηράτων ψευδῶν, οἱ καθεύδοντες ἐπὶ κλιτῶν ἐλεφαρτίων, καὶ κατασπαταλῶντες ἐπὶ ταῖς στρωμαῖς αὐτῶν· οἱ ἐσθιούστες ἐρίφους ἐκ ποιμητῶν, καὶ μοσχάρια ἐκ μέσου βουκολῶν ταλαθηρά· οἱ ἐπικροτοῦντες πρὸς τὴν ψωτὴν τῶν δραγάνων· ὡς ἐστῶται

^a Reg. πολέμων καὶ φροντίδων.

^b Reg. οὐδὲ ταῦτα ἔφειται τῷ γάμῳ τὴν γάρ τῆς μίζεως... καὶ τὴν τρυφῆς. Iusfa Reg. nullum differit ab editis: sic enim habet, γεγαμηκότων τί φησιν; γυναῖκας ωσαύτως ἐν καταστολῇ κοσμίῳ.

^c Reg. περισπούδαστον «Ἐχοντες» γάρ, φησι, «διατροφὰς καὶ σκεπάσματα, τούτοις ἀρκεσθησόμεθα. Οἱ γάρ βουλομενοι πλουτεῖν, ἐμπίπτουσιν εἰς ἐπιθυμίας ἀνοήτους καὶ βλαβεράς, αἰτίες βυθίζουσι τοὺς ἀνθρώπους εἰς ὀλεθρον καὶ ἀπωλειαν.» Καὶ τι λέγω Παῦλον.

^d Reg. πῶς ἐσκωπτε σφρόδρως τοὺς τῇ τρυφῇ προσκειμένους, λέγων.

έλογισαρτο, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα^e· οἱ πλοντες τὸν διυλισμένον οἶρον, καὶ τὰ πρῶτα μέρα χριδμεῖσι.

ΝΑ'. "Οπερ οὖν ἐφη μάλιστα μὲν οὐκ ἐφίεται τρυφῆν· εἰ δὲ καὶ μηδὲν τούτων ἐκεκώλυτο, ἀλλὰ πάντα συνεχιωρεῖτο· Εστιν ἔτερα τούτων ἀντίρροπα εἰς ἀθυμίας καὶ δύνης λόγον· μᾶλλον δὲ οὕτω πλείονα καὶ μεῖζω, ὡς μηδὲ μικρὸν ἀπὸ τούτων ἡμᾶς λαμβάνειν τὴν αἰσθησιν, ἀλλ' ἐκποδῶν ἄπτασαν γίνεσθαι· τὴν ἐξ αὐτῶν ἡδονήν.

NB. Εἰ γάρ τις, εἰπέ μοι, φύσει ζηλότυπος ὣν τύχοι, ή καὶ ἔκ τινος προφάσεως οὐκ ἀληθίους τούτῳ ληφθείη [312] τῷ κακῷ, τὸ τῆς τοιαύτης ψυχῆς ἐλεεινότερον γένοιτ' ἀν; Πόλεμόν τινα καὶ χειμῶνα^f τῇ τοιαύτῃ παραβάλλοντες οίκια, ἀχριβῶς ἐπιτυχεῖν δυνησόμεθα τῆς εἰκόνος· πάντα δύνης μεστά, πάντα ὑποφίας καὶ στάσεως καὶ ταραχῆς. Τῶν γάρ δαιμονώντων ηφαίνεται διάκειται διατύτῃ τῇ μανίᾳ πληγεῖς· οὕτω συνεχῶς ἐξάλλεται καὶ ἀποπληρί καὶ δυσχεραίνει πρὸς ἄπαντας, καὶ εἰς τοὺς παρόντας ἀπλῶς καὶ ἀνευθύνους ἀφίτσιν ἀει τὴν δργήν, καὶ δεῦλος ἥ, καὶ υἱός, καὶ διστισοῦνταν ἔτερος. Καὶ τὸνή μὲν ἀπελήλαται πᾶσα, κατηφείας δὲ ἄπαντα γέμει καὶ πένθους καὶ ἀηδίας· καὶ οἵκοι μένη, καὶ εἰς ἀγορὰν ἀμέλλη, καὶ ἀποδημίαν στέλληται, πανταχοῦ τὸ δεινὸν ἄπτεται κέντρου παντὸς χαλεπώτερον παρακνίζον καὶ ἐρεθίζον αὐτοῦ τὴν ψυχήν, καὶ οὐ συγχωροῦν ἡρεμεῖν· οὐ γάρ ἀθυμίαν μόνον αὐτῇ ἡ νόσος, ἀλλὰ καὶ θυμὸν ἀφόρητον τίχτειν εἰώθε. Τούτων δὲ ἔκαστον καὶ καθ' ἔκπτο μὲν ἔκανδον ἀπολέσαι τὸν ἀλέντα· ὅταν δὲ καὶ δροῦ οὐνελθόντα πιλιορκῆ, συνεχῶς αὐτὸν πιέζοντα, καὶ οὐδὲ βραχὺν ἀναπνεῖν συγχωροῦντα καιρόν, πόσων τοῦτο θανάτων οὐ χαλεπώτερον; "Ἄν τε γάρ πενίαν εἴποι τις τὴν ἐσχάτην, ἀν τε νόσον ἀνίατον, ἀν τε πῦρ, ἀν τε σίδηρον, οὐδὲν ξαν έρει. Καὶ τοῦτο οἱ πεῖραν λαβόντες ξασι μόνοι καλῶς· λόγος γάρ οὐδεὶς δι παραστήσεις τοῦ δεινοῦ τὴν ὑπερβολήν. "Οταν γάρ τὴν μάλιστα πάντων ἀγαπωμένην, καὶ ὑπὲρ ἥς ἀν ἡδέως καὶ τὴν ψυχὴν προτοτοτο, ταύτην ἀναγκάζηται δι' ὑποφίας ἔχειν ἀει, τὶ τῶν ἀπάντων αὐτὸν παραμυθήσασθαι δύναται^g ἀν; "Ἄν τε γάρ εἰς εύνην τρέπεσθαι, ἀν τε σῖτον ἐλέσθαι· καὶ πότον δέη, τὴν μὲν τράπεζαν οἰήσεται δηλητηρίων γέμειν φαρυάκων μᾶλλον ἥ ἐδεσμάτων· ἐπὶ δὲ τῆς εύνης οὐδὲ μικρὸν ἀτρεμεῖν ἀνέξεται χρόνον, ἀλλ' ὡς περ ἀνθράκων ὑποκειμένων οὕτως θορυβεῖται· καὶ μετιστρέφεται· καὶ οὗτε συνουσία φύλων, οὗτε πραγμάτων φροντίς, οὗτε κινδύνων φόβος, οὗτε ηδονῆς ὑπερβολῆ, οὗτε ἀλλο οὐδὲν τῆς τοιαύτης αὐτὸν ζάλης ἀπαγαγεῖν δυνήσεται· ἀλλὰ παντὸς μὲν χρηστοῦ, παντὸς δὲ λυπηροῦ τυραννικώτερον οὗτος αὐτοῦ κατακρατεῖ τὴν ψυχὴν δι χειμῶν. Ταῦτα διατκεψάμενος δι Σολομὼν ἔλεγε· Σκληρὸς ὡς ἄδης ζῆλος· καὶ πάλιν, Μεστὸς γάρ ζῆλου θυμὸς ἀγδρὸς αὐτῆς, οὐ φείσεται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, καὶ οὐδὲ ἀνταλλάξεται οὐδεινὸς λύτρου τὴν ἔχθραν, οὐδὲ μὴ διαλυθῆ πολλῶν δώρων. Τοσαύτη γάρ ἡ τῆς νόσου ταύτης μανία, ὡς μηδὲ μετὰ τὴν τοῦ λελυπηκότος τιμωρίαν ἀφεῖσθαι τῆς δύνης· πολλοὶ γοῦν πολλάκις ἀνελόντες τὸν μοιχὸν, τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἀθυμίαν οὕτως ἰσχυρῶν ἀνελεῖν. Εἰσὶ δὲ οἵ καὶ μετὰ τὸ κατασφάξαι τὰς ἔκπτο τῶν γυναικας ἔμειναν δροῦσι καὶ μειζόνως τρκίμενοι τῇ πυρᾳ. Καὶ ὁ μὲν ἀντρὸς τοσούτοις συζῆται κακοῖς, καὶ ὅταν μηδὲν ἀλτηθεῖ δι τύχῃ· ἡ δὲ ἀθλίτις καὶ ταλαιπωρος ἐκείνη πολλῷ χαλεπώτερα ὑπομένει τάνδρος. "Οταν γάρ τὸν διφείλοντα εἶναι παραμυθίαν τῶν λυπηρῶν ἀπάντων, καὶ διθεν προστασίαν ἐχρῆ προτδοχῆν, τοῦτον ἐκτεθηριωμένον καὶ πάντων πολέμιωτερον ἐδη διακειμενον πρὸς αὐτήν, ποῦ δυνήσεται βλέψαι λοιπόν; πρὸς τίνα καταψύγῃ; πόθεν τὸν κακῶν εὔρῃ τὴν ἀπαλλαγὴν, τοῦ λιμένος αὐτῇ προκεχωσμένου, καὶ μυρίων γέμοντος προβόλων; Τότε

^e Reg. τῶν ὄργανων οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἶνον... μύρα χριόμενοι, ὡς ἐστῶτα ἐλογίσαντο, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα.

^f Reg. ετ Σανι. ποίον πόλεμον, τίνα γειμώνα.

^g Ηπειρ. ἀναγνανεῖ.

perterresiunt; de iis vero quæ aspectum fugiant, nec præsto sint, minus anguntur. Quare Paulus in iis magis hæret, quæ eorum tarditatem potissimum ferirent. Præterea illud quoque ostendere volebat, cæterarum virtutum quasdam hic nos multis laboribus exercere, et fructum omnem in futurum tempus condere: virginitatem vero, etiam dum colitur, non levem nobis compensationem reddere, quæ nos tot ærumnis atque curis liberet. Atque insuper et tertium quiddam præststit. Quidnam? Ne res impossibilis crederetur, sed vel in primis facilis. Id autem efficit, inesse in matrimonio plus difficultatum facile demonstrans; quasi diceret: *Ærumnosa tibi ac laboriosa res videtur!* equidem vero propterea persequendam censeo, quod adeo levis sit, ut negotiorum multo minus quam matrimonium præbeat. Nam cum vobis parcam, inquit, nec velim miserias habere, optarem vos matrimonium non contrahere. Quam miseriam? dicat fortasse quispiam; imo vero grandem oblectationem ac delicias habere inveniemus. Atque in primis summa cum licentia cupiditatem explore, nec cogi naturæ impetum ferre non minimum facit ad facilitatem: insuperque reliqua omnis vita a mœrore ac squalore libera, hilaritas, risus, gaudii plena est. Etenim et opiparis mensis, et delicatis vestibus, et molli toro, et perpetuis balneis, et unguentis, et vino unguento nihilo deteriori, aliaque multa ac varia impensa corpus curantes, inde summas ei delicias comparant.

L. *Deliciæ perinde in Veteri atque in Nova Lege prohibitæ.* — At vero neque hæc licent, et matrimonium coitus solum licentiam, non etiam deliciarum præstare solet: id beatus Paulus testatur his verbis, *Quæ autem in deliciis est, vivens mortua est* (1. Tim. 5. 6). Quæ si de viduis effatus est, audi quid de nuptiis itidem dicit: *Mulieres habitu modesto, cum omni verecundia et sobrietate ornantes se, non cincinnis, aut auro, aut margaritis, aut sumptuoso vestitu, sed ut seminas decet, pietatem recte factis profientes* (1. Tim. 2. 9. 10). Neque hic solum, sed alibi quoque in eo valde frequens est, nihil plane harum rerum magnopere expetendum nobis esse. Et quid Paulum dico¹? qui cum et summæ accusationis tempus esset, et ingens spiritus gratia, haec dicebat. Amos enim, qui infantes Judæos alloquebatur, qua tempestate deliciæ, luxus, omniaque, ut sic dicam, supervacanea permissa erant, audi ut deliciis addictos serio tangat: *Væ qui ad diem malum confluunt, qui falsa sabbata frequentant atque tractant; qui in lectis cubantes eburneis, luxuriantur in suis cubiculis, et oviliū hædos, et ex medio boviliū lactentes vitulos comedunt; qui ad organorum sonum plaudunt, fugitiva pro statu habentes, vinum desæcatum bibentes, et primariis unguentis delibuti* (Amos 6. 4-6).

LI. *Licet deliciari permisum esset, matrimonii tamen molestias satis esse quæ ea n voluptatem extinguant.* — Itaque quod dicebam in primis, nec deliciari

¹ Reg.... Nobis esse: *habentes enim, inquit, alimenta et tegumenta, his contenti sumus. Nam qui volunt dirites fieri incidunt in tentationem, et in laqueum diaboli, et desideria nostra inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem* (1. Tim. 6. 8. 9). Et quid Paulum dico?...

licet. Quin ut nihil horum vetitum esset, sed omnia concessa, at sunt alia ad mœstiam ac dolorem his æqualia, imo tanto et plura et majora, ut illorum nec minimum quidem sensum capiamus, sed omissis ex iis voluptas facessat.

LII. *Quantum malum sit zelotypia.* — Si enim quis natura sit ad zelotypiam propensus, aut ex causa ulla minime vera eo malo corripiatur, ecquid anima hujusmodi miserabilius sit? Si bellum atque tempestatem cum his ædibus comparemus, accuratam hujus rei consequemur imaginem: omnia tristitia, suspicio-nis, rixarum, turbae plena sunt. Nam qui hac insaniam iclussit, ei nihilo melius est, quam dæmoniacis ac mento captis: adeo assidue exsilit, resilit, in omnes stomachatur in præsentes, seu servus, seu natus, seu quisquis aliis sit, immerentes licet, irascitur. Voluptas prorsus fugatur, mœrore, luctu, insuavitate omnia reserta sunt: seu domi maneat, seu in forum prodeat, seu iter adornet, ubique malo tangitur, animum ei quovis stimulo acerius pungente ac vexante, nec quiescere sinente: neque enim hic morbus tristitiam solum, sed etiam intolerabilem furorem parere solet. Atque hæc vel singula satis sint quæ hoc morbo captum confiant: sin autem simul conjuncta oppugnant, eum assidue prementia, nec minimum ei respirandi tempus tribuentia, qua non morte id acerbius sit? Nam seu extremam egestatem, seu insanabilem morbum, seu ignem, seu ferrum nomines, nihil par dixeris: id soli experti probe sciunt. Nulla est enim dicendi tanta vis, quæ mali gravitatem consequatur. Etenim cum omnium carissimam, et pro qua lubens vel vitam impendat, suspectam habere semper cogitur, quid est omnino quod solari eum possit? Seu namque somnum inire, seu cibum potumque capere necessum sit, mensam letalibus venenis potius quam eduliis instruetam credet: in lecto nec vel momento quiescit, sed tanquam subjectis pruniæ æstuabit ac jactabitur: neque aut amicorum congressus, aut negotiorum cura, aut periculorum metus, aut ingens voluptas, aut aliud quidquam ab eo æstu hominem abducere potest, sed procella hæc omnibus et jucundis et tristibus potentiis animum possidet. Hæc cum perspexi set Salomon, dicebat: *Durus sicut infernus zelus* (Cant. 8. 6): et rursum, *Plenus enim zeli ejus viri furor, non parcer in die judicii, nec redemptione ulla inimicilias componet, nec quantisvis donis placabitur* (Prov. 6. 34. 55). Is est enim morbi hujus furor, ut nec sumpto de eo qui læserit supplicio, dolorem missum faciat. Itaque multi, adultero sublati, iram atque mœrorem tollere non potuerunt. Sunt et qui cæsis suis conjugibus, æque, imo magis, eo rogo exarserint. Ac vir quidem in his malis degit, etiam cum nihil verum sit. Cæterum misera illa et ærumnosa vel viro gravius excruciat. Nam cum eum, qui ærumnarum omnium solatum esse debeat, et unde præsidium exspectandum sit, efferum atque omnium in se inimicissime affectum cernit, quo jam se vertat? ad quem consigiat? unde malorum auxilium petat, portu ei præstructo, et innumerabilibus scopulis referto? Tum et servi et an-

cillæ in eam viro contumeliosiores sunt. Est enim genus hoc hominum, cum aliqui suspicuum et ingratum, tum licentiae plus naeti, interque se adversos heros consipientes, ex eorum bello non levem improbitatis suæ ansam capiunt. Nam tum iis quidquid lubet suâma impunitate singere atque comminisci licet, et suspicionem calumniis suis confirmationem reddere. Animus enim semel hoc pestilenti morbo occupatus, facile cuncta credit, et aure omnibus ex aquo aperta, sycophantas a non sycophantis discernerere non sustinet, sed ii potius vera dicere videntur, qui suspicionem augent, quam qui tollere conantur. Itaque fugitiui illi, eorumque uxores, nihil minus ei quam contubernalis timendi et horrendi sunt, suumque illis locum cedat in illorumque ordinem transeat oportet. Et quando sine lacrymis agere poterit? quam noctem? quem diem? quod festum? quando citra gemitum, ejulatum, lamenta? M. n. e., contumelie, convicia perpetuo, tum a viro temere saucio, tum ab impuris famulis: custodiæ unæ atque alteræ: omnia terroris ac trepidationis plena. Neque enim exitus solum et ingressus, sed et verba et obtutus et suspiria accurate atque curiose explorantur, et vel saxis rigidiorum silentio cuncta ferre, ac thalamo perpetuo affixam esse vincere durius necesse est, vel loqui, suspirare, egredi volentem, omnium causam dicere apud corruptos eos judices, famulas inquam et servorum turbam. Igitur, si placet, cum his malis et opes ingentes et splendidas mensas et servorum gregem, generis splendorem, potentiae magnitudinem, gloriam summam, majorum claritatem confer; eorum quæ vitam hanc studio desiderabili efficiant nihil prætermitte, sed omnia diligenter collecta dolori huic oppone: sane voluptatem quæ ex iis manat nec apparentem quidem cernes, atque ita profligatam, ut scintilla in vastum æquor illapsa extinguitur. Et hæc quidem ubi vir zelotypia fuerit affectus. Sin ad uxorem ægritudo eā pervadat (neque enim id raro evenire solet), cum illo quam cum hac melius agetur: sed in hanc miseram rursum major dolorum pars redundabit: neque enim fas est iisdem armis in suspectum uti. Nam quis uxorem ferat jacentem domi assidue manere? quis e servis herum observare ausit, quin continuo ad barathrum abihiatur? Itaque nec his machinamentis solari se possit, nec iram verbis efferre: sed vir semel fortasse iterumque vitilitigantem patietur; sin criminari persistat, statim docebit, præstare ea silentio ferre ac tabescere. Atque hæc quidem si suspicio sit. Porro si malum hoc verum sit, jam uxorem nemo e læsi manibus eripiat, quin leges opitulantes nactus omnium sibi carissimam in judicium adductam trucidet: cæterum vir legum poenas effugit, sublimi ac divinæ sententiae servatus. Verum id ad miseræ consolationem non sufficit; sed necesse est longam quamdam ac miserandam mortem subire, per incantamenta atque veneficia, quæ adulteræ mulieres præparant: pleræque etiam nec insidiis in eas quas lassant opus habuerunt, sed illæ mœroris vehementia prius extinctæ,

ipsas præverterunt. Ita ut quantumvis viri omnes ad matrimonium confluenter, feminis id non sit persequendum. Nam nec incesse in se tantam libidinis impotentiam possunt dicere, et dolorum qui ex eo impendeant plus capiunt: quod quidem jam est a nobis demonstratum. Quid igitur, inquit, id in omni matrimonio est? Nec vero abest ab omni: cæterum ab omni virginitate longe atque procul est. Ac nuptia licet in malum non incidat, at in mali metum incidet: neque enim potest, cui cum viro consuetudine mala omnia secum putare ac metuere: virgo autem non solum a molestiis, sed etiam a suspicione libera est. At hoc non est in omni matrimonio. Non equidem id dico, sed quævis id non insit, alia insunt multa, ac licet illa effugias, omnia plane effugere non possis; sed velut in sentibus, quæ vestimentis adhærent, qui sepe transcendit, ad unam evelledam conversus, aliis pluribus tenetur: ita et in re uxoria, qui hoc perrumpit, illo rursus laeditur; qui vero illud evaserit, aliud offendit: nec facile matrimonium invenias omni molestia solutum.

LIII. *Conjugium diritum expetendum non esse, immo pauperum connubio molestius esse.* — Verum, si videatur, infaustis dimissis, quod in eo ter beatum existimetur, et multi, adeoque omnes optent consequi, id nunc in medium productum inquiramus. Quidnam id est? Qui pauper, humili, abjectus sis, ex ampla ac potenti et locuplete domo uxorem ducere. At hoc, quod expetendum videtur, non minoribus, quam illud, quod perosum est, calamitatibus obnoxium comprehendemus. Est enim alioqui cum hominum genus insolentissimum, tum in iis mulieres, eo quidem magis, quo impotentiores sunt. Quare et morbo hoc facilis capiuntur: si vero superbiæ graves etiam caussas habeant, nihil est quod eas in officio contineat; sed quasi flamma materiam nacta, ita immane quantum se sustollunt, ordinem invertunt, summa insunis mutant. Nam virum uxor capit locum tenere non sinit, sed qua est contumacia atque fastu, de eo gradu dejectum in suum, id est ad subjectionem, compellit, ipsaque fit caput ac dux. Et quid ea absurditate gravius esse potest? ut nihil dicam, convicia, contumelias, insuavitatem, quæ omnium sunt durissima.

LIV. *Quantumvis subjectam uxorem opulentam habens, ingens incommodum esse.* — Jam si quis dicat (nam equidem multos dicere audivi, cum ejusmodi sermones incident): Tantum dives et nummosa sit, nullo negotio ejus fastus deprimetur ac dejicitur: si quis, inquam, hæc dicat, n. e. ille primum ignorat valde id difficile esse; deinde ut contingat, non parum adfert detrimenti. Etenim vi et timentem ac coactam viro subjici, gravius atque injundius est, quam vel summa auctoritate ei imperare. Quid ita? Quod ea vis amicitiam omnem ac voluptatem expellat: amictiae autem atque studii vicem terrore ac necessitate subeunte, quanti jam illud fuerit matrimonium aestimandum?

LV. *Intolerabile malum esse ditiori viro nubere.* — Atque hæc quidem si uxor opulenta sit. Sin contingat,

καὶ [313] οἰκέται καὶ θεράπαιναι τάνδρος, ὑβριστικύτερον αὐτῇ κέχρηνται· ὑποπτον μὲν γάρ καὶ ἀλλως καὶ ἀχάριστον τοῦτο τὸ γένος, δταν δὲ καὶ παρθησίας μεῖζονος ἐπιλάβηται, καὶ διαστασιάζοντας πρὸς ἀλλήλους ἕστη τοὺς χρατοῦντας αὐτῶν, οὐ μικρὸν ἀφορμὴν τῆς οἰκείας βιδελυρίας· τὸν ἔκεινων λαμβάνουσι πόλεμον. Καὶ γάρ συντιθέναι καὶ πλάττειν ὅσαπερ ἀνθέλωσιν ἔξεστιν αὐτοῖς μετὰ ἀδείας ἀπάσης τότε, καὶ τὴν ὑποψίαν ταῖς παρ' αὐτῶν διαδολαῖς δυνατωτέρων ποιεῖν. Ἡ γάρ ἀπαξ τῇ πονηρῷ ταύτῃ νόσῳ κατατρεπεῖσα ψυχὴ πάντα εὔχολως πελθεῖται, καὶ πᾶσιν ἀνηπετάσσεται ἐξ ἵσης τὴν ἀκοήν, οὐκ ἀνέχεται διακρίνειν τοὺς συκοφάντας τῶν μὴ τοιούτων, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ μάλιστα πιστὰ λέγειν δοκοῦσιν, ὅσοι τὴν ὑποψίαν ἐπιφρουσιν, ἢ ὅσοι σπουδάζουσιν αὐτὴν καθελεῖν. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἀνάγκη δεδοικέναι καὶ τρέμειν τοῦ συνοικοῦντος οὐχ ἡττον τοὺς δραπέτας ἔκεινους, καὶ τὰς ἔκεινων γυναικας, καὶ τὴν αὐτῇ πρέπουσαν τάξιν προεμέντην ἢ αὐτοῖς, τὴν ἔκεινων ἀντιλαβεῖν. Πότε οὖν ἀδικρυτὶ διαγαγεῖν δυνήσεται; ποίαν νύκτα; ποίαν ἡμέραν; ποίαν ἡρήν; πότε στεναγμῶν χωρίς καὶ ὁδυρμῶν καὶ θρήνων; Ἀπειλὴ καὶ ὄντες καὶ λοιδορίαι διαπνετές, αἱ μὲν παρὸν τοῦ τετρωμένου μάτην ἀνδρὸς, αἱ δὲ περὶ τῶν μιαρῶν θεραπόντων· φυλακὴν, προφυλακὴν, καὶ ἀπαντα δέους; καὶ τρόμου μετάτα. Οὐ γάρ ἡ εἰσοδοις καὶ ἔξοδοι πολυπραγμούσται μόνον, ἀλλὰ καὶ ρήματα καὶ βλέμματα καὶ στεναγμός μετὰ πιλλῆς βιτανίεται τῆς ἀκριβείας, καὶ ἀνάγκη ἢ τῶν λίθων ἀκινητοτέρων εἶναι, καὶ σιγῇ πάντα φέρειν, καὶ τῷ θαλάμῳ προσηλωσθαι διαπαντὸς δεσμώτου χεῖρον, ἢ βουλομένην φθέγγεσθαι καὶ στένειν καὶ ἔξιέναι, πάντων εὐθύνας ὑπέχειν καὶ λόγον, ἐν τοῖς διεφθαρμένοις ἔκεινοις δικασταῖς, ταῖς θεραπαινίσι λέγω καὶ τῷ πλήθει τῶν οἰκετῶν. Τούτων, εἰ βούλει, μεταξὺ τῶν δεινῶν τίθει καὶ πλοῦτον ἀφατον, καὶ τραπέζης πολυτέλειαν, καὶ οἰκετῶν ἀγέλας, γένους λιμπρότητα, δυναστείας μέγεθος, δόξαν πολλὴν, προγόνων περιφράνειαν· μηδὲν δλως ἀφῆς τῶν δωκοῦντων ζηλωτὴν τὴν πιρόντα βίον ποιεῖν, ἀλλὰ πάντα ἀκριβῶς συνχρημάτων, ἀντίθετος ταύτῃ τῇ λύπῃ, καὶ οὐδὲ φαινομένην δψει τὴν ἐξ ἔκεινων ἥρων ἢ, ἀλλ' οὕτως ἥρωνισμένην, ὥσπερ ἐν πελάγει πολλῷ σπινθῆρα μικρὸν ἐμπεσόντα σθεσθῆναι εἰκός. Καὶ ταῦτα μὲν δταν δὲ ἀνὴρ ζηλοτυπή· εἰ δὲ ἐπὶ τὴν γυναικά ποτε μετάβατη τὸ πάθος (οὐχ διηγάκις δὲ τοῦτο εἴωθε γίνεσθαι), ἔκεινος μὲν ὥρᾳ διακεσται τῆς γυναικός, τὸ δὲ πλέον τῆς δδύνης πάλιν ἐπὶ τὴν ἀθέτην ἔκεινην μετέπεσεν· οὕτε γάρ τοῖς αὐτοῖς ὅπλοις χρήσασθαι ἐπὶ τὸν ὑποπτευθέντα δυνήσεται· τίς γάρ ἀντίτεται γυναικός κελευούσῃς οίκοι μέγειν διαπαντός; τίς δὲ τὸν δεσπότην τολμήσει παρατηρεῖσθαι τῶν οἰκετῶν, καὶ οὐκ εὐθέως ἐπὶ τὸ βάραθρον ἀπαχθῆσεται; Οὕτε οὖν τούτοις δυνήσεται ἔαυτὴν παραμυθῆσασθαι τοῖς μηχανήμασιν, οὕτε τῷ τὴν δργὴν διετῶν ρήματων ἔξενεγκέν, ἀλλ' ἀπαξ μὲν αὐτῇ ἴσως χαλεπαίνουσαν οἵστι καὶ διέδανὴρ· ἐξὸν δὲ ἐπιμείνη συνεχῶς ἐγκαλοῦσα, διδάξει ταχέως αὐτὴν, δτι βέλτιον σιγῇ τὰ τοιαῦτα φέρειν καὶ τήκεσθαι. Καὶ ταῦτα μὲν ἐν ταῖς ὑποψίαις· δταν δὲ ἀληθὲς δν τύχῃ τὸ δεινόν, τὴν μὲν γυναικα οὐδεὶς ἔξαιρήσεται τῶν τοῦ δικηγόρου χειρῶν, [314] ἀλλ' ἔχων αὐτῷ βοηθοῦντας τοὺς νόμους τὴν ἀπάντων αὐτῷ φιλτάτην εἰς δικαστήριον ἀγαγὼν κατέσφεξεν· δ δὲ ἀνὴρ τὴν μὲν ἀπὸ τῶν νόμων διαφεύγει τιμωρίαν, τῇ δὲ δημοθεον καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ δ τετήρηται ψήφω. Ἀλλ' οὐχ ίκανὸν τοῦτο παραμυθῆσασθαι τὴν ἀθλίαν ἔκεινην, ἀλλ' ἀνάγκη

μακρόν τινα καὶ ἔλεσιν ὑπομένειν θάνατον, τὸν ἀπὸ τῶν μαγγανεῶν, τὸν ἀπὸ τῶν φαρμακειῶν, ἀπεραι πορνευόμεναι γυναικες κατατκευάζουσιν. Εἰσὶ δὲ αἵσοντε ἐπιδουλῆς ἐπὶ τὰς ἡδικημένας ἐδέησεν, ἀλλ' ἔφθασαν ἐκεῖναι προσαναρπασθεῖται τῇ τῆς ἀθυμίας σφοδρότητε· ἔστε εἰ καὶ πάντες ἄνδρες ἐπέτρεχον τῷ γάμῳ, τὰς γυναικας οὐδὲ ἔχρην αὐτὸν διώκειν. Οὗτε γάρ δην ἔχοιεν εἰπεῖν ὡς τοσαύτη παρ' αὐταῖς τῆς ἐπιθυμίας τηραννίς, καὶ τῶν τοῦ πράγματος κακῶν τὸ πλέον αὐταὶ καρποῦνται μέρος, ὥσπερ οὖν καὶ δ λόγος ἀπέδειξε. Τί οὖν, φησίν, ἀπασι τοῦτο πρέσεται τοῖς γάμοις; Ἀλλ' οὐδὲ πάντων ἀπεστὶ, παρθενίας δὲ πόρρω καὶ μακρὸν πάσης ἐστι. Καὶ τῇ μὲν γαμηθεῖσα, καὶ μὴ τῷ δεινῷ περιπέτῃ, ἀλλὰ τῇ τοῦ δεινοῦ προσδοκίᾳ περιπετεῖται· οὐ γάρ ἔστι τὴν ἄνδρα μέλλουσαν ὅμιλεν, μὴ μετὰ τῆς ὅμιλας πάντα ἀναλογίζεσθαι καὶ δεδοικέναι τὰ δεινά· τὸ δὲ παρθένος οὐ μόνον τῶν δυσχερῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ τῆς ὑποψίας ἀπήλλαχται. Οὐ πρόσεστι τοῦτο πᾶσι τοῖς γάμοις. Οὐδὲ γάρ ἐγὼ τὸῦτό φημι, ἀλλ' ἐξ τοῦτο μὴ προσῃ, πολλὰ ἔτερα πρόσεστι· καὶν ἔκεινά τις διαφύγει, πάντα ἀπλῶς διαφυγεῖν οὐ δυνήσεται. Ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἀκανθῶν τῶν τοῖς ιματίοις προσπηγνυμένων ἐν τῷ τὰς αίμασις δικαίωνειν. ὅταν ἐπιστραφῇ τις τὴν μίαν ἐξελεῖν, ἐτέραις κατέχεται πλείσιν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ γάμου πραγμάτων δ τοῦτο διαδρᾶς, ἔκεινος περιπετεῖται πάλιν· καὶ δ τοῦτο διαδύνει, ἀλλως προσέπταισε, καὶ ὅλως οὐκ ἔνι γάμον πάσης εύρειν ἀηδίας ἐλεύθερον.

ΝΓ'. Ἀλλ', εἰ βούλει, τὰ δυσχερῆ τέως ἀφέντες τὸ δοκοῦν εἶναι ἐν αὐτῷ μακαριστὸν, καὶ οὐ πολλοὶ πολλάκις, μᾶλλον δὲ πάντες εῦχονται ἐπιτυχεῖν, τοῦτο ἀγαγόντες εἰς μέσον ἔξετάσωμεν νῦν. Τί δὴ τοῦτο ἐστιν; Τὸ πένητα δντα καὶ εὔτελῆ καὶ ταπεινὸν ἀπὸ μεγάλων καὶ δυνατῶν καὶ πολλὰ χρήματα κεκτημένων γυναικα λαβεῖν. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ ζηλιωτὸν ἔκεινου τοῦ ἀπευκτοῦ οὐκ ἐλάττευε εύρήσομεν ἔχον τὰς συμφοράς. Ἔστι μὲν γάρ καὶ ἀλλως τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος ὑπεροπτικώτατον, καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ μᾶλλον τὸ τῶν γυναικῶν, δψω καὶ ἀσθενέστερον· διδ καὶ μᾶλλον ὑπὸ τοῦ πάθους ἀλίσκεται· ὅταν δὲ καὶ ἀφορμὰς ἔχῃ τῆς ὑπεροψίας πολλάς, οὐδέν ἔστι τὸ κατέχον αὐτάς· ὥσπερ ὑλῆς τινὸς λαδομένη φλδξ, οὕτως εἰς ὄψος ἀφατον αἴρονται, καὶ τὴν τάξιν ἀντιστρέψουσι, καὶ τὰ δινω κάτω ποιοῦσιν. Οὐ γάρ ἀφίησιν ἐν τῇ τῆς κεφαλῆς χώρᾳ μένειν τὴν ἄνδρα ἢ γυνὴ, ἀλλ' ὑπὸ φρονήματος καὶ ἀπονοίας ἀπωσαμένη τῆς τάξεως αὐτὸν ἔκεινης, καὶ εἰς τὴν αὐτῇ προσήκουσαν ἀγουσα, τὴν τῆς ὑποταγῆς, αὐτῇ γίνεται κεφαλὴ καὶ ἀρχή. Τί οὖν ταῦτης τῆς ἀνωμαλίας χεῖρον γένοιτ' ἀν; Καὶ σιωπῶ τὰ δνεῖδη, τὰς ὄντες, τὰς ἀηδίας, καὶ πάντων ἐστὶν ἀφορητότερα·

ΝΔ'. Εἰ δὲ λέγοις τις (καὶ γάρ πολλῶν ἕκουσα λεγόντων ἐγὼ, ὅταν τοιοῦτοι γίνωνται λόγοι); Πλουτείτω μόνον [315] καὶ εὔπορος ἔστω, καὶ οὐδὲν ἔργον ἐστὶ κατενεγκεῖν αὐτῇς καὶ ταπεινῶται τὸ φρόνημα· εἰ τις οὖν ταῦτα λέγοι, πρῶτον μὲν ἀγνοεῖ δτι τῶν σφόδρα δυσκόλων ἔστεν· ἔπειτα δτι καὶν γένοιτο, οὐ μικρὸν ἔχει τὴν ζημίαν. Τὸ γάρ ἀνάγκη καὶ δεδοικυῖαν καὶ μετὰ βίας ὑποτετάχθαι τῷ ἄνδρι τοῦ μετὰ πάσης ἔξουσίας ἐπιτάπεται· αὐτῷ βαρύτερον ἔσται καὶ ἀηδέστερον. Τί δῆποτε; "Οτι πᾶσαν ἐκβάλλει· φιλίαν καὶ ἡδονὴν αὐτῇ ἢ βία· φιλίας δὲ οὐκ οὖσης οὐδὲ πόθου, ἀλλ' ἀντὶ τούτων φόδου καὶ ἀνάγκης, τίνος δ τοιοῦτος ἀξίας ἔσται γάμος λοιπόν;

ΝΕ'. Καὶ ταῦτα μὲν ἡ γυνὴ ὅταν εὔπορος ἦ. Εἰ δὲ συμβαίη ταῦτην μὲν μηδὲν ἔχειν, τὸν δὲ ἄνδρα πλουτεῖν, θερά-

^a Reg. λοιδορίας. Ιnsra idem ἀν βούλοιντο, ἔξεστιν αὐταῖς.

^b Reg. αὐτοῖς πρέπουσαν δόξαν προεμένους.

^c Reg. καὶ μετὰ σφραγίδων ἀπαντα. Οὐ γάρ.

παῖνα μὲν ἀντὶ γαμετῆς, καὶ τὴν ἐλευθέρα γίνεται διούλη, καὶ τὴν αὐτῇ προτήκουσαν παρδησίαν ἀπολέσασα, τῶν ἀργυρωνήτων οὐδὲν ἅμεινον διακείτεται, ἀλλὰ καὶ ἀσελγαῖνειν, καὶ παροινεῖν ἔκεινος ἐθέλῃ, καὶ ἐπ' αὐτὴν ἄγειν τὴν ἔκεινης εὐνὴν ἑταίριζομένων πλῆθος γυναικῶν, πάντα φέρειν ἀνάγκη καὶ ἀσμενίειν, ἢ τῆς οἰκίας ἐκπεσεῖν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινὸν, ἀλλ' ὅτι τάνδρος οὗτος διακειμένου, οὗτε οἰκέταις, οὗτε θεραπεύσις μετ' ἐλευθερίας ἐπιτάττειν δυνήσεται, ἀλλ' ὥσπερ ἐν ἀλλοτροίσι ζώσι, καὶ τῶν οὐ προσηκόντων ἀπολαύσας, καὶ δεσπότη μᾶλλον ἢ ἀνδρὶ συνοικοῦσα, οὗτος καὶ πράττειν καὶ πάτχειν ἀπαντα ἀναγκάζεται. Εἰ δὲ καὶ ἐξ ὁμοίων τις ἐθέλοι γαμεῖν, πάλιν τῷ τῆς ὑποταγῆς νόμῳ εἰς τῆς διοτιμίας λυματίνεται, τοῦ τῆς οὐραίας μέτρου πείθοντος αὐτὴν ἔξισονται τῷ ἀνδρὶ. Τί οὖν ἂν τις ποιήσεις τοσαύτης δισκολίας πανταχοῦ οὔτης; Μή γάρ μοι, εἴπου σφόδρα δλίγοι καὶ εὐαριθμητοις ταῦτα διέψυγον γάμοι, τούτους εἰς μέσον ἀγάγης οὐ γάρ ἀπὸ τῶν σπανιζόντων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀεὶ συμβαίνοντων χαρακτηρίζειν τὰ πράγματα προσήκει. Ἐπὶ μὲν γάρ τῆς παρθενίας δύσκολον ταῦτα γενέσθαι, μᾶλλον δὲ ἀδύνατον, ἐπὶ δὲ τῶν γάμων δύσκολον μὴ γενέσθαι.

ΝΓ'. Εἰ δὲ ἐπὶ τοῖς δοκοῦσιν εἶναι χρηστοῖς, τοσαῦται τίχτονται ἀηδίαι καὶ συμφοραὶ, τι ἂν τις ἐπὶ τοῖς ὡμολογημέναις εἴποι λυπηροῖς; Οὐ γάρ ὑπὲρ ἐνδεδοικεῖ θανάτου μόνον, καίτοι γε ἀπαξ μέλλουσα ἐναποθανεῖσθαι^a, οὐδὲ ὑπὲρ μιᾶς φροντίζει ψυχῆς μίαν ἔχουσα μόνην, ἀλλὰ τρέμει μὲν ὑπὲρ ἀνδρὸς, τρέμει δὲ ὑπὲρ πατέων, τρέμει δὲ ὑπὲρ τῶν ἔκεινοις προσηκόντων γυναικῶν πάλιν καὶ παιδῶν, καὶ δσωπερ ἀν εἰς πλείονας ἔκτείνηται κλάδους τῇ ρίζᾳ, τοσούτῳ πλεονάζει καὶ τὰ τῶν φροντίδων αὐτῇ· καὶ καθ' ἔκαστον τούτων εἴτε ζημία χρημάτων, εἴτε σώματος ἀρδωστία, εἴτε ἔτερον τι συμβούῃ τῶν ἀθουλήτων, ἀνάγκη κόπτεσθαι καὶ θρηνεῖν τῶν πασχόντων οὐχ ἡτον αὐτῶν· καὶ μὲν προαπέλθωσιν ἀπαντεῖς, ἀφόρητον τὸ πένθος· ἀν δὲ οἱ μὲν μένωσιν, οἱ δὲ ἀώροις ἀπενεχθῶσι θανάτοις, οὐδὲ οὗτοι καθαρὸν εὔροι τις ἀν παραμυθίαν. Ο γάρ ὑπὲρ τῶν ζόντων ἀεὶ φόβος κατασείων τὴν ψυχὴν οὐκ ἐλάττων τῆς ἐπὶ τοῖς τετελευτηρίοις γίνεται λύπης, ἀλλ' εἰ δεῖ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, χαλεπώτερος. Τὴν μὲν γάρ ἐπὶ τοῖς κεκόμημένοις ἀθυμίαν ὁ χρόνος ἐμάλαξε, τὰς δὲ ὑπὲρ τῶν ζόντων φροντίδας μένειν ἀνάγκη διαπαντός, ή θανάτῳ πάντασθαι μόνῳ. Εἰ δὲ τοῖς οἰκείοις^b οὐχ [316] ἀρχούμεν πάθεσι, ποιὸν βιωσόμεθα βίον τὰς ἔτέρων πενθεῖν ἀναγκαζόμενοι συμφοράς; Πολλὰ πολλάκις ἔγενοντο γονέων λαμπρῶν, ἀνετράφησαν μετὰ πολλῆς τῆς τρυφῆς, ἐξεδόθησάν τινες τῶν μεγάλα δυναμένων ἀγόρων, εἴτα ἐξαίφνης πρὶν ἐπὶ τούτοις μακάριοις θάνατοις, κινδύνου τινὸς καθάπερ καταιγίδος ή πνεύματος προσπεσόντος, κατέδυσαν καὶ αύται, καὶ τῶν τοῦ ναυαγίου συμμετέσχον δεινῶν, καὶ μυρίων πρὸ τοῦ γάμου καλῶν ἀπολαύσουσαι, πρὸ τὴν ἐσχάτην ἀπὸ τοῦ γάμου κατέπεσαν συμφοράν. Ἀλλ' οὐ ταῦτα, φησὶ, πᾶσιν, οὐδὲ ἀεὶ συμπίπτειν εἴσωθεν, ἀλλ' οὐδὲ πάντων κεχώρισται (καὶ γάρ ἐγὼ τὰ αὐτὰ πάλιν ἔρω), ἀλλὰ τοῖς μὲν καὶ διὰ τῆς πείρας ἐπῆλθον, οἷοι δὲ τὴν πείραν διέψυγον, τούτους διὰ τῆς προσδοκίας ἤνιασε. Παρθένος δὲ πᾶσα καὶ τῆς πείρας καὶ τῆς προσδοκίας ἐστὶν ἀνωτέρα.

ΝΖ'. Πλὴν ἀλλ' εἰ δοκεῖ ἔκεινα ἀφέντες, οὐ συγκεκλήρωται φύσει τῷ γάμῳ, καὶ ἀπερ οὐδεὶς ἀν οὗτε ἔκεινον οὔτε ἀκων διαφύγοι, ταῦτα διασκεψώμενος νῦν ^c. Τίνα οὖν ἐστι ταῦτα: Ήδηνες καὶ τόκοι καὶ παιδία. Μᾶλλον δὲ ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγάγωμεν, καὶ τὰ πρὸ τοῦ γάμου

^a Hæc est scriptura Savili. Alio et. ut videtur, tamen idoneo sensu Monis. καίτοι γε μελ. ἐναποθανεῖσθαι μόνη. Εαπ.

^b Reg. ἐπιτελεψιάνειν νῦν.

κατεμάθωμεν ὡς δυνατόν· μετὰ ἀκριβεῖας γάρ οἱ παθόντες ισατὶ μόνοι. Ἐπέστη τῆς μνηστείας ὁ καιρός· καὶ φροντίδες εὐθέως ἐπάλληλοι καὶ ποικίλαι, τίνα ὅρα λήψεται ἄνδρα, μὴ δυσγενῆ, μὴ τῶν ἀτίμων τινὰ, μὴ αὐθάδη, μὴ ἀπατεῖνα, μὴ ἀλαζόνα, μὴ θρασύν, μὴ ἔηλότυπον, μὴ μικρολόγον τινά, μὴ εὐήθη, μὴ πονηρὸν, μὴ σκληρόν, μὴ ἄνανδρον. Ταῦτα γάρ ἀπαντα συμβαίνειν μὲν οὐκ ἀνάγκη ταῖς γαμουμέναις ἀπάταις, μεριμνᾶν δὲ ἀνάγκη καὶ φροντίζειν ἀπαντα ^d· οὐπω γάρ δυντος τοῦ κληρωθησομένου δήλου, ἀλλ' ἔτι τῆς ἐλπίδος μετεώρου μενούσης, πάντα τῇ ψυχῇ δέδοικε καὶ τρέμει, καὶ οὐδέν ἐστιν διπερ οὐ λογίζεται τούτων. Εἰ δὲ λέγοι τις ὅτι καὶ τὰ ἔναντια προσδογῶσα εύφραίνεσθαι δύναιτ' ἄν, εὖ ιστω ὅτι οὐχ οὕτως ἡμᾶς αἱ τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδες παραμυθοῦνται, ὡς αἱ τῶν πονηρῶν προσδοκεῖται λυποῦσι. Τὰ μὲν γάρ ἀγαθὰ ὅταν ἐλπισθῇ βεβαίως, τότε μόνον τίκτει τὴν ἡδονήν· τὰ δὲ κακὰ καὶ ὑποπτευθῆ μόνον. εὐθέως συνέχεε καὶ συνετάραξε τὴν ψυχήν. "Ωτερ δὲ ἐπὶ τῶν ἀνδραπόδων τῇ τῶν ἐσημένων ἀδηλίᾳ δεσποτῶν οὐκ ἀρίστιν τρεμῆσαι τὴν ἔκεινων ψυχὴν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν παρθένων πάντα τὸν ἀπὸ τῆς μνηστείας καιρόν χειμαζομένῳ πλοίῳ προσέοικεν αὐτῶν τῇ ψυχῇ, καθ' ἔκάστην ἡμέραν τῶν γονέων τοὺς μὲν χρατούντων ^e, τοὺς δὲ ἐκβαλλόντων. Τὸν γάρ νικήσαντα χθὲς τῶν μνηστήριων σήμερον παρευδοκίμησεν ἔτερος, καὶ τοῦτον πάλιν ἐξέβαλεν ἄλλος. "Ἐστι δὲ ὅτε καὶ πρὸς αὐταῖς τοῦ γάμου ταῖς θύραις ὁ μὲν προσδοκηθεῖς νυμφίος κεναῖς ἀπῆλθε χερσὶ, τῷ δὲ μὴ ἐλπισθέντι τὴν κόρην παρέδωκαν οἱ γονεῖς. Οὐ γυναικες δὲ μόγον, ἀλλὰ καὶ ἀνδρες γαλεπάς ἔχουσι τὰς φροντίδας. Τούτους μὲν γάρ καὶ πολυπραγμονεῖν ἔνεστι, τὴν δὲ ἔνδον συγκεκλεισμένην διαπαντός πῶς ἀν τις περιεργάσαιτο τρόπων ἔνεκεν τῇ μορφῇς; Καὶ ταῦτα μὲν κατὰ τὸν τῆς μνηστείας καιρόν· ὅταν δὲ ὁ τοῦ γάμου παραγίνηται, ἐπιδίδωσιν τῇ ἀγωνίᾳ, καὶ τῆς ἡδονῆς πλείων ὁ φόρος, μήποτε ἀπ' αὐτῆς τῆς ἐσπέρας ἀηδῆς τις εἴναι δδῆη, καὶ τῆς προτοκίας πολλῷ καταδεσστέρα. Τὴν μὲν γάρ παρὰ τὴν ἀρχὴν εύδοκιμήσασαν θυτερὸν καταφρονηθῆναι φορητόν· ὅταν δὲ ἀπ' αὐτῆς, ὡς ἀν εἴποι τις, τῆς γραμμῆς [317] φεινητας προσκορής, πότε δυνήσεται θαυμασθῆναι λοιπόν; Καὶ μή μοι τοῦτο εἴπης, Τί δὲ, ἀν εῦμηρός οἶσα τύχη; Οὐδὲ γάρ οὕτω ταῦτης ἀπήλαυχται τῆς φροντίδος. Ηολλαί τοι γοῦν διαλάμψασι σφόδρα κατὰ τὴν τοῦ σώματος ὥραν οὐχ ἵσχυσαν τοὺς ἀνδροὺς ἐστῶν ἐλεῖν, ἀλλὰ ἀφέντες αὐτὰς ἔκεινοι ταῖς σφόδρα λειπομέναις αὐτῶν ἐξεδώκαν ἔσατούς. Καὶ ταῦτης δὲ τῆς φροντίδος λυθεῖται, ἐπέρχεται ἀηδία ἐν τῇ τῆς προτοκίας καταβολῇ, ὅ τε κηδεστής οὐ μετὰ προθυμίας ἀποδιδούς, ἀτε προΐκα κατατιθεὶς, ὅ τε νυμφίος πάντα μὲν ἀπολαβεῖν σπεύδων, τὴν δὲ εἰσπραξίν μετὰ αἰδοῦς ποιεῖσθαι ἀγαπαζόμενος. ὅ τε γυνὴ ἐν τῇ τῆς ἐκτίσεως ἀναβολῇ αἰσχυνομένη καὶ ἐρυθρῶσα τὸν ἀνδρα παντὸς μᾶλλον ἀγνώμονος δφειλέτου παρίημι νῦν. Ἀλλὰ γάρ ἔκεινης τῆς φροντίδος λυθεῖστης ὁ τῆς ἀπαιδίας εὐθέως ἐπεισέρχεται φόρος, καὶ πρὸς τούτῳ πάλιν τῇ τῆς πολυπαιδίας φροντίς, καὶ οὐδενὸς δύντων τούτων οὐδέπω φανεροῦ, ταῖς ἀμφοτέρων ἐξ ἀρχῆς ταράττονται φροντίτι. Καὶ μὲν εὐθέως χυήσῃ, μετὰ φόρου πάλιν τῇ χαρὰ (οὐδὲν γάρ τῶν ἐν τῷ γάμῳ καλῶν φόρου χωρίς)· ὅ δὲ φόρος, μήποτε γενομένης ἀμβλώσεως διαφθαρῇ μὲν τὸ συλληφθὲν, κινδυνεύσῃ δὲ περὶ τῶν ἐσχάτων τῇ κύουσα. Ἄν δὲ πολὺς μεταξὺ γένηται χρόνος, ἀπαρδησίαστος τῇ γυνῇ, ὥσπερ αὐτῇ κυρία οὐτα τοῦ τεχεῖν. "Οταν δὲ ὁ τοῦ τόκου καιρός ἐπιστῇ, διακόπτουσι μὲν καὶ διατπῶσι τὴν ἐπὶ τοσούτῳ

^f Reg. ἀπαντα;

^g Reg. et Savil. ἐγκρινόντων.

^h Reg.-ἐκτίσεως. Ι' αὐτο post Reg. δφειλέτου πατρὸς τυγλούσαι Πατρίτην.

ea nihil habente, virum divitem esse, famula erit pro conjugi, et quæ ingenua est serva efficietur, ac se digna libertate manibus amissa, emptiis nihilo præstabit; sed quantumvis vir lasciviat, quantumvis ferociat, quantumvis meretricum manum in ejus torum adsecat, omnia pati ac benigne accipere necessum erit, aut domo cedere. Neque id solum est molestiæ, sed etiam quod viro sic affecto, nec servis, nec antillis libere mandare poterit, sed velut in alienis degens, iisque quæ ad se non pertineant utens, et hero potius quam viro convivens, ita omnia et agere et pati cogitur. Quod si æqualis conditionis uxorem ducas, subjectionis rursum legem æqualitas pessimabit, cum facultatum modus postulet, ut ea cum viro æquetur. Quid igitur tot ubique difficultatibus agas? Neque enim mihi, si quæ usquam pauca matrimonia hæc effugerunt, ea in medium profer; nam ex iis quæ assidue contingant, non quæ insolentia sint, res describendæ sunt. Haec namque in virginitate difficile est evenire, imo ea accidere nequeunt; in matrimonio difficile est non evenire.

LVI. *Nuptæ gravem doloris necessitatem impositam esse.* — Quod si in iis quæ jucunda videantur, tantum oritur miseriarum et calamitatum, quid de iis quæ haud dubie acerba sunt, dicendum erit? Neque enim cuñ sola moritura sit, unam solum mortem expavescit, nec quæ unam habeat animam de una sollicita est, sed et viro et liberis timet eorumque conjugibus atque soboli, ac quo radix in plures ramos effunditur, tanto ei et curarum plus accedit. Horum singulis seu nummorum jactura, seu corporis valetudo, seu aliud aliquid accidat ingratum, ei macerare se ac lugere necesse erit nihilo minus, quam iis qui hæc patientur. Ac si quidem omnes ante eam decadant, intolerabilis erit luctus; sin aliis superstribus alii immatura morte rapiantur, ne sic quidem solatium purum invenias. Nam de vivis metus assidue animam conciens dolore de mortuis haud sane levior est; quin si mirum quidam dicere fas sit, etiam gravior. Nam defunctorum mœtorem tempus mitigat: de vivis sollicitudinem perpetuo manere oportet, aut morte sola extingui. Quod si nec propriis malis sufficimus, quam vitam agemus, aliorum calamitates lugere coacti? Multæ saepè claris majoribus ortæ, admodum delicate educatæ, viro cuiquam præpotenti elocatæ, repente priusquam iis rebus beentur, periculo aliquo tamquam procella ac turbine ingruenti et ipsæ demersæ naufragii malorum participes fiunt, et quæ innuptæ mille bonis fruebantur, nuptæ in extremam calamitatem decidunt. At non hæc, inquit, omnibus, aut semper evenire solent. Neque vero ab omnibus remota sunt; nam equidem quoque idem repetam; sed cum partim usui venerunt, tum quibus usui non venissent, eos sui metu cruciarunt: cæterum virgo et experimento et metu omni sublimior est.

LVII. *De molestiis quæ cum omni matrimonio conjunctæ sint.* — Sed enim si placet, his omissis, quæ natura matrimonio tributa sint, neque a quoquam volente nolente vitari possint, in præsentia perlustrare-

mus. Quænam ea sunt? Dolores partus, infantes. Imo vero altius orationem repetamus, et quæ matrimoniū antecedant, quantum fas est cognoscamus; nam accurate soli experti callent. Adest sponsaliorum tempus; itaque protinus cura anceps atque varia quem virum captura sit, an obscurum, an infamem, an perniciaceum, an fallacem et arrogantem, an audacem, an zelotypum, an triviale quempiam, an bardum, an improbum, an durum, an imbellem. Haec enim omnia nuptias consequi non est necesse, vereri omnia ac timere necesse est: quippe cum nondum certum sit quem sit sortitura, sed adhuc spe tamquam e sublimi imminentे animus omnia pavet ac formidat, neque horum quidquam est quod non cogitet. Sin dicat aliquis, eam exspectantem contraria lætari etiam posse, sciat non tam nos bonorum spem solari, quam malorum metum angere. Nam bona denum cum certo sperantur, voluptatem pariunt; mala, ubi vel suspicio sit, exemplo mentem confundunt ac perturbant. Ut enim mancipia de futuris heris incerta animo quiete non possunt: ita et virginum mens, ex quo facta sponsio est, fluctuantis navigii similis est, parentibus in dies alios retinentibus, alios exigentibus. Nam heri victorem procum hodie gratia vincit aliis, et hunc rursum exturbat aliis. Quin plerumque in ipso matrimonii tamquam limine, qui sponsus speretur, vacuis manibus discedit, puella a parentibus insperato cipiā tradita. Nec feminæ solum, sed etiam viri acerbas curas habent. In hos namque perquirere facile est; illius vero quæ assidue intus conclusa teneatur, mores atque formam quo pacto exploraveris? Atque hæc quidem sponsalium tempore. At ubi jam præsto est matrimonii tempus, crescit sollicitudo, ac voluptate major metus est, ne ex eo ipso vespere ingrata et multo exspectatione deterior videatur. Etenim initio laudatam post contemni, ferendum est; at cum à curriculi carceribus, ut ita dicam, fastidio esse videtur, quando suspici poterit? Neque hie mihi illud commemora, Quid vero, si lepida sit? nam ne sic quidem cura hæc soluta et libera est. Multæ enim corporis venustate admodum conspicuæ vires suos capere nequiverunt, sed ii aliis longe se inferioribus addicti ipsas reliquerunt. Jam ea etiam cura expedita, alia rursum molesta succedit in dotis pensione, socero, quasi gratis numeret, haud sane comiter reddente, et sponso, qui totum nancisci studeat, cum verecundia exigere coacto, et nova nuptia solutionis dilatione pudentia, virum quovis improbo debitore magis reverente: quæ mitto in præsentia. At enim hæc soluta cura, continuo sterilitatis metus ingruit; præterea autem et prolum frequentiæ anxietas: neque adhuc horum quoquam explorato, utramque in partem jam inde ab initio turbantur. Quod si brevi ulerum geslet, rursum cum terrore lætitia; nihil est eam matrimonii bonorum vacuum terrere; terror, inquit, ne abortu incidente et quod conceptum est intereat, et gravida in extremum discrimen veniat. Sin multum temporis intersit, uxor hiscere non audet, quasi sit arbitra ipsa pariendi. Partus autem momento impen-

dente alvum tanto jam tempore afflictatam dolores disrumpunt ac divellunt, qui vel soli omnem matrimonii voluptatem offuscent. Quin et aliæ deinceps curæ eam sollicitant. Etenim misera et ærumnosa puella, etsi vehementissime iis cruciatibus distenta, nihil his minus formidat, ne pro perfecto et integro vitiosus atque mutilus infans prodeat, ne pro mare semina. Neque enim hæc eas sollicitudo levius tum, quam dolores, exerceat; que non modo in quibus noxam committant, sed etiam in quibus absint a culpa, in his non minus quam in illis viros metuant; in eaque tempestate salutis suæ studio omissio, ne quid viro accidat ingratum, verentur. Jam edito in aeras infante, ac primam vocem effato, aliæ rursum curæ excipiunt incolumitatis atque educationis. Si indeole est liberali et ad virtutem comparata, iterum in metu parentes, ne quid sinistrum patiatur, ne immatura morte obeat, ne in vitium aliquod degeneret; nam non solum ex improbis probi, sed etiam ex probis improbi ac flagitosi sunt. Quorum si quid eveniat invisum, intolerabilius malum est, quam si hæc ab initio contigissent: sin omnia in eo præclaræ stabilitæ permaneant, at mutationis timor assidue præsto est, parentum animos versans magnamque voluptatis partem detruncans. At non omnibus maritis contingit liberos habere. Itaque mihi aliam rursum inquietudinis causam narras. Quare si et susceptis liberis ac non susceptis, et probis ac flagitiosis, variis doloribus atque curis continentur, unde jam porro suavissimam conjugum vitam vocabimus? Jam si conjugati concordes vitam exigant, formido erit ne irruens mors voluptatem dissipet; imo vero non formido erit, neque id malum metuendum dumtaxat fuerit, sed omnino necessitas erit aliquando in actum prodire; nemo enim potuit utrumque uno die extinctum ostendere. Quod si non contingat, quod superest necessitas erit vel morte acerbiori vitam sustinere, seu diu eum ea consuevit, seu parum. Nam ille quo magis periculum fecit, eo majorem habet dolorem, longa consuetudine intolerabile dissidium reddente: hic priusquam amorem gustaverit ac expleverit, servente adhuc desiderio ea spoliatus, idipsum vehementius luget; atque ex contrariis causis eadem uterque miseria tenetur. Quid jam dicam, que interim incident, separationes, diurnas peregrinationes, angores iis conjunctos, morbos? Quid hoc ad matrimonium? inquit. Certe multæ sæpe ejus opera ægritudinem contraxerunt: injuria enim affectæ et irritatæ partim ira, partim mœrore, gravem febrim concitarunt. Ac quamvis eo presente nihil ejusmodi patientur, sed facili perpetuo utantur, peregrinationibus in ea mala rursum coguntur. Sed hæc omnia missa faciamus, nec matrimonium culpemus: at non hoc æque crimem effugere possit. Quodnam? Quod sanum ægrobilo melius affectum demittat, sed ad parem decumbenti inquietudinem compellat.

LVIII. *Matrimonium licet omnes miserias effugiat, nihil magnum habere.*—Visne hæc etiam cuncta dimitamus, ac que fieri nequeant supponamus, et ma-

trimonium demus omnia simul bona complexum, prolem numerosam, scitos liberos, opes, matrem-familias frugi, formosam, strenuam, conseruationem, longævam senectutem? addo et generis claritatem, et potentiae magnitudinem: nec vel commune hoc naturæ malum eos sollicitet, harum rerum conversionis formido, sed omnis mœroris, omnis metus ac curarum causa proscripta sit, neque aut alia ulla vis, aut mors immatura matrimonium dirimat, sed eam quoque omnes eodem die obeant, aut quod eo longe fortunatus videtur, liberi hæredes supersint, parentem utrumque in extrema senectute simul præmittant: quem tandem finem consequentur, et quo demum ex hac tanta voluptate accepto emolumento, eo discedent? Nam multos liberos reliquise, uxorem venustam cum deliciis cæterisque omnibus que jam percensui tractasse, ad senectam longam evasisse, ecquid nobis ad tribunal illud præsidii afferre possit, in veris æternisque rebus? Nihil. Itaque umbra sunt hæc, atque somnium; quippe cum in perennibus illis sæculis, que tum nos excipient, nihil ex his fructus, nihil solatii sperandum sit; qui his potitus est, eodem loco est habendus quo expertes. Neque enim si quis in mille annis noctem unam nave somnium vidiit, plus quiddam habere dicendus est, quam qui ejus visi expers fuerit. Imo vero nec quantum volebam loquutus sum. Nam nec quam tum veris distant somnia, tantum hæc ab illis absunt, sed multo amplius: nec quod in mille annis una nox est, tantumdem hoc ad futurum sæculum est, sed hic rursum etiam plus interest discriminis. At virginitas non est ejusmodi; quin factio grandi questu discedit. Sed rem omnem a capite disquiramus.

LIX. *Virginitatem facilem esse.*—Non necesse habet in sponsum inquirere, nec lucum timet: Deus est enim non homo, Dominus non conservus. Ac sponsorum hoc discrimen est: vide autem et quibus rebus despondeantur. Non mancipia, non terræ jūgera, non tot ac totidem auri talenta, sed cæli et cælestia bona, sponsæ hujus dotalia sunt. Præterea conjux mortem trepidat, cum propter alia, tum quod se a contubernali disjungat. Virgo et mortem desiderat, et vita gravatur, sponsum præsens præsentem intueri, eaque gloria frui properans.

LX. *Virginitatem nullius egere quod in nobis positum non sit.*—Nec vero ei, ut in matrimonio, in inopia degere quidquam fraudi esse potest; quin potius quod ultiro sustineat, sponso id eam reddit cariorem: nec sordide natam esse, nec corporis venustate non excellere; neque aliud quidquam simile. Et quid hæc commemoro? Nam et si nec libera sit, neque id quidem ejus sponsalibus derogat, sed sufficit animum pulchrum præstare, ut vel primas consequatur. Non hic zelotypia timenda est, non alterius seminæ, ut clariori viro conjugatæ, invidia dolendum: neque enim ei quisquam similis atque par est, nec vero parvo intervallo proximus. At in matrimonio quantumvis prædivitem et præpotentem virum mulier nacta sit, aliam tamen reperiet

χρόνῳ πάνηθεισαν νηδὸν ὡδίνες, αἱ καὶ μόναι ἵκεναι πάντα συσκιάσαι τὰ τοῦ γάμου χρηστά. Θορυβοῦσι δὲ αὐτὴν καὶ ἄλλαι μετὰ τούτων φροντίδες. Ἡ γὰρ ἀθλία καὶ ταλαιπωρος κόρη, καίτοι οὕτω σφοδρῶς ὑπὸ τῶν ἀλγηδόνων ἐκείνων κατατεινομένη, δέδοικε τούτων οὐχ ἥττον, μήποτε λελαθημένον καὶ ἀνάπτηρον ἀντὶ ἀρτίου καὶ ὑγιοῦς προέλθῃ, μήποτε ἀντὶ ἄρρενος θῆλυ. Καὶ γὰρ αὗτῇ οὐχ ἥττον αὐτὰς τῶν ὡδίνων ἡ ἀγωνία θορυβεῖ τότε· οὐδὲ γὰρ ἐν οἷς εἰσιν ὑπεύθυνοι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅν τῆς αἰτίας ἀφείνται, καὶ τούτοις δεδοίκασι τοὺς ἄνδρας οὐχ ἔλαττον ἢ ἐν ἐκείνοις, καὶ τὴν ίδιαν ἀσφάλειαν ἀφείσαι σκοπεῖν ἐν τοσούτῳ κλύδωνι, μεριμνῶσι μή τι τάνδροι τῶν ἀδουλήτων γένηται. Τοῦ δὲ παιδίου πεσόντος εἰς τὴν γῆν καὶ πρώτην ἀφέντος φωνὴν, ἔτεροι πάλιν διαδέχονται φροντίδες, αἱ τῆς σωτηρίας, αἱ τῆς ἀνατροφῆς. Κανὸν μὲν εὔφυες ὅν τύχῃ καὶ πρὸς ἀρετὴν ἐπιτίθειον, πάλιν ἐν φόβοις οἱ τεκόντες μή τι πάθη δεινὸν τὸ τεχθὲν, μὴ θάνατον ἄσωρον ὑποστῆ, μὴ μεταβάλῃ πρὸς κακίαν τινά. Οὐδὲ γὰρ ἐξ πονηρῶν χρηστοὶ γίνονται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ σπουδαίων φαῦλοι καὶ πονηροί. Κανὸν μὲν τούτων τι γένηται τῶν ἀπευκτῶν, ἀφορητοτέρων ἔχει τὴν λύπην, ἢ εἰ παρὰ τὴν ἀρχὴν ταῦτα συνέπεσεν· ἀν δὲ ἀπαντα μένη τὰ χρηστὰ βέναια, διγοῦν ἀπὸ τῆς μεταβολῆς ἀεὶ πάρεστιν αὐτοῖς φόβος, κατασείων τὴν ψυχὴν τῶν τεκόντων, καὶ πολὺ τῆς ἡδονῆς ὑποτεμνόμενος μέρος. 'Αλλ' οὐ πᾶσι τοῖς γεγαμηκόσι παιδίας ἔχειν συμβαίνει. Οὐκοῦν ἔτέραν μοι λέγεις πάλιν ἀθυμίας ὑπόθεσιν. 'Οταν οὖν καὶ παῖδων δυτῶν καὶ οὐκ δυτῶν, καὶ χρηστῶν γενομένων καὶ πονηρῶν, διαφόροις συνέχωνται λύπαις καὶ φροντίσι, πόθεν λοιπὸν ἡδίστην καλέσομεν τὴν ἐν τῷ γάμῳ ζωήν; Πάλιν, ἀν μὲν δυνοῦντες [318] οἱ συνοικοῦντες διατελῶσι, φόβος μὴ θάνατος ἐμπεσὼν διακόψῃ τὴν ἡδονήν· μᾶλλον δὲ θύκετε φόβος τοῦτο μόνον, οὐδὲ μέχρι προσδοκίας τὸ δεινόν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἔργον αὐτὸν προελθεῖν πάντως ἀνάγκη. Οὐδεὶς γὰρ ἔσχεν ἐπιδεῖξαί ποτε ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ἀμφοτέρους τελευτήσαντας· τούτου δὲ οὐκ δυτος τὸ λειπόμενον ἀνάγκη πολὺ τοῦ θανάτου χαλεπώτεραν ὑπομένειν ζωήν, ἀν τε πολὺν τύχῃ συνψηκώς χρόνον, ἀν τε ὁλίγον. 'Εκεῖνος μὲν γὰρ ἵσω πλείονα τὴν πεζραν ἐλαβε, τοσούτῳ μείζονα ἔχει τὴν δδύνην, τῆς πολλῆς συνηθείας ἀφόρητον ποιούσης τὸν χωρισμόν· ὁ δὲ πρὶν ἢ γεύσασθαι καὶ ἐμπλησθῆναι τῆς φιλίας, ἀκμαζούσῃς ἔτι τῆς ἐπιθυμίας, αὐτὴν ἀφαιρεθεῖς, αὐτὸν τοῦτο μᾶλλον ἐκείνου πενθεῖ, καὶ ἐξ ὑποθέσεως ^b ἐναντίων ἵσοις ἀμφότεροι συνέχονται τοῖς λυπηροῖς. Τι δὲ χρή λέγειν τοὺς ἐν τῷ μεταξὺ γινομένους χωρισμοὺς, τὰς μαχράς ἀποδημίας, τὰς συνεζευγμένας αὐτοῖς ἀγωνίας, τὰς νόσους; Καὶ τὸ τοῦτο πρὸς τὸν γάμον; φησι. Μάλιστα μὲν καὶ ἀπὸ τῆς αἰτίας τῆς τούτου πολλαὶ πολλάκις ἡρρώστησαν. Καὶ γὰρ ὑδρισθεῖσαι καὶ ὅργισθεῖσαι τοτὲ μὲν ὑπὸ τοῦ θυμοῦ, τοτὲ δὲ ὑπὸ τῆς ἀθυμίας πολλοὺς ἔτεχον πυρετούς. 'Εὰν δὲ καὶ παρόντος μηδὲν πάθωσι τοιοῦτον, ἀλλὰ προσηνοῦς ἀπολαύσωσι διαπαντδές, ὑπὸ τῆς ἀποδημίας εἰς ταῦτα πάλιν περιίστανται τὰ κακά. Πλὴν ἀλλὰ ταῦτα πάντα παρεσθω, καὶ μηδὲν ἐγκαλῶμεν τῷ γάμῳ, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ τούτων κάκείνης αὐτὸν ἀπαλλάξαι δυνησθετα τῆς αἰτίας. Ποιας δὴ ταύτης; "Οτι τὸν ὑγιαίνοντα οὐδὲν ἀφίσιν διμεινον τοῦ κάμνοντος διακεῖσθαι, ἀλλ' εἰς τὴν αὐτὴν τῷ κειμένῳ καθίστησιν ἀθυμίαν.

NH'. Βούλει καὶ ταῦτα πάντα ἐκβαλόντες θῶμεν τῷ λόγῳ

* Reg. ὑπὲρ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς.

^b Reg. ἐξ ὑποθέσεων.

^c Reg. τότε μὲν ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς, τότε δέ.

τὰ ἀδύνατα, καὶ συγχωρήσωμεν γενέσθαι γάμον πάντα διοῦ ἔχοντα τὰ ἀγαθὰ, πολυπαιδίαν, εὐπαιδίαν, πλούτον, γυναικὸς σωφροσύνην, κάλλος, σύνεσιν, διμόνοιαν, γῆρας μακρόν; προσέστω καὶ γένους περιφάνεια, καὶ δυναστείας μέγεθος, καὶ μηδὲ τὸ κοινὸν τοῦτο τῆς φύσεως ὀχλεῖτω πάθος, δι φόδος τῆς τούτων μεταβολῆς, ἀλλ' ἐξωρίσθω πᾶσα μὲν ἀθυμίας ὑπόθεσις, πᾶσα δὲ φροντίδος καὶ μερίμνης ἀφορμή, καὶ μήτε ἄλλη τις αἰτία, μήτε θάνατος ἀσωρος διαζευγνύτω τὸν γάμον, ἀλλὰ καὶ τοῦτον ἐν μιᾷ πάντες δεχέσθισαν ἡμέρᾳ, ἢ, δι τούτων πολλῷ μακαριώτερον εἶναι δοκεῖ, μενέτωσαν μὲν οἱ παιδεῖς κληρονόμοι, τοὺς δὲ γονεῖς ἀμφοτέρους διοῦ προπεμπόντων δι μετὰ γῆρας μακρόν· καὶ τὸ πέρας; ποτὸν τὸ κέρδος ἐκ ταύτης τῆς πολλῆς ἡδονῆς ἔχοντες ἀπελεύσονται ἐκεῖ; Τὸ γὰρ πολλοὺς παιδίας κατατιπεῖν καὶ καλῆς ἀπολαῦσαι γυναικὸς μετὰ τρυφῆς καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ὃν ἄρτι διηλθού, καὶ εἰς γῆρας ἐλάσαι μακρόν, τὸ πρὸς τὸ δικαστήριον ἡμᾶς ὀφελῆσαι δυνήσεται ἐκείνο ἐν τοῖς αἰώνοις πράγμασι καὶ ἀληθινοῖς; Οὐδέν. Οὐκοῦν σκιὰ ταῦτα καὶ δυναρ. "Οταν γὰρ ἐν τοῖς ἐκεῖ διαδεξομένοις ἡμᾶς αἰώσι καὶ πέρας οὐκ ἔχουσι μηδὲν ἀπὸ τούτων δυνηθῶμεν κερδάναι, μήτε παραμυθίας ἀπολαῦσαι τινος, ἐν ἴσω τοῖς οὐ μετασχρῦσε τὸν μετασχόντα θετέον. Οὐδὲ γὰρ εἰ τις ἐν χιλίοις ἔτεσι μίαν νύκτα μόνην εἶδεν δναρ χρηστὸν, πλέον τι τοῦτον ἔχειν φήσομεν τοῦ μὴ ταύτης ἀπολελαυχότος [319] τῆς δψεως. Καίτοις γε οὐδὲ ὅτον ἐδουλόμην εἶπον. Οὐδὲ γὰρ δοσον τὰ δινείρατα ἀπολεῖται τῆς ἀληθείας, τοσοῦτον τὰ ἐνταῦθα ἀφέστηκε τῶν ἐκεῖ, ἀλλ' ἔτι μᾶλλον· οὐδὲ ὅπερ ἔστιν ἐν ἔτεσι χιλίοις μία νὺξ, τοσοῦτον δι παρῶν αἰώνιο πρὸς τὸν μέλλοντα, ἀλλὰ κάν τούτῳ πολλῷ πλέον πάλιν τὸ μέσον. 'Αλλ' οὐ τὰ τῆς παρθένου τοιαῦτα, ἀλλὰ πολλὴν ἀπεισιν ἔχουσα τὴν ἐμπορίαν· μᾶλλον δὲ τὸν λόγον ἀνωθεν ἐξετάσωμεν.

Nθ'. Οὐκάναγκάζεται πολυπραγμονείν τὸν νυμφίον, οὐδὲ μή τινα ἀπάτην ὑπομείνῃ δέδοικεν. Θεδες γάρ ἔστιν οὐκ ἀνθρωπος, δεσπότης οὐχ διμόδουλος. Καὶ τῶν μὲν νυμφίων τὸ μέσον τοσοῦτον· σκόπει δὲ καὶ ἐπὶ τίσιν ἀρμόζονται. Οὐ γὰρ ἀνδράποδα, οὐδὲ γῆρας πλέθρα, οὐδὲ τόσα καὶ τόσα χρυσίου τάλαντα, ἀλλ' οὐρανοί καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς ἀγαθὰ τὰ ἔδνα ταύτης τῆς νύμφης ἔστι. Πρὸς τούτοις ἡ μὲν γεγαμηκυῖα φρίττει τὸν θάνατον τῶν τε ἄλλων ἔνεκεν, καὶ δὲ τοῦ συνοικοῦντος αὐτὴν διαζευγνυσι· ἡ δὲ παρθένος καὶ ποθεῖ τὴν τελευτὴν, καὶ βαρύνεται τῇ ζωῇ, σπεύδουσα τὸν νυμφίον ιδεῖν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ τῆς δόξης ἀπολαῦσαι ἐκείνης.

E'. Οὗτε δὲ τὸ πεντα συζῆν καθάπερ ἐπὶ τὸν γάμον παραβλάψαι δύναιτ' ἀν αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ποθεινότεραν τῷ νυμφίῳ τὴν ἔκουσαν τοῦτο ὑπομένουσαν ποιεῖ, οὗτε τὸ ἐκ ταπεινῶν γεγονέναι, οὗτε τὸ μὴ διαλάμπειν τὴν τοῦ σώματος ὥραν, οὗτε δὲλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Καὶ τὸ λέγω ταῦτα; καν γὰρ μηδὲ ἐλευθέρα οὐσα τύχῃ. οὐδὲ τοῦτο αὐτὴς λυμαλνεται τὴν μνηστείαν, ἀλλ' ἀρκεῖ ψυχὴν ἐπιδεῖξασθαι καλὴν, καὶ τῶν πρωτείων τυχεῖν. Οὐκ ἔστιν ἐκεῖ φοβηθῆναι ζηλοτυπίαν, οὐκ ἔστιν ἀληθῆσαι διαφθορούμενην ἔτέρᾳ γυναικὶ ὡς λαμπροτέρῳ συνεζευγμένη ἀνδρί. Οὐ γάρ ἔστιν δμοιος αὐτῷ οὐδὲ ἵσος οὐδεὶς, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ μικρὸν ἐγγύς· ἐν δὲ τῷ γάμῳ καν τῶν σφόδρα πλουτούντων καὶ μεγάλα δυναμένων ἔχῃ τις ἀνδρα, ἀλλ' δμως δύναιτ' ἀν ἔτέραν εύρειν πολλῷ μείζονα ἔχουσαν. Οὐχ ὡς ἔτυχε δὲ ἐλαττοὶ τὴν

d Morel. et Savil. in textu προπεμπόντων, Reg. et Savil. in marg. προπεμπέτωσαν.

• Reg. οὐς συνοικοῦντας αὐτῇ,

ἐκ τῆς τῶν ἡττών υπεροχῆς ἥδονήν ἡ τῶν μειζόνων υπερβολή. Ἀλλ' ἡ πολλὴ τρυφὴ τῶν χρυσίων καὶ τῶν ἴματίων καὶ τῆς τραπέζης καὶ τῆς ἀλλης ἀδείας ίκανή δελεάσαι φυχήν καὶ ἐφελκύσασθαι; Καὶ πόσαι τούτων ἀπολαύουσι γυναικες; τὸ γὰρ πλεῖστον τῶν ἀνθρώπων μέρος πενίᾳ συζῆ καὶ ταλαιπωρίαις καὶ πόνοις. Εἰ δέ τινες εἰεν αἱ τούτων μετέχουσαι, σφόδρα μὲν δλίγαι καὶ εὔχριθμητοι, καὶ αὗται δὲ περὶ τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν· οὐδενὶ γάρ ἔφίσται ἐν τούτοις τρυφῇ, ὡς καὶ ἀπεδείξαμεν ἐν τοῖς πρόσθεν λόγοις ^b.

ΞΑ'. Πλὴν ἀλλὰ θῶμεν πάλιν τῷ λόγῳ καὶ ταῦτην συγχωρεῖσθαι τὴν τρυφήν, καὶ μήτε τὸν προφήτην, μήτε τὸν Παῦλον ἀπεχθάνεσθαι πρὸς τὰς χλιδώτας τῶν γυναικῶν· τί τὸ δψελος τῶν πολλῶν χρυσίων; "Ἐτερον μὲν οὐδὲν, βασκανία δὲ καὶ φροντὶς καὶ φόδος οὐχ ὁ τυχών. Οὐ γάρ μόνον ὅταν εἰς τὸ κιβώτιον αὐτὰ ἀποθῶνται, οὐδὲ νυκτὸς καταλαθούσῃς μόνον ταράττονται ταῖς φροντίσιν, ἀλλὰ καὶ ὅταν αὐτὰ περικέωνται ^c, καὶ ὅταν ἡμέρα ἦ, τὴν αὐτὴν ὑπομένουσι μέριμναν, μᾶλλον δὲ καὶ χαλεπωτέραν. Καὶ γάρ ἐν βαλανείοις καὶ ἐκκλησίαις παραγίνονται αἱ τοιαῦται [320] κακουργοῦσαι γυναικες· κάκείνων δὲ πολλάκις χωρὶς ὑπὸ τοῦ πλήθους ὡθούμεναι καὶ πιεζόμεναι αἱ χρυσοφοροῦσαι οὐδὲ αἰσθάνονται ἐκπεσόντος αὐταῖς τῶν χρυσίων τινός. Οὕτω γοῦν πολλαὶ οὐ ταῦτα μόνον, ἀλλὰ πολλῷ τούτων ἔτι τιμιώτερα περιδέραια ἀπὸ τιμίων συγκείμενα λίθων διασπασθέντα καὶ ἐκπεσόντα ἀπώλεσαν.

ΞΒ'. Πλὴν ἀλλὰ μηδὲ οὗτος ἔστω δφόδος, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν ἔξηρήσθω ἡ φροντὶς, τί τὸ δψελος; Εἶδεν δὲ ἔτερος, φησί, καὶ ἔθαύμασεν. Ἀλλὰ οὐ τὴν περικειμένην, ἀλλὰ τὰ περικείμενα, ἐκείνην δὲ διὰ ταῦτα καὶ ἐκάκισε πολλάκις, ὡςπερ παρὰ τὴν ἀξίαν κοσμουμένην αὐτοῖς. "Ἄν μὲν γάρ εὔμορφος ἦ, λυμαίνεται τῷ κάλλει τῆς φύσεως· ὁ πολὺς γάρ κόσμος ἐκείνος οὐκ ἀψήσιν αὐτὸν φαίνεσθαι γυμνὸν τὸ πλεῖστον αὐτοῦ μέρος ἀφαιρούμενος ^d. ἐὰν δὲ ἀμορφος ἦ καὶ δυσειδῆς, ἀτερπεστέραν ἀπέδειξεν οὗτω μᾶλλον αὐτὴν. Ἡ γάρ ἀμορφία πανταχοῦ καθ' ἔσυτὴν μὲν φαινομένη ὅσον ἔστι φαίνεται μόνον· ὅταν δὲ αὐτὴ παραδόλληται λίθων λαμπρότης καὶ ἔτερας τινὸς ὄλης κάλλος, ἐπιτείνεται εἰς δυσειδίαν μειζόνως. Τό τε γάρ τοῦ σώματος μέλαν πολλῷ μελάντερον δείκνυσιν ἐπικείμενον τοῦ μαργαρέτου τὸ φῶς καὶ ὡςπερ ἐν σκότῳ στίλβον, τὸ τε τοῦ προσώπου δυσδιάπλαστον τὰ τῶν ἴματίων ἀνθη πολὺ κάκιον ἀποφαίνει, οὐκ ἀφιέντα καθ' ἔσυτὸν ἀγωνίζεσθαι τὸν τῆς δψεως τύπον παρὰ τοῖς θεαταῖς, ἀλλὰ πρὸς τὸ χειροποίητον ἐκείνο καὶ ἀμήχανον κάλλος, δύνεν ἦ μελῖων ἥτα γίνεται. Ὁ γάρ διεσπαρμένος ἐν τοῖς ἴματίοις χρυσός, καὶ ἡ πολλὴ τῶν τὰ τοιαῦτα ἐργαζομένων ποκιλία, καὶ δὲ λοιπὸς κόσμος ἀπας, καθάπερ τις ἀθλητὴς γενναῖος εὐεκτῶν καὶ σφριγῶν φωραλέον τινὰ καὶ αἰσχρὸν καὶ λιμώτερον παρωτάμενος ἀνταγωνιστὴν, οὕτω τὴν τοῦ προσώπου δόξαν τῆς περικειμένης καταβαλὼν πρὸς ἔσυτὸν ἐπισπάται τοὺς θεατὰς, ἐκείνην μὲν καταγελάσθαι μειζόνως, αὐτὸν δὲ μεθ' ὑπερβολῆς θαυμάζεσθαι παρασκευάζων.

ΞΓ'. Ἀλλ' οὐχ ὁ τῆς παρθενίας κόσμος τοιοῦτος. Οὐ γάρ λυμαίνεται τῇ περικειμένῃ, ἐπειδὴ μηδὲ ἔστι σωματικὸς, ἀλλὰ τῆς φυχῆς ὄλος· καὶ διὰ τοῦτο, ἀν τε δυσειδῆς ἦ, μετέβαλε τὴν δυσειδίαν εὐθέως κάλλος περιθεὶς ἀμήχανον, ἀντεώρατα καὶ φαιδρὰ, λαμπροτέραν εἰργά-

* Reg. ὑπεροχὴν ἦ δόξαν ἡ τῶν μειζ. Infra Reg. τούτων ἀπολαύουσι, alii ἀπολαύουσαι. Mox idem πενίαις συζῆ καὶ ταλαιπωρίαις καὶ κόποις.

^b Reg. πρότερον λόγοις. Paulo post Reg. Παῦλον ἀποφήνασθαι.

^c Reg. περικείσονται.

^d Reg. τί τὸ δψελος ἐκ τῶν χρυσοφορεῖν; εἰδει.

^e Reg. ἀποφερόμενης.

^f Sie optime Savil, περιθείς ad κόσμος referens. Monif. περιθείς. Imit.

στο. Οὐ γάρ λίθοι καὶ χρυσὸς, οὐδὲ ἴματίων πολυτέλετα, οὐδὲ χρωμάτων πολυτελῆ ἀνθη διάφορα, οὐδὲ ἀλλο τοιοῦτον οὐδὲν τῶν φθαρτῶν ἐκείνων κοσμεῖ τὰς φυχὰς ἀλλ' ἀντὶ τούτων νηστεῖαι, παννυχίδες ιεραὶ, πραότες, ἐπιείκεια, πενία, ἀγδρεία, ταπεινοφροσύνη, καρτερία, πάντων ἀπλῶς τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῳ πραγμάτων ὑπεροφία. Καὶ γάρ δψθαλμὸς αὐτῇ οὕτω μὲν καλὸς καὶ εὔπρεπής, ὡς ἀντὶ ἀνθρώπων τὰς ἀσωμάτους δυνάμεις καὶ τὸν τούτων Δεσπότην ἔχειν ἐραστήν· οὕτω δὲ καθαρὸς καὶ διειδῆς, ὡς ἀντὶ τῶν σωματικῶν τὰς ἀσώματα κάλλη δύνασθαι καθορᾶν· οὕτω δὲ ἡμερος καὶ γαληνός, ὡς μηδὲ πρὸς τὸν ἀδικοῦντας καὶ συνεχῶς λυποῦντας ἀγριαίνειν καὶ διανίστασθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς τούτους ἥδος καὶ μελιτιχον ^b δρᾶν. Κοσμιότης δὲ αὐτῇ τοσαύτη περίκειται, ὡς καὶ τὸν ἀκολάστους αἰσχύνεσθαι καὶ ἐρυθριάν καὶ τῆς οἰκείας ἐνδιδόναις μανίας, ὅταν πρὸς αὐτὴν ἰδωσιν ἀκριβῶς. "Μιπερ δὲ γυναικὶ κοσμίᾳ τὴν διακονούμενην θεράπαιναν καὶ αὐτὴν εἰναι [321] τοιαύτην ἀνάγκη, καὶ μὴ βούληται· οὕτω καὶ τὴν σάρκα τῆς οὕτω φιλοσοφούτης φυχῆς πρὸς τὰ ἐκείνης κινήματα καὶ τὰς οἰκείας ἀνάγκη δυθμίζειν δρμάς. Καὶ γάρ δψθαλμὸς, καὶ γλωττα, καὶ σχῆμα, καὶ βάδισις, καὶ πάντα ἀπλῶς πρὸς τὴν ἐνδον εὐταξίαν χαρακτηρίζεται· καὶ καθάπερ μύρον βαρύτιμον, καὶ εἰς ἀγγος ἀποκλείται, τὸν ἀέρα τῆς οἰκείας ἀναχρῶσαν εὐωδίας, οὐ τοὺς ἐνδον καὶ πλησίον ἐστῶτας μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἔξω πάντας ἐμπιπλησι τῆς ἥδονῆς· οὕτω καὶ ἡ τῆς παρθενικῆς φυχῆς εὐωδία ταῖς αἰσθήσεσι περιφέρεσσα ἐνδείκνυται τὴν ἐνδον ἀποκειμένην ἀρετὴν, καὶ τὰς χρυσᾶς τῆς εύχοσμίας ἐπιβάλλοντα πᾶσιν ἡνίας ἐν πολλῇ τῶν ἵππων ἐκαπτον εύρυθμίᾳ διατρεῖ, καὶ οὕτε τὴν γλωτταν ἀφίσιν ἀπηγέξεισθαι, οὕτε τὸν δψθαλμὸν μόνον ἀναισχύντως καὶ ὑπόπτως ἐνιδεῖν, οὕτε τὴν ἀκοὴν δέξασθαι τι τῶν οὐ προσηκόντων μελῶν. Καὶ ποδῶν δὲ αὐτῇ μέλει, ὡστε μὴ ἀτακτα βαδίζειν καὶ διατεθρυμμένα, ἀλλ' ἀπλασιόν τινα καὶ ἀνεπιτήδευτον ἔχειν τὴν βάδισιν· καὶ τὸν ἀπὸ τῶν ἴματίων δὲ καλλωπισμὸν περικόψασα καὶ τῷ προσώπῳ παραινεῖ συνεχῶς μὴ διαχείσθαι τῷ γέλωτι, ἀλλὰ μηδὲ ἡρέμα μειδιῶν, ἀλλ' ἐπισκύνιον αἰδέσιμον ἀεὶ καὶ αὐστηρὸν ἐπιδείκνυσθαι, καὶ πρὸς δάκρυα παρεσκευάσθαι διαπαντδεῖς, πρὸς γέλωτα δὲ μηδέποτε.

ΞΔ'. "Οταν δὲ δακρύων ἀκούσῃς, μηδὲν ὑποπτεύσῃς σκυθρωπόν· τοσαύτην γάρ ἔχει τὰ δάκρυα ἐκείνα τὴν ἥδονήν, ὅσην οὐδὲ δὲ γέλωτο τοῦ κόσμου τούτου. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἀκουσον τοῦ Λουκᾶ λέγοντος, δτι μαστιχέντες οἱ ἀπόστολοι ἀνεχώρουν ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου χαρούντες· καίτοι γε οὐ τοιαύτη τῶν μαστίγων ἡ φύσις· οὐ γάρ ἥδονή καὶ χαράν, ἀλλ' ὀδύνη καὶ πόνον ἐργάζεσθαι εἴωθεν. Ἀλλ' ἡ μὲν τῶν μαστίγων φύσις οὐ τοιαύτη, ἡ δὲ εἰς Χριστὸν πίστις τοιαύτη, ὡς καὶ τῆς φύσεως αὐτῆς τῶν πραγμάτων κρατεῖν. Εἰ δὲ μάστιγες ἥδοντὸν ἔτεχον διὰ τὸν Χριστὸν, τι θαυμαστὸν ^b ει καὶ τὰ δάκρυα τὸ αὐτὸν ἐργάζεται διὰ τὸν αὐτὸν; Διὰ τοῦτο τὸ στενήγαν καὶ τεθλιμμένην ἐκάλεσεν ὁδὸν, ταύτην πάλιν καλεῖ καὶ ζυγὸν χρηστὸν καὶ φορτίον ἐλαφρόν. Τῇ μὲν γάρ φύσει τὸ πρᾶγμα τοιοῦτόν ἔστι, τῇ δὲ τῶν κατορθούντων προαιρέσει καὶ ταῖς ἐλπίσι ταῖς χρησταῖς σφόδρα γίνεται κοῦφον. Διὸ τῆς εὐρυχώρου καὶ πλατείας τὴν στενήγαν καὶ τεθλιμμένην ἐκάλεσεν ὁδὸν, ταύτην πάλιν καλεῖ καὶ φορτίον ἐλαφρόν. Τῇ μὲν γάρ φύσει τὸ πρᾶγμα τοιοῦτόν ἔστι, τῇ δὲ τῶν κατορθούντων προαιρέσει καὶ ταῖς ἐλπίσι ταῖς χρησταῖς σφόδρα γίνεται κοῦφον. Διὸ τῆς εὐρυχώρου καὶ πλατείας τὴν στενήγαν καὶ τεθλιμμένην μετὰ τὸ πλείονος ἀν τις ἰδοι προθυμίας διεύνοντας τοὺς ἐλομένους αὐτὴν, οὐ διὰ τὴ μηδίσεσθαι, ἀλλὰ διὰ τὸ τῶν θλίψεων ἀνωτέρους είναι, καὶ μηδὲν πάσχειν ὑπὸ αὐτῶν, οἷον καὶ τοὺς ὄλλους ελέκτος. "Ἔχει μὲν γάρ θλίψεις καὶ οὗτος δὲ βίος, ἀλλ' ὅταν αὐτὰς πρὸς τὰς τοῦ γάμου παραβάλωμεν, οὐδὲν θλίψεις χρή καλεῖν.

* Reg. μειδιχιαν.

^b Reg. τε θλιμμένης.

multo majori nuptiam. Non parum autem minorum præstantiae voluptatem, majorum præcellentia minuit. Verum ingens auri, vestium, mensæ, aliarumque rerum copiæ luxus, animum inescabit et afficiet? Et quod mulieres iis potiuntur? quandoquidem major hominum pars in inopia, ærumnis ac laboribus degit. Quod si aliquæ iis potiuntur, admodum sunt paucæ, et quas facile sit numerare, eæque ipsæ præter Dei sententiam faciunt; nulli enim fas est in iis deliciari, quod et superius ostendimus.

LXI. *Aurum gerere metus quam voluptatis plus habere.*— Sed age disputandi iterum causa et has delicias concessas ponamus, neque aut prophetam aut Paulum luxuriosas mulieres odisse: quorsum auri vim? Nempe nihil nisi invidia est, cura et metus haud vulgaris. Nam et eo in capsulam conjecto ac nocte ingrumente curis anguntur, et eo induitæ atque interdiu æque, imo etiam magis, sollicitantur. Etenim et in balneis et in templis præsto sunt feminæ quæ id compilent: ac citra eas quoque aurigeræ a turba pressæ et impulsæ nec sentiunt quidem auri sibi aliquid elapsum. Itaque multæ non hæc solum, sed multo etiam pretiosiora monilia, et rarissimis gemmis adornata, revulsa ac delapsa perdiderunt.

LXII. *Aurea ornamenta et formæ nocere, et augere deformitatem.*— Age vero neque hic terror sit, sed hæc etiam cura exempta sit: qui refert? Vedit quispiam, inquit, ac miratus est. At non ornatam, sed ornamenti, illam autem sæpe vel ob ea criminatus est, quasi præter dignitatem iis ornatam. Nam si formosa sit, naturæ pulchritudinem perdit: siquidem ingens ille mundus eam nudam apparere non permittit, magnam ejus partem auferens: sin tetra ac deformis, vel eo turpiorem se exhibet. Deformitas enim ubique sola apparet, quantacumque est, apparet tantum: quod si gemmarum splendor, aut alterius cuiusquam materiæ pulchritudo admoveatur, soeditatis plus etiam contrahit. Nam et corporis atrorem multo atriorem imminens margaritæ lumen, et tamquam in tenebris micans, representat, et oris pravitatem vestium diversi colores longe tetrorem demonstrant, qui vultus formam a spectatoribus seorsim censi non sinunt, sed cum illo arte quæsito eximioque decore collatam: unde fit, ut magis superari videatur. Aurum enim passim vestibus inspersum, atque varii operis diversitas omnisque reliquo ornatus est quasi quidam pugil bono habitu ac robustus, qui scabrum quemdam et turpem ac strigosum adversarium repulerit: ad eumdem modum ornatus ille, vultus splendore erepto atque detracto, omnium in se oculis conversis, illam magis ridiculum, se in primis suspiciendum præbet.

LXIII. *Quis virginitalis mundus et quæ pulchritudo.*— At non ejusmodi est virginitatis ornatus, neque induitam defraudat: qui nec corporalis sit, sed animi totus. Itaque seu deformis sit, protinus deformitatem mutat, adhibito incomparabili ornatu: seu venusta et nitida, illustriorem reddit. Siquidem non gemmæ et aurum, non vestium luxus, non colorum flores varii atque sumptuosæ, non alia id genus res caduca, animos ornat.

sed corum loco jejunia, saneta pævigilia, comitas, modestia, paupertas, fortitudo, humilitas, tolerantia, omnium plane vitæ hujus rerum despectus. Nam et oculus ei tam pulcher atque lepidus est, ut pro hominibus incorporeas Virtutes, earumque Dominum habeat amatorem: tam purgatus ac perspicax, ut pro corpore incorpoream pulchritudinem videre possit: tam suavis ac serenus, ut nec adversum assidue lacescentes ac molestos efficeretur et surgat, sed eos etiam blande atque comiter inspectet. Jam vero ea est modestia, ut vel impudici quique, si in eam accurate huiusmodi remittant, pudescant et erubescant ac furorem suum remittant. Ac velut ancilla honestæ matrifamilias serviens, ipsa quoque velit nolit ejusmodi sit oportet: ita et corpus animæ tam philosophæ ad ejus nutum omnes motus suos dirigat oportet. Nam et oculus, et lingua, et habitus, et ingressus, et omnino omnia ad internam disciplinam conformantur, quasique unguentum pretiosum, quantumvis in vas inclusum, aere fragrantia sua tamquam delibuto, non intraneos solum et proximos, sed extraneos etiam omnes voluptate replet: ita et virginis animæ fragrantia sensus circumfluens intus positam virtutem ostendit, et aureis modestiæ frenis omnibus injectis equos singulos in summa concinnitate tuetur: neque aut linguam sinit absonum aliquid et incompositum effari, aut oculum vel impudenter ac suspiciose spectare, aut aures indecens aliquod carmen admittere. Quin et pedum ei cura est, ne dissolutus atque mollis, sed simplex et inaffectatus sit incessus; omnique vestium ornatum abjecto vultum quoque assidue monet, ne risu diffluat: imo ut nec leviter rideat, sed grave semper et austera supercilium repræsentet, ad lacrymas perpetuo parata, ad risum numquam.

LXIV. *Quæ propter Christum patimur, ea licet tristia sint voluptatem habere.*— Atque hic cum lacrymas audis, nihil tetricum finge: habent enim eæ lacrymæ tantam voluptatem, quantam nec hujus mundi risus. Sin dissidis, audi dicentem Lucam, verberatos apostolos lertos ex concilio discessisse (*Act. 5. 40*). At non ea est verberum natura: non enim voluptatem ac lætitiam, sed dolores laboremque afferre solent. Sane non ea est verberum natura, sed Christiana fides ea est, ut ipsi etiam rerum naturæ imperet. Quod si verbera voluptatem pariebant propter Christum, quid mirum si et lacrymæ idem præstent propter eundem? Itaque quam angustam et ærumnosam viam dixit, eam rursum et jugum suave et onus leve appellat: nam rei quidem hæc natura est, sed studio atque spe eorum qui perfungantur admodum fit levis (*Matth. 7. 13. et 11. 30*). Quare alacriores etiam videoas, qui arctam et ærumnosam viam sint amplexi, quam qui latam atque spatiösam, iter facere; non quod non afflictentur, sed quod afflictionibus sublimiores nihil ab iis ejusmodi patientur, quæ solent alii pati. Habet enim æque et hæc vita afflictiones, sed quæ si cum illis matrimonii conferantur, ne afflictiones quidem sint dicendæ.

LXV. *Labores virginitatis minores doloribus partus*

qui conjugium comitantur. — Quid enim, quæso, tale per omnem vitam virgo sustinet, quale pene in annos conjux doloribus partus ac lamentis cruciata? Nam tanta est ejus cruciatus vehementia, ut saceræ literæ, cum exsilium, famem, pestem, et intolerabilia mala designare volunt, ea omnia dolores partus nominent. Deus quoque id supplicii ac maledictionis vice mulieris irrogavit, non parere, inquam, sed sic parere, cum arumnis et doloribus: *Cum dolore enim, inquit, paries filios (Gen. 3. 16).* At virgo iis diris ac dolore excelsior est: nam qui legis diras antiquavit, et has una etiam sustulit.

LXVI. Jucundius esse pedibus ire quam mulis circumrehi. — Sed mulis in foro circumvehi jucundum est. Imo id inanis tantum fastus est voluptate omniciarens: atque ut nec tenebræ quam lux, nec conclusum quam solutum esse, nec multis quam nullo egere, melius est: sic huic quoque suis pedibus non utenti nihil melius est. Omitto enim molestias quas hinc sustinere est necesse. Nam nec cum vult, ei domo prodire licet, sed plerumque cum ut inde exeat magna aliqua utilitas efflagitat, domi manere cogitur, velut, mendici qui pedibus mutili non habent quo vehantur. Quod si vir mulos alii usui mandaverit, simultas, contentio, pertinax silentium: sin ipsa futuri ignara idem fecerit, omisso viro, in se iram vertit, assidue ea se injuria consumens. Et quanto satius erat pedibus utentem (nam ea causa nobis eos Deus fabricatus est) nihil horum malorum subire, quam mollitie hac, in tantum misericordia ac mœroris necessitatem se inducere? Neque enim haec solæ causæ eas domi continent; sed seu uterque, seu alter forte mulus pedibus dolet, idem contingit: et cum in pascua dimittuntur (sit autem id quotannis, atque in multos dies), rursum tamquam vincitæ domi manendum est, et nec negotio quidem necessario vocante ædibus prodeundum. Quod si quis dicat, eam a salutantium turba expeditam esse, non coactam notorum oculis patere ac pudesieri, is valde ignorare mihi videtur, quæ muliebri naturæ pudorem et admittant et afferant: siquidem non conspicui aut latere id efficit, sed illud petulantia intus animum possidens, hoc modestia atque verecundia. Itaque multæ ea custodia solutæ, ac per medianam turbam in foro gradientes, non solum in se accusatores non concitarunt, sed multos etiam modestiae admiratores habuerunt: quæ et habitu et ingressu et vestimentu neglectu luculentum tamquam radium internæ probitatis emitterent: nec paucæ intus desidentes sinistram sibi opinionem contraxerunt. Potest enim quæ conclusa sit, etiam magis quam quæ prodeant, volentibus egregie petulantem se et impudentem exhibere.

LXVII. Molestum esse multas famulas habere. — Sed forsitan ancillarum grex jucundus est. Hac quidem voluptate nihil pejus, tantum habet curarum: nam et ægritudine eujusque et morte turbari atque angi est necesse. Ac sunt haec forte tolerabilia, neconon quæ his etiam graviora sunt, quotidie curis distendi, segnitem castigando, nequitiam tollendo, rixas sedando,

et nonne reliquam vitiositatem corrigendo: at illud certe omnium gravissimum est, quod quidem vel maxime in ejusmodi famulitii copia evenire solet, si in eo grege aliqua venusta sit: id enim omnino in ea multitudine accidere necesse est, divitibus non multas solum, sed etiam æque formosas studiose parantibus. Itaque si inter eas ulla præstans sit, seu amore sui herum capiat, seu nihil ulterius possit, quam ut admirationi sit, hera æque dolebit, quod ab ea superretur, si non amore, at corporis venustate atque admiratione. Quare si in iis quæ apud eos illustria ac præclara habeantur, tantum inest ærumnarum, quid de aerbis dicendum?

LXVIII. De tranquillitate quæ virginitati inest. — At non virgo horum quidquam patitur, quin et domuncula turbis libera est, et clamor omnis profligatus: quasi in tranquillo quodam portu omnia intus silentium possidet, et vel silentio major animum serenitas, quippe nihil humanum tractantem, sed assidue cum Deo colloquentem, atque in eum fixe contuentes. Et quis eam voluptatem metiatur? quæ oratio mentis sic affectæ lætitiam repræsentet? Evidem nulla, sed ii soli qui in Deo delicias ponant earum magnitudinem sciunt, et quanto omnem comparationem vincant agnoscent. At ingens argenti vis undique conspicua valde oculos oblectat, et quanto præclarus est in cælum suspicere, atque inde majorem longe voluptatem capere? Nam quanto aurum stanno et plumbo, tanto cælum auro, argento atque omni materia illustrius ac splendidius est: quin contemplatio haec curis vacua est, illa admodum sollicita, quod quidem vel maxime concupiscentiam cohibet. At non vis in cælum spectare? licet depositum in foro argentum cernere. *Ad verecundiam vestram dico (1. Cor. 6. 5), ut cum beato Paulo loquar: quoniam pecuniarum amore tam estis stupidi.* Atque hic quid dicam nescio. Valde enim me scrupulus quidam suspendit, nec video, cur omne pene hominum genus, cum facile ac jucunde oblectari liceat, id nec in voluptate quidem ponant; in sollicitudine, distractione atque curis potissimum gaudeant. Nam cur non eos æque depositum in foro argentum ac domesticum oblectat, quod quidem et probatius sit, et animum angore omni liberum dimittat? Quoniam, inquit, illud meum non est, hoc meum est. Avaritia igitur jucunda est, non argenti natura: quod si esset, inde etiam æque oblectari oportebat. Sin dicas, usus gratia, multo præstat vitrum: atque id divites ipsi confirmant, qui ex ea materia pocula ut plurimum parant. Quod si fastu quodam etiam ex argento fabricari cogantur, prius vitro interius constituto ita argento exterius obducunt, ostendentes illud ad potum suavius et commodius esse, hoc ad fastum solum et inanem ostentationem. Quid est autem hoc, Meum et non meum? Nam equideum cum verba haec accuratius expendo, voces tantum esse mihi videntur. Multi enim illud dominium suum refugiens nec vivi retinere potuerunt; et quibus ad finem usque permansit, ñ volentes nolentes mortis tempore ejus potestate exciderunt. Nec solum in ar-

ΕΞ'. Τί γάρ, εἰπέ μοι, παρὰ πάντα τὸν βίον ἡ παρθένος ὑπομένει τοιούτον, οἶνον καθ' ἔκαστον ὡς εἰπεῖν ἐνιαυτὸν ἡ γεγαμημένη, ὡδὶς καὶ οἰμωγαῖς διακοπτομένη; Τοσαύτη γάρ τῆς ἀλγηδόνος ταύτης ἡ τυραννίς, ὡς καὶ τὴν θελαν Γραφὴν ἦκα αὖτις αἰχμαλωσίαν, καὶ λιμὸν, καὶ λοιμὸν, καὶ τὰ ἀφόρητα τῶν κακῶν αἰνίτεται βούληται, ὡδῖνας πάντα τὰ τοιαῦτα καλεῖν. Καὶ ὁ Θεὸς δὲ ἀντὶ τιμωρίας αὐτὸν καὶ ἀρᾶς ἐπέθηκε τῇ γυναικὶ· οὐ τὸ τίκτειν λέγω, ἀλλὰ τὸ οὕτιν τίκτειν, μετὰ πόνων καὶ ὡδίνων· [322] Ἐν λύπαις γάρ, φησί, τέξῃ τέκνα. Ἡ δὲ παρθένος ἀνωτέρω ταύτης ἔστηκε τῆς ὡδίνος καὶ τῆς ἀρᾶς· διὰ γάρ τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου κατάραν λύσας καὶ ταύτην ἔλυσε μετ' ἔκεινης.

ΕΓ'. Άλλα τὸ περιφέρεσθαι ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐπὶ ἡμιόνων ἥδυ. Τῦφος τοῦτο περιττὸς μόνον, ἥδονῆς δὲ ἀπεστέρηται πάστις καὶ ὥσπερ οὔτε σκότος τοῦ φωτὸς ἄμεινον, οὐδὲ τὸ συγκεκλεῖσθαι τοῦ λελύσθαι, οὔτε τὸ πολλῶν χρήσειν τοῦ μηδενὸς, οὕτως οὐδὲ αὐτὴ τοῖς οἰκείοις ποσὶ μὴ κεχρημένη ἄμεινον διακείσται. Τὰς γάρ ἀηδίας δσας ἐκ τούτων ὑπομένειν ἀνάγκη παρίημι. Καὶ γάρ οὐχ ὅτε βούλεται ἔξεστιν αὐτὴν· τῆς οἰκίας προελθεῖν, ἀλλὰ καὶ πολλάκις χρησίμου τινὸς κατεπειγούσης ἔξδου οἷχοι μένειν ἀναγκάζεται, καθάπερ τῶν ἐπαιτῶν οἱ τοὺς πόδας ἀποτετμημένοι καὶ οὐκ ἔχοντες ὅτῳ φέροιντο. Κανὸν μὲν διὰ ἀντῆρ τύχη τὰς ἡμιόνους ἀπασχολήσας, μικροψυχία καὶ μάχη καὶ πολλὴ παρασιώπησις· ἀν δὲ αὐτὴ μηδὲν τῶν μελλόντων προορωμένη τὸ αὐτὸν τοῦτο ἐργάσηται, τὸν ἄνδρα ἀφείσα καθ' ἔαυτῆς τρέπει τὸν θυμὸν, διατρώγουσα συνεχῶς ὑπὸ τῆς ἐπηρείας ἔαυτὴν. Καὶ πόσῳ βέλτιον ἦν τοῖς ποσὶ κεχρημένην (διὰ γάρ τοῦτο ἡμῖν αὐτοὺς ἐποίησεν ὁ Θεὸς) μηδὲν τυύτων ὑπομένειν τῶν δεινῶν, ή βουλομένην θρύπτεσθαι τοσαύτας ἔχειν λύπης καὶ μικροψυχίας ἀνάγκας! Οὐδὲ γάρ αὗται μόναι αἱ προφάσεις αὐτὰς οἷχοι κατέχουσιν, ἀλλὰ καν ἀλγῆσαι τοὺς πόδας τύχη, ἀν τε ἀμφοτέρας τὰς ἡμιόνους, ἀν τε θατέραν, τὸ αὐτὸν γίνεται· καὶ ὅταν δὲ εἰς πόσαν ἀφεθῆναι· ^ἢ συμβῆ (συμβαίνει δὲ τοῦτο καθ' ἔκαστον ἐνιαυτὸν καὶ ἐπὶ πολλαῖς ἡμέραις), ἀνάγκη πάλιν οἴκοι μένειν ὥσπερ δεδεμένην, καὶ μηδὲ χρείας καλούσης ἀναγκαῖας ἔξιέναι τῆς οἰκίας ^{εἰ}. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι τοῦ πλήθους ἀπῆλλακται τῶν ἐντυγχανόντων οὐκ ἀναγκαζομένη καθ' ἔκαστον τῶν γνωρίμων ὀρᾶσθαι καὶ ἐρυθριάν, σφόδρα ἀγνοεῖν μοι δοκεῖ καὶ τὰ ἀπαλλάττοντα καὶ τὰ περιβάλλοντα τὴν γυναικείαν φύσιν τὴν αἰσχύνην. Οὔτε γάρ τὸ φαίνεσθαι, οὔτε τὸ κρύπτεσθαι τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ τὸ μὲν ἡ κατέχουσα ^ἢ τὴν ψυχὴν ἐνδον προπέτεια, τὸ δὲ ἡ σωφροσύνη καὶ ἡ αἰδώς. Διὰ ταῦτα καὶ τῶν ἀπῆλλαγμένων τῆς εἰρκτῆς ἔκεινης πολλαὶ καὶ διὰ μέσου τοῦ πλήθους ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς βαδίζουσαι οὐ μόνον οὐκ ἐπεσπάσαντο κατηγόρους, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἔσχον τῆς σωφροσύνης τοὺς θαυμαστὰς, καὶ διὰ τοῦ σχῆματος, καὶ διὰ τοῦ βαδίσματος, καὶ διὰ τοῦ τῶν ιματίων ἀνεπιτηδεύτου τῆς ἐνδον κοσμιστητος ἀφιεῖσαι τὴν ἀκτίνα λαμπράν· οὐκ δίλγαι δὲ τῶν ἐνδον καθημένων πονηρᾶς δόξης περιέβαλον ἔαυτάς. "Ενεστε γάρ καὶ συγκεκλεισμένην μᾶλλον τῶν φαινομένων τοῖς βουλομένοις ἐπιδείχνυσθαι μετὰ πολλῆς τῆς προπετείας καὶ τῆς ιταμότητος.

ΕΖ'. Άλλ' ίσως τὸ τῶν θεραπαινίδων πλῆθος ἥδυ. Ταύτης μὲν οὐδὲν χείρον τῆς ἥδονῆς, τοσαύτας ἔχει τὰς φροντίδας· ἀνάγκη γάρ ἐφ' ἔκάστη καὶ ἀρρωστούσῃ καὶ τελευτώσῃ ταράττεσθαι καὶ ἀθυμεῖν. Άλλὰ ταῦτα μὲν ίσως φορητά, καὶ τὰ τούτων ἔτι καλεπώτερα, οἶνον τὸ καθ' ἔκάστην διατείνεσθαι τὴν ἡμέραν ράθυμίαν ἐπι-

* Reg. αὐτῇ.

^ἢ Reg. ἀπενεγκῆναι.

^ε Correctio esti Savili pro vulg. οὐσίας. Mox idem τῇ αἰσχύνῃ pro τὴν αἰσχύνην. Edid.

^ἢ Reg. τὸ μὲν ἡ μὴ κατέχουσα, αἱ δὲ μὲν ἡ κατέχουσα.

* Post ἥδυ Reg. τοσαύτας μὲν οὖν, ὅσαι τὸ πλήθος εἰσιν ἀνάγκη γάρ.

στρέφουσαν, κακουργίαν ἐγχόπτουσαν, ἀχαριστίας παύουσαν, τὴν ἄλλην πᾶσαν αὐτῶν κακίαν παιδαγωγοῦται· τὸ δὲ πάντων καλεπώτερον, [323] διπερ μάλιστα ἐν τῷ τλῆθει τῆς τοιαύτης θεραπείας συμβαίνειν εἴωθεν, ὅταν ἐν τῇ τῶν θεραπαινίδων ἔκεινων ἀγέλη εὐπρεπῆς τις οὖσα τύχη. Ἄναγκη γάρ τοῦτο πάντως ἐν τῷ πλήθει συμπεσεῖν· οὐδὲ γάρ ὥστε πολλάς κτήσασθαι μόνον, ἀλλὰ ὥστε καὶ εὑειδεῖς ἐξ ίσης οἱ πλουτοῦντες σπουδάζουσιν. "Οτανοῦν συμβῇ τινα διαλάμπειν ἐν αὐταῖς, ἂν τε Φλῆ^τ τὸν δεσπότην τῷ φίλτρῳ, ἂν τε μηδὲν περαιτέρω τοῦ θαυμασθῆναι Ισχύσῃ, τὰ τῆς ὁδύνης ίσα γίνεται τῇ δεσποίνῃ παρευδοκιμουμένη, εἰ καὶ μὴ τῷ πόθῳ, ἀλλὰ τῇ τοῦ σώματος ὥρᾳ καὶ τῷ θαύματι. "Οταν οὖν τὰ δοκοῦντα είναι παρ' αὐτοῖς λαμπρά καὶ ζηλωτὰ τοσαύτας ἔχῃ τὰς θλίψεις, τί ἀν τις εἴποι περὶ τῶν λυπηρῶν;

ΕΗ'. Άλλ' οὐχ ἡ παρθένος ὑπομένει τρύτων οὐδὲν, ἀλλὰ ἀπῆλλακται ταραχῆς τὸ δωμάτιον, καὶ κραυγὴ πᾶσα ἐκποδῶν ἀπελήλαται· ὥσπερ δὲ ἐν εύδιεινῷ ^ἢ λιμένι σιγῆ πάντα κατέχει τὰ ἐνδον, καὶ τῆς σιγῆς πλείων ἐτέρα ἀταραξία τὴν ψυχὴν, ἀτε ἀνθρώπινον μὲν οὐδὲν μεταχειρίζουσαν, διαπαντὸς δὲ τῷ θεῷ διαλεγομένην, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀτεγέστερον δρῶσαν. Τίς δὲ οὖν ταῦτα ἀναμετρήσειε τὴν ἥδονήν; ποίος λόγος τὴν εὐφροσύνην τῆς οὔτω διακειμένης παραστήσειε ψυχῆς; Θύκη ἐπειν οὐδεῖς· ἀλλ' οἱ τοῦ Κυρίου κατατρυφῶντες, αὐτοὶ μόνοι τὸ μέγεθος ίσασι ταύτης τῆς τρυφῆς, καὶ πῶς πᾶσαν σύγκρισιν ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος νικᾷ. Άλλ' ὁ πολὺς ἀργυρος δρώμενος πανταχοῦ πολλὴν παρέχει τὴν τέρψιν τοῖς διφθαλμοῖς. Καὶ πόσῳ βέλτιον εἰς τὸν οὐρανὸν ἐνορᾶν, καὶ πολλῷ μείζονα ἔκειθεν καρποῦσθαι τὴν ἥδονήν; "Οσον γάρ ὁ χρυσὸς καστιέρου καὶ μολύβδου, τοσοῦτον δὲ οὐρανὸς χρυσοῦ καὶ ἀργύρου καὶ πάσης ὑλῆς λαμπρότερός τέ ἐστι καὶ φαιδρότερος· καὶ αὐτὴ μὲν χωρὶς φροντίδος ἡ θεωρία, ἔκεινη δὲ μετὰ πολλῆς τῆς μερίμνης, δὲ μάλιστα πανταχοῦ ταῖς ἐπιθυμίαις λυμανεῖται. Άλλ' οὐ βούλει τὸν οὐρανὸν ίδειν; Εἴσεστι σοι τὸν ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς κείμενον ἀργυρον τὸν ίδειν. Πρὸς ἐντροπήν ὑμῖν λέγω, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ἐπειδὴ οὗτος ἐπτόησθε πρὸς τὸν τῶν χρημάτων ἔρωτα. Άλλ' οὐχ ἔχω τὶ εἰπεῖν. Πολλὴ γάρ με ἐνταῦθα κατέσχεν ἀπορία, καὶ οὐ δύναμαι συνιδεῖν, πόθεν ἀπαν, ὡς εἰπεῖν. τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὅταν μὲν ἐξῇ μετ' εύκολας καὶ ἀνέσεως τέρπεσθαι, οὐδὲ ἥδονὴν τὸ πρᾶγμα τίθενται, ἐν δὲ τῷ φροντίζειν καὶ περισπάσθαι καὶ μεριμνᾶν μάλιστα πάντων ηδονται. Διὰ τί γάρ αὐτοὺς οὐχ οὐτω τέρπει ὁ κείμενος ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἀργυρος, ὡς δὲ κατὰ τὴν οἰκίαν, καίτοι γε λαμπρότερος ἔκεινός ἐστι, καὶ μερίμνης ἀπάσης ἐλευθέραν ἀφίησι τὴν ψυχὴν. "Οτι, φησίν, ἔκεινος μὲν οὐκ ἐμὸς, οὗτος δὲ ἐμὸς. Ή πλεονεξία ἀρα ἐστὶν ἡ τὴν ἥδονὴν ἔχουσα, οὐχ δὲ τοῦ ἀργύρου φύσις· ἐπεὶ εἰ τοῦτο ἥδυ, καὶ ἔκειθεν ὁμοίως τέρπεσθαι ἔδει. Εἰ δὲ χρήσεως ἔνεκεν λέγοις, πολλῷ βελτίων τῇ θελος· καὶ ταῦτα αὐτοὶ οἱ πλουτοῦντες εἰποιεν ἀν, οἱ τὰ ἐκπώματα ἀπὸ τῆς θλης ταύτης ὡς τὰ πολλὰ κατασκευάζοντες. Εἰ δὲ που διὰ τὸν τῦφον ἀναγκασθεῖεν καὶ ἐξ ἀργύρου τοῦτο ποιῆσαι, πρότερον ἔνδοθεν θέντες τὴν θελον οὐτως ξειθεν τὸν ἀργυρον περιβάλλουσι, δειχνύντες ὅτι αὐτὴ μὲν πρὸς πόμα ^ἢ ήδίων καὶ ἐπιτηδεία, ἔκεινος δὲ πρὸς τύφον [324] μόνον καὶ ἀλαζούσιαν περιτήν. Τί δέ ἐστιν διλως, Ἐμὸς καὶ οὐκ ἐμὸς; Ταῦτα γάρ ὅταν μετὰ ἀκριθείας ἔξετάσω τὰ βήματα, βήματα μόνον δρῶ φιλά. Πολλοὶ μὲν γάρ καὶ ζῶντες ἀποπηδῶντα αὐτὸν τῆς αὐτῶν δεσποτείας οὐκ ἴσχυσαν κατασχεῖν· οἵς δὲ μέχρι τέλους παρέμεινεν ^ἢ, ἐν τῷ καιρῷ τῆς τελευτῆς καὶ ἔκόντες καὶ ἀκοντες αὐτοῦ τῆς ἔξουσίας ἔξεπεσον. Οὐκ ἐπὶ τοῦ ἀργύρου δὲ μόνον καὶ χρυσοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν

^ε Συμβῇ τινα εὐειδῆ είναι ἐν σύταις, ἀν τε Φλῆ τόν, Reg.

^ϛ Reg. ἐν εὐδιανῷ. Morel. et Savil. ἐν εὐδιανῷ. Savil. ill. marg. ἐν εὐδίᾳ.

^ἢ Reg. πρὸς στόμα.

^ἢ Παρῆν Reg. Iuſtra idem κοινὴ πᾶσιν ἐστιν.

λουτρῶν, καὶ ἐπὶ τῶν παραδείσων, καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις τὸ Ἐμὸν καὶ οὐχ ἔμὸν, τοῦτο βῆμα δὲ τις ἴδος μόνον ψιλὸν. Ἡ μὲν γὰρ χρῆσις κοινὴ πάντων ἐστὶν, πλεονεκτοῦσι δὲ οἱ δοκοῦντες αὐτῶν εἶναι κύριοι τῶν οὐκ δυτῶν τὴν ὑπὲρ αὐτῶν φροντίδα. Οἱ μὲν γὰρ ἀπολαύουσι μόνον αὐτῶν, οἱ δὲ μετὰ τοῦ ποιεῖσθαι πολλὴν τὴν ἐπιμέλειαν τὸ αὐτὸ τοῦτο καρποῦνται; διμετὰ τῆς ἀμελείας ἔκεινοι;

ΕΘ'. Εἰ δέ τις τὴν πολλὴν θαυμάζοι τρυφήν, οἴον τὸ τῶν κατακοπομένων πλῆθος κρεῶν, τὴν περιττὴν τοῦ οἶνου δαπάνην, τῶν καρυκευμάτων τὴν περιεργίαν, τραπεζοποιῶν καὶ σιτοποιῶν τέχνας ^a, παρασίτων καὶ δαιτυμόνων δχλον, εὗ ἴστω ὅτι τῶν μαγείρων αὐτῶν οὐδὲν ἀμεινον ἔντοξιοις τοιούτοις οἱ πλουτοῦντες διάκεινται. Καθάπερ γὰρ ἔκεινος τοὺς δεσπότας, οὕτω τοὺς κεκλημένους αὐτοὶ δεδοίκασι, μή τινος ἐπιλάβωνται τῶν μετὰ πολλοῦ πόνου καὶ διπάνης παρασκευασθέντων αὐτοῖς. Καὶ τούτῳ μὲν ἔξισοῦνται τοῖς μαγείροις ^b, καθ' ἔτερον δὲ καὶ πλεονεκτοῦσιν αὐτῶν· οὐ γὰρ μόνον κατηγόρους ἔκεινοι, ἀλλὰ καὶ βασκάνους δεδοίκασι. Πολλοὶς γάρ πολλάκις ἀπὸ τῶν τοιούτων συμποσίων ἐτέχθη φθόνος, καὶ οὐ πρότερον ἔστη, ἔως κινδύνους ἐπήγαγε τοὺς ἐσχάτους. Ἀλλὰ σιτεῖσθαι πολλὰ πολλάκις ἥδυ. "Απαγέδταν καρηβαρίαι, καὶ γαστρὸς διάτασις, καὶ πνεύματος ἐμφραξίς, καὶ σκοτοδινίαι, καὶ θιγγοί, καὶ ἀχλύες, καὶ τὰ ἔτι τούτων ἀτοπώτερα ἀπὸ τῆς τρυφῆς ταύτης ἀναβλαστάνη δεινά. Καὶ εἴθε μέχρι τῶν παρ' ἡμέραν λυπηρῶν τὰ τῆς ἀσχημοσύνης ἔκεινης καὶ τὰ τῆς ζημίας ἵστατο μόνον· νυνὶ δὲ αἱ μάλιστα τῶν νόσων δυσίατοι ἀπὸ τῶν τοιούτων τραπεζῶν ἔχουσι τὴν ἀρχήν. Καὶ γάρ ποδαλγίαι, καὶ φθόη, καὶ νόσος, καὶ παράλυσις, καὶ πολλὰ ἔτι τούτων χαλεπώτερα ἀπολαβόντα τὸ σῶμα πολιορκεῖ εἰς ἐσχάτας ἀναπνοάς. Τίνα οὖν ἀν τις ἔχοι τούτων ἀντίρρητον τῶν κακῶν ἥδονὴν εἰπεῖν; ποίαν δὲ υἱὸν ἀν τις ἔλοιτο σκληραγγίαν ὑπὲρ τῆς τούτων ἀπαλλαγῆς;

ΟΥ'. Ἀλλ' οὐχ ἡ εὔτελεια τοιαύτη, ἀλλὰ πόρρω τούτων ἀφέστηκε τῶν δυσχερῶν, ὑγιείας καὶ εὔεξιας οὕτω ποιητική. Εἰ δέ καὶ ἥδονὴν τις ἐπιζητοῖ, καὶ ταύτην παρ' αὐτῇ μείζονα οὕτων εύρησει τῆς τρυφῆς· καὶ πρῶτον μὲν ἀπὸ τοῦ ἔρρωσθαι καὶ μηδενὶ τῶν κακῶν ἐνοχλεῖσθαι ἔκεινων, ὃν ἔκαστον καὶ καθ' ἔσυτὸν πᾶσαν ἰκανὸν σέρται καὶ ἀνατρέψαι ἐκ βάθρων ἥδονὴν· δεύτερον δὲ καὶ ἀπὸ τῶν σιτίων αὐτῶν. Πῶς; "Οτις ἥδονὴς ποιητικὸν ἐπιθυμίᾳ· ἐπιθυμίαν δὲ οὐχ ὁ κόρος, οὐδὲ ἡ πλησμογὴ, ἀλλ' ἡ ἔνδεια καὶ ἡ σπάνις ποιεῖ. Λοιπὴ δὲ οὐκ ἐκείνοις τοῖς συμποσίοις τοῖς τῶν πλουτοῦντων, ἀλλ' ἐν τοῖς τῶν πενομένων ἀεὶ πάρεστι, παντὸς τραπεζοποιοῦ καὶ μαγείρου μᾶλλον ἐπιστάζουσα πολὺ τοῖς προκειμένοις τὸ μέλι. Οἱ μὲν γὰρ πλουτοῦντες οὕτε πεινῶντες ἐσθίουσι, καὶ χωρὶς τοῦ διψεῖν πίνουσι, καὶ πρὶν σφοδρῶς αὐτοῖς ἐπελθεῖν [325] τὴν ἀνάγκην τοῦ ὄπνου καθεύδουσιν· οὕτοι δὲ ἐν χρείᾳ τούτων καθιστάμενοι πρότερον οὕτως αὐτῶν μετέχουσιν· ὃ μάλιστα πάντων αὗται τὰ τῆς ἥδονῆς. Διὰ τί γάρ, εἰπέ μοι, καὶ δ. Σολομὼν τὸν ὄπνον τοῦ δούλου φησιν εἶναι ἥδυν, οὕτωσὶ λέγων, Ἡδὺς ὑπρος τῷ δρύλῳ, ἀν τε πολὺ, ἀν τε διληγον φάργη; "Αρα διὰ τὴν στρωμήν τὴν ἀπαλήν; Καὶ μήν ἐπὶ ἐδάφους ἢ ἐπὶ στιβάδος ὃι πλείους καθεύδουσιν. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἀδειαν; Ἀλλ' οὐδὲ μικρᾶς καιροῦ ῥοπῆς εἰσὶ κύριοι. Ἀλλα διὰ τὴν φραστώνην; Ἀλλ' οὐ διαλιμπάνουσι μόχθοις κοπτόμενοι

^a Reg. σιτοποιῶν καὶ μαγείρων τέχνας.

^b Reg. τοῖς οἰκέταις, Morel. et Savil. τοῖς μαγείροις.

καὶ ταλαιπωρίαις. Τί ποτε οὖν ἔστε τὸ ποιοῦν τὸν ὑπὸν ἥδυν, ἢ τὸ πρότερον εἰς χρείαν ^c καταστάντας οὕτως αὐτοῦ μεταλαμβάνειν; Τοὺς δὲ πλουτοῦντας ἀν μή μέθη βαπτισθέντας ἡ νῦν καταλάβῃ, ἀνάγκη διαπαντὸς ἀγρυπνεῖν καὶ ἐπιστρέφεσθαι καὶ ἀλύειν ἐπὶ τῶν μαλακῶν κειμένους στρωμάτων.

ΟΑ'. Ἐνīην καὶ ἑτέρωθεν δεῖξαι τῆς τρυφῆς τὴν ἀηδίαν καὶ τὴν ζημίαν καὶ τὴν ἀσχημοσύνην, τὰς νόσους καταλέγοντα δισας. ἐναπομόργυνται τῇ ψυχῇ πολλῷ πλείους καὶ χαλεπωτέρας οὕτως τῶν σωματικῶν. Καὶ γὰρ μαλακούς, καὶ ἀνάνδρους, καὶ θρασεῖς, καὶ ἀλαζόνας, καὶ ἀσελγεῖς, καὶ υδριστάς, καὶ ἀκολάστους, καὶ ἀκροχόλους, καὶ ωμούς, καὶ ἀγενεῖς, καὶ πλεονέκτας, καὶ δουλοπρεπεῖς, καὶ πρὸς ἄπαν εἰπεῖν τῶν χρησίμων καὶ ἀναγκαῖων ἀχρήστους καθίστησιν· ὃν τάναντία πάντα τὴν αὐτάρκεια ποιεῖ. Ἀλλὰ νῦν πρὸς ἔτερον ἡμῖν δὲ λόγος ἐπείγεται· διὸ μόνον ἔκεινο προσθέντες τῶν ἀποστολικῶν πάλιν ἀψώμεθα δημάτων. Εἰ γὰρ τὰ δοκοῦντα είναι ζηλωτὰ τοσούτων γέμει κακῶν, καὶ τοσούτον τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι τὸν νιφετὸν ἐπάγει τῶν νοσημάτων, ποῦ τὰ λυπηρὰ θήσομεν; οἷον ἀρχόντων φόδους, δῆμων δρμάς, συκοφαντῶν καὶ βασκάνων ἐπιβουλάς· ἀλλὰ μάλιστα τοὺς πλουτοῦντας περιστοιχίζεται· ἐν οἷς καὶ τὰς γυναικας μειζόνως τῶν κακῶν ἀνάγκη κοινωνεῖν διὰ τὸ μή γενναῖως τὰς τοιαύτας φέρειν μεταβολάς.

ΟΒ'. Καὶ τί λέγω γυναικας; καὶ γὰρ αὐτοὶ οἱ ἀνδρες ταλαιπώρως ὑπὸ τῶν τοιούτων ἀλίσκονται. Ὁ μὲν γὰρ ἐν αὐταρκείᾳ ζῶν οὐδεμίαν μετάπτωσιν δέδοικεν· δὲ ἐν ἔκεινῳ τῷ ὑγρῷ καὶ διακεχυμένῳ βίψιψ διαπανηθεῖς, εἴποτε συμβαίη κατὰ περίστασίν τινα καὶ ἀνάγκην παραδοθῆναι πενίᾳ, τεθνήσεται πρότερον ἡ ταύτην οἵσει τὴν μεταβολὴν, διὰ τὸ ἀμελέτητον καὶ ἀγύρωναστον. Διὰ ταῦτα δὲ μακάριος Παῦλος ἐλεγε· Θλῖψις τῇ σαρκὶ ἔξουσιοι οἱ τοιοῦτοι· ἔτι δὲ ύμῶν φείδομαι. Είτα μετὰ τοῦτο φησιν· Ὁ καιρὸς συνεσταλμένος τὸ λοιπόν ἐστιν.

ΟΓ'. Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸν γάμον; Ισως δὲ εἴποι τις. Καὶ σφόδρα μὲν οὖν πρὸς αὐτόν. Εἰ γὰρ ἐν τῷ παρόντι βίψιψ συγκέκλεισται, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι οὕτε γαμοῦσιν οὕτε γαμίζονται, δὲ παρὸν καιρὸς πρὸς τὸ τέλος ἐπείγεται, καὶ ἐπὶ θύραις τὰ τῆς ἀναστάσεως ἐστήκεν, οὐ γάμων καιρὸς οὐδὲ κτημάτων, ἀλλ' ἐνδείας καὶ τῆς ἀλλης φιλοσοφίας ἀπάσης τῆς ἔκεινη χρησιμευούσης ἡμῖν. Μετέπειτα παρθένος ἔως μὲν ἀν οἷκοι μένη μετὰ τῆς μητρὸς, πολλὴν τῶν παιδικῶν ἀπάντων ποιεῖται φροντίδα, καὶ κιβώτιον ἐν τῷ ταμιείῳ καταθεμένη τῶν ἀποκειμένων ἔκειν, καὶ τὴν κλείν αὐτὴ κέκτηται, καὶ τὴν ἔξουσίαν ἀπαδαν ἔχει, καὶ τοσαύτην ὑπὲρ τῆς τῶν μικρῶν ἔκεινων καὶ φαύλων [326] φυλακῆς ἀναδέχεται μέριμναν, ὅσην οἱ τὰς μεγάλας ἐπιτροπεύοντες· ἐπειδὸν δὲ μηνιστεύεσθαι δέη καὶ δ τοῦ γάμου καιρὸς ἀναγκάζῃ τὴν πατρών οἰκίαν ἀφείναι, τότε τῆς εὔτελείας ἔκεινης ἀπαλλαγεῖσα καὶ τῆς ταπεινότητος, οἰκίας προστασίαν, καὶ κτημάτων καὶ ἀνδραπόδων πλῆθος, καὶ ἀνδρὸς θεραπείαν, καὶ τὰ ἀλλα τὰ τούτων μείζονα μεριμνὴν ἀναγκάζεται· οὕτω καὶ ἡμᾶς χρή, ἐπειδὴ πρὸς τὸν τέλειον ἀγόμεθα βίον καὶ τὸν ἀνδράσι προσήκοντα, τὰ ἐπὶ τῆς γῆς πάντα ἀφέντας τὰ δυτῶν παιδικά ἀθύρματα, φαντάζεσθαι τὸν οὐρανὸν καὶ τῆς ἔκεινη διατριβῆς τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν δόξαν διπασαν. Ἡρμόσθημεν γάρ καὶ ἡμεῖς νυμφίψιψ οὕτως ζητοῦντι παρ' ἡμῶν ἀγαπάσθαι, ὡς μὴ τῶν ἐν τῇ γῇ μόνον, μηδὲ τῶν μικρῶν τούτων καὶ εὔτελῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἀφίστασθαι δι' αὐτῶν, δταν δέη. Ἐπει οὖν ἔκει λοιπόν ἀπιέναι χρή, ἀπαλλάξωμεν ἐστούς τῆς φροντίδος τῆς εὔτελούς. Οὐδὲ γὰρ εἰς βασιλείαν μεθίστασθαι μέλλοντες ἀπὸ πενιχρᾶς

^c Reg. ηδύν; οἱ πόνοι. καὶ τὸ πρότερον εἰς χρείαν.

gento et auro, sed in balneis quoque, hortis, ædibus, Meum et non meum, verba solum mera deprehendas. Nam usus omnibus communis est: tantum qui domini videantur, hoc plus habent quam qui non sint, eorum inquam curam. Hi enim fruuntur tantum; illi adhibito grandi studio tantumdem consequuntur, quantum hic citra studium.

LXIX. *Sumptuosas mensas magnæ insuavitatis plenas esse.* — Quod si quis summas delicias miretur, puta concinarum carnium multitudinem, inutilem vini sumptuum; exquisita condimenta, structorum seu mensariorum et pistorum¹ artificia, parasitorum et convivarum turbam, sciat, divites in his nihilo meliori esse loco quam coquos. Nam ut hi dominos, sic illi hospites verentur, ne quid eorum quæ operose et sumptuose iis apparata sint, reprobant et carpant. Atque hac in parte coquis² exæquantur: in alia etiam superant. Neque enim solum accusatores, sed acmulos etiam timent: si quidem multis sæpe ex ejusmodi conviviis invidia creata est, nec ante destitit, quam eos in capitis periculum adduxit. At helluari sæpe suave est. Apagesis: quando ex hoc luxu et gravedo, et ventris obesitas, et spiritus obstructio, et oculorum obscuritas, et vertigo, et caligo, aliaque his etiam fodiiora mala pullulant. Atque utinam ea immoderatio ac jactura quotidianis tantum doloribus circumscripta sit: nunc morbi fere incurabiles ex his mensis originem trahunt; nam et podagra, et tabes, et sacer morbus, et paralysis, multaque his etiam graviora corpus aggressa ad extremum spiritum infestant. Quibus malis quæ par explicari voluptas possit? quæ non vitæ durities ad eorum effugium ineunda sit?

LXX. *Sobrietatem deliciis et utiliorem et suaviorem esse.* — At ejusmodi non est frugalitas, sed ab his infastis procul remota, sanitatis atque valetudinis causa. Quod si quis voluptatem etiam requirat, in ea, quam in luxu, majorem inveniet: ac primum ex eo quod homo valeat, neque horum malorum quoquam exagitetur, quorum vel singula seorsim satis sint quæ voluptatem extinguant, et tamquam a fundamentis evertant: deinde ex cibis ipsis. Quo pacto? Voluptatem efficit appetitus: appetitum non saturitas ac satietas, sed egestas et inopia parit. Ea autem non inditum, sed in pauperum cœnis assidue praesto est, epulis quovis structore et coquo gratius mel instillans. Siquidem divites nec esurientes cibum capiunt, nec sitiens bibunt, et antequam vehemens somni necessitas eis ingruat, conspiuntur: hi eorum prius indig, ita demum ea percipiunt: quod quidem voluptatem auget maxime. Cur enim et Salomon servi somnum dulcem confirmat his verbis: *Dulcis est servo somnus, sive multum sive parum comedenter (Eccles. 5. 11)*? An propter mollem torum? At humi, aut super cespite ut plurimum dormiunt. An propter libertatem? At nec temporis momentum habent liberum. An propter otium? At laboribus et ærumnis assidue afflictantur.

Quid est igitur quod somnum dulcem reddit, nisi ad necessitatem prius compulsos ita cum denique inire? Ceterum divitibus nisi ebriis nox ingruat, pervigilandum est, et in mollibus stragulis jacentes æstuandum ac dolendum.

LXXI. *Animam etiam lædi deliciis.* — Poteram et aliunde deliciarum insuavitatem, incommoda, fœditatem ostendere, morbos, quibus animam imbuant, corporalibus longe et plures et graviorcs percensens. Etenim molles, effeminatos, audacees, arrogantes, lascivos, injurios, impudicos, iracundos, crudeles, illiberales, avaros, sordidos, ad cuncta utilia ac necessaria ineptos præstat: quibus diversa omnia frugalitas efficit. Sed jam alio mihi properat oratio. Itaque hoc uno addito, rursum apostolica verba retractemus. Quod si quæ expetenda videantur, tot malis sunt referta, tantas et animo et corpori morborum pruinias accersunt, quo loco acerba sint habenda, magistratum terror, populorum motus, sycophantarum et æmularum insidiæ quæ in primis divites circumstant? Quibus malis mulieres sane etiam vehementius angi est necesse, quod eas vicissitudines impotentius ferant.

LXXII. *Delicias cum aliis malis vitæ commutationem afferre.* — Et quid mulieres dico, cum vel viri misere iis capiantur; nam qui frugaliter vivit, commutationem nullam horret; qui frigidam illam ac dissolutam vitam exigit, eum si qua incidens calamitas atque vis inopie tradat, utpote qui rudis et inexercitatus sit, ante moriatur, quam vices eas perferat. Itaque beatus Paulus ait, *Tribulationem carnis habebunt hujusmodi, ego autem vobis parco (1. Cor. 7. 28)*: ac post addit, *Tempus breve est.*

LXXIII. *Non esse tempus hoc matrimonii tempus.* — Et quid hoc ad matrimonium? dicat quispiam. Valde sane ad ipsum pertinet; si enim vita hac conclusum est, et in futuro nec ducunt nec ducuntur, atque hoc præsens tempus ad finem decurrit, quasi pro foribus resurrectio est, non jam tempus est matrimonij ac pecuniarum, sed egestatis, et id genus reliquæ philosophiae, quæ illic nobis profutura sit. Nam quemadmodum virgo quamdiu domi manet apud matrem, magnam puerilium omnium curam suseipit, et arcula in penuum deposita eorum quæ illic condita sint et clavem ipsa possidet, et arbitrium omne tenet, de levium illorum et futilium custodia æque sollicita ac qui grandem familiam administrant; cum autem sponsalia adiungunt, paternas ædes dimittere coacta, tum vero iis nugis et minutis liberata, domus gubernationem, opes, et mancipium numerosum, viri cultum, aliaque his majora procuret necesse est: ita et nobis adultis atque ætate virili, terrenis omnibus, vere puerilibus ludicris, omissis, de caelo cœlestisque vitae splendore et gloria cogitandum est. Desponsi enim sumus et nos sponso, eum a nobis amorem flagitanti, ut non solum terrestribus et levibus his futilibus, sed etiam vita propter eum, si opus sit, cedamus. Quare cum illuc discedendum sit, exilem hanc curam a nobis propulsimus; nam nec in regnum ex inopi domo transfe-

¹ Reg., et coquorum artificia.

² Sic Morel. et Savil. Reg., famulis.

rendi, de scilicibus, signis, utensilibus, et reliqua domestica tenuitate laboraremus. Itaque nec jam terrena curemus, tempore nos jam ad cælum vocante; ut et beatus Paulus Romanis scribens ait, *Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus: nox præcessit, dies autem appropinquavit* (*Rom. 13. 11*); et rursum, *Tempus breve est* (*1. Cor. 7. 29*), ut qui uxores habent perinde sint ac si non haberent. Quorsum igitur matrimonium eo non usuris, sed perinde ac si non haberent futuris? quorsum opes? quorsum prædia? quorsum vitæ præsidia, quorum usus caducus porro atque intempestivus sit? Nam si apud nos qui judiciis sistendi sunt, scelerum causam dicturi, capitali die instanti non uxorius tantum, sed etiam cibi et potus, atque omni posthabita cura, defensionem solum cogitant, multo magis nobis, non terreno euidam foro, sed cælesti tribunalii sistendis, et dictorum, gestorum, cogitatorum rationem reddituris, ab omnibus abstinentium est, et gaudio et tristitia rerum præsentium, ac circa terribilem illam diem unice metuendum. Si quis enim, inquit, *venit ad me, nec suum patrem, et matrem, et uxorem, et filios, et fratres, et sorores, insuper et animam suam odit, non potest meus esse discipulus. Et qui non portat crucem suam, et me sequitur, non potest meus esse discipulus* (*Luc. 14. 26. 27*). Tu vero segnis uxorius cupiditati, risui, mollitiei, deliciis vacas? *Dominus prope est: nihil solliciti sitis* (*Philipp. 4. 5. 6*). Tu de pecuniis curas ac sollicitus es? Cælesti regnum instat. Tu ædes, luxum et reliquam voluptatem dispicias? *Præterit figura hujus mundi* (*1. Cor. 7. 51*). Quid te de mundi rebus non perennibus, sed caducis, perennium ac stabiliū oblitus, crucias? Non jam matrimonium, non dolores partus, non voluptas et coitus, non divitiarum copia, non prædiorum studium, non cibus, non tegumenta, non agricultura ac navigatio, non artes et ædificia, non urbes, non ædes, sed alias quidam status atque vita consequetur; haec paulo post cuncta interibunt. Id enim est, *Præterit figura hujus mundi*. Quid igitur velut in omnia saecula hic mansuri, ita in earum rerum studio, a quibus saepe ante vesperam descendendum sit, summa ope nititur? quid laboriosam vitam deligimus, Christo ad otiosam nos vocante? Volo enim, inquit, *vos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est, Domini res curat* (*1. Cor. 7. 32*).

LXXIV. Cur cum velit nos sine sollicitudine esse, jubeat esse sollicitos. — Quomodo igitur nos sine sollicitudine esse vis, quos in aliam iterum curam conjicias? Quia hocne curare quidem est, quemadmodum nec afflicti propter Christum afflictari; non mutata quidem rerum natura, sed eorum qui ea cum voluptate patiantur studio vel rerum naturam vincente. Nam qui ea curet, quibus non longum tempus fruiturus sit, imo saepe nec minimum, curare merito dicetur; qui vero ex curis majorem fructum capturus sit, omni ratione inter eos qui sine sollicitudine sunt numerabitur. Præterea autem utriusque curæ tantum est discriminem, ut haec cum illa comparata ne cura quidem habeatur; adeo illa et levior est, et multis partibus facilior. Quæ

nos omnia superius ostendimus. *Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt; qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi.* At hic abit, ille manet. Annon igitur vel hoc solum sufficiat ad virginitatis dignitatem commonstrandam? Quanto enim Deus mundo præstat, tanto haec illa potior cura est. Cur ergo matrimonium permittit, quod et curis nos obstringat, et a spiritualibus abducat? Ideo enim, inquit, dixi: Ut qui uxores habent perinde sint ac si non haberent, ut qui jam vincti sunt, aut postvinciendi sunt, alio quopiam modo vinculum relaxent. Nam quoniam haud fas est semel circumjectum rumpere, tolerabilius redde. Siquidem licet, si velimus, supervacua omnia recidere, nec nostra ipsorum ignavia alia nobis addere iis curis, quas rei natura paret, majora.

LXXV. Quid sit habentem uxorem non habere. — Quod si quis etiam clarius intelligere vult, quid sit, Uxorem habentem perinde esse ac si non haberet, is mihi non habentes atque crucifixos cogitet, quomodo degant. Quomodo igitur degunt? Non necesse habent ancillarum gregem coemere, non aurum ac monilia, non ædes magnificas et amplas, non tot ac tot terræ juge-ra; sed iis omnibus dimissis amictum unum atque vietum procurant. Licet autem uxorem habenti ad eas se philosophiam reducere. Nam quod supra ait, *Ne defraudate alter alterum* (*1. Cor. 7. 5*), de coitu solo dictum est: in eo enim invicem obsequi jubet, neque alterutrum sui dominum esse sinit: in reliquo philosophiae exercitio, vestitu, victu, atque aliis omnibus, alter alteri non est obnoxius, sed et viris fas est uxore invita delicias omnes ac circumfluentem curarum turbam amatiri; et uxori vicissim non est necesse, si nolit, comi, inanem gloriam captare, supervacua curare. Nec injuria; nam cupiditas quidem illa naturalis est; itaque ei nonnihil condonatum est, nec potest alter alterum nolentem defraudare; haec vero deliciarum, supervacui cultus, inutilis curæ, non a natura proficiuntur, sed ex ignavia et insigni nequitia manat. Quare neque in his, ut in illis, conjuges invicem teneri cogit. Hoc igitur est, Uxorem habentes perinde esse ac si non haberent, supervacuas illas propter uxorum suum ac mollitem curas non admittere, sed tantum curarum auctarium suscipere, quantum par sit unius capitis additamento, atque ejus philosophice ac tenuiter vitam instituentis. Id enim se velle corollario hoc significat, *Et qui flent tamquam non flentes* (*Ibid. v. 30*), et qui in prædiis gaudent, ac si non gauderent: nam nec qui non gaudent, prædia curabunt; nec qui non flent, aut inopiam horrere, aut frugalitatem a versari poterunt. Hoc vero est uxorem habere nec habere, mundo uti nec abuti. *Qui cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi* (*Ibid. v. 35*). Itaque cum et hic et illuc curetur, atque hic etiam temere et frustra, inno et moleste et misere (nam *Tribulationem* [*Ibid. v. 28*], inquit, *carnis habebunt hujusmodi*), illic, quod ingens bonum sit, cur non illam potius adsciscimus curam, quæ non solum tot ac tantas remunerationes habeat, sed hac natura etiam levior sit? Quid enim curat inupta? an opes, an vernas, an economos, an agros,

οικίας, χεραμάτων, καὶ ξύλων, καὶ ἐπίπλων, καὶ τῆς ἀλλης τῆς κατὰ τὴν οἰκίαν ἐφροντίσαμεν ἀν πενίας. Μή τοιγαν μηδὲ νῦν τὰ ἐν τῇ γῇ μεριμνῶμεν· διὸ καὶ ρόδος ἡμᾶς ἥδη καλεῖ πρὸς τὸν οὐρανὸν, καθάπερ καὶ Πωμαίοις ἐπιστέλλων δι μαχάριος Παῦλος ἔλεγε· Νῦν γάρ ἐγγύτερον ημῶν η σωτηρία η διτε ἐπιστεύσαμεν· η τοξεύοντες, η δὲ ημέρα ηγγικε. Καὶ πάλιν, Ἐγγαύθα δι καρδούς συνεστάλμένος τὸ λοιπόν ἐστιν, Ιτα καὶ οἱ ἔχοντες γυναικας, ὡς μὴ ἔχοντες ὄσι. Τί οὖν δεῖ γάμου τοῖς οὐ μέλλουσιν ἀπολαύσεσθαι γάμου, ἀλλ’ ἐν τοῖς οὐκ ἔχουσι διακείσεσθαι; τί δὲ χρημάτων, τί δὲ κτημάτων, τί δὲ τῶν βιωτικῶν, τῆς χρήσεως αὐτῶν ἀώρου λοιπὸν οὖσης καὶ παρακαίρου; Εἰ γάρ οἱ μέλλοντες δικαστηρίῳ παραστήσεσθαι τῷ παρ’ ἡμῖν, καὶ λόγου ὑφέξειν τῶν πεπλημμελημένων, τῆς κυρίας γενομένης ἐγγύς, οὐ γυναικὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ σίτων καὶ ποτῶν καὶ πάσῃς ἑαυτοὺς ἀποστήσαντες φροντίδος, τῆς ἀπολογίας γίνονται μόνης, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τοὺς οὐκ ἐπιγειώτινι δικαστηρίῳ, ἀλλ’ οὐρανῷ βῆματι παραστήσεσθαι μέλλοντας, καὶ ρημάτων καὶ πραγμάτων καὶ ἐννοιῶν εὐθύνας ὑφέξειν, πάντων ἀφίστασθαι χρή, καὶ χαρᾶς καὶ λύπης τῆς ἐπὶ τοῖς παροῦσι πράγμασι, καὶ τὴν φόβοράν μόνον ἔχειν τὴν ἡμέραν μεριμνᾶγ. Εἰ τις γάρ, φησὶν, ἔρχεται πρὸς μέ, καὶ οὐ μισεῖ τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὴν γυναῖκα, καὶ τὰ τέκνα, καὶ τοὺς ἀδελφούς, καὶ τὰς ἀδελφὰς, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν, οὐ δύναται μου μαθητῆς εἶναι· καὶ δοτις οὐ βαστάζει τὸν σταυρὸν αὐτοῦ καὶ ἔρχεται δπισθα μου, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητῆς. Σὺ δὲ παρακάθη σχολάζων ἐπιθυμίας γυναικὸς καὶ γέλωτι καὶ διαχύσει καὶ τρυφῇ· Ο Κύριος ἐγγύς, μηδὲν μεριμνᾶτε· σὺ δὲ ὑπὲρ χρημάτων φροντίζεις καὶ μεριμνᾶς; Ή βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐφέστηκε· σὺ δὲ περὶ οἰκίας καὶ τρυφῆς καὶ τῆς ἀλλης σκοπεῖς ἥδοντος; Παράγει τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου· τί οὖν κόπτεις σαυτὸν ἐν τοῖς τοῦ κόσμου πράγμασι τοῖς οὐ μένουσιν, ἀλλὰ δαπανωμένοις, τῶν μενόντων καὶ βεβαίων ἀμελῶν; Οὐκέτι γάμος, οὐκέτι ὕδηνες, οὐχ ἥδονή καὶ μίξις, οὐ χρημάτων εὑπορία, οὐδὲ κτημάτων ἐπιμέλεια, οὐ τρυφή, οὐδὲ ἐνέύματα, οὐ γεωργίαι καὶ ναυτιλίαι, οὐ τέχναι οὐτε οἰκοδομαὶ, οὐ πόλεις οὐδὲ οἰκίαι, ἀλλ’ ἐπέρα τις κατάστασις καὶ διαγωγὴ. Ταῦτα δὲ πάντα μικρὸν ὑστερὸν ἀπολεῖται. Τοῦτο γάρ ἐστι, Παράγει τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου. Τί τοιγαν ὡς εἰς τοὺς αἰώνας ἀπαντας ἐνθάδε μενοῦντες, [327] οὔτω πᾶσαν σπουδὴν ἐπιδεικνύμεθα, ὑπὲρ πραγμάτων μεριμνῶντες, ὃν πρὸ τῆς ἐσπέρας πολλάκις ἀποστησόμεθα; τί τὸν μοχθηρὸν αἰρούμεθα βίον, ἐπὶ τὸν ἀπράγμονα καλοῦντος ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ; Θέλω γάρ, φησὶν, ὑμᾶς ἀμερίμνους εἶναι. Οἱ ἀγαμος μεριμνῆ τὰ τοῦ Κυρίου.

ΟΔ'. Πῶς οὖν ἡμᾶς ἀμερίμνους εἶναι βούλει, εἰς ἐτέραν πάλιν ἐμβαλὼν φροντίδα; Οτι οὔτε φροντίζειν τοῦτο ἐστιν, ὡσπερ οὖν οὐδὲ θλίβεσθαι τὸ διὰ τὸν Χριστὸν θλίβεσθαι, οὐ διὰ τὸ μεταβάλλεσθαι τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν, ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν προσάρτεσιν τῶν ταῦτα φερόντων μεθ’ ἥδοντος, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων φύσεως κρατεῖν. Ο μὲν γάρ ὑπὲρ τούτων φροντίζων, ὃν οὐχ εἰς μακρὸν ἀπολαύσεται χρόνον, πολλάκις δὲ οὐδὲ εἰς βραχὺν, εἰκότως ἀν λέγοιτο μεριμνᾶ· διὸ μείζονας τῶν φροντίδων ἀποληψόμενος τοὺς καρποὺς, ἐν τοῖς ἀμερίμνοις παντὶ δικαίως ἀν τάττοιτο λόγω. Καὶ τούτων δὲ χωρὶς τοσοῦτον τῆς μερίμνης ἔκατέρας τὸ μέσον, ὡς μηδὲ μεριμναν ταύτην ἔκεινην παραβαλλομένην νομίζεσθαι· οὔτω κουφοτέρα τέ ἐστιν ἔκεινης καὶ σφόδρα εὔχολωτέρα. Καὶ ταῦτα ἀπαντα διὰ τῶν ἐμπροσθεν ἀπεδείξαμεν λόγων· Οἱ ἀγαμος μεριμνῆ τὰ τοῦ κόσμου· ἀλλ’ διὸ μὲν παράγει, δὲ μένει. Τοῦτο οὖν μόνον οὐχ ἴκανὸν δεῖξαι τὸ τῆς παρθενίας ἀξίωμα; Οσον γάρ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον τὸ διώφορον, τοσοῦτον αὕτη βελτίων ἔκεινης η φροντίς.

Ηῶς οὖν συγχωρεῖ τὸν γάμον, τὸν προσηλοῦντα ἡμᾶς ταῖς φροντίσι, καὶ τῶν πνευματικῶν ἀπάγοντα; Διὰ γάρ τοῦτο, φησὶν, εἶπον· Ινα καὶ οἱ ἔχοντες γυναικας ὡς μὴ ἔχοντες ὄσιν, ίνα οἱ φθάσαντες ἥδη δεθῆναι, οἱ καὶ μέλλοντες, ἐτέρω τινὶ τρόπῳ χαυνότερον ἐργάσανται τὸν δεσμὸν. Ἐπειδὴ γάρ διαρρήξαι αὐτὸν οὐκ ἔνι περιβληθέντα ἀπαξ, ἀνεκτότερον αὐτὸν ποίησον. Εξεστι γάρ, ἀν βουλώμεθα, πάντα περικόπτειν τὰ περιττά, καὶ μὴ μειζόνως τῶν ἀπὸ τῆς τοῦ πράγματος φύσεως τικτομένων· φροντίδων τὰ παρὰ τῆς ἡμετέος προστιθέντας νωθείας.

ΟΕ'. Εἰ δὲ καὶ σαφέστερόν τις θέλοι μαθεῖν τὸ ποτέ ἐστιν, ἔχοντα γυναικα μὴ ἔχειν, τοὺς οὐκ ἔχοντας ἐννοείτω τοὺς ἐσταυρωμένους, πῶς διάκεινται. Ηῶς οὖν ἔχειν διάκεινται; Οὐ θεραπαινίδων ἀνάγκαζονται πλῆθος ώνεισθαι, οὐ χρυσία καὶ περιδέραια, οὐκ οἰκίας λαμπράς καὶ μεγάλας, οὐ πλέθρα γῆς τόσα καὶ τόσα· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀφέντες ὑπὲρ ιματίου φροντίζουσιν ἐνδεῖς καὶ τροφῆς αὐτῶν. Εξεστι καὶ τῷ γυναικα ἔχοντει εἰς ταύτην ἀγαγεῖν τὴν φιλοσοφίαν. Τὸ γάρ ἀνωτέρω λεχθὲν, Μή ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, περὶ μιξεως εἴρηται μόνης· ἐν τούτῳ γάρ ἐπεσθαι ἀλλήλοις κελεύει, καὶ οὐδένα ἀφίησιν ἑαυτοῦ κύριον εἶναι· ἐνθα δὲ ἀν δέη τὴν ἀλλην φιλοσοφίαν ἀσκεῖν, τὴν ἐν τοῖς ιματίοις, τὴν ἐν τῇ διαίτῃ, τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ἀπασιν, οὐκέτι θατέρω λοιπὸν δι τέρος ὑπεύθυνος γίνεται, ἀλλ’ ἔξεστι τοῖς ἀνδράσι, καὶ τῇ γυνῇ μὴ βούληται, περικόψαι τρυφὴν ἀπασαν καὶ τὸν περιφρέοντα τῶν φροντίδων δχλον· καὶ γυναικὶ πάλιν ὅμοιως οὐδεμία ἀνάγκη μὴ βουλομένη καλλωπίζεσθαι καὶ κενοδοξεῖν καὶ περιττά μεριμνᾶν. Εἰκότως· ἔχειν μὲν γάρ τὴν ἐπιθυμίαν φυσική τίς ἐστι, καὶ διὰ τοῦτο πολλῆς ἔτυχε τῆς συγγνώμης, καὶ οὐκ ἔστι [328] κύριος δι τέρος ἀποστερεῖν τὸν ἔτερον μὴ βουλόμενον· τὸ δὲ τῆς τρυφῆς καὶ τῆς θεραπείας τῆς περιττῆς, καὶ τῆς φροντίδος τῆς ἀνοντίου οὐκ ἀπὸ τῆς φύσεως δρμάται, ἀλλ’ ἀπὸ τῆς φρασμίας καὶ τῆς πολλῆς ὑβρεως τίχτεται. Διὰ ταῦτα οὐκ ἀναγκάζει καὶ ἐν τούτοις τοὺς γεγαμηκότας ὑποκείσθαι ἀλλήλοις, καθάπερ καὶ ἐν ἔκεινοις. Τοῦτο τοιγαν ἐστὶν ἔχοντα γυναικα μὴ ἔχειν, δταν τὰς περιττὰς φροντίδας τὰς διὰ τὸν ἀκκισμὸν· καὶ τὴν διάθρυψιν γινομένας τῶν γυναικῶν μὴ δεχώμεθα, ἀλλὰ τοσαύτην λάβωμεν προσθήκην φροντίδος, δσην εἰκός μιᾶς ψυχῆς προστεθεῖσης ἥμεν, καὶ ταύτης φιλοσόφως καὶ εύτελῶς ζῆν προηρημένης. Οτι γάρ τοῦτο φησι, διὰ τῆς ἐπαγωγῆς ἔδηλωσε· Καὶ οἱ κλαίοντες ως μὴ κλαίοντες, καὶ οἱ καρροτες ἐν κτήσεσιν ως μὴ καρροτες· Οι γάρ μὴ καίροντες οὐδὲ τῆς κτήσεως ἐπιμελήσονται, καὶ οἱ μὴ κλαίοντες οὐτε τὴν πενίαν δυνήσονται φρίττειν δ, οὔτε τὴν αὐτάρκειαν ἀποστρέψεσθαι. Τοῦτο ἐστιν ἔχειν γυναικα καὶ μὴ ἔχειν· τοῦτο ἐστι κεχρῆσθαι τῷ κόσμῳ καὶ μὴ παρακεχρῆσθαι ε. Ο δὲ γαμήσας μεριμνῆ τὸ τοῦ κόσμου. Οταν οὖν καὶ ἐνταῦθα καὶ ἔκει μέριμνα, καὶ ἐνταῦθα μὲν εἰκῇ καὶ μάτῃν, μᾶλλον δὲ καὶ ἐπὶ λύπῃ καὶ θλίψει (Θλίψει γάρ τῇ σαρκὶ, φησὶν, ἔξουσιν οἱ τοιοῦτοι), ἔκει δὲ ἐπὶ τοῖς ἀπορρήτοις ἀγαθοῖς, τὶ μὴ ταύτην αἰρούμεθα μᾶλλον τὴν φροντίδα, οὐ τῷ τοιαύτας καὶ τοσαύτας ἔχειν τὰς ἀντιδόσεις, ἀλλὰ καὶ τῇ φύσει κουφοτέραν οῦσαν ἔκεινης; Τί γάρ τὴ μὴ γαμηθεῖσα μεριμνᾶ; Ίμα ὑπὲρ χρημάτων, ὑπὲρ οἰκετῶν, ὑπὲρ οἰκονόμων, ὑπὲρ ἀγρῶν, καὶ τῶν ἄλλων;

^a Sic Reg. et Savil. Morel et Plantin. μειζόνως τῶν ἀπὸ τοῦ πράγματος καὶ τῆς φύσεως.

^b Sic Savil. et Reg. recte; vulg. ἀφελόντες. Edit.

^c Hic multum variant exemplaria. Morel. διὰ τὸν κνισμὸν, Plantin. διὰ τὸν ἀκκισμόν, Reg. et Savil. διὰ τὸν ἀκκισμόν, quia videtur esse vera lectio. Vox ἀκκισμός, Luciano et ab aliis frequentatur.

^d Reg. solus δυνήσονται φέρειν.

^e Reg. et Savil. in marg. κατακεχρῆσθαι, Savil. in textu et Morel. παρακεχρῆσθαι.

μαγείροις ἐφέστηκε, καὶ ὑφάνταις, καὶ τῇ λοιπῇ θεραπείᾳ; "Απαγε· οὐδὲν τούτων εἰς νοῦν βάλλεται, ἀλλ' εν φροντίζει μόνον, τὴν αὐτῆς ὄλεθρομενήν α ψυχὴν, τὸν ναὸν ἔκεινον τὸν ἄγιον κοσμεῖν οὐκ ἐν πλέγμασιν ή χρυσῷ ή μαργαρίταις, ούκ ἐπιτρίμμασιν οὐδὲ ὑπογραφαῖς, οὐ ταῖς ἀλλαις δυσκολίαις καὶ μοχθηρίαις, ἀλλὰ τῇ ἀγιωσύνῃ τῇ κατὰ σῶμα καὶ κατὰ πνεῦμα. Ἡ δὲ γαμήσασα ^b, φησί, μεριμνᾷ πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρὶ. Σφόδρα συνετῶς οὐκ ἥλθεν ἐπὶ τὴν τῶν πραγμάτων αὐτῶν ἐξέτασιν, οὐδὲ εἶπεν ὅσα πάσχουσι γυναικες ὑπὲρ τῆς εἰς τοὺς ἀνδρας ἀρεσκείας καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ, τὸ μὲν βασανίζουσαι καὶ κονιωσαι καὶ ἔτεραις κολάσεσι κατατείνουσαι, τὴν δὲ ἀνελευθερίας, κολακείας, ὑποχρίσεως, μικροψυχίας, φροντίδων περιττῶν καὶ ἀνονήτων πληροῦσαι· ἀλλὰ μιᾶς φῆσει πάντα ταῦτα αινιξάμενος ^c ἀφῆκε τῷ συνειδότι τῶν ἀκουόντων αὐτὰ ἀναλογίσασθαι· καὶ δεῖξας οὕτω τῆς παρθενίας τὴν ὑπεροχὴν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἄρας αὐτὴν τὸν οὐρανὸν, πάλιν μετατίθησιν ἐπὶ τὴν τοῦ γάμου συγχώρησιν τὸν λόγον, πανταχοῦ δεδοικώς μή τις τὸ πρᾶγμα ἐπίταγμα εἴναι νομίζῃ. Διόπερ οὐδὲ ἡρχέσθη ταῖς προτέραις παραιγέσεσιν, ἀλλ' εἰπών· Ἐκιαγήρ Κυρίου οὐκ δχω· καὶ, Ἐάν γῆμη ή παρθένος, οὐχ ημαρτε, πάλιν ἐνταῦθα φησιν, Οὐχ ἵτα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω.

OΓ'. Ὑπὲρ οὖ καὶ διαπορήσειν ἀν τις εἰκότως, πῶς ἀνωτέρω λύσιν δεσμῶν τὸ πρᾶγμα καλῶν, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν αὐτὸν συμβουλεύειν λέγων, καὶ ἵνα θλῖψιν μή ἔχωμεν, καὶ ἵνα ἀμέριμνοι ὕμεν, καὶ ἐπειδὴ [329] φείδεται ἡμῶν, καὶ διὰ τούτων ἀπάντων δεικνὺς τὸ κοῦφον αὐτοῦ καὶ φορητὸν, ἐνταῦθα φησιν· Οὐχ ἵτα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω; Τί οὖν ἐστιν; Οὐ τὴν παρθενίαν βρόχον ἐκάλεσεν· ἀπαγε· ἀλλὰ τὸ μετὰ βίας καὶ ἀνάγκης αἱρεῖσθαι τοῦτο τὸ καλόν. Καὶ γάρ οὕτως ἔχει. Πᾶν δπερ ἀν βιαζόμενος καὶ μετὰ τοῦ μή βούλεσθαι καταδέχηται τις, καὶ σφόδρα κοῦφον ή, πάντων ἀφορητότερον γίνεται, καὶ ἀγχόνης χαλεπώτερον τὴν ἡμετέραν ἀποπνίγει ψυχὴν. Διὰ τοῦτο εἶπεν, Οὐχ ἵτα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω· τοῦτο ἐστιν· "Απαντα τὰ καλὰ τῆς παρθενίας εἰπού καὶ ἀπέδειξα, καὶ μετὰ ταῦτα ὅμως ἀπαντα τὴν αἱρεσιν ὕμιν ἐπιτρέπω τοῦ πράγματος, οὐχὶ μή βουλομένους ἔλκω πρὸς τὴν ἀρετὴν. Οὐδὲ γάρ ὑμᾶς θλῖψις βουλόμενος ταῦτα συνεδούλευσα, ἀλλ' ὕστε μή τὴν εὔσχήμονα προσεδρίαν ὑπὸ τῶν βιωτικῶν ἐκκοπῆναι πραγμάτων. Σὺ δέ μοι θέα κάνταῦθα τοῦ Παύλου τὴν σύνεσιν, πῶς ταῖς παραιτήσεσι πάλιν παρανεσιν ἐπεισήγαγε, καὶ διὰ τῆς συγχωρήσεως συμβουλήν. Τῷ γάρ εἰπεῖν, Οὐκ ἀγαγάκω, ἀλλὰ παραιτῶ, καὶ προσθεῖναι, διὰ Τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον, ἐδειξε τῆς παρθενίας τὸ θάυμαστὸν, καὶ τὸ κέρδος ὃσον ἡμῖν ἐν τῇ κατὰ Θεὸν ἀπ' αὐτῆς γίνεται πολιτείᾳ. Οὐ γάρ ἐν τὴν βιωτικὰς ἐμπεπλεγμένην φροντίσι, καὶ πανταχοῦ περιελκομένην εὐπρόσεδρον ^d εἶναι, τῆς σπουδῆς καὶ σχολῆς ἀπάσης εἰς πολλὰ μεριζομένης, εἰς ἄνδρα λέγω, καὶ οἰκίας ἐπιμέλειαν, καὶ τῶν ἀλλων ἀπάντων, ἀπερ δ γάμος; ἐπισύρεσθαι εἴωθε.

OΖ'. Τί οὖν, φησὶν, σταν καὶ ἡ παρθένος πολλὰ πραγματεύηται, καὶ μερίμνας ἔχῃ βιωτικάς; "Απαγε, ἔχω ταύτην ἔλκύσας τοῦ τῶν παρθένων χοροῦ· οὐ γάρ ἀρκεῖ τὸ μή γαμηθῆναι ποιῆσαι παρθένον, ἀλλὰ δεῖ καὶ τῆς ψυχικῆς ἀγνείας· ἀγνείαν δὲ λέγω οὐ τὸ πονηρός καὶ αἰσχρός ἐπιθυμίας ἀτηλλάχθαι μόνον καὶ καλλωπισμά-

^a Reg. μόνον τῆς αὐτῆς οἰκονομεῖν.

^b Reg. γαμηθεῖσα.

^c Reg. ἐνδειξάμενος.

^d Reg. πολιτείᾳ, οὐ πανταχοῦ περιελκομένης διὰ τὸ εὐπρόσεδρον.

τῶν καὶ περιεργίας, ἀλλὰ καὶ φροντίδος εἶναι καθαρὸν βιωτικῆς· διὸ δὲ μή τοῦτο ή, τί τὸ δφελος σωματικῆς καθαρότητος; "Ωσπερ γάρ στρατιώτου οὐδὲν αἰσχρότερον γένοιτ' διὸ τὰ ὄπλα βίψαντος καὶ καπηλείοις σχόλαζοντος, οὕτως οὐδὲ παρθένων ἀσχημονέστερον βιωτικαῖς ἐνδειξένων φροντίσι. Καὶ γάρ αἱ πέντε ἔκειναι καὶ λαμπάδας εἶχον καὶ παρθενίαν ἡσησαν, ἀλλ' οὐδενὸς τούτων ἀπώναντο, ἀλλὰ τῶν θυρῶν ἀποκλεισθείσῶν ἔμενον ἔξω καὶ ἀπώλλυντο ^e. Καὶ γάρ ἡ παρθενία διὰ τοῦτο καλὸν, διὰ πᾶσαν ἁκκόπτει φροντίδος ὑπόθεσιν περιττῆς, καὶ πᾶσαν σχολὴν τοῖς κατὰ Θεὸν ἀνατίθησιν ἔργοις· ὡς διὸ μή τοῦτο ἔχοι, πολὺ τοῦ γάμου πάλιν ἐλάττων γίνεται, ἀκάνθας ἐν τῇ ψυχῇ περιφέρουσα καὶ τὸν καθαρὸν καὶ οὐράνιον συμπνίγουσα σπόρον.

ΟΗ'. Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν, φησὶν, ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ή ὑπέρακμος, καὶ οὕτως δφελειτίνεσθαι, δ θέλει ποιεῖτω, οὐχ ἀμαρτάνει, γαμετωσαρ. Τί λέγεις, "Ο θέλει ποιεῖτω· καὶ οὐ διορθοῖς τὴν ἐσφαλμένην γνώμην, ἀλλ' ἐπιτρέπεις γαμεῖν; Διὰ τί γάρ οὐκ εἶπες· Εἰ δὲ ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἄθλιός ἐστι καὶ ταλαίπωρος, πρᾶγμα οὕτως θαυμαστὸν ἐπονείδιστον εἶναι νομίζων; διὰ τί μή συνεδούλευσας ταύτης ἀπαλλαγέντα τῇς ὑπόφιας, ἀπαγαγεῖν τοῦ γάμου τὴν αὐτοῦ θυγατέρα; "Οτι, φησὶ, τῶν σφόδρα ἀσθενῶν καὶ χάμαὶ συρομένων ἡσαν αἱ τοιαῦται ψυχαὶ· τὰς δὲ οὕτω διακείμενας [330] οὐχ ἐνην ἀθρόον ἀγαγεῖν ἐπὶ τοὺς ὑπὲρ τὴν παρθενίας λόγους. "Ο γάρ οὕτω πρὸς τὰ τοῦ κόσμου πράγματα ἐπτοημένος, καὶ τὸν παρόντα βίον θαυμάζων, ὡς καὶ μετὰ τὴν τὸσαύτην παραίνεσιν αισχύνης ἄξιον εἶναι νομίζειν, δ τῶν οὐρανῶν ἄξιον ἐστι καὶ τῆς ἀγγελικῆς πολιτείας ἐγγύς, πῶς διὸ ἡνέσχετο συμβουλῆς εἰς τοῦτο ἐναγούσης αὐτόν; Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ ἐπὶ πράγματος συγκεχωρημένου τοῦτο δ Παῦλος ἐποίησεν, διόπου γε ἐπὶ κεκωλυμένου καὶ παρανόμου τὸ αὐτὸν πάλιν ποιεῖ; Οἶν τι λέγω· τὸ τῆς τῶν βρωμάτων παρατηρήσεως ἔχεσθαι, καὶ τοῦτο μὲν ἐγχρίνειν, ἐκεῖνο δὲ ἐκβάλλειν, Ἰουδαϊκῆς ἀσθενείας ἦν· ἀλλ' ὅμως ἡσαν παρὰ Τρυμαίοις οἱ ταύτην ἔχοντες τὴν ἀσθένειαν· καὶ οὐ μόνον αὐτῶν οὐ κατηγόρησε μετὰ σφοδρότητος, ἀλλὰ καὶ ἔτερον τι πλέον τούτου ποιεῖ. Τοὺς γάρ ἀμαρτάνοντας ἀφεῖς τοῖς ἐπιχειροῦσι κωλύειν αὐτοὺς ἐπιτιμᾶτε, λέγων· Σὺ δὲ τι κρίνεις τὸν ἀδελφόν σου; "Άλλ' οὐχ, διε Κολοσσαῖς εἰπέστειλε, τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἔξουσίας καὶ καθάπτεται αὐτῶν, καὶ φιλοσοφεῖ, λέγων· Μὴ οδύ τις ὑμᾶς κρινέτω ἐν βρώσει ἡ ἐπι πόσει· καὶ πάλιν· Εἰ ἀπεθάνετε ἐν Χριστῷ ἀπὸ τῶν στοιχείων τοῦ κόσμου, τι ὡς ζῶτες ἐν κόσμῳ δογματίζεσθε; Μὴ ἄγη, μηδὲ τρύπῃ, μηδὲ θίγῃς, ἀ ἐστι πάρτα εἰς φθορὰν τῇ ἀποχρήσει. Τί δήποτε οὖν τοῦτο ποιεῖ; "Οτι ἐκεῖνοι μὲν ἡσαν ισχυροί, Ψωμαῖοι δὲ πολλῆς ἔτι τῆς πυγκαταβάσεως ἐδέοντε, καὶ περιέμενε πρότερον τὴν πίστιν ἐν ταῖς ἐκείνων παγῆναι ψυχαῖς, δεδοικώς μή πρὸ καιροῦ τοῦ δέοντος θάττον ἐπὶ τὸ τὰ ζιζάνια ἀνασπάσαι ἔλθων, πρόσρριζα μετὰ αὐτῶν συναγασπάσῃ καὶ τὰ τῆς ὑγιοῦς διδασκαλίας φυτά. Διὰ τοῦτο οὗτε καθικνεῖται αὐτῶν σφοδρῶς, οὗτε ἀνεπιτιμήτους ἀφίησιν, ἀλλὰ καθάπτεται μὲν, ἀνυπόπτως δὲ καὶ λανθανόντως, καὶ ἐν τῇ τῶν ἐτέρων ἐπιτιμήσει. Τῷ γάρ λέγειν, Τῷ ίδιῳ κυρίῳ στήκει ἡ πίπτει, δοκεῖ μὲν ἐπιστομίζειν τὸν ἐπιπλήττοντα ἐκείνῳ, τὸ δὲ ἀληθές τὴν τούτου δάκνει ψυχὴν, ἐμφαίνων δι τὸ τὰ τοιαῦτα αἱρεῖσθαι οὐ τῶν βεβαίων οὐδὲ τῶν παγίως ἐστίτων ἔστιν, ἀλλὰ τῶν ἔτι ταλευομένων, τῶν εἰ μή σταιεν καὶ πεσεῖν κινδυνεύοντων. Τὸν αὐτὸν δὴ κάνταῦθις φυλάττει νόμον, διὰ τὴν πολλὴν ἀσθένειαν

^e Reg. ἀπώλοντο.

an reliqua? an coquis, textoribus, cætero servitio instat? Minime gentium; quin nihil horum vel cogitat, sed unum id laborat, ut animam suam tantum ædificet, et templum illud sanctum (1. Cor. 3. 17) non cincinnis, aut auro, aut margaritis, non intritis, aut pigmentis, non id genus molestiis et ærumnis (1. Tim. 2. 9) sed animi atque corporis sanctimonia exornet. At *Nupta*, inquit, *curat ut viro placeat*. (1. Cor. 7. 34). Admodum sapienter ad ipsarum rerum examen non descendit, neque ea commemoravit, quæ ut viris placent et corpore et animo patiuntur, illud torquentes, oblinentes, atque aliis malis mulctantes, hunc illiberalitate, adulacione, simulatione, simultate, ineptis et inutilibus curis implentes; sed uno verbo hæc omnia sub-indicans recogitanda auditorum conscientiae reliquit; atque ita virginitatis præstantiam declarans, ad cælumque eam tollens, rursum sermonem ad matrimonii permissionem confert; ubique sollicitus, ne id quisquam præceptum esse arbitraretur. Quamobrem nec superioribus cohortationibus contentus, cum dixisset, *Domini præceptum non habeo*; et, *Si nupsit virgo, non peccavit*: iterum hic ait, *Non ut laqueum vobis injiciam* (Ibid. v. 25. 28. 35).

LXXVI. *Non virginitatem, sed nostram inertiam esse laqueum.* — In quo merito hoc alicui scrupulum moveat, quo pacto qui rem supra vincolorum solutionem vocet, et ad utilitatem nostram eam consulere dicat, ne miserias habeamus, ut sine sollicitudine simus, et quod nobis parceret, atque iis omnibus ejus levitatem ac facilitatem notet, hic dicat, *Non ut laqueum vobis injiciam* (Ibid. v. 35)? Quid igitur est? Non virginitatem: apage: sed vi et coactione bonum hoc amplecti, id laqueum vocat. Nam ita se res habet: quidquid compulsus et invitus suscipias, quantumvis leve sit, difficillimum redditur, et vel reste gravius mentem strangulat. Ideo ait, *Non ut laqueum vobis injiciam*. Id est, virginitatis bona omnia proposui et explicui, atque interim post hæc omnia optionem vobis permitto, non invitos ad virtutem traho; neque enim vos afflictare volens hæc consului, sed ne honesta assiduitas humanis rebus frangatur. Videlis autem mihi et hic Pauli prudentiam, ut deprecationibus rursum exhortationem addat, ac permittens consulat. Nam qui dicit, *Non cogo, sed hortor*; ac subjicit, Propter honestatem et assiduitatem (Ibid. v. 35) virginitatis admirabilitatem atque fructum, qui ex ea ad divinam vitam manat, ostendit. Neque enim potest quæ humanis curis implicantur, et huc illuc distrahitur, assidua esse, studio omni atque otio in multa distributo, in virum, ac familiæ curam, aliaque cuncta quæ matrimonium attrahere solet.

LXXVII. *Quæ de terrenis rebus sollicita sit, virginem non esse.* — Quid vero, inquit, si et virgo de multis labore, atque humana curet? Apage: qui virginum choro eam exemeris. Siquidem ad virginem præstandam haud satis est non nupsisse, sed animi quoque castitate opus est; castitatem autem intelligo, non scœda ac flagitiosa solum libidine, ornatu, curiositate vacare; sed vitæ etiam curis solutam esse ac liberam: quod

ni sit, quorsum corporis castitatem? Nam ut milite, qui abjectis armis in popinis occupetur, nihil turpis: ita nec virgine vitæ curis obstricta quidquam in honestius. Etenim quinque illæ et lucernas habebant (Math. 25), et virginitatem exercuerant: quorum nihil eis profuit, sed clausis foribus exclusæ perierunt. Quippe ob id præstans est virginitas, quod omnem supervacuæ curæ ansam præcedat, otium omne atque studium divinis operibus consecrans: quod nisi habeat, matrimonio longe deterior est, spinas in animo circumferens, et legitimum ac cœlestie semen suffocans.

LXXVIII. *Cur non acriter eum carpat, qui in virgine sua indecorum se esse putat.* — Si quis autem, ait, turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit superadulta, atque ita faciendum est, quod volet faciat, non peccat: nubant (1 Cor. 7. 36). Itane, *Quod volet faciat?* nec falsam existimationem corrigis, sed numero permittis? Cur enim non dixisti, Quod si quis in virgine sua indecorum esse putat, miser et infelix est, rem tam admirandam infamem arbitratus? cur non consulisti, opinione ea dimissa, filiam a matrimonio arcere? Quia, inquiet, animæ illæ admodum infirmæ et humili repentes erant, illeque sic affectæ statim ad virginitatis sermones adduci non poterant. Nam qui ad mundi res tam est attonus, et hujus vitæ laudator, ut post tantam exhortationem, quod cælo dignum est et angelici instituti affine, probro habuisse; consilium eo inducens qui tulisset? Et quid mirum, si id in re concessa Paulus fecit, qui idem in vetita et illegitima faciat? Exempli causa: ciborum delectum habere, et alias probare, alias rejicere, Iudaicæ imbecillitatis erat; quidam tamen apud Romanos ea imbecillitate laborabant: quos adeo non incessit vehementer, ut aliud quiddam majus etiam faciat; omissis enim iis qui peccassent, qui eos prohibere vellent objurgat his verbis, *Tu autem quid judicas fratrem tuum* (Rom. 14. 10)? At non Colossensibus scribens idem facit, sed magna auctoritate et eos carpit, et philosophatur dicens: *Nemo ergo vos judicet in cibo atque potu* (Col. 2. 16). Et rursum: *Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid tamquam viventes in mundo decernitis?* Ne tangito, neu gustato, neu attractato: quæ omnia usu pereunt (Ibid. v. 20. 21. 22). Cur igitur id facit? Quod hi confirmati essent: Römani adhuc magna indulgentia opus haberent, et expectaret ille, dum fides in eorum prius animis constabiliaretur: veritus ne ante tempus et æquo citius zizania revellere aggressus (Math. 13), cum iis sanæ doctrinæ stirpes una etiam revelleret. Itaque nec acriter incessit, nec irreprehensos dimittit, sed clam et nec opinantes in aliis castigandis perstringit. Nam qui dicat, *Suo domino stat, aut cadit* (Rom. 14. 4), ille increpanti silentium imponere videtur, sed revera increpati illius animum vellicat: ostendens, iis rebus duci non stabilium esse et firmiter consistentium, sed qui adhuc titubent, quibusque, ni stent, periculum sit ne cadant. Eamdem legem et hic servat propter insignem imbecillitatem eorum quibus pendendum esset: neque enim aperte eum petit, sed

laudando eo qui suam virginem servet egregie verberat. Nam quid ait? *Sed qui stat firmus in corde suo* (1. Cor. 7. 37) : quod ad distinctionem dictum est ejus, qui leviter et facile jactetur, neque adhuc firmus gradiatur, nec viriliter stet. Deinde quia sciebat orationem eam satis esse, ut ejus animam pungeret, vide ut eam rursum obnubat, causam hanc sane reprehensione dignam afferendo. Eo enim dicto, *Sed qui stat firmus in corde suo*, addit, *Non habens necessitatem, potestatem autem habens*. Atqui consequens erat ut diceret, Sed qui constans est, neque id indecorum esse putat. Verum id acerbius erat. Itaque aliud substituit, eum consolans atque ad hanc potius causam venire passus. Siquidem minus indignum est coactum, quam dedecori habentem id vetare. Nam illud imbecilli et miseri animi est; hoc etiam depravati, nec rerum naturam recte discernere scientis. Sed nondum haec dicendi erat locus: etenim nec necessitate incumbente fas esse eam, quae virgo degere instituerit, arcere, sed adversus omnia, quae praeclarum hoc studium impedian, fortiter nitendum esse, audi quid Christus censeat: *Qui patrem aut matrem amat supra me, non est me dignus* (Matth. 10. 37). Quippe ubi quid Deo acceptum persequimur, quisquis prohibet, seu pater, seu mater, seu quicunque sit, hostis atque inimicus est habendus. Sed haec Paulus, qui auditorum imperfectionem adhuc sustineret, scribit, inquiens: *Sed qui stat firmus non habens necessitatem*. Neque hic stetit, etsi, *non habens necessitatem*, et, *potestatem habens*, idem sint: sed sententiæ prolixitate, ac permissionum assiduitate, fractam et exilem mentem solatur; postea et alteram addens causam, *Qui in corde suo statuit*. Neque enim sufficit liberum esse, neque hinc solum fit obnoxius, sed ubi eligat atque statuat, tum vero recte facit. Deinde ne propter ingentem indulgentiam nihil interesse crederes, iterum discrimen edit, timide ille quidem, sed edit tamen his verbis: *Itaque et qui matrimonio jungit, bene facit, et qui non jungit melius facit* (1. Cor. 7. 38). Cæterum quanto hoc melius sit, hic non explicat eadem de causa: quod si scire vis, audi dicentem Christum *Nec ducunt, nec ducuntur, sed sunt sicut angeli in cœlo* (Matth. 22. 30). Vidisti discrimen, quo virginitas mortalem repente attollit, modo vera sit virginitas?

LXXIX. *Nulla re inferiorem suis Angelis Eliam et qui ejus similes, idque virginitatis beneficio.* — Etenim qua re ab angelis differebant Elias, Elisæus, Joannes, germani hi virginitatis amatores? Nulla nisi quod mortali natura erant obstricti: cætera si quis accurate inquirat, nihilo iis deterius affectos inveniet, atque hoc ipsum, quo inferiores videbantur, valde ad laudem facit. Nam in terra degentes, ac mortalis naturæ necessitati subjectos, ad eam virtutem evadere potuisse, vide quantæ fortitudinis, quantæ philosophiarum erat. At virginitatem eos tales comparasse, hinc perspicuum est. Si enim conjuges atque liberos habuissent, non tam facile deserta habitassent, nec ædes et reliquum vitæ apparatum neglexissent. Nunc us omnibus vinculis soluti, in terra veut in cœlo degentes age-

bant, non parietibus, non tecto, non toro, non mensa, non alio id genus ullo indigentes: quin cælum pro tecto, humum pro toro, solitudinem pro mensa habebant, ac quæ res aliis famis causa videatur, deserti sterilitas, ea sanctis illis abundantiam præstabat: si quidem nec vitibus, nec torcularibus¹, nec frugibus, nec messe opus habebant, sed uberem ac dulcem potum fontes, stagna et fluvii suppeditabant. Mensam uni angelus paravit inauditam, insolentem, humana consuetudine majorem: *Unus enim, inquit, panis ad quadraginta dierum inediā sufficit* (3 Reg. 19. 6. et 8.) Alterum Spiritus gratia sæpe mirifice pavit, neque eum solum, sed alios etiam ejus causa (Vide 4. Reg. 4. 40). Cæterum Joannes plus quam propheta (Matth. 11), quo nullus in seminarum natis major surrexit, nec humani cibi indiguit: qui non frumento, vino, oleo, sed locustis sylvestrique melle corporis vitam sustentaret. En terrestres angelos, en virginitatis vim: efficiebat ut homines carne atque sanguine coagmentati, humi gradientes, mortalis naturæ necessitatibus obnoxii, tamquam incorporei, tamquam cælum jam adepti, tamquam immortalitatem consequenti, cuncta præstarent.

LXXX. *Quid sit honestas et assiduitas decora.* — Quippe erant iis cuncta supervacua, non haec solum quæ vere supervacua sunt, deliciæ, opes, potentia, gloria, et reliqua somniorum² istorum series, sed etiam quæ necessaria videntur, ædes, urbes, artificia. Hoc est *honestas et decora assiduitas*, hoc virginitatis virtus. Nam mirum quidem et multis coronis dignum est, libidinum insaniam frangere, ac furentem natum coercere: sed tum vere mirum, cum ejusmodi etiam vita accedit; seorsim autem et per se exile est, neque eo præditos servare potest. Atque hic nobis testes sint quotquot hodieque virginitatem exerceant, quæ tantum absunt ab Elia et Elisæo et Joanne, quantum terra a cœlo. Ut enim, si *honestatem et decoram assiduitatem* eripias, virginitatis nervos succideris: ita si eam cum vita quam optima conjungas, radicem ac fontem bonorum tenes. Nam quemadmodum radicem terra pinguis ac fertilis, sic vita quam optima virginitatis fructus nutrire novit: imo et radix et fructus virginitatis vita crucifixa est. Haec generosos illos ad mirabilem cursum inunxit, vinclis omnibus recessis, liberis ac pernicibus pedibus tamquam alatos in cœlum evolaturos dimittens. Ubi enim nec uxoris studium, nec liberorum cura sit, per facilis est egestas: egestas autem nos cœlo vicinos præstat, non terroribus solum et curis ac periculis, sed reliquis etiam omnibus molestiis liberans.

LXXXI. *Quantum bonum sit egestas.* — Nam qui nihil habet, ceu omnia tenens omnia contemnit, et magna libertate adversus magistratus, primates, atque ipsum diademat ornatum utitur. Qui opes contemnit, sensim progressus facile mortem etiam contemnet: atque his excelsior omnes intrepide alloquetur, neminem pavens ac formidans. At qui opibus occupetur,

¹ Sic juxta Savil. In B., *pratis*, pro, *torcularibus*. M.

² Pro, *sommiorum*, Reg. habet, *mortalium*.

τῶν ἐπαισχυνομένων τῷ πράγματι. Οὐ γάρ φανερῶς πρὸς αὐτὸν ἀποτείνεται, ἀλλ' ἐν τοῖς ἐπαίνοις τοῦ τὴν αὐτοῦ διατηροῦντος παρθένον δίδωσιν αὐτῷ σφοδρὰν τὴν πληγήν. Τί γάρ φησιν; "Ος δὲ ἔστηκεν ἐδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ πρὸς ἀντιδιαστολὴν εἰρηται τοῦ εὔχόλως καὶ εὐχερῶς περιφερομένου, καὶ οὐδέποτε βέναια βαδίζειν εἰδότος, οὐδὲ ἔστάναι μετὰ πολλῆς τῆς ἀνδρείας. Εἴτα ἐπειδὴ συνεῖδεν ἵκανὸν δυτα τὸν λόγον δακεῖν τὴν ἐκείνου ψυχὴν, δρα πῶς αὐτὸν συνεσκίασε πάλιν, αἰτίαν ἐπαγαγῶν οὐ σφόδρα κατηγορίας ἀξίαν. Εἰπὼν γάρ, "Ος δὲ ἔστηκεν ἐδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ, προσέθηκε, Μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἔξουσιας δὲ έχων. Καίτοι ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν· "Ος δὲ ἔστηκεν ἐδραῖος, καὶ μὴ νομίζει τὸ πρᾶγμα ἀσχημοσύνην εἶναι· ἀλλὰ τοῦτο πληκτικώτερον ἦν· διὸ ἔτερον ἀντὶ τούτου προσέθηκε παραμυθούμενος αὐτὸν, καὶ διδοὺς μᾶλλον ἐπὶ ταύτην ἐλθεῖν τὴν αἰτίαν. Οὐ γάρ οὕτω δεινὸν τὸ πρᾶγμα δι' ἀνάγκην κωλύειν, ὡς δι' αἰσχύνην. Τοῦτο μὲν γάρ ψυχῆς ἐστιν ἀνάγδρου καὶ ταλαιπώρου, ἐκεῖνο δὲ καὶ διεστραμμένης, καὶ οὐδὲ τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ἐπισταμένης χρίνειν ὀρθῶς. Ἀλλὰ τούτων οὕτω τῶν λόγων ἦν ὁ καιρός· ἐπει [331] δτι γε οὐδὲ ἐπικειμένης θέμις τὴν προηρημένην παρθενεύειν κωλύεσθαι, ἀλλὰ πρὸς πάντα ἴστασθαι χρή γενναίως τὰ διακόπτοντα τὴν καλὴν ταύτην ὅρμην, ἀκουστὸν τὸ φησιν ὁ Χριστός· "Ο φιλῶν πατέρα ἢ μητέρα ύπερ ἐμὲ, οὐκ ἔστι μου ἀξιος. "Οταν γάρ τι μετίωμεν τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων, ἄπας ὁ κωλύων ἔχθρος ἐστω καὶ πολέμιος, κἄν πατήρ ἥ, κἄν μήτηρ, κἄν ὁστισοῦν. Ἀλλ' ὁ Παῦλος ἔτι διαβαστάζων τῶν ἔκουσθων τὸ ἀτελές, ταῦτα ἔγραψε, λέγων· "Ος δὲ ἔστηκεν ἐδραῖος μὴ ἔχων ἀνάγκην· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου τὸν λόγον ἐστησε· καίτοι γε τὸ, Μὴ ἔχων ἀνάγκην, καὶ, ἔξουσιας ἔχων, ταυτόν ἐστιν· ἀλλὰ τῷ μήκει τοῦ λόγου καὶ τῇ συνεχείᾳ τῶν συγχωρήσεων τὴν εὐτελῆ καὶ μικρὸν παραμυθεῖται διάγοιαν, μετὰ τούτων καὶ ἑτέραν αἰτίαν προσθεῖται τὸ, "Ος κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Οὐ γάρ ἀρκεῖ τὸ ἐλεύθερον εἶναι, οὐδὲ ἀπὸ τούτου μόνον ὑπεύθυνός εἰστιν, ἀλλ' ὅταν ἔληται καὶ κρίνῃ, τότε καλῶς ποιεῖ. Εἴτα ἵνα μὴ νομίσῃς διὰ τὴν πολλὴν συγκατάβασιν μηδὲν εἶναι τὸ μέσον, τίθησι πάλιν τὴν διαφορὰν μεθ' ὑποστολῆς μὲν, τίθησι δ' ὅμως, λέγων· "Ωστε καὶ ὁ ἐκγαμίζων καλῶς ποιεῖ, οὐ δὲ μὴ ἐκγαμίζων κρείσσον ποιεῖ. Ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν δσον τὸ κρείττον οὐκ ἔδειξε διὰ τὴν αὐτὴν πάλιν αἰτίαν· σὺ δὲ εἰ θέλεις μαθεῖν, ἀκουσον τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Οὕτε γαμοῦσιν, οὕτε γαμίζοται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι ἐν οὐρανῷ. Εἰδεις τὸ μέσον, ποῦ τὸν θητὸν ἡ παρθενία ἀθρόον αἱρεῖ, ὃντα δυτίας ἥ παρθενία;

ΟΘ'. Τί γάρ τῶν ἀγγέλων ἀπειχον, εἰπέ μοι, ὁ Ἡλίας, ὁ Ἐλισσαῖος, ὁ Ἰωάννης, οὗτοι οἱ γνήσιοι τῆς παρθενίας ἥρασται; Οὐδὲν ἀλλ' ἥ σον θητῆ προσεδέδεντο φύσει· εἰ δὲ ἄλλα εἰ τις ἀκριβῶς ἔξετάσειεν, οὐδὲν χείρον ἔκεινων εὑρήσει διακειμένους· καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸν τὸ δοκοῦν ἐλάττωμα εἶναι, μέγα εἰς ἐγκωμίου λόγον ἐστί. Τὸ γάρ γῆν οἰκοῦντας, καὶ τῇ τῆς θητῆς φύσεως ὑποκειμένους ἐνάγκη, δυνηθῆναι φθάσαι πρὸς ἔκεινην τὴν ἀρετὴν, δρα πόστης ἀνδρείας, πόστης φιλοσοφίας ἥ. "Οτι δὲ αὐτοὺς ἡ παρθενία τοιούτους ἐποίησε, δῆλον ἔκειθεν· εἰ γάρ γυναικα εἰχον καὶ παῖδας, οὐχ ἀν εὔχόλως τὴν ἔρημίαν ἔκησαν, οὐχ ἀν οἰκίας κατεφρόνησαν, οὐχ ἀν τῆς ἄλλης τοῦ θίου κατασκευῆς· νῦν δὲ πάντων τούτων ἀπολυθέντες τῶν δεσμῶν, ὡς ἐν οὐρανοῖς δυτες οὕτω διέτριβον ἐπὶ

τῆς γῆς· οὐ τοίχων ἐδέοντο, οὐκ δροφῆς, οὐ κλίνης, οὐ τραπέζης, οὐκ ἄλλου τῶν τοιούτων τινὸς, ἀλλ' ἀντὶ μὲν στέγης είχον τὸν οὐρανὸν, ἀντὶ δὲ κλίνης τὴν γῆν, ἀντὶ δὲ τραπέζης τὴν ἔρημίαν· καὶ πρᾶγμα δ τοῖς ἄλλοις αἰτίοις εἶναι λιμοῦ δοκεῖ, τῆς ἔρημίας ἡ ἀκαρπία, τοῦτο τοὺς ἀγίους ἐκείνους ἐν ἀφθονίᾳ καθίστη. Οὐ γάρ ἀμπέλων αὐτοῖς ἐδέησεν, οὐδὲ ληνῶν ἥ, οὐδὲ ληνῶν, οὐδὲ ἀμητοῦ· ἀλλὰ τὸ μὲν ποτὸν αὐτοῖς ἀφθονον παρεῖχον καὶ ἡδὸν πηγαῖ καὶ ποταμοὶ καὶ λίμναι, τράπεζαν δὲ τῷ μὲν ἄγγελος κατεσκεύαζε θυμαστὴν τινὰ καὶ παράδεινον, καὶ μεῖζονα ἥ κατ' ἀνθρωπίνην συνήθειαν· Ὁ γάρ εἰς ἄρτος, φησὶ, πρὸς τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἀστιλαρ ήρκεστε· τὸν δὲ ἥ τοῦ Πνεύματος χάρις πολλάκις ἔτρεψε θαυματουργοῦσα, καὶ οὐκ αὐτὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἐκείνου ἐτέρους. Ὁ δὲ προφήτου πλέον Ἰωάννης, οὗ μεῖζων ἐν γεννητοῖς [332] γυναικῶν οὐκ ἐγήγερται, οὐδὲ ἀνθρωπίνης ἐδεήθη τροφῆς· οὐ γάρ σῖτος καὶ οἶνος καὶ Ελαιον, ἀλλ' ἀκρίδες καὶ μέλι ἀγριον τὴν τοῦ σώματος αὐτοῦ διεκράτουν ζωῆν. Εἰδεις ἀγγέλους ἐπὶ τῆς γῆς; εἰδεις παρθενίας Ισχύν; Τοὺς αἷματι καὶ σαρκὶ συμπεπλεγμένους, τοὺς χαμαὶ ἔρχομένους, τοὺς ἀνάγκη φύσεως ὑποκειμένους θητῆς, ὡς ἀσωμάτους, ὡς τὸν οὐρανὸν ἡδη λαχόντας, ὡς ἀθανασίαν μετειληφότας, οὕτως ἀπαντα ποιεῖν παρεσκεύασε.

Π'. Πάντα γάρ ἐκείνοις ἦν περιττὰ, οὐ ταῦτα μόνον τὰ δυτας δυτα περιττὰ, τρυφή, καὶ πλοῦτος, καὶ δυναστεία, καὶ δόξα, καὶ ὁ λοιπὸς τῶν δνείρων τούτων ἥ ὅρμαθός· ἀλλὰ καὶ τὰ δοκοῦντα εἶναι ἀναγκαῖα, οἰκίαι, καὶ πόλεις, καὶ τέχναι· τοῦτο ἐστιν τὸ, Εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον· εἶναι, τοῦτο παρθενίας ἀρετή. Θαυμαστὸν μὲν γάρ καὶ πολλῶν στεφάνων ἀξιον καὶ τὸ τῆς τῶν ἐπιθυμιῶν περιγενέσθαι λύττης, καὶ μαινομένην κατέχειν τὴν φύσιν, ἀλλὰ τότε δυτας δγνεται θαυμαστὸν, δταν ὁ τοιούτος βίος προσῆ· αὐτὸ δὲ καθ' ἐαυτὸ ἀσθενὲς, καὶ οὐχ ικανὸν σῶσαι τοὺς ἔχοντας. Καὶ μαρτυρήσειαν ἀν ἡμέν δσαι παρθενίαν μὲν ἀσκοῦσι καὶ νῦν· τοσοῦτον δὲ ἀποδέουσιν Ἡλίου καὶ Ἐλισσαίου καὶ Ἰωάννου, δσον ἥ γῆ τοῦ οὐρανοῦ. "Οσπερ γάρ τὸ Εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον ἀν περιέλης, αὐτάτα νεῦρα τῆς παρθενίας ἐξέκοψας, οὕτως δταν αὐτὴν μετὰ πολιτείας ἔχης ἀρίστης, τὴν βίζαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν ἔχεις τῶν καλῶν. Καθάπερ γάρ βίζαν ἥ γῆ λιπαρὰ καὶ γόνιμος, οὕτως οἰδεν ἀρίστη πολιτεία τρέψειν τοὺς τῆς παρθενίας καρπούς· μᾶλλον δὲ καὶ βίζα καὶ καρπὸς παρθενίας ὁ ἐσταυρωμένος βίος ἐστίν. Αὕτη τοὺς γενναίους ἐκείνους πρὸς τὸν θαυμαστὸν ἥλειψε δρόμον, πάντα μὲν αὐτῶν τὰ δεσμὰ περικόψατα, ποσὶ δὲ εὐλύτοις καὶ κούφοις καθάπερ πτηνούς ἀφείσα πέτεσθαι πρὸς τὸν οὐρανόν. "Οπου γάρ οὕτε γυναικὸς θεραπεία, οὕτε παῖδων ἐπιμέλεια, πολλὴ τῆς ἀκτημοσύνης ἥ εὐχολία· ἀκτημοσύνη δὲ ἐγγὺς εἶναι παιε τῶν οὐρανῶν, οὐ φόνων μόνον, οὐδὲ φροντίδων, οὐδὲ κινδύνων, ἀλλὰ καὶ τῆς ἄλλης δυσκολίας ἡμᾶς ἀπαλλάττουσα.

ΠΑ'. Ὁ μὲν γάρ μηδὲν ἔχων ὡς τὰ πάντα κατέχων, οὕτως ἀπάντων καταφρονεῖ, καὶ παρρήσιᾳ κέχρηται πολλῇ καὶ πρὸς ἀρχοντας καὶ πρὸς δυνάστας καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν τὸ διάδημα περικείμενον. Ὁ χρημάτων καταφρονῶν ὁδῷ προβαίνων καὶ θανάτου καταφρονήσει βαδίως· τούτων δὲ γενόμενος ἀνωτέρω πᾶσι μετὰ παρρήσιας διαλέξεται, οὐδένα δεδοικώς οὐδὲ τρέμων. Ὁ δὲ περὶ χρήματα τησολημένος οὐ χρημάτων ἐστὶ μόνον δοῦλος, ἀλλὰ καὶ δόξης καὶ τιμῆς καὶ τῆς παρούσης ζωῆς, καὶ πάντων ἀπλῶν
 b Savil. οὐδὲ ληνῶν. Monti. οὐδὲ λειμῶνων. Edit.
 c Reg. τῶν θητῶν τούτων.
 d Sic Reg. et Savil. Al Plantin. et Morel. fīza

εἰπεῖν τῶν βιωτικῶν. Διὸ τοῦτο ῥίζαν αὐτὴν τῶν κακῶν πάντων δὲ Παῦλος ἐκάλεσεν. Ἀλλὰ ταύτην ίκανὴν ἔνθετην τὴν ἀρίστην, τὴν ἀπαντα βλαστάνουσαν τὰ καλὰ, ἐλευθερίαν, παρήδησίαν, ἀνδρεῖαν, ζῆλον πεπυρωμένον, ἔρωτα τῶν οὐρανίων θερμὸν, ὑπεροψίαν πάντων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς· οὕτω τὸ Εὔσχημον καὶ εὐπρόσεδρον γίνεται.

ΠΒ'. Ἀλλὰ τις ὁ σοφὸς τῶν πολλῶν λόγος; Ὁ πατριάρχης, φησὶν, Ἀβραὰμ καὶ γυναικαῖς εἶχε, καὶ παιδας, καὶ χρήματα, καὶ ποίμνια, καὶ βουκόλια· καὶ μετὰ πάντα ἐκεῖνα Ἰωάννης, ὁ τε Βαπτιστὴς, ὁ τε Εὐαγγελιστὴς, [333] παρθένοι ἀμφότεροι τυγχάνοντες, καὶ Παῦλος καὶ Πέτρος ἐπὶ τῆς ἐγκρατείας διαλάμψαντες, εἰς τοὺς ἐκείνου κόλπους εὔχονται ἐλθεῖν. Τις σοι τοῦτο εἶπεν, ὡς βέλτιστε, ποῖος προφήτης, τις εὐαγγελιστὴς; Αὐτὸς, φησὶν, δὲ Χριστός. Τὸν γὰρ ἐκατοντάρχην ίδων πολλὴν ἔχοντα πίστιν, ἔλεγεν· "Οτι πολλοὶ ἀπὸ ἀρατολῶν καὶ δυσμῶν ἥξουσι, καὶ ἀρακλιθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ. Καὶ δὲ Λάζαρος δὲ μετ' αὐτοῦ τότε δρᾶται ὑπὸ τοῦ πλουσίου τρυφῶν. Καὶ τί τοῦτο πρὸς Παῦλον, τί δὲ πρὸς Πέτρον, τί δὲ πρὸς Ἰωάννην; Οὐ γὰρ δὲ Λάζαρος Παῦλος καὶ Ἰωάννης ἦν, οὐδὲ οἱ πολλοὶ οἱ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν δὲ τῶν ἀποστόλων ἦσαν χορός. "Ωστε περιττὸς ὑμὲν οὗτος δὲ λόγος καὶ μάταιος. Εἰ δὲ θέλεις ὅλως ἀκοῦσαι τὰ τῶν ἀποστόλων ἔπαιθλα, ἀκουσον τοῦ μέλλοντος αὐτὰ διδόναις, λέγοντος· *Καθίσεσθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους κρίτορες τὰς δώδεκα φυλὰς τοῦ Ἰσραὴλ.* Καὶ οὐδαμοῦ ἐνταῦθα δὲ Ἀβραὰμ, οὔτε ὁ τούτου παῖς, οὐδὲ δὲ ἐκείνου, οὐδὲ δὲ λαχῶν αὐτοὺς κόλπος, ἀλλὰ ἀξία πολλῷ μείζων ἐκείνης· τοὺς γὰρ ἐκείνων οὗτοι καθεδοῦνται κρινοῦντες ἐκγόνους. Οὐ ταύτῃ δὲ μόνον ἡ διαφορὰ δῆλη, ἀλλ' ὅτι ὅν μὲν δὲ Ἀβραὰμ ἔτυχε πολλοὶ τεύξονται· Πολλοὶ γὰρ ἐλεύσονται, φησὶν, ἀπὸ ἀρατολῶν καὶ δυσμῶν, καὶ ἀρακλιθήσονται μετὰ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ· τῶν δὲ θρύνων ἐκείνων οὐδεὶς ἔτερος ἐπιλήψεται, ἀλλὰ μόνος δὲ τῶν ἀγίων τούτων χορός. "Ετ' οὖν, εἰπέ μοι, ποιμνίων μέμνησθε, καὶ βουκόλων, καὶ γάμων, καὶ παιδῶν; Τί οὖν, φησὶν, ὅταν τῶν παρθενευσάντων πολλοὶ μετὰ τοὺς πολλοὺς ἴδρωτας εἴχωνται χωρῆσαι ἐκεῖ; Ἐγὼ δὲ τούτου μείζον ἐρῶ, ὅτι πολλοὶ τῶν παρθενευσάντων οὐδὲ ἐκείνων ἐπιτεύξονται τῶν κόλπων, οὐδὲ τῶν ἐλαττόνων, ἀλλ' εἰς τὴν γέενναν αὐτὴν ἀπελεύσονται. Καὶ δηλοῦσιν αἱ τοῦ νυμφῶνος ἀποκλεισθεῖσαι παρθένοι. "Ἄρ' οὖν παρὰ τοῦτο τῆς παρθενίας ἵσος δὲ γάμος, οὐ καὶ χείρων; τὸ γὰρ ὑπόδειγμα τὸ σὸν καὶ χειρῶνα αὐτὴν ποιεῖ. Εἰ γὰρ δὲ μὲν γεγαμηκὼς Ἀβραὰμ ἐν ἀνέσει καὶ τρυφῇ, οἱ δὲ παρθενεύσαντες ἐν γεέννῃ, τοῦτο λείπεται κατὰ τὸν ὑμέτερον ὑποπτεῦσαι λόγον. Ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν· οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἐλάττων, ἀλλὰ καὶ πολλῷ βελτίων ἡ παρθενία τοῦ γάμου. Πῶς; "Οτι οὔτε τὸν Ἀβραὰμ δὲ γάμος τοιοῦτον ἐποίησεν, οὔτε ἡ παρθενία τὰς ἀολίας ἐκείνας ἀπώλεσεν· ἀλλὰ καὶ τὸν πατριάρχην ἡ λοιπὴ τῆς ψυχῆς ἀρετὴ λαμπρὸν ἀπέδειξε, καὶ ταύτας ἡ λοιπὴ κακία τοῦ βίου τῷ πυρὶ παρέδωκεν. Ἐκείγος μὲν γὰρ καὶ ἐν γάμῳ ζῶν ἐσπούδασε τὰ τῆς παρθενίας κατορθώσαι καλά, τὸ Εὔσχημον λέγω καὶ

* Reg. et Savil. in marg.: "Ὑμεῖς οἱ ἀκολουθήσαντες μοι, ὅταν καθίσῃς δὲ Γίος τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ θρόνου δόξῃς αὐτοῦ, καθίσεσθε καὶ ὑμεῖς ἐπὶ δόρδῃ." *

Διηγ. ἀλλ' οὐ μονος.

εὐπρόσεδρον· αὗται δὲ καὶ παρθενίαν ἐλόγιεναι, εἰς τὸν τοῦ βίου κλύδωνα καὶ τὰς ἐν τῷ γάμῳ πραγματείας κατέπεσαν. Τί οὖν κωλύει, φησὶ, καὶ νῦν μετὰ τοῦ γάμου καὶ τῶν παιδῶν καὶ τῶν χρημάτων καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τὸ Εὔπρόσεδρον διασῶται; Πρῶτον μὲν δτούδεις κατὰ τὸν Ἀβραὰμ νῦν, ἀλλ' οὐδὲ κατὰ μικρὸν ἐγγύς. Καὶ γὰρ τῶν ἀκτημοσύνην ἀσκούντων μᾶλλον ἐκεῖνος χρημάτων κατεφρόνησε, πλουτῶν καὶ γυναικαῖς ἔγωγ, καὶ τίδονῆς μᾶλλον τῶν πιρθενευόντων ἐκράτει. Οὗτοι μὲν γάρ καθ' ἐκάστην ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας φλέγονται τὴν ἡμέραν· ἐκεῖνος δὲ οὕτω ταύτην κατεσθέκει τὴν φλόγα, καὶ οὐδεμιᾷ συνεδέδετο προσπαθεῖσας μὴ μόνον [334] ἀποσχέσθαι τῆς παλλακίδος, ἀλλὰ καὶ ἐκβαλεῖν αὐτὴν τῆς οἰκίας ὑπὲρ τοῦ μάχης καὶ στάσεω πᾶσαν ὑπόθεσιν ἀγελεῖν· νῦν δὲ οὐ σφόδρα εὔκολον τοῦτο εὑρεῖν.

ΠΓ'. Καὶ χωρὶς τούτων δὲ, ὅπερ καὶ ἀρχόμενος ἔλεγον τοῦτο καὶ νῦν ἐρῶ, ὅτι οὐ τὸ αὐτὸν τῆς ἀρετῆς ἀπαιτούμενα μέτρον ἡμεῖς τε κάκεῖνοι. Νῦν μὲν γὰρ οὐκ ἔστι τέλειον εἶναι μὴ πάντα πωλήσαντα, μὴ πᾶσιν ἀποταξάμενον, οὐ χρήμασι λέγω μόνον καὶ οἰκίᾳ, ἀλλὰ καὶ τῷ ψυχῇ τῇ ἑαυτοῦ· τότε δὲ οὕτω τοσαύτης ἀκριβείας ἐπιδειξίς ἦν. Τί οὖν; ἀκριβέστερον τίμεις, φησὶ, τοῦ πατριάρχου βιούμεν νῦν; Όφειλομεν μὲν, καὶ τοῦτο ἐπιτέληγμεθα, οὐ βιούμεν δέ· καὶ διὰ τοῦτο πολὺ τοῦ δικαίου λειπόμεθα· ἀπεὶ δὲ τοι γε μείζονα ἡμῖν τὰ σκάμματα προκειται, παντὶ που δῆλον ἔστι. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Νῷ θαυμάζουσα τὴ Γραφὴ οὐχ ἀπλῶς τοῦτο ποιεῖ, ἀλλὰ μεταπροσθήκτες τινός. Νῷος γὰρ, φησὶ, δίκαιος, τέλειος ὡς ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ, τῷ Θεῷ εὐηρέστησεν. Οὐχ ἀπλῶτέλειος, ἀλλ' ἐν τῷ τότε καιρῷ πολλοὶ γάρ τελειότητος τρόποι κατὰ διαφόρους ὡρισμένοις καιρούς· καὶ Τοῦ γραντού προκόπτοντος τὸ ποτὲ τέλειον ἀτελές ὑστερογίνεται. Οἶδον τι λέγω· Τέλειος ἦν ποτε δὲ κατὰ τὸν νόμοβιῶν· Ο ποιήσας γάρ αὐτὰ, φησὶ, ζήσεται ἐν αὐτοῖς ἀλλ' ἐλθὼν δὲ Ἀριστὸς τοῦτο τὸ τέλειον ἔδειξεν ἀτελές· Ἐάν γάρ μὴ περισσεύσῃ, φησὶν, η δίκαιοισσύνη ὑμῶν πλειον τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐ μὴ εἰσέλθῃ τοτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Τότε φύνος ἐδέκει μόνον εἶναι δεινὸν, νῦν δὲ καὶ τὸ ἀκολάστοις δριταλμοῖς γυναικεῖον εἶναι οὐκ ἀπήλλακται τιμωρίας· τότε τὴν ἀπιορκία μόνη ἦν ἐκ τοῦ Ιησοῦ, νῦν δὲ καὶ τὸ δρόσαι· Τὸ γάρ περισσόν, φησὶ, τούτων ἐκ τοῦ Πονηροῦ ἔστιν. Οὐδὲν πλέον ἀπηρτοῦντο οἱ τότε, η τὸ τοὺς φιλοῦντας ἀγαπᾶν· νῦν δὲ τὸ μέγα τοῦτο καὶ θαυμαστὸν οὕτως ἔστιν ἀτελές, ὡς καὶ μετὰ τὴν κατόρθωσιν αὐτοῦ μηδὲν πλέον ἡμᾶς ἔχειν τῶν τελωνῶν.

ΠΔ'. Τί δή ποτε οὖν τῶν αὐτῶν κατορθωμάτων οὐχ ὀλόγως κατέται μισθὸς ἡμῖν καὶ τοῖς ἐν τῇ Παλαιᾷ, ἀλλὰ μείζονας ἐπιδείχνυσθαι δεῖ τὴν ἀρετὴν, εἰ μέλλοιμεν τῶν αὐτῶν ἐκείνοις τυγχάνειν; "Οτι πολλὴ δὲ τοῦ Πνεύματος χάρις ἐκκέχυται νῦν, καὶ μεγάλη τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας δὲ δωρεά· ἀνδρας γάρ αὕτη τελείους ἀντὶ νηπίων ἐποίεισεν. Ωσπερ οὖν ἡμεῖς τοὺς παῖδας τοὺς ἡμετέρους, δταί την ἰδήσωσι, πολλῷ μείζονα ἀπαιτοῦμεν τὰ κατορθώματα καὶ ἀ ποιοῦντας πρότερον ἐπηγούμεν κατὰ τὴν πρώτην

* Alii ἀπολειπόμενα.

non opum tantum mancipium est, sed etiam gloriæ, honoris, præsentis vitæ, atque ut semel dicam, omnium quæ ad vitam pertinent. Itaque avaritiam Paulus malorum omnium radicem dixit (*1 Tim. 6. 10*). Verum et hanc radicem virginitas potis est exsiccare, et aliam optimam nobis indere, unde bona omnia pulchra, libertas, fiducia, fortitudo, zelus ardens, cælestium servans amor, terrestrium omnium despectus. Ita *honestas et decora assiduitas* paratur.

LXXXII. *Contra eos qui dicunt optare virgines in Abrahami sinum venire.* — Sed quæ est hæc multorum sapiens oratio? Patriarcha, inquit. Abraham et uxorem habuit, et liberos, et opes, et greges, et armenta: ac post ea omnia Joannes tum Baptista, tum Evangelista, uterque virgo, et Paulus atque Petrus continentia illustres, in ejus sinum venire optant. Et quis autem tibi id dixit, bone vir? quis propheta? quis evangelista? Ipse, inquit, Christus. Nam centurionem videns summa fiducia prædictum, ait: *Multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abram et Isaac et Jacob* (*Matth. 8. 11*). Quin Lazarus cum eo tum delicians a divite videtur (*Luc. 16*). Quid hoc ad Paulum? quid ad Petrum? quid ad Joannem? neque enim aut Lazarus, Paulus ac Joannes erat, aut multi illi ab Oriente et Occidente, apostolorum chorus erant. Itaque hæc vobis cassa et inanis est oratio. Quod si apostolorum præmia plane audire vis, ea distributuri sententiam accipe: *Sedebitis super thronos duodecim, judicantes duodecim tribus Israel*¹ (*Matth. 19. 28*). Nusquam hic aut Abraham, aut ejus natus, aut nepos, aut qui eos acceperit sinus, sed dignitas longe hac sublimior: nam hi illorum posteros judicaturi sedebunt. Neque hic dumtaxat evidens discriminem est, sed quod quæ Abrahamus est adeptus multi nanciscuntur: *Multi enim, inquit, ab Oriente et Occidente venient*², et recumbent cum Abram et Isaac et Jacob (*Matth. 8. 11*): thronos autem illos, nisi sanctorum horum chorus, occupabit nemo. Et adhuc greges, armenta, matrimonia, liberos commemoratis? Quid igitur, inquit, si virginum multi post graves sudores eo venire optant? Ego vero magis etiam quiddam dicam, virginum multos nec eos quidem sinus, nec minora consequuturos, sed in gehennam discessuros: atque id virgines ostendunt thalamo exclusæ. Ergo hinc virginitati par est matrimonium, imo hæc etiam deterior: exemplum quippe tuum illo deteriore facit. Nam si Abraham conjugatus in requie et deliciis est, virgines in gehenna, id ex oratione vestra conjectandum relinquuntur. Sed non ita est, inquam: quin adeo matrimonio deterior non est, ut longe etiam præstantior sit. Quomodo? Quod nec Abraham matrimonium talem præstítit, nec miseras illas virginitas perdidit; sed et patriarcham reliqua animæ virtus illum redidit, et has reliqua vitæ nequitia igni tradidit. Siquidem ille in matrimonio

¹ Reg. et Savil. in margine, *O vos, qui me secuti estis, quando in solo gloriæ Filii Hominis sedebit, sedebitis super thronos duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.*

² *Anthropophora*, est ejus quem ex adverso loqueantur induxerat.

degens, virginitatis bonis persungi studuit, *Honestate*, inquam, et *decora assiduitate*: hæc virginitatem amplexæ, in vitæ procellas et matrimonii negotia reciderunt. Quid igitur, inquit, et nunc vetat maritum, ac liberis, opibus, cæterisque omnibus instructum, *decoram assiduitatem tueri?* Primum quod nemo nunc par est Abraham, sed nec parvo intervallo proximus. Nam ille, qui et opes et uxorem haberet, etiam magis quam qui inopiam profiteantur pecunias contempsit, et voluptatem fortius quam virgines cohibuit. Hi enim quotidie libidinibus ardenti; ille adeo eam flammam extinxerat, neque ulla cupiditate obstrictus tenebatur, ut non solum pellice abstineret, sed etiam domo eam pelleret, quo litis ac dissidii occasionem omnem tolleret. Quod equidem nunc haud facile reperiire est.

LXXXIII. *Non eundem virtutis modum nobis et antiquis propositum esse.* — Præterea autem, quod initio dicebam, et nunc repetam, non eundem a nobis atque ab illa virtutis modum exigi. Siquidem nunc perfectum esse non licet, nisi omnibus venditis, nisi omnibus valere jussis (*Matth. 19*) non opibus tantum et ædibus, sed anima etiam sua: tum nondum tantæ accurationis specimen erat. Quid igitur? inquit; accuratius nunc quam patriarcha vivimus? Debemus certe, atque id jubemur, sed non præstamus: ideoque longe a justo relinquimur. Nam quin majora nobis certamina proposita sint, nulli dubium est. Itaque Noe laudans Scriptura, non simpliciter id facit, sed cum additamento quodam: nam ait: *Noe justus, perfectus in generatione sua, Deo placuit* (*Gen. 6. 9*): non simpliciter perfectus, sed in generatione sua. Multi enim sunt perfectionis modi, aliis atque aliis temporibus definiti: ac *Quod aliquando perfectum fuit, temporis progressu fit imperfectum*. Verbi gratia: aliquando perfectus erat qui legem exsequebatur: *Nam hæc qui faciat, inquit, per ea victurus est* (*Levit. 18. 5*): at Christus exortus perfectum hoc imperfectum ostendit. *Nisi enim, inquit, abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Pharisæorum, non intrabis in regnum cœlorum* (*Matth. 5. 20*). Tum homicidium solum atrox videbatur; nunc vel ira dumtaxat ac convicium ad gehennam rapere queat: tum adulterium solum plectebatur; nunc vel flagitiosis oculis mulierem aspicere, non abest a suppicio: tum perjurium solum a malo erat; nunc vel jurare: *Nam quod præter hæc est, inquit, a malo est* (*Ib. v. 57*). Ab iis nihil amplius requirebatur, quam amare eos qui se amarent: nunc magnum hoc et præclarum tam est imperfectum, ut eo perfuncti nihilo publicanis præstemus.

LXXXIV. *Merito eorumdem recte factorum non idem præmium nobis et antiquis propositum esse.* — Cur igitur non idem præmium iisdem recte factis, et nostris et antiquorum, propositum est, sed majorem virtutem exhibeamus necesse est, si eadem quæ illi consequemur? Quia nunc ingens Spiritus gratia effusa est, et magnum adventus Christi munus: adultos quicquid pro infantibus reddidit. Itaque quemadmodum

nos a pueris nostris puberibus majorem virtutem postulamus, et quæ in prima ætate facientes laudabamus, eadem si viri effecti prestant non æque admiramur, sed alia multo iis graviora edere jubemus: ita et ab humana natura Deus primo quoque tempore eximia quedam facinora non exigebat, ut quæ pueri Ius affecta esset: at ubi prophetas, apostolos audivit, Spiritus gratiam consequuta est, virtutis ei magnitudinem auxit: nec injuria. Nam et mercedem ampliorem et præmia multo illustriora nunc proposuit: non enim amplius terra ac terrena, sed cælum, et quæ intelligentiam superent bona perfunctos exspectant. An non igitur absurdum sit, adultos adhuc in eadem infantia persistere? Nam humana tum natura adversum se factionibus divisa erat, bello ardens internecino. Atque id describens Paulus ait, *Aliam video legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me legi peccati, quæ lex est in membris meis* (*Rom. 7. 23*). At nunc hæc non sunt. *Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, et de peccato damnavit peccatum in carne* (*Rom. 8. 3*). De iisque gratias agens Paulus dicebat: *In felix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis hujus? Ago Deo gratias per Jesum Christum* (*Rom. 7. 24*). Itaque merito ponimur, soluti tantumdem currere, quantum impediti, nolentes. Quamquam ut tantumdem possimus, nec sic poena solvimus: nam qui alta pace fruatur, longe majus et illustrius tropæum erigere par est, quam qui admodum bello prematur.

Quod si in opibus, deliciis, conjugum studio, negotiorum cura assidue versamur, ecquando viri evadent, spiritu vivemus, Domini res curabimus? An postquam hinc migratum erit? At non id laborum ac certaminis, sed præmorum et pœnarum tempus erit. Tum nec virginis oleum in lucernis non habenti ab aliis sumere licebit, sed ea foris manebit (*Matth. 25*): nec qui sordidis indutus adstet, egressus mutare vestem poterit, sed ad gehennæ ignem abripietur (*Matth. 22*): nec si vel Abrahamum implore (*Luc. 16.*) quidquam tum proficiet. Quippe orta jam die propria, posito tribunali, sedente judice, et manante quasi quodam ignis fluvio (*Dan. 7. 10*), habita actionum nostrarum quæstione, non jam flagitia eluere sinemur, sed ad supplicium, iis debitum velimus nolimus trahimur modo, nullius tum precibus liberandi; sed quamvis quis pari fiducia sit cum magnis et admirandis viris, quamvis Noe, Job, Daniel sit (*Respicit ad Ezech. c. 14. v. 14*), etiam si pro liberis ac filiabus deprecetur, nihil agat, sed necesse erit peccatores immortales pœnas expendere, ut qui recte fecerunt, honorem inire. Nam neque his neque illis finem fore Christus declaravit, ut vitam, sic supplicium æternum esse dicens: qui et dextris collaudatis, et sinistris damnatis, ita subdit: *Abibunt hi in pœnam sempiternam, justi vero in vitam sempiternam* (*Matth. 25. 46*). Itaque hic serio laborandum est, et qui uxorem habeat, ei perinde agendum ac si non haberet: et qui vere non habeat, ei cum virginitate reliquæ etiam omnes virtutes exercendæ sunt, ne post decessum ex hac vita incassum lamentemur.

τὴλικίαν, ταῦτα γενομένους δινδρας καὶ κατορθοῦντας οὐχέθ' δμοίως θαυμάζομεν, ἀλλ' ἔτερα πολλῷ μείζονα ἔκείνων κελεύομεν ἐπιδείκνυσθαι· οὕτω καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὁ Θεὸς ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις οὐ μεγάλα ἀπῆτει τὰ κατορθίματα, ἀτε νηπιαδέστερον διακειμένην· ἐπειδὴ δὲ προφητῶν ἡχουσεν, ἀποστόλων, καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐπέτυχε χάριτος, ἐπέτεινεν αὐτῇ τῶν κατορθώμάτων τὸ μέγεθος· εἰκότως. Καὶ γάρ μισθίους μείζονας ἔθηκε, καὶ τὰ ἐπαθλα πολλῷ λαμπρότερα νῦν οὐκέτι γάρ γῆ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' οὐρανὸς καὶ τὰ νοῦν ὑπερβαίνοντα ἀγαθὰ τοῖς [335] κατορθοῦσιν ἀπόκενται. Πῶς οὖν οὐκ ἀτοπὸν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔτι μένειν σμικρότητος ἀνδρωθέντας; Τότε μὲν γάρ ἡ ἀνθρωπίνη καθ' ἑαυτῆς ἐσχιστο φύσις, καὶ πόλεμος ἦν ἀσπονδος· καὶ τοῦτον ὁ Παῦλος διηγούμενος οὐτωσὶ πώς φτισιν· Βλέπω δὲ ἔτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσι μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἀμαρτίας τῷ ὅντι ἐν τοῖς μέλεσι μου. Ἀλλὰ νῦν οὐκ ἔτι ταῦτα. Τὸ γάρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐνῷ ησθένει διὰ τῆς σαρκὸς, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ Υἱὸν πέμψας ἐν ὄμοιώματι σαρκὸς ἀμαρτίας καὶ περὶ ἀμαρτίας κατέκρινε τὴν ἀμαρτίαν ἐν τῇ σαρκὶ· καὶ περὶ τούτων εὐχαριστῶν ὁ Παῦλος ἔλεγε· Ταλαιπωρος ἐγὼ ἀνθρωπος, τίς με δύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θαράτου τούτου; Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ δι' Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο κολαζόμεθα εἰκότως, ὅτι τῶν συμπεποδισμένων ἵστα τρέχειν οὐ βουλόμεθα οἱ λελυμένοι· μᾶλλον δὲ καὶ ἵστα δυνηθῶμεν, οὐδὲ οὕτως ἀπηλλάγμεθα τῆς κολάσεως. Τοὺς γάρ βαθείας ἀπολαύοντας εἰρήνης τῶν σφέδρων βαρυνομένων πολέμῳ^a πολλῷ μείζονα δεῖ καὶ λαμπρότερα ιστᾶν τὰ τρόπαια. Εἰ δὲ μέλλοιμεν περὶ χρήματα καὶ τρυφήν καὶ γυναικας καὶ πραγμάτων ἐπε-

^a Οὕτω καὶ τὴν ἀνθρωπίνην. ^b In hæc verba desinit Reg. ubi reliqua desiderantur.

^b Savil. in marg. τῶν σφοδροῖς βαρυνομένων πολέμοις.

μέλειαν στρέφεσθαι, πότε ἀνόρες ἐσόμεθα, πότε πνεύματι ζήσομεν, πότε τὰ τοῦ Κυρίου μεριμνήσομεν; "Οταν ἀποδημήσωμεν ἐντεῦθεν; 'Αλλ' οὐκέτι πόνων οὐδὲ ἀγώνων ὁ καιρὸς, ἀλλὰ στεφάνων καὶ κολάσεων. Τότε, καν παρθένος ἢ τις οὐκ ἔχουσα ἔλαιον ἐν ταῖς λαμπάσιν, οὐ δυνήσεται παρ' ἔτέρων λαβεῖν, ἀλλ' ἔξω μενεῖ· καὶ τὸ παράπαρα τις Ιμάτια ἐνδεδυμένος παραγένηται, οὐ δυνήσεται ἐξελθὼν ἀμεῖψαι τὴν στολὴν, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς γεέννης ἀπαγθήσεται πῦρ· καὶ αὐτὸν παρακαλῇ τὸν Ἀδραὰμ, οὐδὲν αὐτῷ πλέον ἔσται λοιπόν. Τῆς γάρ κυρίας παραγενομένης, καὶ τοῦ βήματος τεθέντος, καὶ τοῦ δικαστοῦ καθίσαντος, καὶ τοῦ ποταμοῦ συρομένου τῆς φλογὸς, καὶ τῆς ἔξετάζεως γινομένης τῶν πέπραγμένων ἡμῖν, οὐκέτι λοιπὸν ἀπεκλύσασθαι· ^c τὰ πλημμελήματα συγχωρούμεθα, ἀλλ' ἐπὶ τὴν ὁφειλομένην ἀπὸ τούτων δίκην καὶ ἔκόντες καὶ ὅχοντες ἐλκόμεθα μόνον, οὐδενὸς ἡμᾶς ἔξαπτήσασθαι τότε δυναμένου, ἀλλὰ καὶ τύχῃ τὴν αὐτὴν τοῖς μεγάλοις καὶ θαυμαστοῖς ἀνδράσι παρέργησαν ἔγων τις, καὶ Νῶε, καὶ Ἰων, καὶ Δανιὴλ, καὶ ὑπὲρ παῖδων δέηται καὶ θυγατέρων, οὐδὲν ἔσται πλέον, ἀλλ' ἀνάγκη λοιπὸν ἀθάνατα κολάζεσθαι τοὺς ἡμαρτηκότας, ὥσπερ οὖν καὶ τιμᾶσθαι τοὺς κατωρθωκότας. "Οτις γάρ οὕτε τούτων οὗτε ἔκείνων τέλος ἔσται, ὁ Χριστὸς ἀπεφήνατο, ὥσπερ τὴν ζωὴν αἰώνιον, οὕτω καὶ τὴν κόλασιν αἰώνιον εἶναι λέγων. "Οτε γάρ τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν ἀπεδέξατο, τοὺς δὲ ἐξ εὐωνύμων κατεδίκασεν, ἐπήγαγε λέγων· 'Απελεύσονται οὗτοι εἰς κόλασιν αἰώνιον, οἱ δὲ δίκαιοι εἰς ζωὴν αἰώνιον. Διὸ χρὴ πάντα ἐνταῦθα πραγματεύεσθαι, καὶ τὸν ἔχοντα γυναικα ὡς μὴ ἔχοντα εἶναι, καὶ τὸν δυτικὸν οὐκ ἔχοντα μετὰ τῆς παρθενίας καὶ τὴν ἄλλην ἀπασαν ἀσκεῖν ἀρετὴν, ἵνα μὴ μετὰ τὴν ἐνθένδες ἀποδημίαν ἀνόντας ἀποδυρώμεθα.

^c Savil. in marg. ἀποδύσασθαι. Infra Savil. in marg. ἐλυμέθα, οὐ μόνον οὐδενὸς ἡμᾶς ἔξελάσασθαι.